

ВИШЕ ОД НАСЛЕЂА

Publishing
Editions

Француско издање:

Le patrimoine et au-delà

ISBN 978-92-871-6635-7

За мишљења изнетих у овој књизи одговорни су сами аутори, а што не значи да одражавају званичну политику Савета Европе.

Сва права задржана. Ниједан део ове публикације не може се преводити, умножавати или преносити ни у каквом облику нити на било који начин, електронски (ЦД-Ром, Интернет, итд.), нити механичким путем, укључујући фотокопирање, снимање или било какав начин или систем похрањивања информација, а без претходног одобрења, у писаној форми, датог од *Public Information and Publications Division, Directorate of Communication (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int)*.

Дизајн корица: Graphic Design Workshop, Council of Europe
Фотографија на корицама: Сеу Вела (*Seu Vella (Lleida)*) ауторке Аидео Барсело (*Aida Barceló Michans*) (стара 12 година),
Каталонија, Шпанија, IHPE, 2008

Дизајн: Жуве, Париз (*Jouve, Paris*)

Издања Савета Европе
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-6636-4

© Council of Europe, December 2009

Наслов оригинала:
HERITAGE AND BEYOND

Српско издање:
ВИШЕ ОД НАСЛЕЂА

Превод са енглеског: Марија Ђорђевић и Софија Жмирић
Стручна редактура: Гордана Митровић

Техничко уређење и штампа:
SD Press d.o.o. Смедерево

Издавач:
Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево

За издавача: Верољуб Ранковић

Тираж: 500

Смедерево 2012
ISBN 978-86-84241-04-9

Одобрење је добијено од *Public Information and Publications Division, Directorate of Communication (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int)*

Објављивање ове публикације на српском језику омогућило је Министарство културе, информисања и информационог друштва Републике Србије. Овај превод је објављен у договору са Саветом Европе и искључива је одговорност преводиоца. Ниједна скраћеница, додаток или измена у преводу није рађена без писменог одобрења Савета Европе (издавачке редакције).

Садржај:

Предговор <i>Роберт Палмер</i>	7
Користи и новине Оквирне конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво <i>Данијел Теронд</i>	9
Филозофски, политички и прагматични корени Конвенције <i>Ноел Фојџи</i>	13
Распакивање Конвенције у изазовне активности земаља чланица <i>Јелка Пиркович</i>	23
Нове границе наслеђа <i>Грејем Ферклаф</i>	29
Мишљење председника групе на састављање Фаро конвенције <i>Гиљерме д'Оливеира Марџини</i>	43
Фаро конвенција – оригинално средство за грађење европског наслеђа и за његово управљање <i>Паскал Љево</i>	45
Зашто земље ратификују конвенције? Случај Црне Горе <i>Милена Филиповић</i>	47
Регионални програм за културно и природно наслеђе Југоисточне Европе – Декларација	51
Људско право на културно наслеђе – допринос Фаро конвенције признавању и очувању овог људског права <i>Ујо Миџсуд Боничи</i>	55
О „праву на наслеђе“ – иновативни приступ у члановима 1 и 2 Фаро конвенције <i>Пајрис Мајер-Биш</i>	61
Члан 4 Конвенције <i>Пајрис Мејер-Биш</i>	69
Друштвени и просторни оквир наслеђа – Шта је ново у Фаро конвенцији? <i>Габи Долф-Бонекемјер</i>	71
Европа – Ограничен и уситњен простор на рубу континенталне копнене	

маса. Раскришће, бојно поље и међусобна прожимања <i>Карстјен Палудан-Милер</i>	79
Наслеђе и дијалог <i>Владимир Толстој</i>	89
Музеји, културно наслеђе и дијалог у Северној Ирској: стратегије за подељена друштва <i>Доминик Бушар</i>	95
Конзервација наслеђа као покретачка снага развоја <i>Гзавије Греф</i>	105
Економија и градитељско културно наслеђе <i>Донован Рийкема</i>	117
Културни контекст одрживости – наслеђе и живот <i>Грејем Ферклаф</i>	129
Стварање нових вредности у сфери културног наслеђа <i>Дај Миклебусџ</i>	133
Може ли сарадња трајно стабилизovati економију наслеђа? <i>Просјер Ванер</i>	137
Наслеђе, власти, друштва <i>Жан-Мишел Ленио</i>	141
Партнерства кроз наслеђе – промоција укључивања јавности и ширења разумевања <i>Шарон Годар</i>	145
„40xВенеција“ – пример заједнице повезане наслеђем која примењује принципе Фаро конвенције <i>Шаул Баси, Флавио Грејори, Кристијана Грејорин и Просјер Ванер („Покрећ 40xВенеција“)</i>	155
Стварање и обликовање места <i>Грејем Ферклаф</i>	159
Интересне заједнице окупљене око спокојства, мира и отвореног простора у Фландрији <i>Питј Јасјерџ</i>	161
Фаро конвенција и информационо друштво <i>Кејрин Ледџ</i>	165
Интеграција информационе технологије у свакодневну праксу професија из области културног наслеђа – чланови 13, 14 и 17 Фаро конвенције <i>Кејрин Ледџ</i>	177
Мреже MINERVA и MICHAEL <i>Џулијана Де Франческо</i>	181

Иницијатива за дигитализацију у Југоисточној Европи - SEEDI Зоран Опањковић, Милена Добрева, Никола Окономов и Тамара Буйићан-Вучај	187
Паневропска сарадња: HEREIN, – информациони систем Савета Европе за културно наслеђе	191
Неки од основних елемената правног оквира који уређује заштиту културног наслеђа у информатичком друштву и друштву знања Кетрин Леги и Орели Клајн	193
Арнавуткој и Сулукуле: интервју и посебна студија Дефне Гурсој	201
Интервју са Махмутом Челебијом, председником Удружења становника Арнавуктоја	201
Људи из целог света воде кампању за Сулукуле, најстарије ромско насеље у Турској	207
Четири интервјуа Алексис Ијајовцев	209
Санкт Петербург: идеалан европски град? Интервју са Жоржом Ниваом, професором Универзитета у Женеви... ..	209
Разноликост пограничног наслеђа: Теријоки/Зеленогорск и Карелија Интервју са Јуком Мартиненом, потпредседником Клуба Теријоки	213
Наслеђе на Карелијској превлаци Интервју са Јевгенијем Балашовим, из Удружења Карелија	215
Наслеђе и Интернет у Зеленогорског (некадашњи Теријоки) Интервју са Александром Бравом, аутором вебсајта terijoki.spb.ru	217
Аутори	221
Додатак Оквирна конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво	225
Фотографски листови	
Фотографије	I
Мали поглед у будућност Дај Миклебуст	XXV

Предговор

Ова књига се бави најновијом конвенцијом Савета Европе о наслеђу. Бави се питањима зашто је таква конвенција потребна, зашто државе које је још нису ратификовале то треба да учине и какве ће користи имати Европљани из 47 земаља чланица Савета Европе.

Оквирна Конвенција о вредности културног наслеђа за друштво („Фаро конвенција“) бави се значајним аспектима наслеђа у смислу људских права, а такође и промовише и шире разумевање наслеђа и његове везе са заједницом, друштвом и нацијом. Наслеђе само по себи није само јавно добро; штавише, често је бивало и узрок сукоба. У прошлости, а и у садашњости, наслеђе се показало и као покретачка снага подела уколико постане средство отпора и израз различитости.

У савременом друштву вредности су тема многих дискусија, нарочито у време када се свет суочава са великим изазовима насталим услед неуспеха економских система, последица енергетске кризе и погубног утицаја климатских промена. Вредности утичу на одлуке о томе шта ће се заштити или очувати, као и на начин на који представљамо прошлост и управљамо садашњошћу. Сплет различитих мишљења о естетским, историјским, економским вредностима и вредностима заједнице јесте нерешена загонетка модерног друштва.

Концепт наслеђа у коме је оно много више од традиционалног схватања старих грађевина и историјских места можда јесте занимљив за научнике и интелектуалце, али је и даље недовољно развијен у националним, регионалним и локалним стратегијама за културно наслеђе. У данашњем свету наслеђе је постало трансдисциплинарно; бављење традиционалним принципима конзервације и археологије замењено је суштинским занимањем за процесе образовања, економије и обogaћивања културног живота. Шта учинити да развој и управљање културним добрима једне заједнице привуче активно учешће цивилног друштва, не само кроз организован протест против лоших одлука, већ и кроз старање да наслеђе доприноси друштвеној и културној динамици заједнице.

Иако је наслеђе, и материјално и нематеријално, важан део приче свих друштава, у пракси се ствари компликују због различитих идеја о томе шта је „вредност“. Одлуке о томе шта треба сачувати, шта развијати а шта уништити, рађају питања о томе за кога је то вредност и по којој цени. Каква је то вредност у економском смислу, која генерише приход? Каква је то вредност у друштвеном смислу, која гради компактна друштва или лечи она која су у расколу? Која је то вредност и чијег културног идентитета и у коју колективну сврху?

Шта радити са наслеђем које пропада? Шта радити са претрпаним архивама и музејским депоима? Колико још историјских и знаменитих места можемо да издржавамо? Можемо ли да прихватимо преокупираност обнављањем места и простора када изумиру културе које их настањују; када се губе језици мањина; када се приче и музика више не преносе с колена на колено?

У неким заједницама, у домену свести о наслеђу још увек доминира елита и брига стручњака. И ако о наслеђу воде рачуна стручњаци и научници, која је онда улога јавности, осим само као пасивног посматрача и сведока док други доносе одлуке?

Код наслеђа се не ради само о прошлости; оно представља виталност садашњости и будућности. Наслеђе које није повезано са текућим животом има ограничену вредност. Оно укључује стварање и трансформацију. Наслеђе можемо створити додавањем нових идеја оним старим. То није само нешто што треба конзервирати или заштитити, већ га треба мењати и ојачавати. Оно ће атрофирати у одсуству ангажмана јавности и јавне подршке. И зато се процеси наслеђа морају кретати и изван делатности стручњака при државним министарствима или директора јавних институција, и морају укључивати разноврсну јавност која насељава наше градове и села. То је друштвени и креативан процес са тежиштем у вредностима појединаца, институција и друштава.

Морамо се стално подсећати да објекти и места нису, сами по себи, оно што представља значај културног наслеђа. Она су важна због значења и употребе које им људи придају и због вредности које представљају. Таква значења, употребе и вредности морају се схватити као део ширег контекста културне екологије наших заједница.

Фаро конвенција подстиче ова размишљања. Ми из Директората за културу и културно и природно наслеђе такође се трудимо да подстакнемо друкчије размишљање о наслеђу – као концепт, као склоп процеса и као динамична сила која нам помаже да се боље носимо са будућношћу.

Све политичке конвенције могу се у извесном смислу видети само као договор о општој намери између држава које их потписују и ратификују, али су активности које уследе те које дају живот, облик и значење тим речима. Ова књига помаже да се те намере дефинишу и појасне, а такође и сугерише какве кораке и активности предузети, које би Фаро конвенција могла да стимулише.

Желим да захвалим многима који су учествовали у изради ове књиге и који су са нама поделили своја мишљења и стручност. Ова публикација припремљена је под покровитељством наше међудржавне Управне комисије за културно наслеђе и културни предео (CDPATER – UKKNKP), која задржава одговорност за праћење процеса примене Фаро конвенције кад она ступи на снагу. Лично се надам да ће то бити ускоро. Ова нова конвенција прилично иде у корак с временом, а то време је сада.

Роберт Палмер (Robert Palmer)

Директор за културу и културно и природно наслеђе, Савет Европе

Користи и новине Оквирне конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво

Данијел Теронг (Daniel Thérond)

Да ли је било неопходно 2005. године додати још једну конвенцију на већ дугачак списак докумената донетих зарад културе и наслеђа? Неки су сумњали у то, али ако сагледамо ствари уназад, значај и хитност овог документа сада се чине очигледним.

Још од седамдесетих година прошлог века, Савет Европе стално подстиче земље да уведу политику очувања наслеђа, која би поговарала квалитету живота локалног становништва, као и доступности културе широј јавности. Веран својој улози на бедему све већих друштвених проблема, није ни чудо што је Савет поставио питање шта наслеђе уопште представља и како би требало да функционише у Европи и у свету, а који су се умногоме променили од како је сарадња започета.

Много је могућих приступа тематској области каква је наслеђе. Савет Европе има политички карактер, а сада ставља нагласак и на унапређење људских права, демократије и владавине закона, као и на изградњу хуманије и компактније Европе. И као резултат тога, схватање наслеђа се одмакло од становишта у коме су наука и технологија оријентисане само на конзервацију, да би се размишљало о начинима на које би наслеђе имало смисла и било од користи за напредак друштва, сједињавање Европе и њене суштинске вредности. И то је била инспирација која је навела групу експерата да у периоду између 2003. и 2005. године саставе конвенцију.

Приступ који је овим документом подржан у супротности је са традиционалним конвенцијама о заштити културних добара, па ће можда зато изазвати чуђење и забринутост. Стога смо сматрали да би било добро што пре припремити ову књигу како би се објаснила и осветлила оригинална и нова порука Оквирне конвенције. Овај подухват треба Фаро конвенцију да врати у свој контекст, да предложи низ коментара о узроцима и разлозима њеног садржаја, и коначно да позове на једну сталну дебату о директним интересима који произилазе из културног наслеђа. Разноврсни професионални профили и различите националности свих који су дали своје прилоге огледало су разноликости питања која се обрађују.

Укратко, шта је то главно што нуди Фаро документ?

На самом почетку, смисао се разликује од циљева наведених у УНЕСКО-овој Конвенцији из 1972. године, која се бави изузетним значајем великих споменика културе који припадају наслеђу човечанства. Као и у ранијим радовима Савета Европе, овај текст даје свеобухватни приступ градитељском наслеђу које обухвата урбано и рурално градитељство и посредничке компоненте ткива наслеђа, са свом својом разноврсношћу и вернакуларним аспектима. С друге стране, не понавља УНЕСКО-ову Конвенцију о очувању нематеријалног наслеђа, пошто се ту не ради о очувању наводно нематеријалног дела наслеђа, већ о разматрању значења које свака врста наслеђа, било материјална или нематеријална, носи у датом контексту. И коначно, будући да се ради о одређивању и специфичности вредности наслеђа, а не о организовању подршке културној индустрији, такође се и циљ разликује од УНЕСКО-ове Конвенције из 2005. године, која се бави заштитом и промоцијом разноврсности културног израза.

И по први пут, Фаро конвенција нуди холистичку дефиницију културног наслеђа. Она поставља принцип да очување наслеђа није само по себи циљ, већ је то побољшање живота појединаца и унапређење ширих очекивања друштва. Она повезује потребу појединаца да нађу део себе у неком наслеђу или у више њих, са правом да сви могу учествовати у културном животу, како је предвиђено Општом декларацијом о људским правима. Превазилазећи ниво машинерије заштите, што је већ обрађено у претходним конвенцијама Савета Европе о архитектонском наслеђу (Гранада, 1985.) и о археолошком наслеђу (Ла Валета, 1992.), Оквирна конвенција допушта државама дискрециони простор у вези са средствима која ће примењивати и не поставља никаква нова појединачна права у име грађана. Уместо тога, она истиче потенцијал који сва наслеђа заједно представљају као ресурс, позива на вредновање и помирење понекад контрадикторних вредности које друштва приписују наслеђу, и поставља модерне путоказе за неговање и преношење тих вредности.

Нов појам „заједнице повезане наслеђем“ значи да у будућности свест о наслеђу неће потицати само од професионалних стручњака, већ и од тежњих група становништва које и не морају бити повезане истим језиком, етничким везама, па чак ни заједничком прошлосту, него ће наћи везу кроз сврсисходну посвећеност одређеном наслеђу. „Заједничко наслеђе Европе“, формулисано по први пут у Конвенцији, такође преноси идеју о томе да сви слојеви наслеђа који карактеришу различите локалне особености овог континента чине, сада и овде, извор просперитета, запослења и квалитета живота заједнице локалног становништва, као и посетилаца. И уместо што би подстицало обнављање сукоба из прошлости, оно изражава наду у заједнички живот. На тај начин је концепт заједничког наслеђа, у плуралистичкој демократији, у складу са идејом културног „плуралистичког зближавања“ појединаца и група, у помиреном односу са фундаменталним заједничким вредностима на којима лежи општа политичка замисао Европе.

Принцип „заједничке одговорности“ у односу на наслеђе такође је једно од упоришта овог документа и подразумева нова стања равнотеже између

појединачних функција експерата при институцијама и заједница повезаних наслеђем, које су у настајању. И коначно, још једна драгоценост ствар јесте рашчлањивање скупа питања којима се треба позабавити у сфери коју поставља Конвенција, а везано за територијалну компактност, одрживо коришћење ресурса, покретање културног капитала и јачање друштвених веза. Како сада ствари стоје, документа која ће се показати као кључна за посматрање спровођења ове Конвенције формулисана су још током развоја Мреже ХЕРЕИН, која је стављена на пробу у сврху конвенција из Гранаде и Ла Валете.

Да се надамо да ће прилози у овој књизи бити од помоћи при разумевању саме Конвенције, да ће помоћи читаоцима у откривању свих могућности које она пружа, те да ће и они сами постати њени промотери. Да се надамо да ће ова публикација испунити свој циљ тиме што ће подстаћи потписивање и ратификацију што већег круга земаља. Усавршавање ресурса наслеђа, стварањем друкчије културе развоја, утире будуће путеве Европе. Поред тога, оно можда садржи и наду у срећу која ће се поделити са житељима неких удаљених заједница.

Филозофски, политички и прагматични корени Конвенције

Ноел Фојуџи (Noel Fojut)

Увод

Када дође до неких великих позитивних догађаја, у круговима који се баве наслеђем као и у животу уопште, онда су сви они који су на неки начин у то укључени склони да полажу право на заслуге за првобитне идеје које су такве промене подстакле. У случају Фаро конвенције, оно што је претходило може се пратити уназад до области конзервације наслеђа (где и практичари и теоретичари својатају заслуге), области одрживог развоја и области политичке филозофије, укључујући и људска права. Сви ми који смо присуствовали рођењу Конвенције осећамо се посебно поносни, иако је рођено дело дете многих родитеља.

Истина је, наравно, да су сви ти преци били неопходни да би се родила Фаро конвенција, а њени савременици и будући потомци такође ће бити неопходни за њену успешну примену, дотеривање и, надајмо се у далекој будућности, замену нечим другим.

Циљ овог рада јесте да понуди неки контекст за значајне промене у размишљањима везаним за наслеђе и политичко усмерење, а који су довели до састављања документа од кога је настала Фаро конвенција. Да би се то постигло, потребно је бацити поглед уназад на неколико деценија дугу праксу и размишљања о наслеђу, а и на више од деценије дуге политичке немире.

Полазна тачка – концепти наслеђа шездесетих година XX века

Концепт наслеђа никад није статичан и има тенденцију да се с временом шири изнад и преко неизбежне чињенице да године које пролазе уводе нове грађевине у категорију старих. На исти начин се пракса и филозофија наслеђа стално мењају, покретани потрагом за све бољим начинима схватања и очувања наслеђа. За потребе садашњице, међутим, корисно је начинити један сасвим једноставан кроки о томе како се наслеђе посматрало средином шездесетих година XX века, и то пре но што сагледамо главне промене које су кулминирале у Фару 2005. године.

Културно наслеђе је у суштини подразумевало културне споменике у форми историјских грађевина, археолошких локалитета и споменика. Иако је било признато да постоји богата скупина пракси и традиција у форми језика, одеће, музике и обреда у свакодневном животу и раду, те ствари су се у најбољем случају водиле као „народна култура“, остављена на чување ентузијастима и антрополозима као нешто што се најпре само проучава, без озбиљних поступака заштите.

Заштита наслеђа видела се као конзервација онога што бисмо данас назвали „градитељским наслеђем“, па чак и ту у центру пажње су биле лепе грађевине или кључни археолошки споменици или локалитети. Иако је већ увелико, у оквиру екологије, била развијена идеја о заштити предела, нарочито у виду националних паркова које већина европских земаља има већ неко време, та идеја је у круговима који се баве културним наслеђем била тек у зачетку. Почело је да се узима у обзир историјско градско окружење око појединачних грађевина – зашто сачувати зграду ако се изгубило њено окружење – али је та пракса углавном била изузетак, а не правило.

Наслеђе се вредновало у два главна смисла: због самог наслеђа као таквог, због вредности за коју се сматрало да почива у самом споменику и, у мањој мери, због података о сопственој прошлости уграђених у наслеђе (оно што данас називамо „суштинском вредношћу“), а и као симбол прошлих (и подразумевано садашњих) достигнућа која се обично представљају на националном нивоу. Међутим, већ одавно је било јасно да те вредности зависе од угла посматрања: у земљи аутора овог чланка, на пример, водила се опширна дебата о томе до које је мере постојала „шкотска“ архитектура, за разлику од „британске“ или „западноевропске“.

Дискурсом и активностима у вези са наслеђем просто су доминирали само групања. Годињама је у већини земаља било веома мало самосталних група добро образованих појединаца, често из релативно привилегованих средина. Они су из наслеђа нације идентификовали и одабрали оно „најбоље“, чему су посвећивали пажњу кроз тумачење, конзервацију и презентацију, делујући понекад приватним каналима, понекад кроз правосуђе и државне акције. У почетку, до шездесетих, користећи углавном сопствена средства, многи од ове „госпode стручњака“ већ су радили за државне службе и агенције – финансиране од стране државе, али без много размишљања о демократији при постављању оперативних принципа. Обичан свет је позиван, и чак на позитиван начин подучаван да се диви избору ових стручњака, док би свако изван овог магичног круга стручњака био посматран с дубоким подозрењем. Тако се, на пример, и гледало на ентузијасте који су гурали идеју о „индустријској археологији“: не само да ово предложено „наслеђе“ није било „пристојна архитектура“, већ да ствари буду још горе, неки од тих предлагача заиста су и радили у индустрији.

Све у свему, дефиниција наслеђа била је веома уска, пракса ексклузивна, а заштита се сматрала циљем самим по себи. И док се признавало да „грађевине и споменици“ поседују потенцијалну економску вредност (кроз туризам) и неку образовну корист, они који су се бавили конзервацијом наслеђа били су склони да са презиrom посматрају све оне који су то

наслеђе стављали на тржиште широј публици. Овакав став се и данас вуче, па и у 2009. години имамо не мало државних служби по целој Европи, које још увек држе такозвана „образовна одељења“ само да би, у суштини, продавали карте за локалитете и места у државном власништву, и не много више од тога.

Промене виђења крајем XX века¹

Било би веома лепо наставити опис путовања од ситуације каква је приказана горе до оне која је довела до стварања Фаро конвенције, као добро осмишљен развој мишљења и праксе, међутим, у стварности, промене настале током овог периода биле су испуњене неслогом и неједнакошћу. Без обзира на све, од седамдесетих па надаље искристалисале су се кључне теме, од којих се свака мењала не само у виђењу наслеђа, већ, још значајније, у позиционирању аспекта наслеђа у односу на друге области, доносећи свежу политичку свест о ширем потенцијалу наслеђа.

Из угла онога који управља наслеђем, највећа промена десила се у померању фокуса са грађевина и споменика на ширу историјску средину. На то је, несумњиво, утицало размишљање о природној средини, које се током овог истог периода померило са заштите живих врста према заштити станишта, па и даље ка односу према пејзажу. Према томе, од посебног је значаја што је овакав став најбрже прихваћен за историјске градске центре, где се у све ширијој модернизацији видело да је заштита појединачних средњовековних грађевина у функционално савременом окружењу, у ствари, неприкладан одговор. Појавила се идеја о „градском пејзажу“, да би убрзо уследили „предели“, као што је „предео улице“. На тон и садржај Конвенције из Гранаде видно су утицала питања конзервације у контексту урбане обнове.

Пејзажни приступ археолошком наслеђу такође је заузео своје место у руралним подручјима, мада су у овом случају преовлађавала друга питања. Одувек је било јасно да велики преживели споменици из присторије првобитно нису стајали сами за себе, већ да је унаоколо било мањих локалитета, али се пуна мера потенцијалног преживљавања доказа за ову тврдњу открила тек током њиховог уништавања, како су се предузимала све обимнија истраживања која су претходила пројектима изградње аутопутева, индустријских зона и аеродрома. Нарочито је током седамдесетих завладало велико узбуђење око могућности реконструисања предела из прошлости, а да би се тако разумела изгубљена друштва.

Убрзан губитак потенцијалних доказа довео је до стварања покрета за „спасавање“ широм западне Европе, па су у већини земаља усвајани закони који су постављали услове за спровођење мера за „смањење штете“ пре но што се почне са обимнијом изградњом. Детаљно обрађен у многим одредбама Ла Валета конвенције, овај одговор на општи покрет значио је да Ла Валета сада нуди више од археолошког еквивалента Конвенције из Гранаде. У ствари, он се бавио спровођењем и уређивањем археолошке праксе: у ретроспективи, био је то велики помак са приступа усмереног на објекте, на приступ усмерен на активности.

¹ За детаљније претраживање ове теме, види Ferklaf et.al. 2008.

До средине осамдесетих, пејзажни приступ је већ увелико био прихваћен, као и концепт интегративне заштите. Тако је градитељско наслеђе било у позицији да усвоји новодефинисан концепт друштvene и еколошке одговорности, која се сад зове „одрживост“ – сад већ толико широко коришћена реч, да се и заборавља да је први пут изговорена тек 1985. године.

Заједно са овим променама, активности УНЕСКО-а нудиле су нов начин посматрања наслеђа и велики, „главни“ споменици били су на путу да постану „светско наслеђе“. И док је интегративни приступ градитељском наслеђу истицао значај склопа елемената наслеђа у блиској околини, визија УНЕСКО-а је нудила нешто сасвим друго: концепт да су знаменита места (и културна и природна) била добра која нису припадала само појединачним земљама, већ читавом човечанству – таква места су се могла уздићи изнад националних симбола и постати споменици од „изузетног универзалног значаја“ (за детаље види: <http://whc.unesco.org/en/convention/>)

Идеју „заједничког наслеђа“ не треба мешати са „међународним наслеђем“. И тада, као и сада, предлагање за статус Светског наслеђа вршиле су појединачне државе. Неке нису хтеле да прилажу предлоге, не желећи да своје драгоцене националне споменике излажу строгом проценивању иностраних стручњака. Али је ојачала идеја да „људи из целог света“ имају свој део права на наслеђе.

У исто време, многе веће и старије европске државе доживеле су поновно буђење регионализма; док су по завршетку осамдесетих, неке државе изашле из централизоване комунистичке власти и почеле политички да се деле. Тако се стварао све већи притисак за регионалним и на крају локалним учешћем у одређивању најбољег начина управљања наслеђем. Следствено томе, централна улога државних власти сада је била нападнута и одозго и одоздо.

Једна од последица овог такмичења за превласт око управљања наслеђем била је довођење у први план оних којих нису били експерти. Са релативно малим бројем кадрова за управљање наслеђем, са центрима по удаљеним престоницама, све више се по покрајинама, окрузима и локалним заједницама јављала жеља за алтернативним стратегијама. У неким случајевима то се одражавало чак и на нивоу парохија, да би у такмичењу о томе чије наслеђе је „боље“ улазиле и обласне власти; или су настајали сукоби између националних и локалних музеја око тога ко треба да преузме на чување значајна уметничка дела или археолошке налазе. До краја деведесетих, коначно се формирао један сувисли дијалог чији је циљ био налажење равнотеже између локалног, регионалног, националног и међународног јавног интереса око наслеђа. Питање „чије наслеђе?“ јесте подстицај најпре на размишљање, а не на сукоб, и дефиниција наслеђа брзо се проширивала да укључи и оно што је интересовало „обичан свет“, да обухвати индустријско наслеђе, спортско, наслеђе поп културе, и тако даље.

„Однос снага“ у начинима управљања наслеђем почео је значајно да се мења, са стручњацима који се сад све више виде у служби јавности, а не само као водичи и учитељи. Ова промена можда се најбоље може

илустровати радикалном променом у томе како се наслеђе посматра у односу на оружани сукоб. Хашка конвенција из 1954. године заступала је потребу да се ремек дела културе очувају и у ратним временима, да се наслеђе на неки начин сачува у межу светости, док се унаоколо сви убијају. Али 50 година касније, наслеђе се видело и као потенцијално оруђе које би могло у стишавању сукоба, као део велике замисли о изградњи уједињене Европе у којој различитости воде узајамном поштовању, а не узајамном непријатељству. Развијене су културне маршруте са тематским путевима који су посетиоце водили по пределима, често и преко граница у непозната подручја. Ово „преко-гранично наслеђе“ постало је поштована поддисциплина студија наслеђа, те чини добар пример поља истраживања у коме политичке и друштвене потребе негују академску активност – види: Долф-Бонекемпер (Dolff-Bonekämper) 2004.

До краја XX века, културно наслеђе се продубило и проширило далеко изван „пристојне архитектуре“ и „древних локалитета“. Али што је најважније, поред вредновања наслеђа због његове суштинске вредности, откривено је да оно може бити и корисно: при решавању сукоба, у економској обнови, у образовању, стицању држављанства, у трагању за одрживим развојем. Првих година XXI века, идеја о користи наслеђа почела је да добија свој смислени облик и постала део размишљања многих озбиљних политичара.

Политички приоритети и принципи наслеђа²

Од средине деведесетих XX до средине прве деценије XXI века, ови нови концепти били су тема истраживања на језику међународне дипломатије и то на читавом низу састанака: на Министарској конференцији у Хелсинкију 1996. године и у Порторожу 2001, и на конференцијама на врху у Бечу 1995. и у Варшави 2005. године. Убрзо је дошло до опште сагласности међу чланицама Савета Европе о томе да су постојеће конвенције о наслеђу сувише усредсређене само на конзервацију зарад конзервације, и родила се жеља за новим документом који би формулисао укупну измену статуса наслеђа. И уместо да друштво служи наслеђу, нови концепт је обрнуо ствар – наслеђе мора служити друштву. Ова политичка жеља била је јака, а покретале су је читав склоп филозофских разматрања и прагматична политика. Уз многе друштвене и економске проблеме који су морали да се решавају, традиционалан приступ конзервацији наслеђа за неке земље значао је велико одливање националних ресурса. Оно што је очигледно било потребно јесте веза између трошкова конзервације и вредности наслеђа које оно поседује у свакодневном јавном животу. И тако је настала политичка потрага за оним што је документ који је донела организација Инглиш Херитид (English Heritage) чувено назвао „дивиденда наслеђа“.

Захваљујући дебатама вођеним током протеклих деценија, сви главни елементи тог пакета који су политичари одабрали већ су били истражени. Кључне речи биле су вредност, права, идентитет, разноврсност, покретљивост и инклузија. А оно што је у великој мери лежало испод тога, била је економска одрживост.

² За одлично и исцрпно излагање о стању с почетка миленијума, види Пикар (Pickard) 2002.

О вредностима наслеђа расправља се још од кад је концепт наслеђа и настао. До почетка новог миленијума, формулисано је неколико типова вредности:

- суштинска (вредност сама по себи и по подацима које садржи);
- институционална (вредност као центар пажње и катализатор деловања заједнице, а која може ојачати везе и олакшати шире друштвене функције);
- инструментална (вредност као нешто што доприноси неком другом друштвеном циљу, на пример, као средство преношења општег знања или развоја посебних вештина);
- економска (вредност као капитал који, када се користи у одрживим оквирима, може произвести новчани приход у корист државе, предузетника и становништва уопште).

Просто речено, политичка воље окренуће пажњу са првог типа на остала три.

Постепено урушавање контроле од стране стручњака и централних националних власти, као и општи тренд укључивања што више учесника у многе делове друштвеног живота, у многим земљама довело је до схватања да наслеђе мора постати више демократско. И уместо што би држава одлучивала о томе шта је национално наслеђе и шта је за њега добро, постојала је стварна жеља да се уради све да те активности уистину и одражавају вољу народа. Тврдило се да ако народ има одговорност за наслеђе, а ту одговорност примењује држава у име народа, онда и тај народ има свој део права. И наравно, било је јасно да таква права никад не могу бити апсолутна: она су могла да се остварују само до оне мере до које нису угрожавала права других. Идеја о равнотежи права и одговорности за заједничко наслеђе, од локалног до глобалног, била је једна од оних „великих“.

Ова идеја о заједничкој одговорности, о заједничком идентитету, била је јако привлачна политичарима Европе која се ширила како су источне земље почеле да се повезују са оним западним. Јединство у мноштву био је главни израз (позајмљен из слогана Сједињених држава, *pluribus in unit*, мноштво у једном). И заиста, како јаче политичко јединство и даље измиче земљама Европске уније, визија Савета Европе о Европи повезаној културом и наслеђем нуди алтернативни, хуманији, приступ. Нарочито у Европској унији, где је слобода кретања срж свега, али такође све више и у свету, како је омогућено несметано виртуелно кретање Интернетом, друштво налази нове начине повезивања путем знања и идеја. И наслеђе није изузетак. Ту постоје изазовни проблеми својине (реалне и интелектуалне) над културним наслеђем и приступа (физичког и виртуелног) културном наслеђу, посебно из овог модерног, ширег угла гледања. У исто време, постоји озбиљна брига око тога ко сноси терет одржавања вредности наслеђа, а ко од њега има користи.

Конечно, наслеђе је почело да се посматра као кључни чинилац у промовисању концепта инклузије, у омогућавању свим члановима заједнице да учествују у свим видовима друштвеног и економског живота.

Нова ситуација, у којој се наслеђу одузела привилегована позиција и брига о њему интегрисала са креирањем политике и активности сектора, нудила је много, али је такође отварала и нове изазове, јер ако ће се друштво сада бавити наслеђем на нов начин, понајвише се поставља питање како ће све већи број придошлица, који немају успостављене дуготрајне везе са неким подручјем, општити са наслеђем с којим такође немају успостављену везу и за које нису стекли природну одговорност. Наслеђе може градити мостове, али такође може и продубити расколе.

Ово су, укратко, била најважнија питања постављена пред све оне који су се бавили креирањем политике наслеђа када је крајем 2003. године састављање новог документа било у замаху.

Нова терминологија за нове намере³

Група за састављање новог међународног документа није пријатно друштво за нестрпљивог учесника. Одавно устаљени термини могу постати збуњујуће непознати када се преиспитују под микроскопом, „шта у ствари хоћемо да кажемо овим...?“ На крају се тргнемо када схватимо да наизглед јасно значење неког концепта измиче свим умовима међународног тима експерата и не могу да га сроче користећи једноставну терминологију.

У случају Фаро конвенције, класичан пример био је концепт *валоризације* – где се користи сасвим прихватљива француска реч која нема директног превода у енглеском језику, али у зависности од контекста, она може да представља препознавање вредности, побољшање стања или вредности и постављање или истицање до тада непрепознате вредности. И док је било сасвим могуће користити свако од ова три енглеска значења где год је то било прикладно у тексту Конвенције, даље би представљало проблем у томе што ако би неко то сад хтео да преведе на неки трећи језик, суочио би се са текстовима који не би могли да стоје паралелно један уз други и не би били конзистентни и једнаки. На крају, комисија за састављање текста урадила је оно што стручњаци иначе редовно раде када се у једном језику појави нека корисна реч, а нема је у другом – једноставно су француску реч уврстили у енглески. Срећом, не постоји „*Academie Anglaise*“ да уређује позајмљенице у енглеском језику.

Међутим, три кључна појма изазвала су озбиљне и чак ватрене расправе током процеса рада на тексту: изрази за које је било неопходно да постигну циљ, а код којих је тачна формулација произвела највише проблема, док је с друге стране погрешна формулација могла да да озбиљне последице:

„Културно наслеђе“ у свом најширем смислу (обухватајући културну и историјску средину и материјални и нематеријални аспект) требало је да буде тема Конвенције. И то је било у складу са првенственим циљем Конвенције, која је требало да обезбеди да се у свим пољима креирања политике и размишљања о томе у обзир узимају вредности и потребе културног наслеђа заједно са неограниченим бројем својих облика. Тражиле

³ За више детаља о овоме и другим питањима о нацрту, види извештај са објашњењима Фаро конвенције: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/199.htm>.

су се посебне карактеристике ове дефиниције: инклузивни концепт, пошто се оно што је дефинисано као наслеђе стално мења и подлеже увећавању и преиспитивању; концепт неискључивања, који значи да појединци или групе могу с правом признавати вредности наслеђа у ресурсима који нису у њиховој својини или под њиховом контролом; и интерактивни концепт, у смислу да културно наслеђе постоји у ресурсима који се углавном сматрају природним, као на пример, предели, пејзажи. Детаљна анализа постојећих дефиниција у овом пољу показала је да ниједна није довољно свеобухватна за сврху текста (иако су дефиниције у неким УНЕСКО-овим документима о култури биле одличне у погледу неискључивања, док се Фирентинска конвенција бавила концептом интеракције). Тако да је за Фаро конвенцију створена нова дефиниција:

Културно наслеђе је скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена;

Концепт „заједнице повезане наслеђем“ био је повод за посебно узбуркане дебате, пошто се схватала потреба за изналажењем употребљиве равнотеже између, у правном смислу, веома прецизног значења француске речи *communauté* и недовољно одговарајућег концепта енглеске речи „community“, а у смислу групе појединаца који су природно повезани неким чиниоцем, као што је место боравка, историјски догађај или једноставно зато што су сами одлучили да се повежу око неке заједничке ствари.

У сврху Фаро конвенције постојала је жеља да се истакне својевољна, јавна природа чланства у таквој заједници, као и идеја да заједнице повезане наслеђем постоје зато што њихови чланови деле заједничке вредности и циљеве, а изнад чега је високо постављена вредност наслеђа. Дефиниција из Фаро конвенције гласи:

Заједница повезана наслеђем састоји се од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа које желе да, у оквиру јавног деловања, одрже и пренесу на будуће генерације.

Посебан проблем представљале су самоорганизоване али веома гласне групе мањина, често екстремних погледа, које би могле да искористе формулације конвенције и да на основу њих захтевају да се њихово наслеђе вреднује с посебним приоритетом – отуда и укључивање потребе да заједнице повезане наслеђем делују у оквиру јавних акција – отварајући процес посвећивања пажње и средстава културном наслеђу демократским путем, са идејом успостављања принципа пропорционалности.

Трећи кључни концепт о којем се овде дискутовало, можда и најтежи од свих осталих, био је „заједничко наслеђе Европе“. Овде морам да скренем пажњу да проблем није био у неслагању око прецизне директне дефиниције. На почетку процеса састављања текста било је прихваћено да је сасвим могуће поставити више дефиниција које се делимично

преклапају, те да ниједна формулација, склоп речи, не може свеобухватно да прецизира „шта је европско културно наслеђе“. Такође треба споменути да се састављање Фаро конвенције одвијало у исто време кад и дуготрајна дебата око ревидираног Лисабонског споразума и могућег устава у оквиру земаља Европске уније, укључујући и неуспешну потрагу за барем једном историјском или географском чињеницом која би ујединила све Европљане у групу која би се разликовала од оних који нису Европљани.

А онда је комисија за састављање текста потражила инспирацију у политичким намерама пројекта конвенције, а које би требало да развију идеју о Европи у којој разноврсност представља извор снаге, где је наслеђе много више од пуког сећања и где оно чини темељ за бољу будућност. Усвојена дефиниција гласи:

... заједничко наслеђе Европе које се састоји од:

- a. свих облика културног наслеђа у Европи који заједнички чине извор памћења, разумевања, идентитета, кохезије, стваралаштва; и
- b. идеала, принципа и вредности, проистеклих из искустава стечених кроз напредак и сукобе из прошлости, који негују развој мирољубивог и стабилног друштва, заснованог на поштовању људских права, демократије и владавине права.

Међусобно подржавана интеракција ова два елемента чини јединствену тему Конвенције и јасно даље развија ранију Декларацију о интеркултуралном дијалогу и спречавању сукоба (Декларација из Опатије), те поштовање и поштено третирање „културног идентитета и праксе и изражавања сопствених облика наслеђа, под условом да је све то у складу са принципима које заступа Савет Европе“.

Културно наслеђе даје подсетник о европској историји, често испуњеној невољама, а током те историје училе су се лекције које су довеле до садашње широке сагласности о друштвеним вредностима. А те вредности, опет, воде у сагласност о постојању заједничке одговорности за појединачне делове културног наслеђа. Потреба за свеевропском перспективом добија посебан значај кад су у питању културна наслеђа која се не могу лако уклопити у политичке границе данашњице, а нарочито када су вредности наслеђа, које поштује једна заједница, под контролом и управљањем друге, која пак у том наслеђу може видети неке сасвим друге вредности.

И за крај, треба споменути да специфичан избор термина у Конвенцији не даје само једноставну дефиницију: то условљава земље да раде на разумевању концепта заједничког наслеђа Европе. Као сама Европа, било да је то велика Европа са Саветом од 47 земаља чланица или је она мања од 27 чланица, наше заједничко наслеђе није нешто што се може ограничити дефиницијама, већ је пројекат у трајању.

Литература:

Dolff-Bonekämper G. (2004), *Dividing lines, connecting lines – Europe's crossborder heritage*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Fairclough G., Harrison R., Jameson J. H. Jnr and Schofield J. (2008), *The heritage reader*, Routledge, Abingdon.

Pickard R. (2003), *European cultural heritage – Volume II: a review of policies and practice*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.

Распакивање конвенције у изазовне активности земаља чланица

Јелка Пиркович

Током читавог процеса припреме ове Конвенције постављала су се питања око тога у ком облику би текст требало да буде састављен. Одговори су тражени не само од стручњака за међународно право и од експертске комисије Савета Европе, која је одговорна за праћење докумената који постављају стандарде, већ и од представника земаља чланица и других учесника, да би добро преиспитали своје потребе и очекивања. Постављена су два алтернативна приступа промовисању нових стандарда у управљању наслеђем и у међународној сарадњи у погледу потреба земаља чланица и у погледу последица за њих. Они који су подржавали прву варијанту, тврдили су да нема потребе за новим међународним документом који поставља стандарде, и пошто се изазови нових политичких, економских и друштвених услова на почетку трећег миленијума не могу предвидети, сматрали су да је довољно припремити препоруке које би Министарска комисија усвојила. Друга варијанта, коју су подржале углавном земље изван такозване Старе Европе, усмерила се на идеју припреме документа који би јаче обавезивао, у форми конвенције. Због своје обавезујуће форме, таква конвенција би пружила јавним властима задуженим за наслеђе једно снажније средство у напорима да превазиђу ризике којима је наслеђе изложено у процесима транзиције и глобализације. У сваком случају, политичка одлука (у форми мандата који Министарска комисија даје Управној комисији за културно наслеђе) пала је у корист друге варијанте, иако су се током целог процеса припреме нацрта дизали гласови у корист прве, па чак и када је Министарска комисија давала финално одобрење за текст Конвенције, пре но што је коначно у јесен 2005. године дато зелено светло за потписивање на министарској конференцији у Фару, у Португалији.

Одговорности земаља чланица при доношењу закона и постављању националне политике

Имајући у виду ова два различита става, разумљиво је што су током састављања текста Конвенције сви били свесни контрадикторних потреба и очекивања земаља чланица. Због тога је претходна формулација „обавезе земаља чланица“ измењена у мало блажу варијанту, „одговорности земаља чланица“, чији је циљ најпре да подстакне напоре власти појединих држава да успоставе правна и друга средства за вредновање културног наслеђа и

да омогуће да се брига о наслеђу интегрише у стратешко и свакодневно доношење одлука.

Мора се стално понављати да је оквир Конвенције тако формулисан да успостави равнотежу између упућивања препорука и релативно јаког и обавезујућег статуса Конвенције. И поред тога, члан 5 наводи неке основне обавезе које земље чланице морају да прихвате ратификовањем овог документа, а то су:

- дефинисање јавног интереса у оквиру заштите наслеђа и у управљању њиме;
- давање вредности наслеђу;
- усвајање стратегија у вези са наслеђем.

Од изузетне важности јесте дефинисање јавног интереса. Без јасно формулисаног јавног интереса у заштити наслеђа уопште, па онда и његове примене на појединачна покретна и непокретна добра у посебним ситуацијама (и такође уз *mutatis mutandis* у вези са нематеријалним вредностима), нема правне сигурности у ономе што је предмет заштите и у томе која се права и обавезе намећу правним и физичким лицима који су додиру са овим добрима и вредностима. Дефиниција јавног интереса садржи многе аспекте. Као прво, успоставља равнотежу између власништва и других појединачних права. Такође, неопходно је ограничити ниво јавног интереса на само оне елементе нашег свакодневног окружења, чија је заштита од културног, образовног, развојног и симболичког значаја за државу, регионе и општине, при том, наравно, узимајући у обзир значај наслеђа које оно има за грађанство, националне мањине, невладине организације и друге формалне и неформалне групације (заједнице повезане наслеђем).

Схвата се да је позиција вредности наслеђа за друштво у сржи јавне одговорности, што поставља захтев пред јавне власти да се организују у односу на наслеђе. Иако Фаро конвенција није првенствено документ о „заштити“ (пошто су стандарди заштите наслеђа већ дефинисани другим међународним документима), она ће постићи свој циљ једино ако ново усмерење на вредности наслеђа за друштво у целини не занемари витални значај наслеђа самог по себи, а које се мора и даље вредновати у процесима идентификације, проучавања, тумачења, заштите, конзервације и презентације.

При примени одредаба Конвенције, треба формулисати интегративне стратегије за наслеђе, а на основу процене опасности које прете наслеђу и на основу развојних могућности које оно нуди. Те стратегије треба да формулишу циљеве, смернице и мере интегративне заштите наслеђа које је предмет јавног интереса, као и да садрже друге инструменте којима се учвршћује улога наслеђа у савременом друштву. Оне би такође требало да формулишу и одговарајуће механизме унапређивања. Стратегије за наслеђе треба да представљају основ за припреме развојних планова, програма и пројеката у области културе, просторног планирања, заштите животне средине, заштите против елементарних и других непогода,

затим у области изградње, становања и јавних комуналних служби, те у туризму и истраживању, заједно са програмима и пројектима из области информационог друштва, образовања, обуке и дуготрајног учења. Поред тога, оне би требало да дефинишу оквир за неговање међукултуралног дијалога, друштвене кохезије и демократског учешћа у вези са начинима управљања наслеђем и његовим коришћењем као економским ресурсом. Очекује се да ће земље чланице усвојити стратегије у вези са наслеђем на националном, а где је могуће и на регионалном и локалном нивоу.

Културно наслеђе и дијалог

Ако ће се примењивати нова улога наслеђа у друштву, земље чланице треба да уврсте питања наслеђа у образовне програме на свим нивоима и да пружи механизме за примену следећег:

- етике презентације;
- помирења сукобљених вредности;
- поштовања наслеђа других.

Тема етике презентације веома је широко обрађена у претходним радовима. С друге стране, тачно је да су се етичка питања појавила у вези са професионалним стандардима код интервенција. Нагласак који Фаро конвенција ставља на ово питање односи се на нешто друго – нису више једино стручњаци ти који пружају исправне одговоре и једини који су квалификовани да тумаче вредности наслеђа. Напротив, вредности се морају одређивати заједно са грађанством – појединцима и заједницама – па према томе, и презентација тих вредности мора се градити тим путем и у непрекидном дијалогу са свима који цене и негују наслеђе. На тај начин објекти и локалитети више не стоје ван контекста, већ постају део историјске свести садашњице, што намеће нове мотиве и методе за њихово коришћење и очување, и допушта им да делују као живи елементи темеља вишеслојног идентитета појединаца и заједница повезаних културом. С друге стране, то не значи да нам стручњаци више нису потребни у поступку идентификације, проучавања, тумачења, заштите, конзервације и презентације наслеђа. Само морамо узети у обзир да се последњих деценија њихова улога знатно променила – они више нису једини предводници у заштити наслеђа, већ више имају улогу модератора у процесу идентификације и презентације наслеђа. Њихова улога није само да проучавају наслеђе као нешто „објективно“, већ и да прате како контакт са културним наслеђем омогућава појединцима и заједницама повезаним наслеђем да се виде у свом окружењу; како се димензија наслеђа тог окружења мења и шта је то што представља дугорочне карактеристике наслеђа – другим речима, како друштвени и културни чиниоци из прошлости и садашњости обликују средину и начин на који је виде заједнице повезане културом.

Помирење сукобљених вредности јесте вид политике наслеђа који је тесно повезан са политиком неговања међукултуралног дијалога. Културно наслеђе има важну улогу у неговању демократског дијалога између

различитих заједница повезаних културом. Циљеве међукултуралног дијалога требало би пропагирати кроз образовање и дугорочно учење. Претходни рад се углавном бавио дијалогом између географски различитих заједница и дијалогом као процесом самим по себи, без укључивања питања културног наслеђа. Међутим, Фаро конвенција помера центар пажње на дијалог у оквиру заједница које живе на одређеној територији и на процес давања гласа појединцима и заједницама повезаним културом у вези са питањима наслеђа, промовишући тако поштовање и интеграцију док се истовремено одржава културна разноврсност.

Наш савремени свет као да је живи сведок све већег јаза између субјективног поља намера, тежњи и планова појединаца, с једне стране, и објективног поља разних правила, борбе за превласт и механизма контроле, који код грађанства доприносе стварању осећаја отуђености, апатије и немоћи. У томе, култура се може схватити као једно ново поље где је могуће остварити помирење између субјективних светова појединачног и отуђеног „ја“ и објективног, друштвено-повезаног света „оних“. Култура и културно наслеђе као њен витални део граде сферу деловања у којој се могу срести и повезати различити видови субјективног. Вредности наслеђа налазе се у самој сржи читаве идеје о наслеђу; оне су, несумњиво, по својој природи субјективне и њима се може манипулисати или се чак могу наметнути у погледима на друге ствари ако се користе као основа у политичким, етничким и другим „објективним“ борбама за превласт, а да се при том не спомиње оружани сукоб. Уколико желимо да ојачамо демократску способност различитих заједница и да дамо шансу да наслеђе „других“ буде поштовано и обезбеђено за будуће генерације, морају се поставити могућности за формулације, аргументације и цивилизовано решавање питања „чије вредности и чије наслеђе“.

Демократизација наслеђа

Општи тренд процеса децентрализације доношења одлука и сходно томе децентрализација служби наслеђа доприноси мудрој коришћењу културног наслеђа као кључног чиниоца у дијалогу који је неопходан за изградњу мирнодопског и демократског друштва на нивоу Европе и на националним нивоима. Да би се то постигло, не само да је потребно неговати јавну дебату о питањима наслеђа, већ такође и могућност да сви имају и стварни и виртуелни приступ различитим видовима наслеђа, укључујући и приступ знању о наслеђу. Поврх тога, земље чланице се подстичу да предузимају све неопходне правне и друге мере да заинтересованим појединцима и заједницама повезаним наслеђем омогуће приступ процесу идентификације, тумачења и интегративне конзервације наслеђа.

Партнери, политика и средства наслеђа за XXI век

Земљама чланицама Фаро конвенција предлаже неке нове начине у заштити наслеђа и његовом управљању. У том смислу, јавне власти би требало да измене традиционалне погледе на то како се у примени националне политике наслеђа преноси одговорност. Конвенција издваја читав низ партнера у оквиру политике наслеђа и њеног деловања, а који би могли

тешње сарађивати и делити одговорности са „класичним“ партнерима у оквиру деловања у пољу наслеђа. С једне стране би то биле јавне власти, а с друге, власници наслеђа и инвеститори. У управљању наслеђем, партнере треба видети у представницима пословног света, стручњацима, невладиним организацијама и цивилном друштву у свом најширем смислу. Улога партнера не значи само имати приступ информацијама у процесу доношења одлука које се тичу наслеђа, већ такође и учествовати у фазама примене и праћења онога што се спроводи.

Уопште, Фаро конвенција дефинише низ начина за вођење политике наслеђа и обухвата следеће теме: стратегију о наслеђу (укратко обрађену раније); модернизацију правног оквира и јавног сектора; програме који подржавају иницијативе цивилног друштва; начине за побољшање покретљивости и међусобне размене људи, знања и идеја; дигитализацију културног наслеђа као саставног дела политике информационог друштва; као и документа о изградњи и планирању коришћења земљишта, укључујући процене утицаја на наслеђе, интегративну конзервацију природног и културног наслеђа и квалитетне циљеве у оквиру савремених новина у производњи грађевинског материјала, и у грађевинском сектору уопште. Сви ови начини вођења политике имају за циљ да смање ризике животне средине и друштвену ускраћеност, те да допринесу смањењу негативног утицаја развоја и глобализације на културно наслеђе.

Конвенција такође поставља и скуп докумената за обимније интервенције, а које земље чланице треба да узму у обзир, као што су редовно одржавање вредности наслеђа, формулисање техничких стандарда за грађевинску индустрију, транспорт, пољопривредне активности, итд, прилагођене наслеђу, проучавању и унапређењу коришћења традиционалних материјала у модерној изградњи, унапређењу техника, вештина и овлашћења стручњака који раде у области наслеђа. Сва ова средства знатно доприносе одрживом коришћењу вредности наслеђа и мудрој борби с променама.

Закључак: потенцијални допринос Фаро концепта европском друштву

На крају, треба подвући неке ствари у вези са кључним видовима добробити која проистиче из новог циклуса међународне сарадње за коју се очекује да ће се развијати око принципа Фаро конвенције:

- одрживи (економски) развој, квалитет живота у појединачним земаљама чланицама;
- интеркултурални дијалог, дијалог међу цивилизацијама које негују културну сарадњу у Европи и шире;
- истицање профила политике наслеђа као катализатора стваралаштва и иновација;
- култура демократског европског држављанства и друштвена компактност на локалном, регионалном и европском нивоу.

Нове границе наслеђа

Грејем Ферклаф (Graham Fairclough)

1. Наслеђе! Објекат и активност, производ и процес

Израз „наслеђе“ у свом свакодневном и уобичајеном значењу користи се већ деценијама. Било је доста критике око тога, у томе што комерцијализује прошлост, што упрошћава, фосилизује и ограничава или приписује историју националној држави. Али у исто време, наслеђе се развило у дубоко друштвено усађен став који лежи у срцу културе већине европских народа. Људима је драго што виде реч „наслеђе“ са више значења, а та значења се и даље развијају. Највише у сврху овог поглавља, током протекле две или више деценија, настало је „ново наслеђе“. Оно садржи виђења преточена у Фаро конвенцију о културном наслеђу, као пејзажу, као општењу између људи и света; поред тога, ту се ради и о друштвеној и културној интеракцији међу људима и између њих.

Срећом, овде нема места обимним анализама речи „наслеђе“ или њене употребе и злоупотребе. Довољно је рећи да није ни неутрална ни неproblemатична, те да се сама реч, а посебно и све оно што означава, могу озбиљно довести у питање. Она такође нема једноставно, јединствено значење. У овом поглављу, као и све више у редовној употреби, реч „наслеђе“ се користи на два различита начина – описно, да означи оне објекте о чијем очувању бринемо, али такође и у активном смислу (безмало као да је глагол, што једног дана можда и постане) процеса (и филозофије) бриге о тим објектима и њиховом искоришћавању. Према томе, наслеђе је и објект и активност, производ и процес. Та реч не значи само ствари [„добра“, имовину, *immobilier* – „ствари“ (и опажање или идеје)] које наслеђујемо, без обзира да ли желимо да их задржимо; она такође може да значи и процес којим разумевамо, уништавамо или мењамо наслеђени свет.

Штавише, у свом активном смислу, наслеђе није ограничено на „званичне“ активности или законе, већ укључује и најосновније и егалитарне процесе „једноставног“ постојања и/или постајања особе на свету. Ова реч се не користи у значењу неког посебног начина виђења или вредновања, без обзира колико сматрали да је то можда стручно, званично или исправно. „Начини виђења или вредновања“ укључују многе различите идеологије или естетике. И не мора да значи да су оне научне или објективне или

чак рационалне. Оне само гледају на свет и тумаче га дајући приоритет културним вредностима – сећању и памћењу, ономе што се преноси између генерација и односу наслеђа/оставштине, ономе што смо наследили из прошлости, и разумевању других култура и културних вредности.

2. Ширење наслеђа

Разумевање наслеђа које пружа ово поглавље истиче шири демократски вид од оног из Фаро конвенције (и Фирентинске конвенције о пределу). Наслеђе није ограничено на „ствари које желимо да пренесемо даље“, већ је свеобухватније и директније „све што смо наследили“, без обзира на то да ли хоћемо или не то да пренесемо нашим наследницима. И управо збрка око целине „наслеђа“ и само једног од начина бављења њиме ствара препреку, а никако економија и политика, у оквиру којих се наслеђе налази спутано, а чему Фаро конвенција пружа излаз.

„Ново наслеђе“ се може идентификовати у оба ова горепоменута смисла.

У смислу наслеђа као објекта, правилима о културном наслеђу додате су многе нове категорије, на пример, грађевине сасвим новијег датума, остаци војних постројења чак и из доба Хладног рата, полуприродни елементи предела, нематеријалне димензије наслеђа које се сада признају не само код „првих нација“ трећег света, ружна и болна, али и дивна и оптимистична заоставштина из прошлости, идеја о „живом“ наслеђу. И све то, заједно са новим схватањима, води у нове односе између стручњака и свих осталих, јер велики део притиска за ширењем правила долази од оних који нису стручњаци, али су веома активне групације. Питање „стручности“ не везује се за „заглуљивање“ других, како неки хоће да кажу, већ за улогу ауторитета – како се користи и одакле потиче.

У смислу наслеђа као активности, постали су уобичајени нови начини бављења њиме, на пример, на основу придавања значаја локалном и обичном, нарочито у контексту ширег демократског учешћа и код усађивања вредности наслеђа у друштвене ставове. Овај нови приступ често делује кроз идеју о пределу, усмеравајући се више на контекст него само на сâм објекат, и признаје и друге начине постизања одрживог управљања наслеђем, а не само оне конвенционалне приступе пажљивог, конзервативног физичког очувања или рестаурације. За ново наслеђе, општи циљ није само очување, већ контрола над променама, у чему је коначно очување само једно средство.

До сад смо већ више пута поменули предео, зато што на границама новог наслеђа постоји јака солидарност између концепта наслеђа и концепта предела. Оба су сједињујућа; зближавају претходно одвојене видове света у једну јачу целину; оба се налазе на споју између људског опажања света и самог света. Фирентинска и Фаро конвенција узајамно се по природи ствари подржавају, као две стране медаље – што и није неприкладна метафора, јер обе, можда супротно прихваћеном мишљењу, чврсто стоје у самом срцу економије, као и животне средине. Исто тако, обе конвенције су од кључног значаја за грађење већине врста културе. Као и Фирентинска,

Фаро конвенција демократизује; као и Фирентинска, Фаро конвенција нуди нове начине мишљења. Ниједна не изриче наредбе нити прописе, али обе дају пут којим се иде напред, у нове територије, преко многих до тада постављених ограничења. Можемо рећи да је предео оно како видимо свет садашњице, а наслеђе је оно како видимо и разумемо прошлост и све што нам је завештано.

3. Границе и прагови

Плурализам, индивидуализам, тачка гледишта

Добро је погледати прво члан 2 Фаро конвенције и то у светлу онога што проистиче из члана 1, у којем се идентификује демократско појединачно и колективно право да се у културном наслеђу ужива, да се оно прихвата и користи. Свакако да сама конвенција не даје та права; она су већ постојала и пре него што су им стручњаци доделили називе, управо као што је и наслеђе већ постојало пре него што су га стручњаци дефинисали. Међутим, Фаро конвенција пружа прилику да се олакша одговорно остваривање ових права.

Пошто је утврђено да су то основна неotuђива права, отуда проистиче да су људи одувек имали своје дефиниције културног наслеђа и да су одређивали своје границе наслеђа. Штавише, те дефиниције су постојале паралелно са „званичним“, „правним“, високостручним, универзитетским и научним дефиницијама. Понекад су се поклапале с њима, понекад биле у супротности; а понекад невидљиве једна за другу. И ако је Фаро конвенција у нечему значајна, онда је у томе што границе између ова два света треба да постану максимално пропустљиве.

Према томе, „откриће“ нових врста наслеђа и није неко откриће. Границе су можда видљиве и нови светови нови само посетиоцима, истраживачима и путницима: у овом контексту то би били проучаваоци, научници и они који управљају наслеђем. За њих је граница коју прелазе видљива, и укључује учење других начина дефинисања или вредновања. Границе између дисциплина тешко се прелазе, али ипак је могуће да један историчар уметности научи да ствари гледа из угла археолога, да стручњак за праисторију проучава XX век, да један научник буде заинтересован за уметност, народне приче, митове и књижевност, да један еколог препозна значај културних процеса и да борац за заштиту природе прихвати значај опажања предела. Међутим, знатно су веће потешкоће при преласку граница у свет посматрања из угла јавности.

Амбиције, циљеви и сврха

Члан 1 такође поставља циљеве, посебно за употребу и искоришћавање културног наслеђа у сврху високополитичког, друштвеног, економског и културног напретка. Ново наслеђе усваја циљеве који много више доприносе овим вишим друштвеним и демократским циљевима него што то ради традиционално виђење наслеђа, које се концентрише на једноставну

идеју очувања најистакнутијих делова знаменитих места наслеђа, (наводно) зарад њих самих. Према конвенцијама из Фара и Фиренце, нови циљеви наслеђа воде нас даље од физичког очувања делова прошлости, а што је умногоме подржано конвенцијама из Гранаде и Ла Валете. Нови циљеви се баве двома стварима: прво, контролом промена у целокупном окружењу (наше укупно наслеђе из прошлости, наш предео); и друго, како остварити корист од онога чиме културно наслеђе доприноси високим циљевима и уопште ширијо слици. Ново наслеђе, како поставља и Фаро конвенција, има за циљ да „на велика врата“ уведе конзервацију наслеђа у све видове државне политике и економских активности.

Идеја о „множини вредности“ сада је већ постала уобичајена (на пример, из 1984. године Липеове (Lipe) асоцијативне/симболичке, информационе, естетске и економске; или вредности дефинисане 1997. године у раду „Одржање историјског окружења“ (*Sustaining the historic environment*), (културне, образовне/универзитетске, економске, рекреационе, естетске вредности и вредности ресурса); или Мејсонов (Mason) скуп економских вредности које се поклапају са „уобичајеним“ културним вредностима (употреба/тржиште, не-употреба/не-тржиште, егзистенција, могућност, завештање). Али чак ни ове не иду довољно далеко. Фаро конвенција, као и она из Фиренце, тражи још. Она инсистира на томе да је културно наслеђе део идентитета, да је суштинска компонента „места“, и да свима треба да побољша квалитет живота. И културно наслеђе такође може да буде подршка економском просперитету, а и од критичне је важности за заштиту природе. Према томе, оно је суштински део сва три стуба одрживог развоја, потврђујући да одрживост подједнако лежи у питањима културе, као и у питањима животне средине и екологије.

Ставови

Током протеклих векова у већини земаља дошло је до развоја од првих „погледа на прошлост“, када се тражило очување само неких угрожених грађевина или икона, углавном као закаснела реакција (кад је већ било касно – покрет конзервације у свим земљама има своје симболичке изгубљене грађевине, своје велике поразе и повремене победе), до релативно добро осмишљених и подржаних механизма очувања, какве видимо данас, а које покреће и јача систематско друштвено опредељење да се задрже старе грађевине, уз основно осећање носталгије за оним изгубљеним.

И други чиниоци су такође утицали на појаву нових приступа наслеђу. Они укључују: „уздизање локалног“, чиме се центар пажње померио са национално и званично утврђеног наслеђа; промену ставова стручњака и других ауторитета из те области и реципрочну промену у виђењу улоге стручњака; све већу бригу за природну околину и мешање еколошких питања са наслеђем; и утицај одрживог развоја. Све ово довело је до тога да се пажња јавности скрене са наслеђа које су посебно утврдили стручњаци на више демократски дефинисано „обично“ наслеђе. Уз ово, наишла је и потреба за различитим методама, пошто ништа не може да остане непромењено.

Када су у питању сами бројеви, уз постојећа средства више није могуће применити традиционалне циљеве заштитара на велики број грађевина које смо сада означили и које желимо да „заштитимо“. То економски није одрживо, а из друштвеног аспекта то можда неће бити ни вечно прихватљиво. Промене у популацији значе да оно што је некада сматрано за вредно, можда то више неће бити у будућности или можда неће бити једино што се види као вредно; с друге стране, у будућности ће се „модерне“ ствари (оно чију изградњу покушавамо данас да спречимо) видети као вредно наслеђе. Можда ће се и више вредности придавати „живом“, а не статичном наслеђу. Ови и слични чиниоци биће оно што покреће развој нових приступа наслеђу и нових ставова. Ове идеје такође постављају питање да ли су старије методе заштите наслеђа корисне за постизање иоле озбиљнијег нивоа друштвене инклузије. Инклузија се не може лако градити на процесу откривања најважнијих грађевина на националном или експертском нивоу, а онда тражити унаоколо да се види ко сматра да има „права“ на њих. Прихватање универзалног, инклузивног погледа на наслеђе – поступајући на основу признавања да је наслеђе, под било којим називом, одувек било демократско право – можда ће од нас захтевати управо супротно, то јест, да се види шта је то што сами људи сматрају за вредно у својим локалним подручјима, тамо даље у провинцији, или можда једноставно у опажајном смислу или смислу памћења (иако не би требало увек и без размишљања дати предност локалном мишљењу изнад свих других), без обзира да ли ће се све то икада појавити на листи најбољих грађевина или не.

Фаро конвенција и покрет идеја који стоји иза ње – ново наслеђе – не дефинише наслеђе, као што је већ речено, као нешто што се мора сачувати, већ као нешто што је наслеђено. Ново наслеђе сугерише да би уместо што проналазимо оно најбоље, што онда назовемо наслеђем, па се боримо да га задржимо, требало отворених очију да гледамо све што постоји око нас, да прихватимо да је у неком смислу све то наслеђе, а да онда одлучимо како ћемо га најбоље користити због друштвених и будућих вредности. То коришћење ће можда укључивати традиционално очување, а можда и неће.

Животна питања

То шире наслеђе вуче и своје нове границе. И посебно, што се више усклађује са јавним опажањем, осећајем за место и разним нивоима идентитета, то ће све више бити део суштинских друштвено-економских процеса који обликују наш будући свет. И Фаро конвенција је могла сасвим одговарајуће бити насловљена „Вредност културног наслеђа за будућност“. Где је наслеђе некада у великој мери било само реакција, одговор на промене које утичу на појединачне објекте, сада убрзано постаје активно, скоро као превентивни одговор на веома снажне покретаче промена које у крајњем исходу утичу и на оне појединачне објекте. Велика размера данашњих промена у свету чини се застрашујућа, али такође захтева и признање да је наслеђе део тих процеса, а не начин којим би се, са закашњењем, ублажиле неке штетне последице. Пратећи појмови треба да буду друштвена одрживост (одрживи развој пре као културна а не еколошка мера) и друштвена промена која се изражава културним наслеђем и у њему одражава.

Постоје и друштвена питања. Ту је често спомињана жеља за добрим квалитетом живота, чему карактеристике места – у суштини културне – дају кључни допринос. Ту је и концепт предела (и опет, у суштини културни конструкт на више но само један начин) као *cadre de vie*. Оба ова концепта представљају посебне циљеве за себе, али такође и доносе безбројне и неизмерне друштвене и економске благодати. Штавише, постоји и питање везе између начина живота и предела; предео се може посматрати као дневна активност (један од начина на који људи себе дефинишу и друштвено ангажују, кроз место, заједно са другим људима). И како се начини живота мењају (кроз, на пример, употребу аутомобила, сателита, Интернета и путовања авионом), тако се мења и то како људи виде свет, па се то исто догађа и са „пределом“ и наслеђем; њихове дефиниције су сада еластичније и двосмисленије него што би било која традиционална, државно-подржана листа наслеђа могла икад да се нада да постигне.

Јављају се нови облици урбанизма. И то више није само померање углавном са села на град, него је сада још значајнији и начин на који све свуда постаје (пред)грађе, тако да се традиционалне дефиниције урбаног тешко примењују. Говоримо о пределу предграђа, о територијама око градова и о *ex-urbs* појавама; али у суштини, видимо почетке неке врсте пост-урбаног урбанизма, што је више од обичног урбаног ширења, а што укључује урбанизацију (у смислу начина живота) чак и руралног подручја. То је опажена урбанизација стално променљивог друштва и предела и то је процес у ком су наслеђа свих врста важнија од тек неколико „главних“ места, неколико туристичких атракција или чак пажљиво негованих историјских језгара у сред предграђа без наслеђа.

Постоје и питања животне средине. Заштита животне средине се не може спроводити само као питање физичког или природног света. Проучавање и чување остатака из прошлости пружа нам прилику да разумемо путање из прошлости којима су се кретале промене животне средине и предела, а према томе и прилику за стварањем модела будућег сценарија. То нас подсећа да без обзира да ли се то нама допадало или не, истина је да се ми у ствари не бавимо природном средином, већ оном коју је човек умногоме већ изменио. Штавише, за шта год да се тврди да је физичка реалност, у политичком и друштвеном смислу, призма кроз коју људи гледају на природну средину и кроз коју граде своје менталне пределе јесте она културна, она опажена. Решења за проблеме који су чак потпуно везани за природу, као што су климатске промене, биће у ствари културна решења, посебно на пољу прилагођавања, а не толико на пољу ублажавања штете, и у томе ће наслеђе имати своју улогу.

Постоје демографска питања, покренута кретањем становништва из руралног начина живота у урбани, у оквиру једне нације и између више њих, и из делова света који су изван Европе према њој (а да не заборавимо и ону обрнуту појаву што многи који живе у Северној и Јужној Америци у свом памћењу и опажању носе европске пределе као своје наслеђе, тако да ово наше заједничко „европско“ наслеђе делимо и са њима). Културно наслеђе (и предео) као идентитет може се преобликовати током тог

кретања становништва и током процеса промена, могу се вредновати различите ствари или исте ствари на различите начине. Људи који се селе носе своје наслеђе, које ће понекад поделити с другим, а и усвојиће посебан став према наслеђу које затекну на месту свог доласка, а што понекад има за последицу промену у томе како се то наслеђе користи и вреднује. Статичне државноподржане дефиниције наслеђа у најмању руку слабо одговарају таквим нестабилним и стално променљивим приликама. С друге стране, у таквој ситуацији, друштвена компактност постаје све важнија, а наслеђе би у томе требало да буде камен темељац. Међутим, у контексту различитих и вишеслојних идентитета (који се још и умножавају), питање које се поставља није „чије наслеђе?“, већ „које наслеђе?“ Демократско учешће (облик припадања) јесте кључ за увођење наслеђа у ове расправе.

И коначно, ту су и економска питања.

4. Цена наслеђа, цена ако се не бавимо наслеђем?

До сада су описана два могућа приступа или тежње. Вредело би их још једном укратко сагледати. С једне стране, политика наслеђа би се могла заснивати на релативно малом, јавно дотираном наслеђу, под озбиљном управом базираном на традиционалном приступу као што су национални критеријуми, стручна процена, питања аутентичности и структуре и селективног одређивања (наслеђе као ограничење, наслеђе као роба). С друге стране, ту је нова врста наслеђа коју заступа Фаро конвенција – широко, живо наслеђе које је у складу са местом, пределом, одрживошћу и свеобухватношћу и контекстом, али које нам можда неће дозволити да баш све задржимо у физичком облику. Оно прво диже зидове око извесног броја места, ово друго се укључује у друштвене дебате, уз ризик губитка, али и уз потенцијал за много већом добити. Оно прво је усмерено на ствари, ово друго на људе. Прво ставља наслеђе у заштићен простор, друго поставља наслеђе у главне токове економије.

Први, старији приступ „наслеђу“ посматрао је (и још увек посматра, пошто и даље преовлађује) наслеђе дефинисано као оне ствари којима је потребна јавна заштита, било кроз јавну потрошњу или државну контролу; нови приступ посматра „наслеђе“ (и предео, место, итд. – мноштво начина да га се опише показује помак према начину мишљења које је инклузивно, компаративно и контекстуално) као било шта што људи вреднују на широк спектар начина, а што не значи да му је потребна физичка заштита или ангажовање државе; штавише, овим се приступом појам националног наслеђа разблажује и наслеђе може бити и наднационално (на пример, европско или етничко) или субнационално (регионално, локално, наслеђе заједнице, лично, индивидуално). Према овом новом концепту, оно што се сматрало за маргинално (локално, типично и оно занемарено „обично“ које смо наследили), сада постаје централно. И оно је централно за све оне који с њим живе и за оне на чије „предеље“ оно остварује утицај (кроз сећање, идентитет, итд.), и централно је зато што су разлике између локалног и регионалног сада постале важније.

Мора се признати да ово претходно речено нису објективне поставке у вези са две крајности. То и није била намера. Тежина садашњих претпоставки, политичких планова, националних и свеевропских смерница и политике наслеђа у оквиру кругова који се њиме баве веома снажно фаворизује онај први, старомодни приступ који је све теже приуштити. Конвенције из Фара и Фиренце представљају нове, младе гласове које треба појачавати.

Наравно да у стварности политика и активности треба да заузимају место на средини тог распона између ова два приступа; управо описане крајности делују као магнети са оба краја спектра, али се може наћи равнотежа. И управо налажење „равнотеже“ јесте оно што систем просторног планирања традиционално покушава да постигне, па није ни случајно што прихватање „новог“ приступа укључује то да сектори наслеђа улазе у тесни партнерски, а понекад и подређени, однос са системом просторног планирања. И наслеђе и просторно планирање баве се местом, стварањем места која су добра да се у њима живи – одрживе заједнице – и у друштвеном и у културном смислу, као и у економском – а принцип који лежи у основи просторног планирања у Енглеској данас јесте „обликовање места где људи живе и раде“. Према томе, не поставља се питање како заштитити кључна места наслеђа.

Питање које је сада важно јесте да ли се тај преоптерећени циљ „обликовања места“ може уопште постићи свесним и добро заснованим разумевањем и коришћењем историјски наслеђене димензије животне средине – а да, при том, наслеђе и предео не играју централну улогу у осмишљавању, развоју и идентитету. Различити слојеви државне политике планирања у Енглеској користе речи као што су, „место“ (у потпуности културни конструкт), „карактер“, „контекст“, „локална различитост“ и „постојећи карактер“ – и ту припада и наслеђе – у главне токове искоришћавања наслеђене животне средине и предела, да би се побољшао квалитет живота, квалитет места, итд.

Све ове идеје бацају сасвим другачије светло на старо питање о томе како друштво може да приушти цену наслеђа. Политика која се заснива на претходном приступу наслеђу биће скупа и потпомогнута само приходом од туризма, што већ само по себи није без проблема. С друге стране, међутим, политика и активности засновани на новом наслеђу – на идеји да је наслеђе део свакодневног живота – премешта наслеђе у главне токове економских активности. Тако да сада не треба постављати старо питање, колико кошта наслеђе, већ колико кошта ако се не бавимо наслеђем и ако га не користимо на разуман начин.

Има много начина на које културно наслеђе и историјска средина доприносе економији. Туризам (било да се заснива на споменицима или пределима) јесте само један од начина. И мада је можда онај који се најлакше може у најгрубљим цртама измерити и који је можда највидљивији, туризам није главни. Многи од начина на које наслеђе неког подручја доприноси економији описани су на другом месту у овој књизи, у раду Донована Рипкеме; а овде бих само рекао да је наслеђе једнако важан економски ресурс баш као што су то земља, људи или основне сировине. Наслеђе се не може одвојити од живота, па самим тим ни од економије. Ако се о њему не води рачуна, то онда штети економији или умањује њене ефекте.

У доба рецесије постаје јако тешко издвајати средства за традиционални приступ заштити и стручном чувању, али овај нови приступ наслеђу – као саставном делу живота и економије – за места постаје од суштинске важности (на другим местима у овој књизи има довољно доказа за чврсту економску вредност „наслеђа“) која онда привлаче запослење и људе уопште. Сада већ постоји доста доказа да јако квалитетна средина подржава успешну економију, а многим људима добра средина или предео јесу тамо где су јаке историјске и културне димензије, где је прошлост присутна у садашњости. У том контексту, наслеђе не представља луксуз.

5. Обим и употреба културног наслеђа

Конвенција утире пут за уклањање или реконструисање неких традиционално успостављених граница наслеђа. У многим деловима ове књиге дискутује се о дефиницији културног наслеђа датом у члану 2 Конвенције. Међутим, вреди поновити неке корисне речи, а следећих неколико пасуса позабавиће се тиме на посебан начин:

... скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена;

Прво што се примети, и добродошло је, јесте реч „ресурс“. У прошлости се на наслеђе гледало углавном као на „имовину“, али та реч носи и конотацију нечега што се чува и што се не дира, као капитал у банци или слике у трезору пензијског фонда. А управо је супротно, јер да би наслеђе остварило свој потенцијал, треба да се користи, па тако реч „ресурс“ подразумева да све што спада у то треба да се употребљава, и ако је потребно, макар и по цену евентуалног пропадања или „трошења“ током процеса искоришћавања. Посматрање наслеђа као ресурса такође подразумева да онда постоје и корисници и да има оних који ће имати користи од те употребе, било појединачно или како члан 2.6 наводи, у колективитетима – „заједницама“ („заједница повезана наслеђем састоји се од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа“). Ново наслеђе покушава те људе да смести у средиште, а не на периферију процеса дебате и доношења одлука.

Фаро дефиниција културног наслеђа јесте свеобухватна. Код ње нема усађених временских ограничења нити ограничења у форми или у манифестацији. Она потврђује да су начини на које се наслеђе види и вреднује многоструки, засновани на вредности и веровању, знању и традицији. Неки начини вредновања можда и нису научно засновани. Ова дефиниција је јако блиска оној коју је Европска конвенција о пределу поставила за пејзаж. Конвенција о пределу (из Фиренце) говори о опажању, а не о идентификовању, али тиме, баш као и Фаро конвенција, у срж ствари поставља људско субјективно, индивидуално и лично искуство. Ове две конвенције узимају везу између људи и света око њих за суштину у постављању дефиниција о пределу и културном наслеђу.

Једна од употреба наслеђе јесте у томе да се створи и ојача идентитет. Људи и заједнице се на разноразне начине идентификују са наслеђем или кроз њега, али један део снаге наслеђа, можда баш специјално у својој нематеријалној димензији, јесте у томе што већина предмета наслеђа или предела могу да удовоље различитим, опречним или чак конкурентним захтевима. Камени кругови или пирамиде, куле или замкови могу имати различита значења за различите људе, али само када та приписана значења заузму физички облик или теже да искључе друга „виђења“, јавља се ризик од озбиљног сукоба. Могу постојати многи „власници“ наслеђа, од правне категорије власништва до поседовања у сећању. И то је неопходан контекст у коме Фаро промовише идеју европског заједничког наслеђа, не као затворене, коначне дефиниције, већ (како је раније објашњено у уводу ове књиге) као трајан процес деловања према бољем разумевању европске разноврсности наслеђа и заједничког наслеђа. Као што се наслеђује, наслеђе се може и усвојити; опште је познато да ако тако реше, сви људи могу препознавати више идентитета на различитим нивоима (на пример, ланкаширски, енглески, британски, као различите дефиниције европског, итд.), па се и наслеђе укључује у такву хијерархију.

Ово се можда највише односи на оне видове наслеђа који су скоријег времена – за ново наслеђе „прошлост“ може бити једнако скорашња као што се и генерално узима да је древна. Скорашња прошлост, на пример она из XX века, као што су догађаји из 1989-91. године, или из 1968. године, или доба два велика паневропска рата која су обухватила цео свет, или нека општа ствар (као што је модеран живот у предграђу) могу бити сфере у којима заједничко наслеђе најпре треба тражити у XXI веку.

6. Ново наслеђе

Старији, традиционални приступ наслеђу (као што се то види у основи Конвенције из Гранаде и као што стоји у уводу ове књиге) може се сажети углавном као процес у ком су стручњаци или познаваоци идентификовали оно што се сматра за најбоље грађевине, а да би онда политичари и сви они који доносе одлуке покренули механизме заштите заједно са разним облицима државног финансирања рестаурације и конзервације, било директно, у смислу државног власништва, или кроз донације које се плаћају власницима. У том систему, основа за одабир у већини случајева сужена је на потврђене или естетске вредности неке грађевине, мерено на националном нивоу. Наслеђе које има више локални значај остаје са стране. И што је још важније, постојала је склоност да се „обична“ архитектура (на пример) не примећује и такође не примећују највише коришћени примери било ког типа зграда (јер су се током векова сукцесивно мењали), чак иако би такве зграде неком месту давале патину старости и посебности, а што су квалитети које људи изгледа цене највише. И тако, све у свему, због тога што је традиционални приступ одозго, или бар са стране, увео своје виђење онога што је важно, морало се стално борити за освајање јавне подршке, уместо да се посматра као нешто што проистиче из захтева јавности.

И можда још важније, од, рецимо, 1950. године, па током наредних деценија, у јавном и политичком поимању развила се једначина између „наслеђа“

и јавне потрошње, која се полако трансформисала у претпоставку да је наслеђе само оно што се може приуштити у финансијском смислу. (След „размишљања“ је отприлике овако текао: наслеђе које смо дефинисали као значајно нормално да захтева државно финансирање; према томе, оно што третирамо као наслеђе дефинисано је потребом за дотирањем; па према томе, као наслеђе можемо дефинисати само оно што можемо да платимо. А све то почивало је на претпоставци да је државно финансирање једини начин заштите наслеђа.) Политичари, грађевинари или власници који се труде да избегну проглашавање нечега за наслеђе, често су постављали питање има ли смисла стављати под заштиту нешто за шта нема средстава за његово одржавање. Ово је озбиљно мешање шта је циљ а шта средство. Није сваком наслеђу потребно државно дотирање, нити је потребно свако наслеђе званично означити. Локална заједница вреднује наслеђене аспекте неког места, на пример, много пре него што се добије значајни статус, а и без обзира на њега. С друге стране, можда и парадоксално јесте то што због спољног вредновања од стране стручњака и националних државних органа, тим местима се мора одредити важност законским проглашењем.

Није увек случај да је наслеђу потребно јавно финансирање. То углавном важи за оне видове наслеђа који немају економску снагу, а током последње деценије или нешто јаче, у многим европским земљама – приметно у Великој Британији, али и не само тамо – начин на који су се принципи конзервације преточили у масовни покрет, путем механизма који тржишно управља вредношћу имовине, дао је наслеђу економску базу. То онда значи да му дотирање није увек неопходно. У Великој Британији људи све мање желе нову кућу и више воле оне старе; мало је историјских зграда које, ако им се пружи прилика (на пример, у систему планирања предвиди игралиште за децу), не могу наћи своје место на тржишту, чак и у периоду рецесије. Наслеђе свакако да може да се издржава само, а Фаро конвенција управо нуди начин за то уколико се омогући да наслеђе преузме своју пуну улогу у друштву и економији.

Многи људи, на пример политичари, доводе у питање да ли наслеђе може да се проширује – сувише ће да кошта, кажу. Али ако се Фаро конвенција пажљиво чита (и све што стоји иза тога, као што нас подсећа претходни рад Ноела Фојута), види се да ова претпоставка није тачна. Тачно је да ако задржимо старомодан став да је неком објекту потребно дотирање, кад се једном прогласи за значајан, онда и не треба да проширујемо границе опсега. Али ако прихватимо да наслеђе није само скуп примера најбољих грађевина, већ да је много више, тада можемо проширивати границе да би се уврстило све друго, јер поступати другачије значи порицати демократска и људска права већине, оних који не живе на „најбољим“ местима или око њих, оних (свих нас) који у одређеном тренутку не посећују туристичко знаменито место. Оно што наслеђе заиста нуди јесте да буде један од многих снажних начина, заједно са пределом, на који се људи повезују са прошлошћу, на који својим сећањем прожимају садашњост и стварају места високог квалитета, а која се разликују од других како по својој историји, тако и по свему другом. Наслеђе је ресурс за живот на свим нивоима, од емотивног до финансијског, од духовног до функционалног.

Шире, више холистичке дефиниције наслеђа, које су почеле да се јављају у последњих десет или двадесет година, Фаро конвенцијом су смештене у шири политички и демократски контекст. Више и нема значајних временских граница или ограничења за наслеђе. Може се узети да наслеђе почиње колико већ јуче, па се чак јавља и концепт наслеђа будућности, делимично као начин да се новој изградњи да квалитет и историјска постојаност, без обзира што стоје поред старих локација или на оним „новим“.

Међутим, постоји и неколико „хоризонталних“ (тематских) граница наслеђа, мада их је сада релативно мало како су у игру ушле вернакуларне грађевине, радничке куће и модерна предграђа. Нематеријално наслеђе још увек представља истраживање нових граница, али не толико због недостатка жеље, већ колико због недостатка разумевања како га интегрисати у „главне токове“ дебате о наслеђу. Донекле исто важи и за аспекте наслеђа у којима се оно спроводи или изводи, као и за културу живљења; овде су препреке оне које постоје између потпуно различитих дисциплина, као што су археологија и плес или фолклор и историја уметности. С друге стране, стална интердисциплинарна интеграција до скоро раздвојених видова наслеђа, подстакнута све чешћом употребом свеобухватних концепата, као што су предео, место и историјско окружење, представља критичну покретачку силу у ширењу граница наслеђа. С почетка у потпуности схваћено само као „градитељско“ или „археолошко“ или „артефактно“, наслеђе се такође проширило, тако да се сада поклапа и са природом: полуприродно, људском руком измењено, делови предела под пољопривредом, сада се свакако сматрају за део културног наслеђа, чак и ако је и даље живо; биодиверзитет се може анализирати и њиме бавити таквим какав јесте, производ неколико хиљада година људских активности и процеса.

Нове размере наслеђа унапред су већ одређене Фаро конвенцијом и развојем мишљења који она одражава. У први план долазе концепти као што су осећај за место, локална изузетност, идентитет или предео, а одавно установљене идеје, као аутентичност, гледајући из ове перспективе, чине се мање важним. Такође, у служби ових нових идеја налазе се и концепти као што су контекст, карактер, повезивање, а све то одражава начин на који људи опште са сопственим светом, а не како би стручњаци одређивали шта је значајно. Најважније зграде у некој улици не морају бити баш оне са најбољом архитектуром или оне импозантне, зато што много тога зависи и од самог контекста. Одређујући на националном нивоу вредност локалних ствари требало би да буде по принципу *quid pro quo* (што се ретко дешава) ако очекујемо да локално становништво поштује национално дефинисано наслеђе.

У сржи новог наслеђа стоји дефиниција која је усмерена на све што је наслеђено, без обзира на то да ли желимо да задржимо његову првобитну форму (основна тежња многих старијих конзерваторских размишљања); чин мењања, уништавања или замене неке грађевине јесте облик коришћења наслеђа. Оно што одаберемо да пренесемо у будућност није тако јасно црно-бело питање о томе које ће грађевине остати а које неће: између те две крајности лежи читав спектар начина на који се сећање преноси даље, оно нематеријално остаје, обриси неке зграде, њени делови или целина њеног

ткива. У суштини, пут ка широј дефиницији, а на основу Фаро конвенције, такође подразумева поновно обраћање циљевима управљања наслеђем – управљање променама, а не само заштита ткива.

Из свега произилази једна размена – уместо пажљиво осмишљене заштите релативно малог броја места, циљ је да се у обзир узме историјски аспект свих места током планирања њихове будућности али и да се прихвати чињеница да ће резултат тога бити различити нивои очувања. Уместо једноставне заштите ткива, циљ је да се размотри контекст и допринос одређеног места. Уместо јаких закона који делују изван главних токова, чиме се наслеђе кажњава и спутава, циљ је добити јако место у оквиру система главних токова (тачније, у просторном планирању и економском развоју), тако да наслеђе постаје користан ресурс. Наравно, ту постоји и један коцкарски аспект, пошто исход може бити непредвидљив; „наслеђе као ствар“ и „наслеђе као опажај“ (у ствари, наслеђе као култура) морају заузети своје место у бучним јавним дебатама о будућности, уместо што леже заштићени у балону релативне сигурности коју им пружа правна заштита на тек неколико знаменитих места. Међутим, наслеђе као активност (као културни процес) сада је довољно сазрело и наоружало се оруђима као што су конвенције из Фиренце и Фара да би ово могло да постигне. Сада имамо више карата у руци, игра се проширила, а и награде више вреде.

Измештање наслеђа из својих посебних оквира и премештање у домен ширих дебата даје још један аспект који стоји у средишту Фаро конвенције. Већи простор је дат опажању, виђењу, због истицања личног и релативних вредности, а то се још даље јача дефиницијом Европске конвенције о пределу као „подручје које људи опажају“, подвлачећи значај односа између људи и места. Овим ће се наслеђе даље демократизовати како просторно планирање које гледа у будућност буде укључивало становништво и све друге заинтересоване стране у главни форум активности. То је и полазна тачка Фаро конвенције – шта је то што сви заинтересовани за наслеђе (публика наслеђа, корисници, заједнице повезане наслеђем и интересима) виде као наслеђе, како хоће да се оно користи? И то је питање које се поставља у вези са наслеђем – „зашто?“, а не „шта?“ или „како?“

Главна граница преко које нас Фаро конвенција подстиче јесте да променимо приступ наслеђу, да се више не третира као имовина, као вредност (нешто што треба сачувати да се не оштети), већ да постане нешто што се искоришћава као користан ресурс. „Ново наслеђе“ подразумева коришћење прошлости у садашњости и њено обнављање у будућности. Не може се сачувати свако наслеђе, и можда ћемо одлучити да се неких и лишимо, да неко изменимо или поново искористимо неке друге његове делове – одлука која се не може донети искључиво у оквиру национално или стручно дефинисане „вредности“, већ и у оквиру контекста (доприноса месту) и прилика (шта је то што је потребно?). У исто време, наслеђе се може сачувати на много других начина, не само кроз укупно очување ткива. У XX веку наслеђе се убацивало у политичке планове и давана му је економска моћ кроз идеју о заштити, која је пак покретана осећајем губитка, као и масовним туризмом усмереним на конзумирање и претварањем свега у

робу. Шта ће се десити у XXI веку уколико неки од ових покретача закажу или се промене и уколико овај други popuni све капацитете или постане неодржив у неком другом смислу? Прихватајући да је наслеђе обично а не посебно, одговор може обухватити корист која се добија од доприноса који прошлост даје садашњости и будућности, схватајући да је туризам само један део економије где наслеђе може да да свој допринос, а да је шира економска вредност наслеђа већа од друштвених вредности, али је и део њих, и коначно, ту је и корист од усмерења не само на архитектонско ткиво или потврђене археолошке вредности, већ на важнија питања у чијем центру је човек, као што су предео, место, идентитет и квалитет живота.

Мишљење председника групе на састављање Фаро конвенције

Гиљерме г'Оливеира Марџини (Guilherme d'Oliveira Martins)

За председника групе стручњака који су дали нацрт конвенције, које су то главне новине које се уводе на међународну сцену?

Циљ нове Оквирне конвенције Савета Европе јесте да призна „вредности“ које историјско наслеђе и култура имају за друштво, а које се посматрају као динамичне реалности, као исход плодног размене између људског стваралаштва које је пренето на нас и оног које ми преносимо даље нашим потомцима. Те вредности нису идеални објекти. Културне појаве су део ових квалитета и не могу се ограничити на „статичне моделе“ или „затворене станице“, већ се морају стопити са хоризонтом „историјског искуства“.

Сада је пред нама референтни документ који може бити од утицаја на друга правна документа у појединим државама и у међународним односима. То значи да имамо документ, који не понавља она које је УНЕСКО већ донео (нарочито у погледу на концепт нематеријалног наслеђа), који поставља опште циљеве и идентификује активности на терену, као и смерове и путеве које земље чланице могу да прихвате као кораке унапред, а да је свакој остављена могућност и независност да одабере неке друге начине примене овог документа, које више одговарају њиховој устројеној организацији и политичкој и правној традицији. Пред нама је Оквирна конвенција која не дефинише „наметнута права“ директно применљива у земљама чланицама, већ започиње процес сарадње између чланица Савета Европе, уз позив да осавремене и унапреде своје званичне политике културног наслеђа, а у корист друштва у целини.

Оригинална карактеристика концепта „заједничко наслеђе Европе“ лежи у томе што је активни чинилац отвореног држављанства. Тако је „вредност“ очигледна на хоризонту „историјског искуства“, изван сваке апстрактне замисли. Према томе, заједничко наслеђе јесте раскрсница више различитих врста повезивања, где се укрштају памћење, баштина и стваралаштво. Зато је и разумљиво што се усвојило средство за менторство и процену сарадње међу земљама потписницама. Једна општа база података и целовити информативни центар помоћи ће државним органима да буду ефикаснији и да се могу ослањати на добру праксу. Ова Конвенција иде даље од других правних и политичких докумената и даље од других конвенција, пошто текст такође предвиђа заштиту од злоупотребе наслеђа и од ризика деградације услед погрешног тумачења наслеђа као „извора сукоба“ (сви се сећамо примера Старог моста у Мостару и Дубровника). Култура мира и поштовања разлика намеће једно свеже прихватање културног наслеђа као фактора блискости, разумевања и дијалога.

Да ли мислите да ће после једног периода сазревања и објашњавања већина европских земаља на крају прихватити Фаро конвенцију?

У то сам сигуран. Штавише, овде имамо текст који потврђује тесну везу између модерног концепта наслеђа и живота. Противљења с којима смо се суочили потичу од неодрживих тврдњи, а не од озбиљне мотивације. Поред тога, што се тиче техничке стране, имали смо широку сагласност у вези са пословима које је спровео Савет Европе. Иначе, приметио сам да се свуда у Европи изванредно и позитивно прихвата документ. Рекао бих да је ова нова Конвенција први међународни документ који јасно поставља концепт културног наслеђа у ширем смислу, у настављању онога што ради Савет Европе и УНЕСКО. Страхови и примедбе сумњичавих земаља немају основ. Ова Оквирна конвенција омогући ће јачање званичне културне политике које избегавају дуализам наслеђа и савремено стваралаштво, а на основу партнерства између државе и грађанског друштва, прихватајући образовање, научну заједницу и ствараоце.

Како сам сам недавно тврдио (cf. *„Património, Herança e Memória”, Lisbon, 2009*), ова нова перспектива захтева одговорност свих. Културно наслеђе, и као памћење и као стваралаштво, мора постати нови покретач културе мира.

Фаро конвенција – оригинално средство за грађење европског наслеђа и за његово управљање

Паскал Лево (Pascal Liévaux)

Конвенција Света Европе о вредности културног наслеђа за друштво или Фаро конвенција (из октобра 2005. године) разматра материјално и нематеријално наслеђе у свом најширем смислу и из најширег интердисциплинарног угла, и прилаже, на европском нивоу, вишестрана документа која је УНЕСКО донео на почетку XXI века на глобалном нивоу, тачније, Конвенцију о очувању нематеријалног културног наслеђа (из 2003. године) и Конвенцију о заштити и унапређењу разноликости културних израза (из 2005. године).

Ова три текста разликују се прво у ономе што обухватају; први се бави културним наслеђем у свом најширем смислу, обухватајући најшира укрштања свих сектора; друга се бави нематеријалним наслеђем; а трећа првенствено стваралачком активношћу. Међутим, највише се истиче Фаро конвенција због своје дубоко оригиналне природе, укључујући динамичан и нов приступ према ком, по први пут, централно место делатности у вези са наслеђем припада појединцу а не објекту.

Изван питања конзервације и различитих потребних механизма заштите, управо је „вредност“, тачније, друштвена вредност културног наслеђа та коју конвенција подвлачи, стварајући два иновативна и отворена концепта. Први је „право на културно наслеђе“, према којем наслеђе унапређује индивидуална права, а да она не морају претходно да се дефинишу. Други концепт јесте „заједница повезана наслеђем“, који може укључивати широко променљиве бројеве појединаца, а омогућава грађанима да учествују у грађењу заједничког европског наслеђа. Према томе, цивилно друштво се позива да учествује, у партнерству са јавним властима, у свакој фази тог процеса, од идентификације до интерпретације.

Према Фаро конвенцији, учешће цивилног друштва посматра се као суштински аспект разноврсности културног наслеђа, плуралитета његовог тумачења и демократизације приступа наслеђу, посебно кроз образовање и нове технологије. То је услов за појаву осећаја појединачне и колективне одговорности за наслеђе, што пружа једину праву гаранцију дугорочног опстанка, разноликости и виталности. И управо на тим основама наслеђе може да допринесе квалитету живота, да одржи савремене стваралачке активности и негује економски динамизам. То све онда цивилном друштву и властима, грађанима и стручњацима оставља у задатак да развијају организацију и граде машинерију за ово заједничко деловање.

Овај свеобухватни и нови приступ наслеђу, његов допринос друштву и вредности које преноси јесу део развојног пројекта који води у правцу и културне разноврсности и одрживог начина управљања. Према томе, заснива се на истом оном духу као и УНЕСКО-ове конвенције, са којим је у делотворној интеракцији у циљу пружања помоћи да култура постане покретачка снага дијалога, демократије и мира.

Зашто земље ратификују конвенције? Случај Црне Горе

Милена Филиповић

Саставни део процеса грађења Европе: Ратификовање конвенција Савета Европе и припрема за приступање ЕУ стандардима

Друштва која су у недавној прошлости оштећена сукобима, међуетничком и верском нетрпељивошћу нашла су се у процесу комплетног реструктурирања својих система вредности током скоро две деценије. У исто време, остали део света није чекао да ова друштва заврше са сукобима, већ се кретао напред у сваком смислу, што ће рећи да је овај процес био још тежи, дужи и често болан.

Због жеље да постану део међународне заједнице, да усвоје и примењују универзалне стандарде и да побољшају квалитет живота, ова друштва су на неки начин обавезна да започну са променама свог општеуправног система, у овом случају у вези са очувањем наслеђа, тиме што ће усвојити разна међународна правна документа и постати чланови међународних организација. То представља саставни део процеса грађења Европе и њене интеграције, а што је један од главних стратешких циљева на државном нивоу. У неким случајевима, земља преузима обавезу да ратификује конвенције када потписује различите билатералне и мултилатералне уговоре, а у другим случајевима, она сама покреће иницијативу, као резултат различитих мотива. Први приступ се заснива на мишљењу да би се тиме убрзао процес интеграције, сустигла општа кретања, остварио бољи приступ информацијама, отворио пут разним изворима финансирања, као и стручној помоћи. За други приступ се, пак, сматра да шаље позитиван сигнал међународној заједници која очекује озбиљност и посвећеност током процеса реформисања.

Оба ова приступа су оправдана докле год та друштва испољавају своју тежњу за постизањем напретка и успостављања реда у свакој сфери националног живота. Свакако да је дуг пут од потписивања до примене, а ту и леже прави изазови и испит испуњења обавеза.

Културно наслеђе – потреба за променом перцепције, валоризације и начина коришћења

Ратификовање конвенција такође се види као будући механизам који би могао да буде од помоћи у промени установљене перцепције културног наслеђа, његовог очувања, валоризације и начина коришћења, и у истицању његове улоге као фактора националне идентификације.

Није лако очекивати да ће земље чији је опстанак у питању на прави начин заштитити и валоризовати културно наслеђе. Друштво које је до недавно носило карактеристике болести транзиционих процеса, где је култура углавном сматрана за вид забаве, а не као значајан чинилац развоја и ресурс бољег квалитета живота, суочава се са великим изазовом када жели наслеђе да уврсти као фактор политике и стратегије развоја. Процес „транзиције“ у установљеном виђењу културног наслеђа још увек траје и укључује приступе са свих нивоа, учешће, развијање свести, различита средства управљања и обезбеђивање финансирања, као и виши степен одговорности.

Један од великих изазова јесте како до краја убедити људе да њихово културно наслеђе, које је преживело и одупрло се историјским недаћама и зубу времена, представља не само читав низ уметничких дела и јединствених примера људског стваралаштва, већ је у ствари и најважнији чинилац националне идентификације. И ово је од највећег значаја за новоформиране државе и постаје приоритет у политици свих земаља.

Интегративни приступ начинима управљања културним наслеђем;

пример Регионалног програма за културно и природно наслеђе Југоисточне Европе (RPSEE)

Велика помоћ и покретачка снага очекују се од различитих међународних и регионалних програма, пројеката и праксе, не само зато што нуде примере, моделе, смернице или стручност, већ зато што нас подсећају и стимулишу и чине да се савремени проблеми наслеђа разматрају на систематичнији и темељнији начин.

Као илустрација, један од програма који је имао и још увек има важну улогу у горепоменим процесима јесте Регионални програм за културно и природно наслеђе Југоисточне Европе (RPSEE), примењен под покровитељством Савета Европе и Европске комисије. Корист и добри резултати сва три сегмента овог програма (јачање институционалних капацитета; интегративна рехабилитација и архитектонско и археолошко испитивање; и пилот пројекти локалног развоја) јесу многоструки и многобројни.

Овај програм је знатно помогао стручњацима који се баве културним наслеђем, а којима се већ више од десет година ускраћује могућност да прате савремена кретања у области документовања културног наслеђа, да примењују нове технологије при извођењу конзерваторских и рестаураторских радова, да примењују нове облике презентације и начине коришћења, итд. Методолошким средствима и хронолошки постављеним задацима, овај пројекат је помогао стручњацима у систематизацији и ажурирању релевантних података. Неки од тих методолошких механизма прихваћени су и постали део редовне праксе у државним институцијама које брину о културном наслеђу у Црној Гори.

Током спровођења задатака програма, подстицане су дебате и учешће у идентификацији, конзервацији и презентацији културног наслеђа, и то на начин да сви нивои буду укључени и на једнакој основи разматрани. И управо се започело са учешћем на свим нивоима – јавном, приватном и у невладином сектору – у главним процесима очувања, валоризације и презентације културног наслеђа, а тај стални рад захтева висок ниво свести, посвећеност и различите механизме да би се заиста поставили „људи у центар“.

У друштвима која су навикла да буду у потпуности под управом државним органа, глас невладиног сектора неко време уопште се није чуо не само у култури, већ ни на једном другом пољу. Стога је занимљиво поменути да је регионални програм такође био и карика у ланцу активности усмерених ка неговању сарадње између државних културних институција и невладиног сектора.

У околностима превазиђених модела друштва, јако је тешко доказати практичан и економски значај развојних стратегија које културне објекте стављају у средиште пажње. Из тог разлога, улагања у ово поље делатности веома су мала, а посебно у домену програмских активности, те се ситуација мора побољшати кроз доношење нових закона, нове начине финансирања и нове приступе. У том смислу, има значајних помака у интегративном приступу у стварању политичких докумената и оних за стратешки развој, а који се заснивају на културном и природном наслеђу.

Регионални програм за културно и природно наслеђе Југоисточне Европе – Декларација

Када су Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Црна Гора, Румунија, Србија, „Бивша југословенска република Македонија“ и Косово⁴ решиле да учествују у Регионалном програму за културно и природно наслеђе југоисточне Европе 2003. године, контекст је захтевао решења за проблеме који су се углавном односили на успостављање политичких и економских система, и у неким случајевима на изазове који су настали након сукоба и на помирење између народа.

Ова неопходна транзиција, састављена од свих сложених питања многих култура и религија из читавог региона, дала је велики број изазова у односу на регионални развој. Неке земље су већ напредовале у правцу интеграције са Европском унијом и, штавише, иницијативе које су предлагане као део те међународне сарадње резултирале су брзим променама које су подстакле власти да прилагођавају своје стратегије начина управљања и њихове механизме.

Јасно је да је тако прихваћен процес економског развоја остварио непосредан утицај на услове живота и на изграђену околину, а који нису увек били у складу са заштитом културног и природног наслеђа. Чак и када се ово наслеђе није сматрало за директну препреку развоју, пречесто се сводило на статус пуког производа намењеног туристичкој експлоатацији.

У овом контексту интензивних кретања, Савет Европе је ставио нагласак на локални развој и учешће грађанства, тако да би се разноврсност територија могла сматрати као ресурс. Активности Регионалног програма, нарочито планови пројекта Интегративне рехабилитације и испитивање архитектонског и археолошког наслеђа (IRPP/SAAH), примењени у сарадњи са Европском комисијом и Пилот пројектима локалног развоја, успешно су показали суштински значај примене интегративног приступа заштити, планирању, економском расту и друштвеној кохезији на свим политичким и административним нивоима, од националног до локалног, те су учврстили витални значај градитељског наслеђа за одрживо планирање, складан развој урбане и руралне средине и животне средине која поштује потребе друштва.

Од 2003. године ови пројекти, уз одређена очекивања, увршћују и развијају идеје постављене у Оквирној конвенцији Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво (Фаро конвенција усвојена 2005.) Земље

⁴ Назив Косово, било да се односи на територију, институције или становништво, у овом тексту схватаће се у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација, и у свему и на статус Косова.

учеснице заједнички су тражиле начин како да усагласе политике специфичне за сваки поједини регион са принципима Конвенције: појединачну и колективну одговорност за културно наслеђе; побољшање квалитета живота свих, као једног од циљева конзервације и одрживог коришћења наслеђа; централну улогу коју наслеђе има у подржавању културне разноликости при грађењу мирољубивих и демократских друштава; широку синергију надлежности међу свим јавним и приватним актерима које подстиче холистички приступ наслеђу; стратегију сарадње, мултилатералне и прекограничне активности, усвајање најбоље праксе и укључивање широке јавности као кључног елемента здраве политике наслеђа.

Управо је све ово и био главни разлог што су се учесници београдског семинара о културном и природном наслеђу као чиниоца одрживог развоја (27. – 29. септембра 2006.) сагласили да „... подстичу своје власти да ратификују све главне конвенције Савета Европе... а нарочито Фирентинску конвенцију о пределу и Фаро Оквирну конвенцију о вредности културног наслеђа за друштво“. Од тада су Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Црна Гора, Србија и „Бивша југословенска република Македонија“ потписале Оквирну конвенцију, а Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора, заједно са Словенијом међу првима су је и ратификовале. И заиста, земље Југоисточне Европе пружају онај суштински подстицај да оквирна конвенција ускоро и званично ступи на снагу.

Експерименти спроведени на терену, а у оквиру Регионалног програма, омогућили су да се ови принципи усвоје да би удовољили посебним потребама и реалностима Југоисточне Европе. То је кориснике програма уверило у потребу да се осмисле локалне развојне политике, чиме ће локално становништво бити главни учесници у територијалној трансформацији и неговању демократског учешћа у пројектима. Корисници су препознали да регенерација и рехабилитација изграђеног окружења јесу део једног ширег процеса, јер се сами не могу изборити са сиромаштвом, неједнакошћу и друштвеном одбаченошћу. Решавање ових важних и хитних проблема захтева бољу интеграцију свих стратегија и програма, успостављање добрих партнерских односа и укључивање читаве заједнице. У примени принципа Фаро конвенције на регионалну ситуацију, они су схватили да територијални приступ може дати и алтернативне начине осмишљавања стратегија развоја, омогућавајући локалним заједницама да унапређују своје културно окружење и да потврђују и јачају свој локални идентитет кроз узајамно поштовање разноврсности, а да би створили подручја бољег квалитета.

Регионални програм је био, а и даље представља значајно искуство за Југоисточну Европу. Динамика и синергија остварене у овом контексту треба да наставе да се развијају и изван сарадње са Саветом Европе и Европском комисијом, и то са још значајнијим учешћем наведених земаља. Оно што се дешава у Југоисточној Европи требало би да инспирише и помогне другим европским регионима да дефинишу своје политике које показују колико је улога градителског наслеђа незаменљива – да га славе, штите и ревитализују – у оквиру културног, друштвеног и економског развоја Европе и њених житеља.

Потписници:

Мирча Ангелеску (Mircea Angelescu), представник CDPATER-a (Румунија);
 Амра Хаџимухамедовић, координатор програма RPSEE (Босна и
 Херцеговина); Петер Миладинов, представник DPATER-a и координатор
 програма RPSEE (Бугарска); Јелка Пиркович, представник DPATER-a
 (Словенија); Марија Ражнатовић, представник CDPATER-a и координатор
 програма RPSEE (Црна Гора); Ранка Сарачевић-Wurth, представник
 CDPATER-a и координатор програма RPSEE (Хрватска); Борислав Шурдић,
 представник CDPATER-a и координатор програма RPSEE (Србија);
 Јулија Тричковска, представник CDPATER-a и координатор програма
 RPSEE („Бивша југословенска република Македонија”); Един Велаџић,
 представник CDPATER-a (Босна и Херцеговина).

Људско право на културно наслеђе – допринос Фаро конвенције признавању и очувању овог људског права

Уго Мифсуд Боничи (*Ugo Mifsud Bonnici*)

У првим политичким документима⁵ која јасно објављују постојање људских права, овај концепт је постављен као права која припадају сваком појединцу као људском бићу. Свака особа, *сингуларним*, поседује ова права. Идеја о људским правима која такође припадају и групацијама, или телима сачињеним од жена и мушкараца, такозваним правним лицима, настајала је веома споро.⁶ С друге стране, култура се у суштини сматра за скуп вредности које припадају друштву, заједници, човечанству. Веза између људских права жена и мушкараца, као појединаца, и културе, која употпуњава њихове личности, дошла је тек касније.

У Општој декларацији о људским правима (ОДЉП - УДХР) из 1948. године, у члану 22 стоји:

Свако, као члан друштва, има право на социјално осигурање и право да остварује економска, социјална и културна права неопходна за своје достојанство и за развој своје личности путем државне помоћи и међународне сарадње, а у складу са организацијом и средствима сваке државе.

Важно је приметити поставку „као члан друштва“, као и квалификацију културна (заједно са економским и социјалним) права као „неопходна за сопствено достојанство и за развој сопствене личности“, и да је све у циљу остваривања сваке особе. Чини се да је право на развој сопствене личности унео Рене Касин (*René Cassin*)⁷ у првобитни Хамфријев (*Humphrey*) текст, који се мање заснивао на филозофији. Добитник Нобелове награде из 1968. године поновио је идеју Имануела Канта (*Immanuel Kant*) о томе да је

⁵ Декларација о независности Сједињених америчких држава, донета 4. јула 1776. године, и француска *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen* (Декларација о правима човека и грађана), од 26. августа 1789. године.

⁶ Мада је зачетак тог концепта већ присутан код Франсиска Суареса (*Francisco Suarez*) и Франсиска де Виторије (*Francisco de Vitoria*).

⁷ Види: Јоханес Морсинк (*Johannes Morsink*), *The Universal Declaration of Human Rights: origins, drafting and intent*, Penn University Press, 1999, p. 210 ff.

људско достојанство утемељено у остварењу слободне и свесне аутономије сваке особе.⁸ Међутим, Кант је свако људско биће видео као члана друштва човечанства, или како Фуко (Foucault)⁹ каже, као „грађанина света“. И да би остварила ово чланство и статус држављанства, свака особа мора да оствари свој потенцијал као људско биће (слободан развој личности), а у односу на своја права на друштвена и културна права која су неопходна за лично достојанство.

Члан 27 Опште декларације о људским правима наводи следеће:

1. Свако има право да слободно учествује у културном животу заједнице, да ужива у уметности и да учествује у научном напретку и у његовим користима.
2. Свако има право на заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу из било којег научног, књижевног или уметничког дела, чији је он аутор.

Овде је јасно да се право појединца на културу састоји и од права да у њој учествује, ужива и од ње има користи, као и од права на заштиту доприноса који је одређени појединац остварио у општој култури.

Штавише, члан 27 Међународног пакта о грађанским и политичким правима¹⁰ као и члан 15 Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима¹¹ не остављају никакву сумњу да постоји људско право на културу. Особа одсечена од културе јесте особа ускраћена за своје достојанство. Контекст у ком се остварује људско право на културу јесте обично колективан: у тражењу права на културу домородачких народа; у правима на још један језик на шта би језичке мањине могле имати права; у тражењу да се врате културна добра и људски остаци у циљу „културно саосећајног“ сахрањивања или националног расположења; и у тражењу слободе у неговању и настављању културе, у неговању културне традиције и у остваривању приступа одређеној култури. Право на културу, као и у Општој декларацији о људским правима, не стоји издвојено од контекста, пошто би можда постојао ризик да се само људско право на културу опише у сувише уским оквирима.

Постављају се следећа питања: шта је тачно „култура“; постоји ли „посебна култура“ међу многим другим, или да ли је „култура“ неограничен и неисцрпан концепт; шта је културно наслеђе и да ли је универзално или партикуларно? Чему то, у ствари, сви имају право да приступе или у томе

⁸ *Anthropology from a pragmatic point of view*, translated by Robert Loudon, Cambridge University Press, 2006.

⁹ У уводу свог превода Кантовог рада на француски.

¹⁰ Усвојен и отворен за потписивање, ратификацију и приступ Резолуцијом 2200А (XXI) Генералне скупштине УН 16. децембра 1966. године. Ступио на снагу 23. марта 1976. године, у складу са чланом 49.

¹¹ Мултилатерална повеља усвојена од стране Генералне скупштине УН 16. децембра 1966. године, а ступила на снагу 31. јануара 1976. године. Она обавезује 155 земаља учесница да раде у циљу пружања економских, социјалних и културних права појединцима. Још шест земаља је потписало али није ратификовало. Иако је председник Џими Картер (Jimmy Carter) (1977-81) потписао за Сједињене државе, Сенат никад до сад није ратификовао.

да учествују? Култура у антропологији носи веома ограничено значење у односу на оно о чему се говори у филозофији и историји.

Члан 2 Фаро конвенције дефинише културно наслеђе као:

културно наслеђе је скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена;

а онда дефинише заједнице повезане наслеђем као:

заједница повезана наслеђем састоји се од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа које желе да, у оквиру јавног деловања, одрже и пренесу на будуће генерације.

Уколико пођемо путем Кантове идеје о чланству у човечанству и последичним правима и обавезама, онда би последица била остваривање потпуног статуса држављанства, свако би имао право да зна шта се све акумулирало у људском фонду знања и која су позитивна достигнућа човечанства кроз векове. Познато је да је Кант усвојио Хорацијев¹² мото *sapere aude*, и тај императив обавезе усудити се знати, који је после узет у обзир као слоган Просветитељства, не би имао никакво значење да нема пратећег права на отварање врата знања. Следећи корак јесте концепт универзалног власништва над знањем. Одговорност држављанства претпоставља познавање етичких вредности. Етичке вредности носе искуства прошлих цивилизација, као и садашњег стања дијалошког резоновања у оквиру садашњег стања цивилизације. Проширити ово на културно наслеђе, које је универзална акумулација, значило би створити заједничко културно наслеђе човечанства. Културно наслеђе јесте метафора. Односи се на добра која су „наслеђена“ и која поседују јавну вредност, па се према томе морају и сачувати за будуће генерације, које ће их такође наследити. У очувању материје и концепата за будуће генерације, ту донекле лежи и мисија да се учине доступним и садашњим генерацијама.¹³ У оквиру сваке демократије, широко свима заједничка културна баштина јесте суштински састојак друштвене компактности, а прихватљиво стабилан светски поредак не би био могућ без постојања информација које су опште за све и минимума основних цивилизацијских општих карактеристика. У оквиру опште глобализације, можемо се сложити са Луси Гибо (Lucie Guibault) кад каже:

Постојање јаког домена јавности јесте суштински предуслов за културни, друштвени и економски развој и за здраве демократске процесе. Али домен јавности је под притиском као последица сталног кретања према информационој економији. Појединачне информације, које у „старој“ економији нису имале, или су имале јако малу економску вредност, као што су чињенични подаци, лични подаци, генетичке информације и чисте идеје, стекле су

¹² Друга епистола Прве књиге епистола. У стиху 40 стоји: *Dimidium facti, qui coepit, habet; sapere aude, incipere* (Онај који почиње урадио је пола посла; усуди се знати, покрену се).

¹³ Esther Hoorn, "Creative Commons licenses for cultural heritage institutions", IVR, 2006.

независну економску вредност у постојећем информационом добу, и стога су постале предмет власничких права, чиме се информација претвара у трговачку робу. Ово „претварање информација у робу“, иако најчешће разматрано у контексту закона о интелектуалној својини, догађа се и на много ширем правном плану, укључујући законе о облигационим односима, закон о приватности, закон о радиодифузији и телекомуникацијама.¹⁴

У оквиру Европе, Европска конвенција о култури (Париз, 1954.) искористила је платформу заједничког културног наслеђа Европе да обавезе уговорне стране да подстичу своје нације да проучавају језике, историје и цивилизације других уговорних страна и да теже да се развија проучавање свога или својих језика, историја и цивилизација на територији других уговорних страна, а исто тако да се омогући обављање сличних проучавања на својој територији. Био је то први корак у покушају да се заједничко европско наслеђе учини делом заједнички чуваног терета личне културе и то за све већи број Европљана.

УНЕСКО-ова конвенција о мерама забране и спречавања недозвољеног увоза, извоза и преноса власништва над културним добрима (Париз, 1970.) у преамбули каже:

да размена културних добара између народа у научне, културне и просветне сврхе продубљује познавање људске цивилизације, обогаћује културни живот свих народа и рађа узајамно поштовање и разумевање међу народима;

и уводећи концепт људске цивилизације, покушава да успостави универзално заједничку ствар, чак и ако поштује нације, наводећи у преамбули:

сматрајући да су културна добра један од основних елемената цивилизације и културе народа и да она добијају своју праву вредност само ако су у највећој мери познати њихово порекло, историја и средина.

УНЕСКО-ова Конвенција о заштити светске баштине (Париз, 1972.) у преамбули садржи следећу реченицу:

Сматрајући да су извесна добра културне и природне баштине од изузетног значаја и да их стога треба заштитити као део опште баштине целог човечанства.

Многа УНЕСКО-ова документа која су уследила (укључујући релативно новију Конвенцију о заштити подводног културног наслеђа, од новембра 2001. године) говоре о културном наслеђу као о наслеђу човечанства као целине. Концепт светског културног наслеђа, посебно у контексту заштићених места са Листе светске баштине, постао је позната ствар и део често коришћених идеја у комуникацији у медијима.

¹⁴ P. Bernt Hugenholtz et al., *The future of public domain*, Kluwer Law Publishing, Alphen aan den Rijn, 2006.

У Фаро конвенцији преамбула се позива на документа о људским правима која су донеле Уједињене нације:

Свесне права сваког појединца да се, поштујући права и слободе других, ангажује у погледу културног наслеђа према сопственом избору, као вид права да се слободно укључи у културни живот утврђеног Универзалном декларацијом о људским правима Уједињених нација (1948) и загарантованог Међународним споразумом о економским, друштвеним и културним правима (1966).

Међутим, намера није била да се ово право само реafirмише. И претходни делови ове преамбуле од великог су значаја. На самом почетку стоји:

Сматрајући да је једно од начела Савета Европе да постигне веће јединство међу својим чланицама, са циљем да чувају и унапређују идеале и принципе засноване на поштовању људских права, демократији и владавини права, који чине њихово заједничко наслеђе;

У овоме конвенција најпре говори о заједничком наслеђу људских права, демократије и владавини права. То је наслеђе права и добре управе.

Затим говори о „препознавању потребе да се људи и људске вредности нађу у средишту проширеног и трансверзалног концепта културног наслеђа“, чиме конвенција враћа концепт културе на људе и људске вредности. Културу не треба посматрати као вреднију од људи којима служи.

Ово успоставља везу са непосреднијим потребама људи тиме што „наглашава вредност и потенцијал културног наслеђа, промишљено употребљеног, као ресурс одрживог развоја и квалитета живота у друштву које се непрекидно развија“; а што истиче да би културно наслеђе могло бити вредно као економски капитал од помоћи одрживом развоју.

Члан 4, који носи наслов „Права и обавезе које се односе на културно наслеђе“ каже:

Стране потписнице признају да:

- а) сви, појединачно или колективно, имају право да уживају добробит културног наслеђа и доприносе његовом богаћењу;
- б) сви, појединачно или колективно, имају обавезу да поштују културно наслеђе других на исти начин као и сопствено наслеђе, а самим тим и заједничко наслеђе Европе;
- в) остваривање права на културно наслеђе може да подлеже само оним ограничењима која су нужна у демократском друштву ради заштите јавног интереса, права и слобода других.

Можемо приметити да тачка а) сада претпоставља: (i) да право на корист од културног наслеђа и на давање доприноса заједничком наслеђу припада свима, и појединцу и колективу; (ii) да кад се говори о културном наслеђу није неопходно користити придев „заједничко“, пошто се подразумева

да наслеђе не може да се ограничи придевима као што су „национално“ или „етничко“. Међутим, следећа тачка б), која се бави обавезама, каже да кроз ту обавезу поштовања културног наслеђа других на исти начин као и сопственог наслеђа, свако, како појединачно, тако и колективно самим тим поштује и заједничко наслеђе Европе, што претпоставља да наслеђе може припадати држави или групацији пре но што постане део заједничког европског наслеђа.

Фаро конвенција је такође значајна и у томе што специфично препознаје закон о културном наслеђу као посебну грану права. У ствари, члан 5 управо је и насловљен: „Закони и политике који се односе на културно наслеђе“. Као „оквирна“ конвенција, она не само да наводи земље да усвајају политику заштите наслеђа, већ их и усмерава према спровођењу закона, чиме би се остварила заштита наслеђа. Заједно са законом о заштити животне средине, закон о заштити културног наслеђа пружа начин заштите једне области која је од општег људског виталног интереса, а што под многим правним системима није било заштићено на одговарајућу начин. Међународно тржиште ће неке објекте или поља која спадају у вредности културног наслеђа можда посматрати као нешто „изван“ интереса, док с друге стране, у неким случајевима могу пружити прикривени или тајновити простор за трансакције или делатности које могу угрозити наслеђе. Јачање начина спровођења закона о заштити културног наслеђа уједно значи и боље међународно реципрочно признање и сарадњу у њиховој примени.

О „праву на наслеђе“ – иновативни приступ у члановима 1 и 2 Фаро конвенције

Паїрис Мајер-Биш (Patrice Meyer-Bisch)

Циљеви Конвенције како је дефинисано у члану 1

Члан 1 сместа појашњава изазов који је постављен у преамбули: приступ културном наслеђу заснован на поштовању људских права помаже повезивању сваке врсте политике која се доноси у циљу унапређења наслеђа – и свих релевантних конвенција – а на општој основи, што ће рећи, поштовање права сваког појединца на учешће у културном животу заједнице (ОДЉП, члан 27). Овај приступ, који је усмерен на појединца, тако је повезан са унапређењем заједница и наслеђа, да је наслеђе општи ресурс који заједнице и појединци на разне начине могу искоришћавати у изградњи свог идентитета.

Члан 1.а. Право на културно наслеђе као део права на учешће у културном животу

Право на учешће у културном животу јесте заједнички именитељ свим културним активностима, укључујући језичке слободе и право на приступ другим наслеђима. У овоме се концепт „културе“ разуме у антрополошком смислу. Дефиниција, коју сви познајемо, постављена је на Светској конференцији о културној политици у Мексико Ситију (1982.) и 2001. године уврштена је у УНЕСКО-ову Општу декларацију о културној разноликости: „култура представља специфични скуп духовних, интелектуалних и емоционалних карактеристика друштва или друштвене групе, те поред уметности и књижевности, обухвата и начин живота, начине заједничког живљења, вредносне системе, традиције и веровања“ (пети пасус преамбуле). Култура о којој се овде говори јесте култура групе или друштва, што ће рећи, културни миље. Списак компонената овог миљеа више служи само као назнака, а не као исцрпан преглед.

Значење јесте од фундаменталног значаја. Кад се говори о културним радовима, пружа се извор свих врста личне и колективне идентификације.

За неки рад се сматра да припада култури ако је нешто више од само пуког производа и ако помаже комуникацији „преносећи идентитете, вредности и значења“, како стоји у Конвенцији о заштити и унапређењу разноликости културних израза.¹⁵ Оно што припада култури јесте оно што повезује кроз значење, оно што омогућава пренос значења. „Културна дела“ или „културни капитал“ можда би могао да се односи на знање (постојање, рад, стваралаштво, преношење) које преносе појединци, објекти или институције (организације или заједнице). Људско достојанство јесте лично и никада се не може подредити ничему „вишем“ (заједници, традицији, држави, подухвату, итд.), али је и неухватљиво у својим начинима припадања и преношења; по школама, заједницама, наслеђу, медијима, музејима, итд.

Због тога су културна дела која чине наслеђе витални ресурс у процесу грађења идентитета личности и заједница. Овде се право на наслеђе сматра културним правом везаним за право на учешће у културном животу, у складу са универзалним, неotuђивим и независним људским правима. „Културна права су права и слободе која омогућавају појединцу, самом или удруженим са другима, и са другима и за њих, да бира и изражава свој идентитет и да допушта позивање на културна својства, као и на оне ресурсе који су неопходни за његов или њен процес идентификације, комуникације и стварања.“¹⁶ Културно наслеђе се мора поштовати, штитити и унапређивати, иначе би остваривање културних права било онемогућено и неопходни ресурси ускраћени.

Члан 1.6. Индивидуалне и колективне обавезе

Према томе, предмет права на наслеђе увек је индивидуалан. Међутим, појединац остварује ово право „сам или удружен са другима“ зато што је културно наслеђе заједнички објект, „место“ или средина. Индивидуална и колективна права не треба стављати на исти ниво: свако има права да живи према свом идентитету, и у ту сврху се може позивати на сва могућа наслеђа. Ова слобода је недавно била тема једне јасније дефиниције.¹⁷ Међутим, остваривање овог људског права укључује комбиновање права и обавеза кроз организовање заједница повезаних наслеђем, а да би се речено право применило; такве заједнице поседују и права и обавезе појединаца да их примењују. Културне слободе остварују се индивидуално или колективно у оквиру групе или у односу на њу. Заједнице које чине ткиво друштва од суштинске су важности за примену културних права, али из угла људских права, њихово остваривање колективних права легитимно је једино уколико поштује примену права свих појединаца, и у оквиру заједнице и

¹⁵ 18. параграф преамбуле каже: „Уверене да културне активности, добра и услуге имају двоструку природу, како економску тако и културну, пошто су носиоци идентитетских, вредносних и значења...“

¹⁶ Ово је дефиниција коју је предложила Фрибург група, која је саставила Декларацију о људским правима – Фрибург декларација. (www.droitsculturels.org)

¹⁷ Види: *World human development report: cultural liberty in a diversified world*, UNDP, Economica, Paris, 2004, p. 1: „Individuals want to be free to take part in society without breaking away from the cultural assets which they have chosen. This is a simple but profoundly disturbing idea“. „Појединци хоће да буду слободни да учествују у друштву а да не морају да прекидају везе са својим културним вредностима које су одабрали. Ово је једноставна али дубоко узнемиравајућа идеја“.

изван ње, а која се дефинише кроз циљ заштите и развијања наслеђа. Овај однос између појединца и заједнице важи за сва људска права, али културна права, нарочито право на наслеђе, посебно је експлицитно и важеће, конституишући право на учешће у заједничким културним ресурсима.

Члан 1.ц. Наслеђе као ресурс развоја

Приступ заснован на људским правима помаже да се наслеђе оријентише на људски развој, а према разноврсности димензија својих компонената, како је гарантовано свим међусобно зависним људским правима. Ниједно наслеђе се не може конзервирати на штету људских права (право на становање, на храну, идентитет, рад, итд.). Поштовање се заснива на:

- процени свих ресурса које оно представља за људски развој;
- заштити тих ресурса као примарне мере очувања, а у циљу обезбеђивања одрживе употребе;
- томе да унапређење значи мере предузете у циљу промовисања очувања наслеђа нису само статичне, већ заиста унапређују потенцијалну синергију између разноврсности ресурса унапређених људима, а за што је могуће већи број људи.

Члан 1.д. Демократска управа над наслеђем

Допринос културног наслеђа миру и развоју

Усвајање УНЕСКО-ове Опште декларације о културној разноликости септембра 2001. године, чиме се озваничила широка дефиниција усвојена у Мексико Ситију 1982. и касније 2005. године у Конвенцији о промоцији и разноликости културних израза, симболише велику политичку промену правца која се данас дешава. И док се културна разноликоост некада посматрала као нешто што сузбија развој, као препрека модернитету, па тиме и напретку, науци и демократији, сада се све више види као ресурс за сва ова поља, као и за сам мир. И док је свет културе некада био у задњим редовима, сада се јавља као примарно поље политичког и економског развоја, и као ресурс и као погодност за слободан одабир вредности које треба развијати.

УНЕСКО-ова Општа декларација о културној разноликости створила је везу између разноликости и културних права¹⁸ и дефинисала принцип међусобне заштите између културне разноликости и људских права, на тај начин забранивши било каква релативистичка померања и изолационализам заједница.¹⁹ Главна препрека признавању поштовања разноликости јесте чињеница да нису све културне разноликости добре саме по себи. Управо је поштовање неотуђивих и узајамно зависних људских права оно што

¹⁸ Члан 5 Декларације и параграф 4 Акционог плана кажу: „Идући даље у разумевању и појашњењу садржаја културних права као саставног дела људских права“.

¹⁹ Први принцип члана 2 Резолуције 60/167, коју је усвојила Генерална скупштина УН 7. марта 2006. године, бави се узајамно јачајућом везом „између поштовања културне разноликости и културних права свих“ (параграф 8).

олакшава међусобно унапређење читавог богатства културних миљеа и њихових потенцијала у смислу тумачења универзалног. Штавише, интеркултурални дијалог, покренут у циљу побољшања нашег разумевања универзалности, помаже у идентификовању праксе која се супротставља људским правима под изговором културе. Културна права свакако да заузимају своје изузетно место у овој групи: поштовање културних права свима гарантује учешће у заједничком наслеђу, укупним ресурсима успостављеним културном разноликошћу. Остваривање културних права, слобода и обавеза јесте уједно и средство и циљ очувања и развоја, зато што свима омогућава да учествују у тој разноликости, да из ње вуку ресурсе и да помажу њеном обogaћивању. Културна права омогућавају људима да разликују о разноликости и да је унапређују, кроз универзалност, а и обратно. Универзалност није најмањи заједнички именитељ; то је заједнички изазов неговања људског стања путем сталног рада на општим контрадикторностима које постоје код сваког наслеђа. Универзалност није контрадикција разноликости, већ је појашњава и слави.

Синергија оптималне компетенције

Оквирна конвенција се усмерава на државе као прве и последње актере који су одговорни за пружање права на наслеђе, то јест, они који су одговорни за старање да се ово право остварује. То је апсолутна обавеза. Међутим, државе не могу ништа уколико сви укључени актери не раде заједно у оквиру основа демократске управе, свако према својим могућностима и специфичностима. Да би се ово постигло, није довољно обезбедити само двојни приступ који деле држава и грађанско друштво. Приступ који се овде заговара јесте тројни:

- јавни актери нису само државе, већ и њихове субнационалне, међународне и наднационалне институције;
- приватни актери су предузећа са великим и различитим обавезама у односу на друштво, а не само предузећа која производе такозване културне вредности; то обухвата сва предузећа, под условом да њихова производња не смета културном животу (ово посебно важи за предузећа повезана са туризмом);
- цивилне актере чине невладине организације (НВО) и друге непрофитне организације.

Они којима је овај текст у ствари упућен, што ће рећи, субјекти права и они од којих се тражи да та права пружају, увек су субјекти који делују „сами или у садејству са другима“ у оквиру разних организација, институција и тела којима припадају.

Нове дефиниције дате у члану 2

Наслеђе се овде сматра предметом људског права. Нагласак је на наслеђу и на појединцима, а не толико на оформљеним „културама“. Овакав приступ има ту предност што културу више не сматра за нешто што

превазилази и обухвата појединце. „Културе“ дефинисане као хомогени скупови најопасније су од свих друштвених илузија, извор су свих врста дискриминације и изговор за насиље и одржавање сиромаштва. „Културе“ нису довољно опипљиве да би биле „персонализоване“ до те мере да оправдају било какав „дијалог култура“: једино појединци, са својим променљивим и покретним културама, могу водити дијалог. Културни миљеи могу бити само композитни (као еколошке средине), са различитим квантитетом културних дела на које се појединци могу позивати. Слободни и активни појединци важан су чинилац у живим и променљивим културним миљеима.

Члан 2.а. Културно наслеђе

Овде се културно наслеђе дефинише као скуп ресурса који заједнице наслеђују, поштују и цене као суштински значајно. „Независно од власништва“ значи да док се право на наслеђе може сматрати за неку врсту власничког права, оно остаје изван домена приватног власништва. Остваривање овог права мора се разумети „само и у вези са другим“, у оквиру значења Члана 17 ОДЉП. Ово је нов концепт права власништва, које иде од личног и породичног наследства (лично културно наслеђе које завештава историја) до општег наслеђа човечанства, преко наслеђа заједнице и нације. Примена овог права помаже да се гарантује поштовање значајних ствари које неко присваја као неопходан ресурс за свој идентитет и креативност. Какве год да су административне категорије наслеђа установљене да би за њих обезбедиле посебну правну заштиту, културно наслеђе представља скуп културних дела од различитих материјала, духовних, економских и друштвених димензија које су потпуно и до те мере неодвојиве да су културна значења постала саставни део вишеструких димензија људског живота. „Очување“²⁰ и право на приступ подразумевају такву разноликост и комплементарност у одговарајућим обавезама.

Наслеђе се може сматрати као скуп система знања који подржавају културна дела „преносећи вредност, достојанство и значење“. Овај израз не односи се само на специфично културна дела, већ и на свакодневне предмете, праксе и институције које одговарају широком значењу културе. У обзир треба узети све облике знања: животне, производне и стваралачке вештине, способност преношења и вештине комуникације. Под претпоставком да свако културно право јесте право да се досегне за знањем, позивање на културу може се дефинисати као уграђени део знања који омогућава приступ људима и делима (знати читати јесте предуслов за слободу, пошто омогућава људима да користе књиге у комуникацији са другима, а такође и да спознају себе). Позивајући се на дела (знање које преносе појединци, предмети и/или институције), појединац, сам или у садејству са другима, може присвојити то дело као један од ресурса на коме може градити свој идентитет.

²⁰ Види: УНЕСКО-ову конвенцију о очувању нематеријалног културног наслеђа: „Очување“ означава мере у циљу осигуравања животности нематеријалног културног наслеђа, укључујући идентификацију, документацију, истраживање, очување, заштиту, унапређивање, проширење, преношење, посебно формалним и неформалним образовањем, као и обнову различитих аспеката таквог наслеђа“

Очигледно је да постоје две врсте дела која преносе знање; предмети и скупови предмета; и институције или организације и скупине пракси или начина живота. Разлика између материјалног и нематеријалног наслеђа, како је усвојено УНЕСКО-овом конвенцијом о нематеријалном наслеђу, делимично одговара овој горе разлици. Тешко је, међутим, одвојити материјално од нематеријалног у духу ове Оквирне конвенције, која наслеђе сматра за вишедимензионални скуп ресурса, чије се јединство мора поштовати. Пошто је специфичност културе да изражава духовне вредности кроз материјална дела и да преноси духовно значење на материјално, наслеђе је културно дотле докле промовише ову комплементарност.

Према томе, културно наслеђе може се дефинисати као „културни капитал“ у томе што се односи на скуп делова знања који су комплементарни, уграђени, опредељени и институционализовани²¹, а који су извори могућности за појединца. И захваљујући овом распону ресурса, појединац може остварити своја права, слободе и обавезе, сам или у садејству с другима, за себе и за друге, узимајући у обзир међугенерациску повезаност.

Културно наслеђе је скуп ресурса у смислу да олакшава пренос и развој културног богатства:

- **йренос.** Појединци који су створили, одржали и развили ова дела имају улогу пионира који показују пут садашњим и будућим генерацијама. Капитал или залиха јесте временски мост између прошлости и будућности, а који се припрема у садашњости. Овако ширење временске дистанце има предност у томе што омогућава човеку да се одмакне од садашњости, уз критички поглед на сукобе наслеђене из прошлости и на трагање за изврсношћу кроз векове;
- **развој.** Капитал или залиха састоји се од делова знања који се разликују по природи, времену и месту настанка; они су у супротности један с другим или су комплементарни један другом, чиме промовишу интеракцију и синергију.

Члан 2.6. Заједница повезана наслеђем

Концепт „заједнице повезане наслеђем“ омогућава нам да дефинишемо заједнице повезане културом у односу на наслеђа која чланови таквих заједница виде као заједничко власништво, што значи да је вишедимензиони концепт. То може означавати посебно установљено удруживање у циљу очувања неког дела или места, или пак може бити мањи или већи град, или држава, итд.

Концепт припадања поново се враћа на заједницу:

- **йолитичка** заједница заснована на принципима владавине права, како се тумачи у историји нације и у уставу: држављанство, стога, значи припадност одређеној политичкој заједници која се мора заснивати на универзалним начелима уколико хоће да буде легитимна;

²¹ Бурдије (Bourdieu) говори о опредељеном (предмет), уграђеном (знање) и институционалном капиталу (институције, традиције и организације које преносе своје начине употребе)

- **културна** заједница заснована на одређеном наслеђу (Оквирна конвенција то назива заједницом повезаном наслеђем): културна припадност јесте право, слобода и обавеза да се учествује у одређеној заједници коју уједињује наслеђе дефинисано као њихово заједничко власништво, али које такође поштује универзална начела постављена у људским правима (посебно, слобода припадања или неприпадања некој заједници), уколико та заједница не припада демократском окружењу.

Разлика између ова два јесте у томе што политичка заједница укључује припадност, па према томе и вишедимензионално и потпуно (грађанско, економско, друштвено или културно) држављанство, док се културна заједница односи на једно одређено наслеђе, мада је то не спречава да се укршта са различитим политичким заједницама.

Члан 4 Конвенције

Патрис Мајер-Бисх (Patrice Meyer-Bisch)

Приступ неком ресурсу као објекту свих културних права првенствено укључује знање, због чега је директно повезан са правом на образовање и обуку; оно што се учи јесте знање спутано наслеђем, животним, производним вештинама, и могућношћу преноса, чинећи културни садржај права на информацију. Приступ укључује:

- материјални приступ културним делима (знање и средства овог другог), што не мора да значи право свих да могу посетити било које место или имати приступа било каквој делатности без претходног овлашћења;
- учешће: чин учења како поступати с тим капиталом, како га присвајати, делити с другима и како помагати да се преноси даље.

Приступ је ограничен условима заштите самог наслеђа и праксом какву упражњава појединац или заједница на коју се оно односи, а да би своје идентитете могли да спроведу у живот.

Достојанство појединца може се стварно поштовати само ако се за њега или њу сматра да је способан или способна да лично, слободно и креативно учествује у признавању и развијању културних одредница, познајући, одржавајући и развијајући дела која су за њега или њу важна, као и за миље у којем он или она живи. То укључује и слободу да се позове на културну заједницу или не, какав год да је случај.

Друштвени и просторни оквир наслеђа – шта је ново у Фаро конвенцији?

Габри Долф-Бонекемпер (Gabi Dolff-Bonekämper)

Од првих година Савета Европе и почетака примене Европске конвенције о култури из 1954. године, наслеђе је било покретач изградње мира и нове културне и политичке кохезије континента растуреног и уништеног Другим светским ратом. Приступ територијама суседних земаља грађанима земаља чланица, језик и културна добра суседних земаља – како је заступала ова Конвенција – постали су витална основа за многе касније активности Савета Европе на пољу културе и наслеђа. Конвенције и повеће Савета Европе поставиле су стандарде за целокупно знање и вештине у пољу наслеђа, као и за општа правила праксе за земље чланице.

Фаро конвенција у сагласности је са овом традицијом, али истовремено иде још даље. Њена иновативна природа види се већ у члану 1:

Стране потписнице ове конвенције сагласне су да ... признају да је право на културно наслеђе неодвојиво од права на учешће у културном животу, као што је утврђено у Универзалној декларацији о људским правима.

Никада пре наслеђе није било тако високо на листи фундаменталних права и вредности универзалног обима. Наслеђе, па тако и знање и уживање везано за места и предмете које смо наследили од претходних генерација, а који сведоче о колективној или индивидуалној прошлости, није луксуз за који се интересујемо само онда када су нам претходно све друге потребе подмирене, већ су саставни део социјалне и друштвене целине сваког појединца. Према томе, право на наслеђе је, као и друга људска права, проглашено за појединачно право које се може остваривати само или у склопу с другим.

И тако, ако свако има права на наслеђе, онда морамо знати где и с ким (сам или с другима) он или она може остваривати то право. Да ли је то у својој земљи са својим народом, где сви припадају „истом народу“? Колико треба да буде претходних генерација пре него што неко може припадати „истом народу“? И шта се дешава ако се неко пресели из свог села, града или земље на друго место? Да ли се ово право односи на његово или њено

место рођења? Или на његово или њено садашње место боравка? Ако је овај други случај у питању, онда с ким? Треба ли приоритет дати територији (месту рођења) или друштвено-етничкој групацији (породици)? Другим речима, морамо разговарати о физичком и друштвеном месту остваривања овог права, или, да парафразирамо Мориса Холбваса (Maurice Halbwachs), морамо дефинисати друштвени и просторни оквир наслеђа.²²

Штавише, имајући у виду чињеницу да наслеђе није једноставно предмет чему је приступ омогућен или није омогућен, већ друштвени однос, придавање значења и вредности објекту; узнемо у обзир процес грађења наслеђа. Према томе, остваривање права на наслеђе укључује право на приступ месту грађења, право на тумачење и предузимање активности, појединачно или с другима, у заједничком процесу грађења наслеђа. Морамо рећи да се овим отвара једно семантичко поље, с правом да кажемо да оно што ствари значе више не припада државно овлашћеним стручњацима да чувају, већ се дели са другима. Свако по свом нахођењу има права и да доприноси семантичком статусу неког објекта који је већ познат, као и да идентификује друге објекте и места која би уврстио у разговор о наслеђу.

Али како се овакав модел учешћа може спровести у пракси у земљама чланицама Савета Европе које јесу или ће бити потписнице Фаро конвенције? И управо је ово контекст у ком Конвенција уводи нову улогу друштвеног аспекта, а о чему говори овај рад.

Наслеђе и идентитет

Од краја XVIII века чини се да је постојала јасна дефиниција друштвеног и просторног оквира изградње наслеђа. Покретно и непокретно наслеђе служило је – и још увек служи – као средство друштвене хомогенизације, са идејом да афирмише јединство које је карактеристично за територију, етничку групацију и културу неке земље. Јединство постаје основа за колективни идентитет, а који је део грађења идентитета појединца. Концептуално ткиво у којем се идентитет и наслеђе преплићу/укрштају обећава унутрашњу и спољашњу стабилност. И заиста, до дана данашњег, наслеђе је део темеља националних држава, а и даље га подржава. Јасно је да су, барем у Европи, изграђена национална наслеђа постала једнако чврста као и изграђени идентитети. За оне који се диве наслеђу, ово би могло бити леп успех.

Међутим, овакав модел има и једну слабост. Он дефинише кругове идентитета и наслеђа, наглашавајући, чак понекад учвршћујући, границе између њих. Он је истовремено и инклузиван и ексклузиван, дефинишући и спољашњост и унутрашњост, уз ризик културне и политичке подељености, и на унутрашњем плану за групације које су дефинисане као мањине, и на спољашњем плану у односу на суседне државе. Тренутној европској политици, која мора да оствари јаку политичку и друштвену кохезију на целом континенту, потребан је дружичји концепт, онај који би се

²² Види: Maurice Halbwachs, *On collective memory* (1925). Приредио, превео и дао увод Луис А. Козер (Lewis A. Coser). Chicago: University of Chicago Press (Heritage of Sociology Series), 1992.

могао додати националном моделу, а да га истовремено не замени, јер је национална димензија далеко од тога да је политички и културно сувишна.

Наслеђе и припадност

Фаро конвенција уводи концепт „заједница повезаних наслеђем“, друштвену форму која подржава грађење наслеђа. Конвенција се тиме дистанцира од афирмације јединства наслеђа, идентитета, етничке и културне припадности, а у корист отворенијег и сложенијег модела дефинисаног у члану 2. б:

заједница повезана наслеђем састоји се од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа које желе да, у оквиру јавног деловања, одрже и пренесу на будуће генерације.

Приметиће се да нису увршћени познати параметри који дефинишу одговарајућу вредност наслеђа у односу на територију и простор, и да се не помињу локални, регионални, национални и глобални значај. Такође вреди приметити да се не помињу унапред дефинисани друштвени параметри, нити они национални, етнички, верски, професионални или који се заснивају на класи. Према томе, заједница повезана наслеђем може се формирати по различитим територијама и друштвеним групацијама. Она није дефинисана нити у смислу места, где се наслеђе налази, нити у смислу друштвеног статуса њених чланова, који могу имати учешћа и са неког другог места, чак и са велике даљине: „Може се бити члан заједнице повезане наслеђем једноставним вредновањем културног наслеђа или жељом да се оно пренеси даље“.²³

Појединци, као наследници баштине, могу се одредити да припадају неколиким заједницама, узастопно или истовремено, а како се крећу кроз топографски и друштвени простор, јер такве заједнице нису искључиве и не укључују обавезу у смислу идентитета. Појединци (сами) могу сматрати да су везани за наслеђе у месту где живе, где не живе или где више не живе, зависно од њихове географске покретљивости или непокретљивости. Они се (заједнички), заједно са својим народом или другим особама, могу повезивати са познатом или непознатом групацијом, зависно од своје покретљивости. А такође да не заборавимо веома важно опредељење за све оне чија је географска или друштвена покретљивост ограничена недостатком средстава или политичким властима, појединци могу осећати и везу са наслеђем места где би волели да живе, макар то и не било физички могуће. А то је зато што концепт заједница повезаних наслеђем дозвољава и виртуелну припадност.

Заједница повезана наслеђем може се односити на само један сектор, окупљајући само оне који цене одређену врсту објеката, одређени стил, одређени период. Она може бити привремена, делујући током ограниченог временског периода током којег намерава да постигне – или не успе да постигне – свој циљ. Она може бити локална, регионална, национална

²³ Члан 2, „Дефиниције“, објашњења, Фаро конвенција. („Definitions“, explanatory report, Faro Convention).

или транснационална, али никада не може бити просторно или временски затворена. Она је друштвени модел који омогућава појединцима који нису једнаки и који не поседују исто знање или моћ, од научника истраживача до посетилаца и љубитеља наслеђа сваке врсте и сваког порекла, да се окупе само зато што придају вредност одређеном наслеђу, а које желе да одрже и пренесу на будуће генерације.

Модел заједнице повезане наслеђем: Међународна изложба грађевинарства 1957. године

Берлински квартал Ханза (Hansaviertel), стамбена четврт изграђена за Међународну изложбу грађевинарства (Interbau) 1957. године, био је транснационални подухват од самог почетка: у то време почело се са радовима на поновној изградњи стамбене четврти из XIX века која је уништена током Другог светског рата. Простор, стил и тип зграда и зелених површина могли су да уведу и репрезентују међународни модернизам који је поново почео да се јавља након нацистичког терора. Намера је била да цео крај представља супротност како архитектонском насиљу Алебрта Шпера (Albert Speer), тако и украшеном стилу булевара Стаљинале с друге стране Гвоздене завесе у Источном Берлину, и у сваком случају са историзмом XIX века. Солидно дотиран од стране владе Савезне републике, као и америчким новцем, Интербау је представљао манифест конструктивног оптимизма и чврстог уверења у напредак урбанизма, друштва и архитектуре, као и ништа мање важног уверења у интеграцију некадашње немачке престонице, окружене Источним блоком, у демократски систем Запада.

Учествовале су многобројне архитекте: једна берлинска група, једна западнонемачка и једна велика међународна, укључујући Валтера Гропијуса (Walter Gropius) са својом агенцијом из САД, ТАЦ²⁴, Алвар Алто (Alvar Aalto) из Финске, Оскар Нимејер (Oskar Niemeyer) из Бразила, Јо ван ден Брок (Jo van den Broek) и Јап Бакема (Jaap Bakema) из Ротердама, Арне Јакобсен (Arne Jacobsen) из Данске, а из Француске Рејмонд Лопез (Raymond Lopez), Ежен Бодуен (Eugène Beaudouin), Пјер Баро (Pierre Vago) и Ле Корбизије (Le Corbusier). „Архитекте за контакт“ те међународне групе надгледале су радове на изградњи. Неких дванаест година након завршетка рата, они су сви радили на пројекту мира и помирења, у атмосфери слободе, отворености и доброг расположења, што и данас, сами житељи, посетиоци и поштоваоци подједнако могу ту да препознају.

Иако је веома много архитеката учествовало на овом пројекту, још је више баштеника онога што су они створили. Посетиоци из земаља одакле су и архитекте у Берлину проналазе и део „свог“ наслеђа. Они који долазе јер их занима послератни урбанизам и архитектура осећају једнаку везу као и они који долазе да виде четврт Ханза и симбол супарништва између два система, Истока и Запада, а који су обликовали историју града током четрдесетогодишњег периода. Како су ова заједница повезана наслеђем и сама четврт Ханза били срећне руке! Али да не заборавимо да и поред најбоље жеље њених чланова, транснационална заједница повезана

²⁴ * The Architects Collaborative, прим. прев.

наслеђем у ствари не може да преузме обавезу конзервације и рестаурације грађевина које стоје у Берлину. Увек ће постојати потреба за мишљењем запослених и стручњака из општине Мите/Тиргартен (Mitte/Tiergarten), који ће морати да поштују права власника, да узимају у обзир планове грађевинског земљишта и циљеве других органа власти, као и да предвиђају урбану политику или утичу на њена кретања.

Фаро конвенција није замишљена да буде изнад националног или локалног законодавства које уређује конзерваторску праксу наслеђа, а која се можда заснива на конвенцијама Савета Европе из Гранаде, Ла Валете и Фиренце, или је њима инспирисана. Намера је да се предложи један нов приступ, концепт који нуди друге друштвене оквире за процесе у вези са наслеђем. Њен циљ јесте да прошири основ и друштвени опсег наслеђа, које се не мери територијом и становништвом, а „независно од власништва“ (Члан 2.1, „Дефиниција културног наслеђа“). Заснива се на идеји која се чини парадоксалном само на први поглед: под претпоставком да присвајање објекта наслеђа не условљава „власништво над“ објектом, већ „припадност“ истом – све већи број наследника неће умањити део сваког појединца, као што је то случај са уобичајеним врстама наследства. Напротив, што је више наследника, то је и наслеђе веће. Јавни интерес, који служи као контролни фактор покушајима стручњака и спонтаних групација да оправдају заштиту, биће објашњен у складу са тим до које мере допире заједница повезана наслеђем. Из тог разлога би се за заједницу повезану наслеђем четврти Ханза, која је транснационална и још увек се шири, могло рећи да је од директног и благотворног утицаја на политику конзервације и на истицање Интербау зграда из 1957. године.

„Заједнице повезане изгубљеним наслеђем“

Док појединци или групе, у променљивим оквирима заједница повезаних наслеђем, могу тврдити да су наследници баштине места где живе или неког места где не живе, логично би било претпоставити да неки објект може бити део наслеђа места где се налази или неког места где не налази или где се више не налази. Другим речима, објекти који нису ту, који су премештени или уништени такође се узимају у обзир. Може се наследити одсуство објекта, под условом да се он осећа и изражава оним што је берлински историчар уметности Адриан фон Бутлар (Adrian von Butlar) назвао „конструкција губитка“. Такав објект може имати подршку заједнице коју ја називам „заједницом повезаном изгубљеним наслеђем“, а која је подгрупа заједнице повезане наслеђем. Таква заједница може се оформити одмах по губитку објекта, нешто касније или доста касније, и може окупљати људе који живе далеко од места где се објект налазио или далеко једни од других. Друштвени динамизам „заједница изгубљеног наслеђа“ може одвести до пројекта поновне изградње, као што је био случај са дрезденском Богородичином црквом (Frauenkirche), виљнуским замком и берлинском палатом Градске куће (Stadtschloss).

Посебна студија: Стари мост у Мостару

Изграђен крајем шесте деценије XVI века према пројекту архитекте Хајрудина који је радио у време Сулејмана Величанственог, Стари мост у Мостару јесте смела једнолучна грађевина, уједно и ремек-дело грађевинарства. Био је то користан, леп и солидан мост, поштован део наслеђа који су сви Мостарци волели – Срби, Хрвати, Босанци и сви остали, као и посетиоци из целог света. Ова заједница повезана наслеђем живела је на том месту, уз међународно учешће које је било увек добродошло, али није било доминантно. Током грађанског рата у Југославији, локална заједница повезана наслеђем се распала и неки су тај мост повезали са непријатељем. Након напада који је трајао неколико дана у новембру 1993. године, група хрватских бораца уништила је мост гранатирањем. Слика уништења и зјапећа рупа на месту где је био мост обишла је цео свет. „Заједница повезана изгубљеним наслеђем“ мостарског моста постала је још већа и шири од оне док је мост стајао цео. Врло брзо је постала заједница за реконструкцију, уз подршку наднационалних институција као што су УНЕСКО, ИКОМОС и Светска банка. Уз УНЕСКО-ово финансирање, успостављена је међународна експертска комисија која се састојала од архитеката, археолога, хемичара и стручњака за конзервацију наслеђа. Обавили су припремне радове и дали подршку изградњи истоветне реплике првобитног моста, која је инаугурисана у лето 2004. године.

Следеће, 2005. непосредна околина новог „Старог моста“ уписана је на Листу светске баштине. Образложење Комисије за светску баштину, засновано на експертском мишљењу ИКОМОС-а, а које се налази на УНЕСКО-овој Интернет страници, гласи:

Непосредна околина Старог моста, са одликама преосманске, источноосманске, медитеранске и западноевропске архитектуре, јесте изузетан пример мултикултуралног урбаног насеља. Реконструисани Стари мост и Стари град у Мостару представљају симбол помирења, међународе сарадње и коегзистенције различитих култура, етничких и верски заједница (такође цитирано у ИКОМОС-овој студији Јуке Јокилета „Дефинисање изузетног универзалног значаја добара са Листе светске баштине“) (*“Defining the outstanding universal value of Cultural World Heritage Properties”, an ICOMOS study compiled by Jukka Jokilehto.*)

Овакво мишљење, које свакако реторички улепшава реалност Мостара из 2004. године, занимљиво је за наш контекст, јер показује да је грађевина локалног наслеђа из периода пре 1993. године замењена грађевинам транснационалног наслеђа значајним за грађане који нису из Мостара.

И још једном, случај Старог мостарског моста открива значај наслеђа у периоду рата. Напад на мост није био порицање, већ потврда поштовања његове друштвене вредности. Његова друштвена вредност је и била разлог што је нападнут, по истој оној опакој логици карактеристичној за иконокластичке активности. Напад на лик потврђује његов значај кроз

његово уништење, остављајући разбијен лик. Овај случај такође показује парадоксалну, или како бисмо је можда назвали дијалектичку, страну међународних конвенција, посебно Хашке конвенције о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године. Сама чињеница да се она не поштује и да свака од зараћених страна у ствари баш и бира да гађа наслеђе оне друге стране, показује колико је та Конвенција неопходна.

Видели смо колико су логика Листе светске баштине, са „изузетним универзалним значајем“ као главним параметром, и позитиван став који се одражава у ИКОМОС-овој реторици неприкладни за сложеност овог случаја. Изградња истоветног моста не може доказати нешто за шта, без обзира на све, може постати средство. Стар или нов, „аутентичан“ или реконструисан, у једном тренутку и ратно поприште, мостарски мост ипак може бити место разговора, комуникације, па отуда и помирења. Фаро конвенција ту пружа модел. Члан 7, насловљен „Културно наслеђе и дијалог“, јасно поставља ову могућност:

- а. подстицати размишљања о етици и методама представљања културног наслеђа, као и поштовање разноликости тумачења;
- б. установити поступке измирења који ће се правично бавити ситуацијама у којима различите заједнице придају противречне вредности истом културном наслеђу;
- ц. развијати свест о културном наслеђу као средству које олакшава мирољубиву коегзистенцију, подстичући међусобно разумевање и, као резултат тога, решавање и спречавање сукоба.

И одмах је јасно: напори уложени у примену ових сложених принципа неће бити лаки и морају их улагати сви учесници. То захтева време. Према томе, мора се почети, и у Мостару и на било ком другом месту.

Европа – Ограничен и уситњен простор на рубу континенталне копнене масе. Раскршће, бојно поље и међусобна прожимања

Карстијен Палудан-Милер (Carsten Paludan-Müller)

Културне карактеристике Европе су умногосте обликоване њеном географијом. То можда звучи као парадокс, пошто нема опште сагласности око тога где Европа почиње и где се завршава. Можда би се Европа могла најбоље разумети као скупина идеја и процеса са одређеним географским центром гравитације.

Ако мало шире погледамо географију Европе, видимо да се својом уситњеном конфигурацијом разликује од суседних континенталних простора Азије и Африке. Европа се у великој мери састоји од полуострва и острва која деле често уске водене масе, пловне још из далеке праисторије. Сам по себи, тај унутрашњи вид европске географије (како је то приказао Дејвид Косанди (David Cosandey)²⁵ погодовао је развоју делимично самодовољним, узајамно конкурентним и размењивим друштвено-политичким целинама.

Овом унутрашњем географском аспекту мора се додати и спољашњи аспект Европе као рубне зоне на ивици азијског континента и на граници афричког. Близина ова два непрегледна континентална пространа, са свим својим разноликостима облика и форми које се крећу од културе и религије, преко трговине и технологије, до сеоба, освајача и искушења за саму Европу да запоседне и освоји територије ових суседних континената.

Због свега тога, Европа се никада не може дефинисати као статична, самодовољна целина, нити у оквиру свог континенталног простора, нити у смислу својих спољних граница. Европа је део ширег глобалног процеса – део који је кренуо одређеним правцима. Радити с културним наслеђем Европе, значи радити и са глобалном перспективом и са оним посебним правцима којима је историја водила Европу. Задатак дефинисања европског културног наслеђа постаје важан за нашу способност да дефинишемо сами себе као и логику која нас је кроз време водила и у добро и у зло. И из

²⁵ David Cosandey, *Le Secret de L'Occident. Vers une théorie générale du progrès scientifique*, Flammarion, Paris, 2007.

овога се може извући лекција – мада не у смислу оне која би нам омогућила да предвидимо судбину Европе, већ више у смислу тога да смо свеснији и опасности и могућности у процесу грађења боље будућности једне самоуверене и скромне Европе, у свету где се културе све више прожимају и у интеракцији су једна с другом.

Пољопривредна кичма Европе

Културна достигнућа за која можда мислимо да су специфично европска углавном су производ друштава која су се заснивала на пољопривредном начину производње хране. Међутим, пољопривреда није измишљена у Европи. То је револуционарна новина која је у Европу стигла са Блиског истока негде током седмог миленијума пре нове ере. А онда се постепено ширила на подручја која су се по карактеристикама природне средине све више и више разликовала од оних одакле је потекла.

Током своје дуге историје прилагођавања специфичним природним условима и интеракције са општим културно-историјским развојем, европска пољопривреда је стекла одређене карактеристике, које бисмо волели да назовемо специфичним.

Испрва на Медитерану, а касније даље на северу, обрађивање земље развило се много више од онога што је било неопходно за пуку прехрану. Све већа продуктивност омогућила је добијање све већих вишкова хране коју су сада примарни произвођачи (ратари) могли да издавају и за све већу градску популацију која се пак бавила трговином, занатима, науком, уметношћу и религијом. Свеопшти тренд био је све бројнија градска популација, мада уз нека значајна смањења која су уследила након пропасти Римског царства и поново за време епидемије куге у XIV веку.

Житарице (пшеница и јечам), вино и маслинке били су међу првим основним производима европске пољопривреде. Водили су порекло са Леванта, Кавказа и Медитерана, али су представљали јединствену комбинацију која је дала темељ значајном развоју економија и култура концентрисаних у палатама егејског подручја од трећег миленијума пре наше ере. Комбинација ова три производа била је главна пољопривредна база током целог медитеранског европског античког доба. Ратарство се одвијало у склопу са, или је било допуњавано, гајењем говеда, оваца и коза. Ипак, житарице, маслинке и вино представљали су прехранбени основ урбаној цивилизацији Грчке и Рима. Контрола над плодним земљиштем постала је кључ успеха жестоко конкурентне медитеранске геополитичке сцене. До врхунца је дошло с римским развојем од града-државе до империје, кроз успостављање контроле над све већим територијама веома плодног пољопривредног земљишта на северу и југу Медитерана. Са порастом становништва до броја од једног милиона, величина царске престонице могла се постићи само уз непрекидни прилив пшенице, маслиновог уља и вина из оних делова империје који су поседовали природне предуслове за посебно висок принос једног од ових производа. Када су у V веку нове ере Визиготи пресекли снабдевање житарицама из афричких провинција, некадашња царска престоница озбиљно је ослабила.

Медитеранска пољопривредна комбинација пшенице, вина и маслина јесте суштинска компонента европског културног наслеђа. Она је обележила наше пејзаже и подарила им јединствене особине које нам помажу да разумемо позадину достигнућа остварених током европског античког периода.

Од XVI века наше ере, када је Медитеран почео да губи примат, средиште европских кретања и комуникација са спољним светом померао се ка северозападу, према обалама Атлантика. Током VII и VIII века, овде се развио високопродуктиван систем пољопривреде уз примену тешке ралице с точковима (раоног плуга) (познате у Кини још од VI века пре наше ере), која је омогућила развој ратарства са великим приносима на тешком глиненом земљишту, тобоже отпорном на испошћавање, али које је то тада било мочварно – карактеристично за већи део централне и северне Европе. Уз то се бавило и гајењем говеда и оваца. А све заједно обезбеђивало је храну и сировине за све многобројније становништво по градовима који су сада већ постајали значајни произвођачки и трговачки центри. Тешка ралица с точковима остављала је своје обележје у пејзажу у облику функционално означених дугуљастих њива, а којих данас скоро да више нема, пошто су се у међувремену појавили плугови којима је лакше маневрисати. Међутим, њиве дугуљастог облика задржане су у оквиру комплементарног начина управљања пољопривредним земљиштем системом канала за наводњавање, ветрењачама и исушеним земљиштем (*polder*), што је настало у Низоземској, а онда се тај начин извозио – што су радили холандски инжењери и понекад досељеници у друга ниска подручја Европе – у, на пример, долину реке По, долину Висле и у мочваре Источне Англије где се плодно земљиште могло отети од воде.

Пределу испресецани каналима интензивног иригационог система важан су део европског сеоског наслеђа – сведочанство материјалних темеља европског убрзаног развоја од првих година модерних времена.

Од 1800. године уследиле су радикалне нове политичке, технолошке и организационе промене у европској пољопривреди, уз ширење норфолкшког система наизменичног сејања 4 врсте усева (насталог у XVII веку у Енглеској), као и поделу и оградавање некадашњих отворених поља и заједничких пашњака, што је такође настало у Енглеској. Све ово је побољшало пољопривредни принос усева и много боље уклапање наизменичног сејања са повећањем сточарства. Као резултат, добило се побољшање продуктивности рада, што је пак условило масовно напуштање села. Многи су изгубили ослонац у руралној економији и били принуђени да срећу потраже у урбаним индустријским центрима у настајању.

Увођење комерцијалних врста ђубрива (органских и неорганских), а од 1830. године и развоја хемијских ђубрива и пестицида, још више је помогло у решавању проблема недостатка органског азота за усеве, чиме се још више побољшао принос.

Током друге половине XIX века уследио је развој механизације у европској пољопривредној производњи. Многе механичке иновације стизале су од северноамеричке пољопривреде која је била у експанзији. Механичке

алатке и индустријализована прерада пољопривредних производа постали су значајна роба у новонасталој индустрији Европе.

Механизација, вештачка ђубрива и пестициди, заједно са утицајем који су имале ниже цене паробродског и железничког превоза усева, стоке и меса на великим дистанцама, у комбинацији са новим изумима као што су хладњаче, постепено је подривало нортфолкшки систем наизменичног сејања 4 врсте усева. Уместо тога, све већа специјализација пољопривредне производње, заједно са индустријализацијом прераде ратарских врста, меса и млека довели су до све већег броја фарми које подмирују глобално тржиште, а на којима се гаји само једна врста културе. У многим деловима Европе, овакав развој је добио на замаху након Другог светског рата, а чему су погодовали политички приоритети и Запада и Истока – оваква ситуација траје до дана данашњег, коју подржава европска ЗПП (Заједничка пољопривредна политика) која је и даље склона да фаворизује масовну производњу хране на све већим пољопривредним целинама – нарочито изван медитеранског региона.

Све ово – заједно са убрзаном урбанизацијом простора који се налази између основних градских заједница – довело је до процеса значајне трансформације широких простанстава руралних предела, чиме се често уништавају трагови који би нам омогућили сагледавање дуже историје коришћења земљишта. Оваква ситуација јесте део позадине Европске конвенције о пределу, познате и као Ла Валета конвенције.

Индустријско наслеђе

Са развојем индустријске производње, Европа је предузела одлучне корак и преузела примат у глобалним токовима технолошких иновација. Савладавање и упошљавање механичке енергије без ангажовања човека и његових мишића има своју дугу историју – такође изван Европе. Али је управо развој fine механике преноса енергије заснованог прво на технологији ветрењача и воденица (што је у многим деловима света познато још од доба антике), а касније још више усавршеног код механичких сатова, омогућио европским предузетницима још моћнија постројења на водени погон – што је било пресудно за настајање европске индустријске револуције пре појаве парне машине. Воденице, а у мањој мери ветрењаче и постројења на коњски погон, осим за млевење житарица и управљање водотоковима, користиле су се још у многе друге сврхе. Служиле су у обради дрвне грађе, метала и других минералних сировина, као и за производњу текстила и као погон у разним рударским постројењима за дренажу и вучу.

Увођењем парне машине у текстилну и металопрерађивачку производњу од осамдесетих година XVIII века, појачао се замах индустријске револуције. Био је то одлучујући моменат за Европу, када је по први пут још од античког периода, технолошко иноваторство омогућило Европи да стекне позицију самог центра глобалне геополитичке сцене. Динамика која се одвијала иза индустријске револуције сувише је сложена да бисмо о томе сад говорили.

У сваком случају, укључивала је културне, верске, економске, демографске, технолошке и, наравно, политичке факторе.

У овом садашњем контексту ограничићемо се само на то да нагласимо да значај индустријског наслеђа свакако није прецењен за нашу способност да ценимо кључне обрте у европској историји и њеном идентитету. У исто време, индустријско наслеђе често представља изазов традиционалним концептима управљања наслеђем. Оно је често великих размера и отворено брзим променама било због индустријске логике сталног технолошког развоја било због изненадних економских промена које огромним индустријским и производним постројењима одузимају сваку функцију. Управо ово је случај са знатним делом европске рударске, металопрерађивачке и текстилне индустрије.

То не мора да значи да увек има смисла физички очувати индустријска постројења којима је угасла свака функција. Има много примера добро осмишљеног очувања индустријског наслеђа. Али често сама величина и квалитет грађевина и техничких постројења, заједно са другим аспектима, као што је локација, намећу потребу да се размотре друга решења осим традиционалног физичког очувања наслеђа из тог периода. Добро замишљена сарадња између оних који се баве изградњом, архитеката и стручњака за наслеђе може довести до креативних решења која нам пружају новоизграђене просторе, где се индустријско наслеђе огледа у облику и распореду нових грађевина.

Улога урбаних заједница у обликовању умножавања европских идентитета

Урбане заједнице су већ имале дугу историју изван Европе пре него што су се овде развиле. Током већег дела историје, градови већи и сјајнији од оних европских постојали су у Кини, Јапану, Индији или муслиманском свету. Када су 1521. године Европљани уништили престоницу Маја, Теноћтитлан, уништили су град који је био већи и инфраструктурно напреднији од било ког европског града тог периода.

Па ипак, европски градови били су од кључног значаја за кретања која су извесно време Европи давала одлучујућу и водећу улогу као глобалног центра културног, економског и политичког развоја.

Постојање различитих идентитета на заједничком простору и у истој заједници (на пример, у граду) може понекад бити тешко, али се кроз историју кохабитација најчешће показала као јака покретачка снага напретка и просперитета. Успешне урбане заједнице, као што је су Санкт Петербург, Венеција, Ган, Темишвар, Цариград, Амстердам, Дербент, Солун, Беч, Берген, Виљнус, Марсељ и Лондон у жељу свог највећег успеха имале су обележје отворености високог степена и мноштво идентитета. Према томе, културно наслеђе је умногоме резултат и израз способности кохабитације.

Као посебан случај могла би се поменути Венеција, пошто је то био град који је вековима представљао чвориште трговинске и културне размене и то не само између хришћанског и муслиманског света, већ такође и између источног и западног хришћанства. Доказе о овоме можемо видети по целој Венецији, у њеној архитектури и уметности. Базилика светог Марка, Турска трговачка кућа (Fontego dei Turchi) и Дуждева палата неки су од многих примера јаког исламског и оријенталног утицаја. А венецијанско сликарство, са посебним нагласком на осветљењу, што је заједничко са сакралном уметношћу православног хришћанства, јесте само још један пример. Другим речима, Венеција какву познајемо и славимо као трезор блага европског наслеђа, незамислива је без јаке интеракције са светом изван западног хришћанства.

Уколико кренемо траговима Доменика Теотокопулоса, боље познатог као Ел Греко (1541-1614), славног сликара родом са Крита, који је значајне године свог живота провео у Венецији као Тинторетов шегрт, завршићемо у Толеду, још једном граду који је изузетан по томе што су се неко време ту сливале моћне културе. Џамије, синагоге и цркве, као и синкретичка архитектура, сведочанство су значајне улоге овог града као плодног тла где се сусрећу исламске, јеврејске и хришћанске заједнице. У овом граду – који је већ одавно без исламских и јеврејских житеља – некадашњи иконописац уткао је своју специфичну визију односа осветљења и перспективе у Западну традицију сликарства. Његова синкретичка платна задржала су радикални експресионизам који касније инспирисао уметнике, као што је Гоја, и читаве школе сликарства, као што је *Mocitū (Die Brücke)* с почетка XX века.

Цариград или Висока Porta²⁶ јесте још један дуготрајни центар које је општио са Севером, Југом, Истоком и Западом. Ово величанствено седиште два царства, прво Византијског, а онда и Османског, па тако и царска престоница која је трајала више од 1600 година, дугује своју суштину и културно богатство вековима дугом заједничком животу људи из свих крајева оба царства. Далеко од тога да је био само турска, османска престоница пружала је уточиште припадницима многих других народа. Турско становништво било је појединачно најбројније, али мањина у поређењу са укупним бројем припадника свих других народа, као што су Албанци, Јермени, Бугари, Грци и Јевреји. Османски султан је Јеврејима пружио заштиту након протеривања из Шпаније 1492. године, која је тада била опседнута затирањем свог мултикултуралног наслеђа.

Берген је још један пример процвата северноатлантског трговачког града карактеристичног по хетерогеном становништву које се генерацијама досељавало и изблиза и издалека. Као један од главних снабдевача католичке Европе рибом, а Норвешке континенталном робом, Берген је привлачио досељенике из целе Европе. Морнари, трговци, занатлије и марљиви хугеноти, пошто је ове последње из Француске протерао Луј XIV под мотом

²⁶ Висока Porta је синоним за престоницу Османског царства, иначе превод званичног турског назива османске владе.

„un roi, une loi, une foi“²⁷. Сви они су допринели да Берген постане једна узаврела и просперитетна урбана заједница богатог културног наслеђа које је уједно и веома посебно а и сасвим опште.

Веома важан део урбаног наслеђа Европе јесте улога многих градова у развоју демократских управа. Ма колико непотпуне у својим ограничењима друштвеном приступу, гилде, градске скупштине и сенати неких богатих трговачких градова почетком модерног доба били су јако важни за развој грађанске свести и политичког мишљења. Потпуно нови политички систем ових значајних историјских градова види се и на плану изградње, са еснафским домовима, градским кућама, црквама и манастирима који илуструју кључну поделу између световне и духовне моћи, а која лежи на дну нашег модерног демократског система, уз поштовање интегритета и права појединца.

А сада је тренутак да поставимо питање: какве то приче приповедамо о овим славним плодовима интеркултуралне кохабитације и дијалога? Од апсолутног је значаја да искористимо прилику и прикажемо како је у сваком од ових примера јединствено културно наслеђе трајних вредности било резултат комбинације ресурса који потичу од више од једне културе, а не крајњи производ додире једне посебне културе са другим.

Путеви и луке – симболи општења

Позиција Европе у свету условљава њене начине општења унутар самог континента и изван њега.

Способност концентрисања економских и војних ресурса логично је повезана са приступом ефикасним средствима превоза. Брзина, трошкови и безбедност јесу витални параметри који одређују покретљивост робе и моћи, па су стога у самом центру пажње сваког напреднијег друштва или групе друштава са специјализованом економијом.

Грађевинска достигнућа римских путева била су логичан и неопходан предуслов и за слање империјалне војне силе у друге крајеве и за консолидацију високо специјализоване економске производње. Исто важи и за поморску технологију, укључујући и изградњу лука. Пропаст Западног царства у V веку била је и пропаст прецизно интегрисаног система транспорта. У stoleћима након пропасти Западног царства уследило је знатно слабење економске интеграције на Западу, што се показало у тако знатном паду квалитета система путева.

Међутим, свакако не треба остати у уверењу да је размена робе, идеја и људи по Европи престала током Средњег века. Појавили су се нови актери, као што су црква и систем манастира, који су омогућавали размену знања и технологије. На Истоку, Византија је, уз успоне и падове, успевала да интегрише моћ и ресурсе на огромном територијалном пространству. Касније је ову улогу преузело Османско царство. Градови као Венеција, Цариград и Ђенова имали су улогу значајних центара размене робе и идеја.

²⁷ „Један краљ, један закон, једна вера“ био је мото Луја XIV којим је сажео политику идентитета у раним годинама своје модерне државе.

Одлучујући напредак у изградњи путева и технологији транспорта настао је с појавом првих пољопривредних и индустријских револуција у другој половини XVIII века. Формално образовање инжењера нискоградње почело је да се уводи у Француској и у другим земљама. Озбиљно се улагало у развој мрежа канала који су омогућавали транспорт сировина и робе везане за развој индустријске економије. Након 1850. године, улогу канала постепено је почела да преузима железница на парни погон.

Развој лука и бродова (великих брзих једрењака, а затим и пароброда), а касније и телеграфије, такође је био везан за систем канала и железничких пруга. Овај систем комуникације у склопу са индустријом, пољопривредом, финансијским и колонијалним системима формирао је једну интегрисану целину која се управо тако и мора посматрати.

Европска историја и идентитет и њено општење са ширим делом света рефлектује се у наслеђу њених система комуникације. Важно је очувати елементе овог наслеђа као видљив подсетник улоге покретљивости и комуникације у успостављању позиције Европе.

Али је једнако важно и то што су неки путеви и правци, који су Европи дали одлучујуће импULSE иноваторства, допрли далеко изван европског континента. Пут свиле и интерконтиненталне поморске руте такође се морају подвући као европско наслеђе.

Границе и тврђаве – места заустављене покретљивости

Као огледало система покретљивости и комуникације налазимо и друге елементе нашег наслеђа који су изграђени са потпуно супротном идејом у глави. Надзор над становништвом и ресурсима неке територије подразумева способност спровођења контроле над њиховим кретањем, као и кретањем робе и људи преко граница суседних територија. Према томе, стварање су границе у различитим облицима између градова, феуда, провинција и држава, уз постављање пунктова и објеката у циљу што боље контроле. Градови су били опасани великим зидинама са капијама, државне границе начичкане контролним пунктовима, утврђењима и другим војним објектима, окруженим зидинама и оградама. Од Хадријановог до Берлинског зида, данас, када су у Европи ови објекти изгубили добар део своје првобитне функције, остали су нам као наслеђе које сведочи о дугој историји унутаревропског неповерења или сукобљавања, а понекад и тоталитарних режима. Такође су и подсетник о грађанским правима, за која се дуго водила битка и која баш и не треба узимати здраво за готово или их занемаривати.

Понос и срам – места сукоба и патње

Као и горе поменуто наслеђе, ми поседујемо још страшнију категорију наслеђа: места битака и масакра, где су се људи убијали за моћ, слободу и ресурсе, и затворе и логоре где су људи патили и умирали због својих политичких или верских убеђења или своје етничке припадности.

Ова категорија наслеђа толико је набијена значењима, а често и мотивима латентног конфликта, да је њихово очување једнако и неопходно и тешко.

Овде се могу исприповедати приче које би могле распламсати бескрајни низ старих сукоба. Одговорност онога који брине о наслеђу мора да буде и то да се постара да се створи простор за вишеструка читања ових изузетно трауматичних места, а без порицања постојања једног мета-наратива који се тиче историјских чињеница и основних вредности нашег грађанског друштва.

Места молитве, учења и идеологије. Наслеђе европске верске разноврсности

Европа је континент многих религија. И кроз историју коришћене су многе религије да нашим животима, као појединцима и колективима, дају значење и структуру.

А да иронија буде већа, многе религије су склоне да своје системе представе као суверене и самодовољне, а опет, с друге стране, свака је дужник оној другој или се нападају из заједничког извора.

До касне антике, најнапреднија европска друштва прихватала су многе религије. Разлог који стоји иза успеха у ширењу Римског царства била је способност да у сферу држављанства империје интегрише ново становништво које је носило своју културу и религију. Многе религије које су се славиле у царској престоници потицале су са Блиског истока, као што су култови Сибеле, Митре и Христа. Са ширењем хришћанства у Западном царству, политеизам се распао, мада је хришћанство са својим многобројним свецима донекле надоместио губитак претходне многобожачке разноврсности. Међутим, било би погрешно тврдити да је хришћанство, иако доминантно, било једина религија у Европи. Ислам је био значајан стотинама година, прво на Иберском полуострву и Сицилији, а касније под Османлијама и на великим деловима Балкана и Кавказа. И хришћанство и ислам биле су религије владара. Насупрот овим, трећа монотеистичка религија, јудаизам, остала је вера мањинских заједница и никада није била званична вера ниједне европске државе.

Све три верске заједнице носиле су са собом велико благо светског знања и учења. Али због своје доминантне позиције на континенту, хришћанство је развило посебно значајну улогу. Манастири су постали добро организовани центри не само верског обожавања већ и знања, комуникације, производње и иновација. Чак се тврди да су још они поставили један део темеља за каснију индустријску револуцију. Манастири, цркве, синагоге и џамије и даље су значајан део европске културе. У најсветлијим тренуцима наше историје, различите верске заједнице успевале су да деле и цене вредности других религија. А у најмрачнијим тренуцима – а које не морамо да тражимо у некој далекој прошлости – верске разлике су злоупотребљаване као ознаке политичких сукоба који су водили у зверства почињена над људима и њиховим местима молитве.

Заштита европске разноликости верског наслеђа јесте од суштинске важности за способност памћења и заштите плуралитета идентитета који је обликовао Европу у јединствени плод, али онај који се храни општењем са ширим светом.

Наслеђе и дијалог

Владимир Толстој

Најважнија, а уједно и најтежа ствар коју треба урадити, нарочито ако се узму у обзир потешкоће у превођењу, јесте сложити се око терминологије, или тачније, око тога на шта мислимо при коришћењу разних термина. Кад сам почео да радим на овом есеју, пред собом сам имао два руска превода конвенције и један енглески. Нема сумње да су у целини сва три текста била мање-више иста; међутим, постојала су три различита тумачења у којима су биле знаајне нијансе и специфичности датих значења. Због тога је дијалог веома важан. Желео бих да нагласим да за мене дијалог није само размена мишљења или покушај да се она друга страна разуме, већ прилика да се усагласимо да бисмо заштитили и очували вредности које су опште за цело човечанство.

Тумачење главног термина конвенције – „културно наслеђе“ – понешто се разликује у Западној Европи од оног у Руској федерацији. Штавише, дефиниција „културног наслеђа“ у Русији, а која стоји у њиховом закону, разликује се се од уобичајеног, свакодневног термина. Према руском закону, културно наслеђе обухвата:

- споменике: дела архитектуре, споменичке скулптуре и сликарства, елементе или објекте археолошког карактера, натписе, пећинска станишта, и скупине елемената које су од изузетног универзалног значаја у историјском, уметничком и научном смислу;
- просторне целине: скупине појединачних или повезаних грађевина чије је архитектонско јединство или веза са пределом од изузетног универзалног значаја у историјском, уметничком и научном смислу;
- знаменита места: места и подручја настала утицајем човека или комбинацијом човека и природе, укључујући и археолошка налазишта, а која су од изузетног универзалног значаја у историјском, естетском, етнолошком или антрополошком смислу.

У друштву „културно наслеђе“ носи шире значење, и то: скуп укупних материјалних и духовних достигнућа друштва, његово историјско искуство које се чува у јавном памћењу. Културно наслеђе се формира достигнућима која се односе на различите временске периоде, а преноси се на нове генерације и у нове епохе.

Имајући у виду мултинационални и мултиконфесионални карактер наше земље, важно је дефинисати „културно наслеђе“ житеља Руске федерације: културно наслеђе се састоји од материјалних и духовних вредности које су створене у прошлости, као и од споменика и историјско-културних места и објеката која су од значаја за очување и развој унутар Русије и за свеопшти допринос светској цивилизацији.

У сваком случају, ово се знатно разликује од дефиниције из Конвенције:

Културно наслеђе је скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена.

Ипак, дијалог не само да је могућ, већ је апсолутно и неопходан. Свима нама је веома важно да се узајамно разумемо. Важно је да би Запад разумео Исток, католици разумели православце, а сви они разумели муслимане, Јевреје и следбенике будизма. И у ствари, чини се да је културно наслеђе, култура у свом најширем смислу речи, безмало једини начин и језик којим ћемо се међусобно разумети. У том смислу, а и у многим другим, Русија се суочава са веома специфичном ситуацијом и стоји на прекретници.

Пре само 20 година Русија је била упориште Совјетског савеза, сила или чак империја заснована на комунистичкој идеологији, супротстављајући се главној идеологији Запада – демократији. Све је било друкчије: схватање основних грађанских и јавних вредности, политичке директиве и економска структура живота. А само је култура, културно наслеђе апсолутно највишег реда служило као мост, као карика преко које се комуницира. Језик комуникације је покретан културним наслеђем прошлости: класична књижевност, сликарство, музика – али у исто време и новом совјетском школом балета, новим совјетским позориштем, кинематографијом, авангардним сликарством двадесетих година прошлог века, новом, реалистичком совјетском поезијом. Језик културног наслеђа је увек виши, шири и дубљи од било ког идеолошког клишеа. Само је он разумљив свима.

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, након пада Берлинског зида и распада Совјетског савеза, појавио се систем вишеслојних дијалогоа и унутар простора бившег Совјетског савеза – између Русије и других бивших република које су сада стекле независност – и између Русије и земаља такозваног социјалистичког блока (углавном источноевропских земаља, као што су Пољска, Румунија, Чешка, балканске земље), и наравно, дијалог између Русије и Запада.

Управо у то време почиње да се развија сложени културни дијалог унутар саме мултинационалне и мултиконфесионалне Русије. Тако Руска федерација данас обухвата кавкаски регион Чеченије, Дагестана и Осетије, где су етнички, верски и културни проблеми најжешћи – једнако у исламској Чеченији као и у православној Осетији. У таквим приликама, било који заједнички, уједињујући елемент има своју посебну и значајну улогу.

На пример, књижевно и филозофско наслеђе Лава Толстоја једнако поштују и Руси и Чечени. То је истинска везивна карика. И није ни чудо што је током оба чеченска рата Музеј Лава Толстоја у селу Старогладковска (Шелковски округ у Чеченији) остао нетакнут, неоштећен и што је споменик Толстоју једини немуслимански споменик који је остао. Штавише, током највећих битака, нико у Русији није доводио у питање оригиналност и високу уметничку вредност чеченских народних игара.

У централном делу земље, на реци Волги, где Удмурти, Башкири, Калмици, Татари, Чуваш и Руси живе заједно, где се мешају сви могући култови, божанства и народни обичаји, где паганизам, ислам и православље егзистирају раме уз раме, има невероватних примера јединства који су омогућени дијалогом културе и узајамног поштовања наслеђа оног другог. На пример, у Казану, главном граду Татарстана, унутар зидина Кремља, који су пре више од пет векова саградили руски господари, сада хришћанске цркве стоје поред највеће џамије у Русији. То је упечатљив пример помирења различитих конфесија на малом простору.

Замислите само непрегледна пространства руске територије и разлике културних темеља у најудаљенијим деловима земље – Далеки исток наклонен Кини, Кореји и Јапану; порекло северњачких народа Јакутије и оних који живе северније од поларног круга; посебности културног развоја најзападније тачке у Русији, у региону Каљининграда – и онда постаје јасно да су културне вредности једини начин да се одржи стабилност на таквим просторствима.

Најбољнији је био прекид културних веза између Русије и многих држава бившег Совјетског савеза. Од руског културног наслеђа изоловале су се балтичке земље, земље Закавказја и Централне Азије, па чак и Украјина и Белорусија, обе словенске земље. У стремљењу ка политичком суверенитету, оне су на вештачки начин одбациле заједничку културну подлогу. Међутим, културно јединство није нестало. За разлику од политичара, обичан свет на простору бившег Совјетског савеза још увек је заинтересован за, и труди се да прати, руску књижевност или грузијску кинематографију, литванско позориште или украјинску музику. Слично се догодило и у односима између Русије и бивших социјалистичких земаља.

Упркос компликованог европског става, па у ствари и света, према историји наше земље у XX веку, управо је културно наслеђе Русије било то које јој је дозволило да остане у паневропском и глобалном контексту и да задржи статус водеће силе. Стваралачко наслеђе Чајковског и Рахмањина, Толстоја и Бродског, Станиславског и Нурејева, Маљевича и Шагала одувек је будило поштовање према Русији.

Наравно, постоји још један важан дијалог унутар сваке земље – а то је дијалог између културе (друштва у целини) и власти и бизниса. Нажалост, морамо признати да данас руској националној политици наслеђе није приоритет. Та земља нема осмишљену, доследну нити конструктивну доктрину на пољу културе, нема једну општу стратегију заштите културног наслеђа. Нема ни законодавне основе за то. Нема подстицаја за културно покровитељство, па је према томе покровитељство и спонзорство несистематично.

Међутим, било је, наравно, покушаја да се овај дијалог покрене, као што је такозвани „Јаснопољански споразум“ који је иницирао Музеј Лава Толстоја из Јасне пољане и укључио администрацију Тула регије и највећи хемијски концерн из тог подручја, Шчекиноазот. Уговорне стране су саставиле и потписале декларацију о „Јаснопољанском споразуму“, уговору о сарадњи и заједничким напорима у циљу одрживог развоја региона, заснованог на културном и природном наслеђу.

Да будемо искрени, треба рећи да овакав став према култури за саму Русију није проблем:

Модерна цивилизована свест је по правилу обузета политиком, економизмом и војном безбедношћу – а тек након тога културом. Ноторан принцип „шта остане“, какав се примењује на културу, прећутно је прихваћен и у државама и у међународним односима.²⁸

У политичком, економском и правном животу модерног друштва „све је окренуто наопако“. Уместо да говоре о основном покретачу (*primum movens*), што је култура, сви говоре о, и окрећу се, цивилизацији. Али изгубивши жељ за културом као примарним извором, обавезно ћете се суочити са последицама цивилизације – ксенофобијом, нетолеранцијом, расизмом и сиромаштвом. Бесмислено је елиминисати последице без елиминисања узрока. То је као борба с духовима.... У том случају, међународни тероризам такође је само екстремни израз културне ускогрудости.²⁹

Тешко је прецењивати улогу Оквирне конвенције Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво. Овај основни концептуални документ, на најлогичнији и најдоследнији начин, брани јединство и целовитост европског културног наслеђа; даје чврст оквир за све културне политике Европе и успоставља допринос културног наслеђа развоју друштва и човечанства.

Сасвим је јасно да међународни дијалог увек служи као узајамно обогаћивање. Делећи с другима наше културно искуство и наслеђе, све стране увек само могу бити на добитку.

Један од пројеката Јасне пољане у последњих неколико година био је пројекат „Европа: врт генија. Шекспир, Гете, Толстој“, кофинансиран TACIS програмом Европске уније, а реализован у сарадњи са Вајмаром и Стратфордом на Авону, као и са Вајмар класик фондацијом и Фондацијом Шекспировог родног места. Највећи резултат пројекта било је успостављање дугорочног и вишеслојног дијалога између локалних власти ова три региона трију земаља, као и њихових образовних институција, музеја, туристичких агенција и културних заједница. Током последње четири године, организовали смо на десетине заједничких, билатералних и трилатералних догађаја, укључујући фестивале (као што је Фестивал црног лука у Вајмару, Фестивал јабуке у Стратфорду на Авону и Фестивал коприве недалеко од Јасне пољане), изложбе, концерте, студентску размену,

²⁸ S. N. Molchanov, *International legal cooperation in the field of culture*, p. 1.

²⁹ S. N. Molchanov, *The European cultural law*, p. 23.

итд. Овај активан интеркултурални дијалог заснивао се на наслеђу тројице великих писаца модерне класичне књижевности, и доказ је да уколико уистину постоји нека заједничка основа у оквиру европске заједнице, онда је то култура.

Успех овог пројекта подстакао је стварање идеје о његовом ширењу. У јесен 2009. године, „Европа: врт генија“ окупиће седам представника националних култура. Сервантес, Данте, Иго и Џојс придружиће се Шекспиру, Гетеу и Толстоју. Наша нова интеракција углавном ће се заснивати на фестивалима уметности сваке врсте и на научним форумима, а што је можда и најважније, на речима самих генија; њихови текстови чуће се по целој Европи. Штавише, коришћењем видео и Интернет технологије, моћи ћемо на овај дијалог да привучемо широку европску публику.

Још један пример јесте пројекат оживљавања малог руског града Крапивне. То је градић површине 2 km², који је успео да очува, буквално нетакнуту архитектонску просторну целину из XIX века. То је савршено место за стварање музеја на отвореном. Одлучили смо да искористимо европско искуство, нарочито оно немачко. Искусне архитекте и студенти са Баухауса, заједно са студентима и стручњацима из Москве, сада раде на великом броју задатака око очувања Крапивне: на урбанистичким регулативама, на пројектима везаним за конзервацију и рестаурацију појединачних грађевина и на плановима овог историјског места у целини. По нашем мишљењу, овај пример показује како културни дијалог може бити плононосан. Веома је важно да у овом пројекту учествују студенти, да би могли да дају свој допринос очувању споменика и култури уопште, док истовремено стичу директна искуства из интеркултуралне комуникације. То је нов и сасвим савремен приступ образовању кроз културу.

Има још много таквих примера, али сви они показују исту ствар: будућност Европе је незамислива без разумевања колико су истинске вредности културног наслеђа значајне за даљи развој друштва и човечанства.

Музеји, културно наслеђе и дијалог у Северној Ирској: стратегије за подељена друштва

Доминик Бушар (*Dominique Bouchard*)

Улога овог музеја јесте да нам помогне да откријемо нашу прошлост да бисмо боље разумели нашу садашњост. Локална историја се ствара иза завесе националних и интернационалних догађаја, од који су многи утицали на животе појединаца и заједница. Преплитање блиског и далеког, прошлог и садашњег, створило је ткање идентитета какво данас налазимо у Мид-Антриму.³⁰

Широм света, дебате о значају наслеђа и историјској свесности доприносе музејима и државним програмима који имају за циљ помирење и развој бољег разумевања и узајамног поштовања између земаља.³¹ Радећи на Оквирној конвенцији о вредности културног наслеђа за друштво, Савет Европе је убрзао темпо дебате и пружио помоћ музејским и другим стручњацима у пољу наслеђа у Европи, а и шире, да „размисле о етици и методама представљања културног наслеђа, као и о поштовању разноврсности тумачења“.³²

У северној Ирској, Музејска служба Мид-Антрима (MAMS)³³ има за циљ да истражује начине на које кључни догађаји ирске историје и даље обликују идентитет Северне Ирске. Како објекти и прикази представљају „прошлост“ за заједнице и у Северној Ирској и до које мере су део „садашњости“ каква се доживљава у њиховој садашњој средини? Оваква питања од посебног су значаја у контексту који је политички обележен – и концептуалном културом памћења, и културно значајним утицајима из Ирске, Шкотске, Енглеске, итд. Третман материјалне културе допушта један поглед на сложен однос између друштва и његове прошлости.

³⁰ Уводни текст Историјске галерије музеја Мид-Антрим у Брејду, општина Балимени, у Северној Ирској.

³¹ J. Bam-Hutchinson, "Negotiating history, truth and reconciliation and globalisation: an analysis of the suppression of historical consciousness in South African schools as case study", *Mots pluriers*, 13, 2000.

³² Фаро конвенција, Члан 7: „Културно наслеђе и дијалог“.

³³ Музејска служба Мид-Антрим (MAMS) јесте партнерство четири општине састављено од општина Балимена, Карикфергус, Ларн и Њутонеби.

Као што је већ познато, дискурс о моћи и идентитету заједнице у Северној Ирској одавно је повезан са политички обојеним виђењима историје овог региона. Подела између различитог памћења различитих заједница често је била јако оштра, те се исти историјски догађај јављао у скоро непрепознатљиво различитим облицима. На подељеном јавном простору цветају и подељене историје, а то је појава где су многи северноирски мурали на отвореном само њена очигледна манифестација. Јавна историја игра огромну улогу у изградњи идентитета, али јавна историја у провинцији заснива се како на заједничкој усменој, музичкој и визуелној култури, тако и на писаним изворима. И како Кетрин Неш (Catherine Nash) тврди, локална историја може бити уједно и трајни чинилац у одржавању тензија у оквиру заједнице, а и могући пут до бољег узајамног разумевања.³⁴

МСМА (MAMS) је развила стратегију ангажовања заједнице, са циљем да подстакне позитивно истраживање историје и културног идентитета кроз музејске програме који укључују разне групације из локалне заједнице. Срж стратегије је „Стварање историје“, један иновативни програм историје заједнице, који води музеј. Програм се показао успешним у развијању позитивних односа између музејске службе и групација заједнице, као и у попуштању тензија и омогућавању дијалога између групација и појединаца.

„Стварање историје“ настало је 2006. године када је Музејска служба Мид-Антрима добила помоћ од 140.000 фунти од Европске уније, односно њеног Специјалног програма за мир и помирење (Мир II), а што је допуњено и средствима партнерских општина, као и самим партнерством с њима, а у циљу развијања програма историје заједнице који би се бавио миром и помирењем у Северној Ирској. У пријави поднетој ЕУ, МСМА описује програм на следећи начин:

„Стварање историје“ омогућава учесницима да истражују своју локалну историју у свим њеним различитим облицима и у ширем контексту. Посебна пажња посвећује се заједничкој историји и искуствима обе заједнице, али такође се пружају могућности да се на конструктиван начин истражују периоди ирске историје који су водили поделама. Овај програм комбинује, у теорији и пракси, односе између заједница и приступе развоју заједница. Учење о прошлости пружа поткрепљену основу на којој се могу одвијати дискусије о садашњости и будућности локалних заједница.

Да би успоставили позитивне односе у самим заједницама и између њих, учесници су у почетку били ангажовани и у својим заједницама и у музеју. Међутим, пред крај сваког појединачног пројекта, различите групе су подстицане да се окупе и своје радове изложе колективно, а уједно да упореде, прихвате и поделе своја искуства са другима. Значајна ствар овог програма био је циљ да се учесницима омогући да иду на студијска путовања на места од историјског значаја за програм, као и у друге музеје, да би још боље ојачали позитивне односе.

³⁴ C. Nash, "Local histories in Northern Ireland", *History Workshop Journal*, 60, 2005

Контекст Мид-Антрима

Партнерска регија Музејске службе Мид-Антрима обухвата око четврт милиона становника, укључујући и веће градске центре и ретко насељена сеоска подручја. Око 75% становништва су протестанти, а око 20% су католици. Подручје централног Антрима је претежно унионистичко. На изборима 2007. године, 70% гласова из Источног Антрима отишло је унионистичким странкама, у односу на 45% у целој провинцији.³⁵

Иако је Мид-Антрим један од успешнијих делова Северне Ирске, неки његови делови спадају у најсиромашније и високо су на листи Вишеструких мера за сузбијање сиромаштва у Северној Ирској (NIMDM³⁶). Неки од тих делова озлоглашени су центри лојалистичких паравојних активности. И често се налазе у близини богатијих области.

Као и у другим деловима провинције, секташко насиље знатно се смањило у Мид-Антриму, мада се инциденти и даље догађају. Друге врсте насиља и даље владају, укључујући најозбиљније злочине, између лојалистичких организација, организованог криминала и не-паравојног насиља. Последњих година дошло је до наглог пораста досељавања у Мид-Антрим, па и до расно мотивисаног насиља, које је погоршано доласком расистичких група из Британије и других крајева.

Рад на развоју заједнице традиционално је истицао помирење и развијање разумевања између „две заједнице“. Међутим, нагласак на тим двозначним терминима често је најпре појачавао стереотипне поделе, уместо да их смањује.³⁷ У Северној Ирској, физичка подела која раздваја групе људи служила је продужавању постојања ових стереотипа и ограничавању идентитета на само један елемент.

Препознајући овај карактеристичан аспект идентитета Северне Ирске, МСМА покушала је да прошири обим идентитета и историје тиме што је препознала сложеност личног идентитета и идентитета заједнице. Кроз програм „Стварање историје“ циљ нам је био да радимо на „идентитетима који се преплићу“, користећи теме као што су мноштво обичаја у

³⁵ Изрази који се користе да означе политички идентитет у Северној Ирској проблематични су и немају увек јасно одређење. Унионизам описује било какво испољавање политичког или културног става који подразумева одржавање политичких веза са УК, док националисти сматрају да би Северна Ирска морала да одржава најјаче везе са осталим делом Ирске. Лојалисти су они који се највише противе било каквој промени у конститутивном статусу Северне Ирске, док су републиканци они који се максимално залажу за то да цела Ирска буде једна република, без икаквих веза са УК. И лојалисти и републиканци понекад се повезују са spremношћу да подрже употребу насиља да би заштитили ту конститутивну тачку гледишта. Ови политички идентитети тесно се преплићу, али не до краја, са верском позадином, где огромна већина протестаната за себе каже да су унионисти или ројалисти, а већина католика да су националисти или републиканци. Свака групација има своје политичке симболе и тачке гледишта и важно је не мешати, на пример, лојалистичке паравојне групације са унионистичким организацијама. Види: Joseph Ruane and Jennifer Todd, *The dynamics of conflict in Northern Ireland*, CUP, Cambridge, 1996.

³⁶ Northern Ireland Multiple Deprivation Measure.

³⁷ W. Blair, „Community engagement through creative partnerships“, *Museum Ireland*, 18, 2008, p. 60.

протестантизму, насељима, удружењима, професијама, језицима, итд. Ови концепти су пружили подлогу на којој је „Стварање историје“ могло да започне свој дијалог.

Историја и идентитет

У Северној Ирској, као и на другим местима, објекти, без обзира на њихову старост, постају тесно везани за садашњост. Контекст у ком се неки објект посматра, старост и вредност неког објекта, као и индивидуално тумачење посматрача стоје изнад вредности памћења материјалне културе, али су истовремено и њиме прожети. Према томе, културна добра стичу посебан значај чисто из чињенице да су присутни на многим различитим хронолошким хоризонтима: они формирају културу садашњости.³⁸ Њихова постојаност не само да омогућава реконструкцију прошлости, већ такође представља садржај и вредности за будућност. Штавише, објекти остају суштински делови историјских истраживања и сама суштина музеја.

Нарочито у Северној Ирској, историјски догађаји су постали део идеологије континуитета – традиције памћења склоне су да диктирају начин на који се идентитет не само осећа већ и изражава. У случају Музеја Мид-Антрим у Балимени, стратегија тумачења која одређује начин на који се историја представља јесте уједно и хронолошки и тематски. Изложбе које се баве историјским догађајима и периодима од изузетног значаја у својој сржи садрже локалне приче, препознајући универзалност доживљаја.

Циљ је био да се људи оспособе да стварају везе кроз време, као и између локалних, националних и интернационалних димензија. На тај начин, посетиоци у музеју могу да повуку линије између догађаја с којим могу да се идентификују. Људи и догађаји који су представљени, нису приказани изоловано. Сваки предмет, приказ и компонента изложбе несметано се повезују са онима који стоје унаоколо.

Развили смо двоструки приступ у бављењу осетљивим и потенцијално одбојним темама – истичемо искуство и ангажман кроз континуални циклус доживљавања саме галерије и музеја у оквиру заједнице. И кроз целу службу, ове стратегије су интегративне, информативне о тумачењима галерије и нашем иновативном Програму историје заједнице.

Приступ Мид-Антрима

Мид-Антрим примењује динамичан приступ историјском истраживању. Кроз музеј и кроз програме сарадње, посетиоци се позивају да начињу теме у оквиру широког тематског и хронолошког контекста који нуде галерије, као и кроз прилагодљив и несметан приступ програмима.³⁹ Чини се да сама историја није проблематична за јавну историју Северне Ирске, већ

³⁸ A. Haug, „Constituting the past – Forming the present. The role of material culture in the Augustan Period“, *Journal of the History of Collections*, 12, 2001.

³⁹ W. Blair, „Patterns of history: interpreting contemporary identity and the recent past in Mid-Antrim“, *Museum Ireland*, 17, 2007, p. 45.

је то више питање подела која се јављају као последица пренаглашавања појединих традиција историјског знања.

Од самог почетка, Музејска служба Мид-Антрима посвећена је организовању ангажованих, занимљивих и често изненађујућих изложби широког спектра упечатљивих историјских тема. Путујуће изложбе, као што је „Седамдесете XX века: турбулентна деценија“⁴⁰, директно се бави проблематичним периодима и темама историје Северне Ирске, али им је циљ да то буде на неконвенционалан и инклузиван начин.⁴¹

Осетљиве теме: Седамдесете XX века

Недавна прошлост јесте изазовна област за тумачење – посебно у Северној Ирској где се делимично посматра кроз интензивне сукобе између заједница. Изложба о седамдесетим одражава начин на који трагамо да се повежемо са недавном прошлошћу. И управо се тај приступ недавној прошлости показао као успешан.

Стратешки приступ изложби био је следећи:

... да се повежу различите нити које чине живот људи – а не само усмерење на политику тог времена, већ да се уврсти и популарна култура и технологија, промене у друштву и окружењу. На овим темама често се ради посебно, изоловане су једна од друге, али се у седамдесетим није тако „живело“ ... То је била важна порука ... Оно како су људи доживљавали то време невоља веома се разликовало, тако да приказивање једне приче или једног виђења ствари не би одговарало идеји. Желели смо да изложба подстакне разговор и да послужи као потенцијална полазна тачка за истраживање.⁴²

Изложбе као „Седамдесете XX века: турбулентна деценија“ имају значајну улогу у начињању табу тема и биле су драгоцен извор за Програм историје заједнице.

„Стварање историје“: програм историје заједнице

Програм историје заједнице (ПИЗ) омогућио је људима да размишљају о својој локалној историји и културном идентитету на прилагодљив и отворен начин. Осмишљен је да буде једно практично и интерактивно искуство – па отуда и назив „Стварање историје“. ПИЗ је посебан нагласак ставио на активност стварања историјских наратива, као начин да се добије критички став према установљеним наративима и да се подстакне стварање шире перспективе о томе шта је историја, допуштајући прихватање многих различитих тачака гледишта. У суштини, ПИЗ има за циљ да да пресек наслеђа подела, тиме што уводи више различитих виђења и више историја, при том оснажујући појединце и оне делове становништва чији се гласови, по правилу, никад не чују.

⁴⁰ Изложба „Седамдесете XX века: турбулентна деценија“ отворена је 2003. и поновљена је 2006. године.

⁴¹ W. Blair, „Community engagement through creative partnerships“, *Museum Ireland*, 18, 2008, p. 61.

⁴² Ibid., pp. 63-64.

У већини подручја која смо ангажовали, доживљај историје ограничен је на јавне мурале и усмено преношење историје. Традиционално за одрасле нема механизма којим би се ангажовали око историје у било ком облику – историја заједнице, јавна историја, породична историја, итд. Тим темама доминирају локалне истакнуте личности и локални историчари који су склони да подрже само једно гледиште, и тиме, на многим овим подручјима, као и код групација и појединаца, практично продужавајући осећај отуђености од историје и одсуства веза са њом. Поделе које су током времена настале као да су се окамениле у свом првобитном тренутку и остале нетакнуте, и као да једино остаје да се префарбају на неки ритуалан начин или потпуно отклоне неком иконокластичном активношћу. Посебно у овим заједницама, традиционални путеви којима се крећу плуралистичке и инклузивне поруке и идеје или уопште не постоје или су крајње натегнути.

„Стварање историје“ укључивало је више од 20 заједница и око 250 учесника из целог региона. Учесници су ангажовани из разних средина, али је приоритет дат подручјима која су изузетно погођена сукобима, као и оним учесницима који су по правилу увек искључени из јавне историје, као што су жене, млади, старији, мањине и људи са инвалидитетом. У оквиру ПИЗ-а, трудили смо се да реагујемо циљано – не само да радимо са локалним историјским групацијама, већ са онима које спадају у јасан оквир друштвене инклузије.

Сваки пројекат је развијан кроз дискусију са учесницима да би се удовољило њиховим појединачним потребама и интересима, а са музејском службом у улози водитеља. Програм је такође имао и димензију рада кроз различите заједнице, и то у распону од пројеката који су подразумевали пуну сарадњу, до једноставне сагласности да се рад представи заједно са другим групацијама на комбинованим изложбама. Исход је био да су се јавили нови, друкчији и нетрадиционални гласови кроз читав низ медија, укључујући филм, информационе и комуникационе технологије, изложбе и публикације.

Од кључне важности је то што је свака групација за себе прихватала ПИЗ, а чији избор је диктирао правац и садржај бележења створене историје. Пројекат не само да је довео у питање идеју о статичном и митологизованом тренутку историје која се представља цифрама и која се понавља у историјским културама у оквиру подручја Северне Ирске, већ је такође помогао групи да учествује у дијалогу о јавној историји, а да при том не мора да брише мурале.

Поред усвајања програма и развијања вештина, МСМА ПИЗ подстиче неке основне историјске праксе да би се обезбедио интегритет. Овај приступ је учесницима дао смернице за идентификовање „историје“ и помогао им да изграде самопоуздање при суочавању са историјским стварима.

Основне историјске праксе

Пројекти су завршавани током 5 до 12 сесија, које су укључивале посете локалним местима од историјског значаја, музејима, библиотекама и радионицама које су се заснивале на сећању, предметима и искуствима учесника. У највећем броју случајева, учесници су вођени ван својих локалних подручја да би истражили неко место у вези са темом коју су сами одабрали. Кроз пројекат, учесници су градили самопоуздање и вештине, и почели да се баве идентитетом. Од изузетне важности за процес увођења више идентитета и укључивања више гласова јесте јачање осећаја о усвајању пројекту, тако да свако пропитивање о идентитету више оснажује него што узнемирава. Испитујући снимке својих а и туђих живота тражећи формулације објашњења, детаље подсећања и контрастне перспективе, људи који су учествовали у пројекту имали су прилику да размишљају о томе шта је историја и да добију шири поглед на то шта би она могла све да укључује.

Посебна студија: група младих из Антивила

Антивиле је високо на списку Вишеструких мера за сузбијање сиромаштва у Северној Ирској (NIMDM) и у њему постоје лојалистичке паравојне групе. Мало је домаћинства са фиксном телефонском линијом, стопа незапослености је висока, стопа писмености ниска, а многа деца школског узраста не иду у школу или зато што из ње беже или зато што су избачена. Ипак, постоји месна заједница – једна напуштена зграда која је сада срећена за коришћење. Међутим, тај центар не добија никаква средства, као ни двоје волонтера који ту раде. У целом насељу је много напуштених, оронулих и полусрушених кућа.

Јавна историја Антивила састоји се углавном од два елемента – од усмене традиције у оквиру заједнице и од мурала. Неколико је мурала ту у крају, од којих неки говоре о одређеним личностима, као што је Оливер Кромвел, или славе политичке симболе, као што је Спајк, маскота лојалистичких паравојних група. Верзија историје која се појављује на муралима одражава и јача памћење заједнице, а мотиви на самим муралима се понављају. У тим потпуно линеарним и стереотипним виђењима малог одабраног броја догађаја нема места за дебате и дискусије или алтернативна тумачења. Историја је ограничена на тек неколико симболичних тренутака.

Пројекат стварања историје Антивила радио је са десеторо деце узраста од 7 до 14 година, користећи мултимедије да им помогне у документовању својих живота и искустава. То је пројекат о савременој историји који се ослања на њихов ниво техничких вештина и знања, а са циљем да та знања допуни одласцима на друга места, радионицама са професионалним едукаторима из области мултимедија и уметницима.

Контакти по различитим заједницама у оквиру пројекта остварују се на суптилан начин и то на неколико нивоа. На пример, група је одведена у

Нерв центар (Nerve Centre)⁴³ у Дерију на обуку из технологије и снимања филма. А задесио се и да је консултант који је ангажован за часове обуке у заједничком центру католик. Ови сусрети помажу да се код учесника прошири њихово виђење историје у односу на лична искуства, а и помаже им да преиспитају своје место и улогу у памћењу, у јавној историји и у крају у ком живе.

Како смо ми то урадили? Фотографијом. Упркос сиромаштву, већина деце има мобилне телефоне, а већина мобилних телефона поседује прилично напредну технологију снимања, те могу да се праве сасвим пристојне фотографије и кратки видео записи. Технологија им је позната и доступна, и учесницима пружа прилику да пројекту посвете колико год хоће сати, чиме се само учешће остварује на најбољи начин. Током трајања пројекта, деца су развијала приче засноване на сопственом искуству у сопственом крају, а онда су фотографисала сцене за те приче да би направила стрип користећи стандардни софтвер који иде уз компјутере марке Епл (Apple) – *Comic Life*.⁴⁴ Сваки дигитални видео снимак, фотографија или звучни запис који су деца направила похрањивали су се у мултимедијалној архиви заједнице (COMMA⁴⁵)⁴⁶ која је успостављења коришћењем јефтиног компјутерског програма, а који даје базу података за лако претраживање.

Једна од ових база података део је сталне интерактивне изложбе у МСМА музеју у Ларну, а донација нам је омогућила да набавимо компјутере за месну заједницу, тако да је база података доступна групи која може и да је проширује чак и онда када се пројекат заврши. Мултимедијална архива помаже да се различита искуства и раније поменуте тачке гледишта интегришу, а путем терминала који се налази у музеју, подстиче осећај повезаности, како са другим учесницима, тако и са широм заједницом.

Реакција коју смо од деце добили била је позитивна преко сваке мере. Нека деца су почела све више да се осећају вредном као резултат доброг осећаја што су им поверени скуп компјутери. Једна учесница је рекла да је уживала у пројекту пошто се за неко време спасла школе која стално нешто приговара, а ово јој је пружио начин да се изрази и да буде креативна. На самом почетку пројекта, неколико деце је отишло у локални музеј да виде „чиме ћу ја то да се бавим“. Иако се пројекат није одвијао у самој згради музеја, веза између музеја и групе стално се јачала и помогла је развијању поверења и самопоуздања пошто су се сесије одвијале на њиховој „територији“, а онда се на томе градило поверење.

Након учествовања у пројекту, вођа групе је поднео захтев и добио донацију од локалне општине да настави рад са децом, да их даље води на екскурзије и да код њих развија вештине коришћења мултимедија. Једна од екскурзија била је обилазак мурала у Белфасту и историјска тура, а онда је група отишла и у

⁴³ Нерв центар промовише креативну сарадњу и интеграцију између уметника и пружа културни вентил за многе младе људе који се осећају искључени из онога што се традиционално сматра за „сектор уметности“. www.nerve-centre.org.uk

⁴⁴ Више информација о *Comic Life* доступно на www.plasq.com

⁴⁵ COMMA – community multimedia archive.

⁴⁶ Више информација о COMMA доступно на www.commanet.org

Дери. Програм историје заједнице такође је набавио два Епл Мекбук лаптопа за групу да би могли да наставе са сличним пројектима кроз Живот у стрипу.

Евалуација

Након завршетка програма, евалуацију „Стварања историје“ обавио је независни консултант од кога се тражило да размотри делотворност програма у односу на првобитне циљеве и жељене резултате. Евалуација је укључивала разговоре са 40 појединаца који су из четири општине учествовали у ПИЗ-у.

Сврха и циљеви које је поставио Специјалан програм за мир и помирење:

- признавање и прихватање прошлости – културне промене и промене у ставу;
- грађење позитивних односа;
- развијање способности.

У свакој од ових области „Стварања историје“ имало је позитиван утицај. Општи закључак евалуације био је:⁴⁷

Ова интервенција је била веома ефикасна у остваривању сврхе и циљева:

- допрла је до групација до којих се иначе тешко допире, тј. до маргинализованих групација у социјално неразвијеном подручју;
- пружила је позитивно искуство и подршку онима који су учествовали;
- унапредила знање, вештине и самопоуздање;
- од кључног је значаја што је успела учеснике да ангажује у истраживањима и дебатама које служе самим корисницима и које се баве њиховим сопственим идентитетом (културним и личним), као и идентитетом других. Тим радом је успела да разбије неке заблуде у вези са историјом, да отвори нове перспективе за учеснике и што је најважније, пробудила је апетит за знањем, као и спремност да се размотри алтернативно тумачење прошлих догађаја. А то је од суштинске важности због тога што овакав модел представља активан приступ „брисању“ сукоба између заједница тако што се бави базичним питањима која те сукобе подстичу, то јест, неразумевањем и непоштовањем различитих култура, историје и традиције.
- уопште, реакција учесника указује на жељу да се позабаве и другим изазовним питањима, као што су расизам, Период невоља⁴⁸, сукоби у Северној Ирској из недавне прошлости. Постоји жеља да се укључи још

⁴⁷ Одломак узет из: *Evaluation of the Mid-Antrim Museums Service Community History Programme*, Social Research Centre, Vision Management Services, Belfast, 2008, pp. 15-16.

⁴⁸ „The Troubles” – период етничких и политичких сукоба у Северној Ирској, који су се ширили и на Енглеску, Републику Ирску и на континенталну Европу. прим. прев.

више људи у ово истраживање, као и све јаче самопоуздање да се ове теме темељено преиспитају.

Све горе наведено постаје још значајније имајући у виду скромна средства програма и партнера, као и различит степен поседовања вештина, различита порекла и тежње различитих учесника.

Кроз процес евалуације, учесници су својим речима посведочили о утицају програма:⁴⁹

„То им је отворило нове хоризонте [учесници] ... [схватили су да] историја припада свима [не само онима 'оранж' или 'зеленим'⁵⁰] ... То им је дало глобални поглед на ствари.“

„Без оваквих пројеката, не можемо открити каквим знањима и вештинама људи [око нас] располажу. Сви смо једни од других учили различите ствари.“

„Немамо много прилике да се повезујемо ... [„Стварање историје“] дало нам је увид у места и традиције које никада нисмо видели.“

„Помогло ми је размишљање о прошлости, о нашим личним стварима, породици. Некада сам се нервирао кад се прича о догађајима прошлости. Важно је што су људи сазнали кроз шта сам прошао у свом животу. [Сада] срећан сам и самоуверен и поносан кад говорим о себи.“

„Мислим да је Програм помогао да се оне расветле [историјске чињенице] ... Неки [који су као и ја били учесници] су ми рекли: „Шта смо ми то радили све ове године?““

Будућност

„Стварање историје“ доживело је свој врхунац у регионалним изложбама које су приказивале филмове, публикације и мултимедијалну архиву заједнице, све на чему су учесници ПИЗ-а сарађивали. Групни шоу „Слављење историје заједнице“ био је резултат праве сарадње између Музејске службе Мид-Антрима и њених заједница. Изузетни делови изложбе били су и предмети које су нам учесници позајмили из својих личних „збирки“, а који су показивали како наслеђе може бити део грађења наших садашњих у будућих идентитета, као и темељ на ком се може изградити будући успех.⁵¹ За учеснике „Стварања историје“, историја је заиста оно што они од ње створе.

⁴⁹ Цитати узети из: ибид., пп. 31, 36, 43, 46 и 47.

⁵⁰ * Оранжисти – ирски протестанти; Зелени – Ирци Републике Ирске

⁵¹ S. Harrison, „Local, national and international heritage identity“, *Museum Ireland*, 18, 2008, pp. 32-33.

Конзервација наслеђа као покретачка снага развоја

Гзавије Греф (Xavier Greffe)

Данас, сви у свим земљама, било да живе у градовима или мањим заједницама, препознају културне ресурсе као капитал који може да оствари извоз и радна места. Културни туризам често је централно питање у дискусијама на ову тему, пошто туристи који плаћају за културна добра и услуге током своје посете стварају приход за становништво и то подручје. Затим, када овај новац почне да се троши, успоставља се развој. Тако се споменици, музеји, фестивали и уметнички сајмови сматрају за покретаче развоја. Наслеђе, с друге стране, такође помаже дефинисању окружења у ком живимо, па тако и квалитета живота. Ако хоћемо да уважимо и овај аспект, вероватно ћемо морати да превазиђемо традиционалне границе наслеђа како је горе описано: наслеђе подразумева и куће и улице једнако као и споменике и лепе пределе; оно садржи читав спектар и материјалних и нематеријалних ресурса. Комбинација свих ових елемената дефинише културни пејзаж у правом смислу речи, и то на основу веза које су успостављене између нас самих, наших вредности и нашег окружења. Фаро конвенција од 27. октобра 2005. године наводи нас да истичемо вредности културног наслеђа не само као право, већ и као колективну праксу и пројекат. То није само питање којим се баве економисти, пошто, како сама конвенција наглашава, поред економских, постоје и политичке и социјалне импликације. Међутим, ове додатне импликације од посебног су интереса за економисте у томе што, барем на први поглед, могу бити сметња прилично неутралном, да не кажемо негативном, схватању значаја наслеђа у оквиру данашње економске динамике. Често постоји склоност да се наслеђе посматра као терет који се може, а и не мора, правдати разлозима који леже изван економије, уместо да се посматра као капитал друштва и свих његових чланова. Треба показати да овакав став није у складу са потребама савременог друштва, тако да допринос Фаро конвенције може бити сасвим јасан.

1. Културно наслеђе као ресурс одрживог развоја

Посматрајући колика се пажња посвећује наслеђу (обично његовој заштити) кроз јавне буџете за културу, примећује се да европске државе, са врло мало изузетака, показују све мању посвећеност. У неким земљама, овај тренд је

почео још осамдесетих година XX века када је одговорност за конзервацију културног наслеђа пренета на неке друге службе (локалне власти, лутрију, банкарске фондације и приватне учеснике). У ситуацији финансијских потешкоћа, државе су уопште смањиле свој ангажман. Чак и оне за које се одувек зна да чине све могуће напоре (нпр. Француска) директно везане за класификацију споменика или знаменитих места, у реалном смислу су се измакле. И што је још горе, многи од оних на које је овај терет пребачен сада узмичу пред трошковима, уз образложење да заштита онога што нам је остало из прошлости тешко да може да се настави у временима када нам је неопходно продуктивно инвестирање или инвестирање у људски капитал.

Ово нас опет враћа, или нас утврђује, у онај стари начин гледања на ствари, на стари приступ културном наслеђу. Наслеђе није тренутно продуктивно и носи вредност која углавном остварује вредности везане за људску egzистенцију, а у вези са идентификацијом заједнице или чак друштвеном интеграцијом. Али оно није продуктивно, или је тешко продуктивно, у смислу директних и индиректних практичних вредности, оних које стварају монетарне вредности, да би стога наслеђе могло да се посматра као ресурс. Данас постоје два начина на које се наслеђе заиста може приказати као ресурс:

- први је идентификација средстава којима наслеђе доприноси одрживом развоју нашег друштва;
- други је посматрање наслеђа као сектора самог по себи и анализирање броја радних места, фирми и обима иностране трговине које оно генерише.

Овај други приступ обрађен је у раду Донована Рипкеме, те се њиме овде нећемо бавити, већ ћемо се усредсредити на први приступ. Али у вези са тим другим, само бисмо истакли да најновији подаци у тој области звуче изненађујуће. Једна студија коју смо спровели у Француској показала је да је с једне стране број радних места „у“ наслеђу (на споменицима, по музејима, одељењима за архивирање и историјским библиотекама) реда величине око 40.000, док је с друге стране 70.000 људи који раде на конзервацији и рестаурацији и преко 170.000 њих у пољу економије уопште, а који се у свом раду користе вредностима наслеђа или се на њих ослањају.⁵²

1.1 Културни туризам

Као што је већ истакнуто, свакако да је развој онога што зовемо „културни туризам“ оно што је водећи фактор у овој анализи. Међутим, треба нагласити да је, уз изузетак неких престижних елемената наслеђа, искуство у многим случајевима било поражавајуће или је чак дошло до тога да се на локалном нивоу чују жалбе на то да јавна средства не би требало трошити у корист туриста, већ у корист локалних житеља. Штавише, иако се приход који туристи доносе хоћелима и угоститељству уопште цени као феноменалан, у строгом смислу гледано, туризам у суштини јако мало доприноси наслеђу. Иако је дошло до просечног раста животног стандарда,

⁵² Xavier Greffe, *La valorisation économique du patrimoine*, La documentation française, Paris, 2005, pp. 12-51.

а све већа количина слободног времена и пад цена транспорта постали два охрабрујућа дугорочна тренда, културни туризам подлеже огромним цикличним променама; затим неки споменици имају свој животни век, а туристичке посете одређеним местима не само да проузрокују структуралну и еколошку штету, већ могу изазвати и негативне економске импликације.

1.2 Средина у којој живимо и културни предео

Наслеђе такође доприноси нашем свакодневном физичком окружењу, укључујући и оно изграђено. Квалитет градова данас зависи увелико од мера које су предузете да њихово наслеђе буде у складу са другим грађевинама и отвореним простором, тако да се њихов значај узајамно подржава. На неки начин, неопходно је отићи даље од културе у строгом смислу речи да би се разумела ова димензија наслеђа, која се исувише често превиића. Морали бисмо да прихватимо приступ какав имају архитекте и урбанисти, изабрани представници и појединачне заједнице, да бисмо схватили да друштво свакодневно ради на свом окружењу, да му придаје значење, а посебно усађујући му ствари које су створене или конзервирани, а све у уверењу да то одражава његов квалитет и особеност. У овом случају, на конзервацију наслеђа више се не гледа као на трошак, већ као на економску, социјалну и културну инвестицију. Његов допринос укључује:

- планове за побољшање техника изградње, поправки и одржавања, као и за штедњу енергије;
- средства за социјалну интеграцију у форми компанија које служе као посредници социјалне рехабилитације, а које раде на местима која се реновирају, као и иницијативе које омогућавају заједницама да сазнају више о свом локалном окружењу.

Сматрамо да би ова димензија требало да заузме почасно место у анализи доприноса наслеђа одрживом развоју. И заиста, налазимо да она покрива три облика одрживог развоја: економски развој (послови везани за заштити, изградњу и развој отвореног простора), социјални развој (промоција и јачање осећаја припадности заједници, мере којима се подстиче повратак на посао људи који су искључени са тржишта рада) и развој животне околине (побољшани физички услови; уштеда енергије).

Штавише, ова димензија би се могла уградити у шири концепт културног предела. С друге стране, ова идеја често изазива сумњу на основу тога што није оперативна јер обухвата све, или зато што је заштита ограничена само на изузетне пределе који се чувају на тај начин што се из њих уклањају елементи које је унео човек или кроз „ренатурализацију“ предела. А то је уједно и нејасно и рестриктивно. Читава историја предела подстиче нас да га посматрамо као нешто посебно чему се треба дивити и што треба очувати. Али реалност живота грађана XXI века јесте што они свакодневно доживљавају пејзаж, углавном онај урбани: то је начин да се дође у контакт с другим људима, да се открију друге заједнице, да се унапреди доживљај и унесе разноврсност вредности. Грађани гледају унаоколо и као да на неки начин траже оно што је модерно, и управо је овај приступ пределу тај који показује како конзервација наслеђа може помоћи и у унапређењу квалитета живота и у изградњи наших личности.

1.3 Нематеријално наслеђе

Трећи допринос долази од нематеријалног наслеђа.⁵³ Допринос нематеријалних вредности развоју, где су активности у оквиру дизајна само један пример, међутим, не ужива велику пажњу, вероватно зато што се последице споро остварују, а свакако и зато што није много директно. Ту се више ради о процесу стварања, а не о крајњем исходу, што често води у непријатне дискусије о концепту ретких вештина и знања која треба очувати, а истовремено их и прилагодити. Још нешто што додатно компликује ствари јесте што разматрање такозваних нематеријалних вредности сутерише да су независне од оних материјалних, а што у ствари није тако. Међутим, без обзира на ову дебату, нематеријалне вредности не треба заобилазити јер се могу ширити путем глобалне економије и економијом знања.⁵⁴

Економија знања нематеријалним чиниоцима обезбеђује кључну улогу у дефинисању и производњи нових добара. Уметничка традиција се уводи на сцену на два фронта. Као извор стално обнављаног наслеђа, кроз уметничке активности које покрећу креативност, а различитим секторима привреде (од уметности и заната до аутомобилске индустрије, од моде до намештаја) такође обезбеђује непресушан извор идеја у смислу облика, боја, симбола, итд.

Глобална економија повећава шансе за разноврсност тиме што отвара шири тржишта за производе који изражавају или одражавају посебне културе. Кад запазимо изврстан ступањ интерпретације између културних карактеристика широм света јесте једна ствар, а друга је кад запазимо све већу разноликост унутар сваке поједине земље.

Комбинација ове две карактеристике води у економски систем који се разликује од претходних. Као што је А. Џ. Скот (A. J. Scott) написао, док су радионице и фабрике у XIX веку производиле разне врсте робе, али на ограничен начин због ограничених услова производње, а „фордовска“ масовна производња те границе проширивала до производног максимума на рачун разноврсности, наши модерни производни системи сада су довољно флексибилни да могу производити и у широкој разноврсности и у великим количинама.⁵⁵ Међутим, овакво посматрање ствари захтева даље разматрање, јер иако заиста видимо да се јавља нова економија, морамо одредити које место у овом процесу заузима нематеријално културно наслеђе. Подела између уметности и економије често се заснива на контрадикторности између функционалне користи и естетске вредности, или између суштине и форме. Сада се ова разлика ублажила, а све више људи сматра да би требало постићи равнотежу форме и суштине.

Овде само морамо скренути пажњу на једну ствар. Културни производ се често односи на специфичне производне услове и промениће своју природу у односу на материјалне и нематеријалне факторе производње, и појединачно и заједно. Према томе, природа њихове културне средине

⁵³ Xavier Greffe, *Artistes et marchés*, La documentation française, Paris, 2007.

⁵⁴ OECD, *Culture and local development*, 2005, Chapter 4.

⁵⁵ A. J. Scott, *The cultural economy of cities*, Sage, London, 2000, p. 24.

такође утиче на производњу таквих производа, што значи да они неће изгледати исто нити ће на исти начин бити произведени ако се раде на неком другом месту. И како се производња стално мења, креативни уметници, радници и произвођачи такође су обавезни да мењају своје културне изворе, понашање и производне активности. А ово се може још боље постићи ако успеју да остваре односе у свом непосредном окружењу, што олакшава такву врсту прилагођавања. Према томе, јасно је да чак и ако овде осећамо потребу да истакнемо улогу коју могу имати вештине као облик нематеријалног наслеђа, та улога добија свој прави значај само ако се културно наслеђе посматра у целисти, са посебним фокусом на односе између његових различитих саставних делова.

1.4 Спољашње вредности

Сада би требало обратити пажњу и на четврту димензију наслеђа. Оно не ствара само унутрашње, неодвојиве вредности, већ и оне спољашње, о којима смо већ говорили. Ствар је у томе што се облици наслеђа могу користити и у секторима који не спадају у културу, а за сврхе које нису директно повезане с културом. На пример, већ је призната пракса употреба музичког и сликарског наслеђа по болницама у циљу побољшања стања пацијената. Овај начин коришћења наслеђа не сме се заборавити, пошто подмирујући неке друге потребе, може покренути и друге изворе финансирања и исправити недостатке на које је скренута пажња на почетку овог одељка.

2. Услови за добијање вредности из културног наслеђа: допринос Фаро конвенције

Културно наслеђе је важно. Иако су неки склони да везу наслеђа са економским и социјалним развојем виде као релативну, свакако се може рећи да достигнућа у глобалној економији потврђују све већи значај наслеђа. И управо зато што је економија глобална – и донекле нематеријална – израз вредности кроз производе представља шансу на сваком пољу. Могли бисмо отићи још даље и рећи да таква шанса, која се пружа равномерније од других, омогућава ублажавање неких механизма глобалне економије, као што је конкурентност кроз трошкове, промена локације, итд. Али то је нека друга прича.

Опажање ове димензије не гарантује да ће се она развити на „задовољавајући“ начин, а још мање да ће то бити аутоматски, јер ту постоји пет предуслова.

- Прво, треба водити рачуна да се проблем посматра као целина. И како је већ наглашено, док културно наслеђе може поспешити развој, то је зато што се оне компоненте које су описане као нематеријалне развијају и црпе снагу из широког спектра у оквиру истинског културног окружења. Овде нећемо улазити у детаље о концепту културног подручја, али то је идеја која с правом истиче међузависност различитих облика наслеђа и различитих димензија његове

конзервације и корисног коришћења: информације и комуникација, земљиште и финансирање, интегритет и прилагођавање, одрживост и преносење. Ту има читав низ различитих учесника који се брину о различитим деловима културног наслеђа, као и низ различитих економских и социјалних учесника укључених у омогућавање доброг коришћења наслеђа. Према томе, културно наслеђе треба да заузме своје место на раскршћу карактеристичних показатеља и динамичких процеса, уколико желимо да његов потенцијални допринос постане материјалан.

- Друго, ако гледамо ствари унапред, у правцу развоја, одмах се види позитивна синергија коју је могуће остварити између наслеђа и економије, тако да културно наслеђе треба посматрати као стално кретање, а не као непроменљиво тело које проистиче из референтних тачака на које се примењују крути ограничавајући фактори. Културно наслеђе је усклађено са техничким, технолошким и економским окружењима за која знамо да се стално мењају. То је изазов за културно наслеђе, али уједно не мора да значи и да је извор слабости. Оно што би овде требало урадити јесте препознати интегритет вредности које леже у основи наслеђа, а такође и схватити да средства њиховог израза нису непроменљива. Штавише, треба схватити да ако се та средства не мењају, врло је вероватно да ће оставити последице на моћ израза и импулс које те вредности дају.
- Треће, веза између културног наслеђа и економског развоја претпоставља да ово прво не мора увек имати предност у односу на ово друго. То је још једно осетљиво питање. Овде нам свакако није циљ да поставимо економску логику за основ логике заштите и развоја културног наслеђа. С друге стране, мора се рећи да најчешће и уобичајене праксе ретко дозвољавају да се садржај културног наслеђа посматра у светлу економских фактора, који, штавише, могу допринети бољој заштити наслеђа исто колико могу имати негативан утицај на његов интегритет. Размишљање о овом проблему у сваком случају значи придавање релативне важности аргументима који иду у корист заштите, а што ми мислимо да би било контрапродуктивно, пошто би се тиме дебата о културном наслеђу/економском развоју избацила из центра пажње. Овде свакако треба рећи да док се материјално наслеђе често ослања на историју и објективне референтне тачке, тешко се може рећи да то важи и за нематеријално наслеђе. Ову расправу би било много боље водити на једној уравнотеженој основи.
- Четврто, уколико је намера да се пружи катализатор за шансе које ове перспективе отварају, овде би требало размотрити сваку врсту наслеђа, укључујући и ону из маргинализованих заједница једнако као и ону која је централна за национални идентитет. Тако разноврсност и узајамно поштовање постају услови, а да ми не судимо унапред о њиховој ефективној економској тежини, која пак може широко да варира од случаја до случаја.

- И последње, уколико ће наслеђе заиста да постане ресурс за одрживи развој, потребно је стварање нове врсте свести посвуда. Наравно, већ је истакнуто да је могуће обучити грађане усађивањем знања о њиховом наслеђу, али то захтева обуку о наслеђу. То се мора тицати свих, мада на различите начине.

2.1 Наслеђе као тачка сусретања различитих фактора, референтних тачака и праксе

Једна од првих карактеристика Фаро конвенције јесте нагласак који ставља на позицију културног наслеђа као тачке сусретања различитих фактора који се иначе разматрају одвојено. Већ у члану 2 обраћа се пажња на све различите факторе који се преплићу у пољу културног наслеђа:

културно наслеђе је скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена

Члан 8 указује на потребу да се размотри и:

искористити све видове наслеђа културног окружења да ... обогате процесе просторног, културног, економског, политичког и друштвеног развоја [и] промовишу интегрисани приступ политикама везаним за културну, биолошку, геолошку и предеону разноликост како би се постигла равнотежа између ових елемената.

Концепт тачака сусретања у овоме иде још даље од идентификовања компонената. Он обухвата, доста логично, и синергију праксе и понашања учесника у наслеђу. На пример, једна жеља која је изражена у конвенцији јесте да би учесници требало да „установе поступке измирења који ће се правично бавити ситуацијама у којима различите заједнице придају противречне вредности истом културном наслеђу“ (члан 7.б). Нагласак на споровима који би могли настати због употребе елемената културног наслеђа у економске сврхе потпуно је оправдан. Супротно општем мишљењу, корисна употреба наслеђа ретко исходује позитивним резултатом за све стране, мада има потенцијала да се и то постигне. Испрва ће највероватније настати тензије, јер чак и ако нема конкуренције између саставних делова наслеђа, има је кад су у питању жељени ресурси, без обзира да ли је то земља, финансирање, обука или неки природни ресурс, а за који се види да поседује културни садржај. У многим медитеранским подручјима, на пример, када земљорадници или туристичка индустрија користе воду, настају спорови који су једнако економски као што су и културни.

Таква сарадња између учесника требало би да започне у најранијој могућој фази, чиме би се умногоме повећала вероватноћа постизања прихватљивог договора или компромиса. Требало би да почне чим почну да циркулишу информације (члан 10.а):

У намери да се у потпуности искористи потенцијал културног наслеђа као фактора одрживог привредног развоја, стране потписнице се обавезују да ће:

- а. подизати свест и користити привредни потенцијал културног наслеђа.

Ово гледиште се не сме занемарити, како се показало у експерименталном попису елемената наслеђа. Ову активност, која је иначе успостављена с намером да буде специјализована и неутрална, често доводе у питање чланови заједнице или житељи неког подручја, или зато што на списку не могу да препознају своје свакодневне знаменитости или зато што су ти елементи увршћени на такав начин да се чини као да су изгубљени. И зато конвенција позива стране потписнице да се обавезу да ће (члан 7.ц)

развијати свест о културном наслеђу као средству које олакшава мирољубиву коегзистенцију, подстицајући међусобно разумевање и, као резултат тога, решавање и спречавање сукоба.

2.2 Културно наслеђе као променљива појава

Економска логика каква је горе описана показује да би улога културног наслеђа морала да се разматра и из угла будућности на исти начин како се гледа из угла прошлости. Уопштено говорећи, може се видети да управо када се постигне договор око наслеђа прошлих и будућих тензија, тада корисна употреба наслеђа постаје „културна“. И посебно у том контексту, за креативни циљ који служи као референтна тачка за конзервацију и употребу културног наслеђа може се рећи да носи праву интеграцију иновација сваке врсте, од чега друштво може имати користи, било да су уметничке, технолошке или социјалне. Према томе, културно наслеђе се мора посматрати као нешто што се мења. Конвенција истиче овај аспект на неколико места, тражећи од страна потписница да:

- „промовишу употребу материјала, техника и вештина проистеклих из традиције и испитају њихов потенцијал за савремене примене“ (члан 9.д);
- „промовишу квалитет као циљ приликом вршења савремених интервенција на средину, не угрожавајући, при томе, њене постојеће културне вредности“ (члан 8.д).

Ове тачке су саме по себи важне али могу отворити врата већем ризику од манипулације наслеђем, јер док се с једне стране то може видети као позитиван корак у отварању према новим додатним стварима, с друге стране може се посматрати и као нешто негативно. А то је можда зато што корисна употреба наслеђа води томе да се већи значај придаје варијацијама укуса и томе да као последицу добијамо попуштање пред снобизмом или оним што се у тренутку сматра модерним. Такође, можда и зато што, с друге стране, може доћи до примене нижег

квалитета обуке или материјала, а што резултира осиромашењем, уместо обећаним обогаћењем. Према томе, конвенција тражи од страна потписница да „осигурају да ове политике, без икаквих уступака, поштују целовитост културног наслеђа и његове наслеђене вредности“ (члан 10.ц).

2.3. Обновљена дискусија о заштити

Овај проблем поштовања интегритета сада нас води до следећег неопходног доприноса Фаро конвенције. Према најтрадиционалним приступима, допринос који наслеђе пружа развоју сматра се да је могућа последица заштите тог истог наслеђа. Тако је дебата о месту које споменици имају у друштву дуго времена била усмерена на попис, класификацију и заштиту. И једном када се ова фаза заврши, пажња се у најбољем случају помера на питање доприноса тих споменика или њиховој корисној употреби. Овакав поступак тешко да је могао да утре пут томе да се наслеђе на прави начин уврсти у процесе развоја, и водио је томе да се сама заштита сматра за врхунску вредност, а што се ни на који начин уопште не може мењати, ма колико вредна била употреба тог наслеђа.

Ако узмемо у обзир нематеријално културно наслеђе, овде можемо рећи да је овај поступак јако слаб. И док је заштита материјалног културног наслеђа заснована на физичкој и историјској подлози, корисна употреба нематеријалног културног наслеђа представља другу врсту изазова, то јест, како поставити елементе неформалне колективне праксе која се временом преноси даље, а да не можемо да се позовемо на неко специфично врхунско достигнуће. Динамика заштите није иста као динамика корисне употребе, и уводе различите колективне логичке системе. Идентификација нематеријалних елемената обавља се једнако у светлу савремених изазова који им обликују профил или у светлу система обуке који улазе у период кризе, као и на основу историјских, релативно објективних критеријума.

Да не идемо сувише далеко у супротстављање, у апсолутном смислу, два плана логике који се могу применити на сваку компоненту културног наслеђа, постоје неке корисне ствари које се могу добити прихватањем уједначенијег приступа заштити, с једне стране, и (корисном) употребом, с друге, а што може имати за резултат придавање релативног значаја апсолутном приоритету, какав се већ одавно придаје заштити. И то је ниво на ком се конвенција показује као значајна. И док она ни на који начин не доводи у питање улогу заштите, тражећи од страна потписница да „осигурају да сви општи технички стандарди узимају у обзир специфичне захтеве очувања наслеђа“ (члан 9.ц), она нуди један нов угао гледања, истичући да стране потписнице треба да се обавезу да „развијају свест о културном наслеђу као средству“ (члан 7.ц) и да „ће искористити све видове наслеђа културног окружења ... да обогате процесе културног, економског, политичког и друштвеног развоја...“ (члан 8.а).

2.4 Наслеђе као извор и предмет поштовања

Веома мудро, Конвенција истиче да је наслеђе право; ово можда изненађује у контексту традиционалне економске логике, али и не толико у контексту глобалне економске логике о којој је већ било речи. И док културно наслеђе може обогатити оно што производимо, још више ће то чинити уколико сва наслеђа буду могла да допринесу овој динамици, па се стога и сматра да сва поседују једнако достојанство, чак и ако се њихов економски потенцијал разликује. Ова тема, коју неке међународне организације везују за израз културне разноликости, овде је представљена као афирмација права на културно наслеђе и то од првог члана Конвенције, који каже: „Стране потписнице ове Конвенције сагласне су да ... признају да је право на културно наслеђе неодвојиво од права на учешће у културном животу, као што је утврђено у Универзалној декларацији о људским правима“ (члан 1.а). Оваква формулација, која се у суштини чини рестриктивном, пошто остваривање овог права своди на специфичну димензију, ипак се још снажније понавља у члану 4: „Стране потписнице признају да ... сви, појединачно или колективно, имају право да уживају добробит културног наслеђа и доприносе његовом богаћењу“ (члан 4.а). Овај члан је још јаснији у односу на економију, показујући (у нешто упрошћеном смислу) да појединци имају удела, с једнаким правом и достојанством, колико у производима толико у коришћењу сваке робе и услуге које имају везе са наслеђем. Подразумева се, наравно, да ово важи колико за појединце толико и за заједнице које чине једну земљу, и у том смислу конвенција је сасвим директна када дефинише да се заједница повезана наслеђем састоји „од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа које желе да, у оквиру јавног деловања, одрже и пренесу на будуће генерације“ (члан 2.б).

Али такође се подразумева да овај напор, у смислу обуке и израза, има смисла – с тачке гледишта одговарајућих економских шанси – само ако нема никакве дискриминације између различитих облика наслеђа. Чак и ако у некој земљи наслеђе неке заједнице можда изгледа маргинално уколико се посматра с тачке гледишта историје, становништва или чак економије, вредност која проистиче из таквог наслеђа доприноси да целина буде здрава, и може се чак показати и као високо профитабилна за будућност. Културна креативност је одувек имала користи од упућивања на друге информације, али то ни у ком случају не значи губитак квалитета или поштовања. Конвенција о томе доста говори: стране потписнице се обавезују да ће „подстицати размишљања о етици и методама представљања културног наслеђа, као и поштовање разноликости тумачења“ (члан 7.а) и да ће „установити поступке измирења који ће се правично бавити ситуацијама у којима различите заједнице придају противречне вредности истом културном наслеђу“ (члан 7.б).

2.5 Обука из области наслеђа

Наслеђе није нешто једноставно или бар не тако једноставно како се на први поглед чини. Оно се заснива на општој сагласности која је пак сама по себи

сложена, везана за факторе који опет имају везе са реткошћу и егземпларном природом наслеђа. Наслеђе захтева пописивање које ни у ком случају не би требало у потпуности оставити стручњацима, али се свакако у знатној мери мора заснивати на њиховом суду. Они се понекад служе и поступцима као што су усавршена конзервација, унапређење и процеси медијације.

Није лако одговорити свим тим изазовима, било да сте неко од кога се очекује да пружи неке одговоре или неко ко мора свакодневно да „производи“ наслеђе. У оба ова случаја потребна је обука, мада је сасвим јасно да се она разликује за ове две групе.

Конвенција сасвим јасно препознаје ове изазове, потврђује општу потребу да стране потписнице „подижу свест и користе привредни потенцијал културног наслеђа“ (члан 10.а), „интегришу ове приступе у све видове доживотног учења и обуке“ (члан 7.д) и да „промовишу висококвалитетан рад кроз систем стручних квалификација и издавања дозвола појединцима“ (члан 9.е).

Што се тиче посебно обуке за младе, члан 13.а конвенције изражава потребу да се „олакша укључивање елемената културног наслеђа у наставне програме на свим нивоима образовања, не нужно као засебан наставни предмет, већ као плодан извор проучавања у оквиру других предмета“, док члан 13.б указује на потребу да се „учврсти веза између општег образовања о наслеђу и стручног оспособљавања“.

Конвенција једнако добро образлаже специјалистичку обуку: члан 13.г, стране потписнице се обавезују да „подстичу трајну професионалну обуку и размену знања и вештина, како у оквиру образовног система, тако и изван њега“, док претходни параграф, члан 13.ц, позива да се „подстиче интердисциплинарно истраживање културног наслеђа заједница повезаних наслеђем, окружења и њихове међусобне повезаности“.

И у овоме овде не треба се заваравати мислећи како је лако променити ове принципе. И заиста, управо откривамо да се о њима жучно расправља. Треба ли успоставити посебно образовање везано за наслеђе? Да ли они који нису стручњаци имају права да надгледају пописана добра, и ако имају, до које је то мере? У томе има много различитих заговорника, а то свакако сведочи о значају које наслеђе има у нашем друштву, чак и ако то није препознато.

Сама по себи, Конвенција доноси напредак на три фронта.

Она истиче значај нематеријалног наслеђа, па према томе може променити и то како заједница гледа на свако такво наслеђе с којим посредно долази у контакт. Она ставља у центар пажње учеснике који су одговорни за издавајуће вредности из наслеђа, као и за поруке које се шаљу о потреби да му се посвети већа пажња, па чак и за пружање веће помоћи и боље заштите. Сасвим очигледно, ако неки регион схвати да широм света постоји интересовање за неке активности или знања која не морају бити значајан

део његовог свакодневног живота, тај регион ипак не може а да томе не посвети већу пажњу и за то одвоји више времена.

Она показује да је наслеђе нешто што не зависи само од историје једне нације, већ од историја заједница и територија, превазилазећи националне критеријуме, омогућавајући истицање оних богатих вредности које би се иначе филтрирале или о којима се можда не би ни размишљало са националне тачке гледишта. Оно што се дешава са материјалним наслеђем у овом контексту нуди едукативни пример: доминирају управо они споменици који најбоље представљају прошлост или најбоље одражавају историју. И у том смислу Конвенција о заштити и унапређењу разноликости културних израза из 2005. године допуњује конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа.

Из ова два разлога, за ову Конвенцију се може рећи да наглашава улогу нематеријалног наслеђа, па стога и њен потенцијал у смислу одрживог развоја друштва:

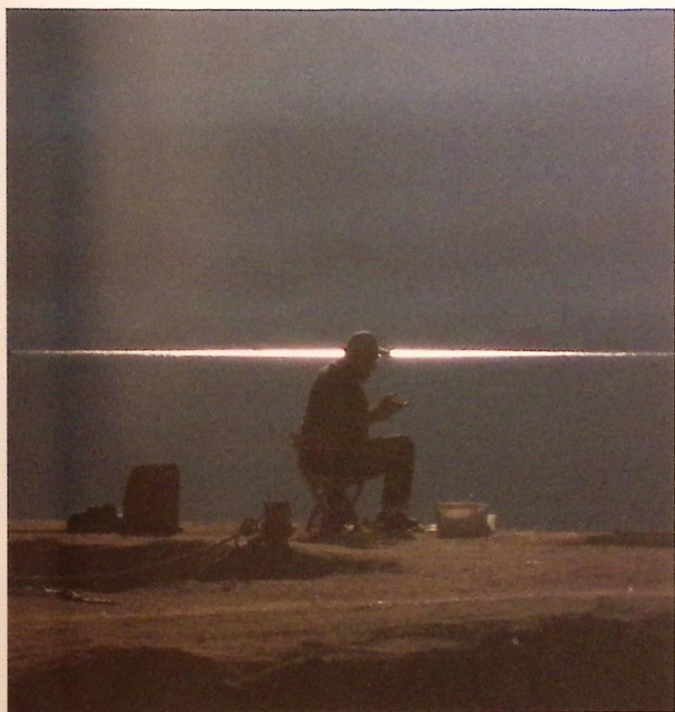
- културни развој у строгом смислу речи, који омогућава обogaћивање и размену референтних елемената;
- економски развој, захваљујући већој вероватноћи одрживости код активности које стварају приход, радна места и извоз;
- друштвени развој, кроз шире препознавање других чланова нечије заједнице и препознавање њиховог доприноса, као и кроз нове шансе које се отварају за интеграцију;
- „еколошки“ развој, кроз све учестилије пружање производних метода које су издржале испит времена, тиме што се максимално користе ресурси са дате територије, укључујући и енергију.

MAKING HISTORY

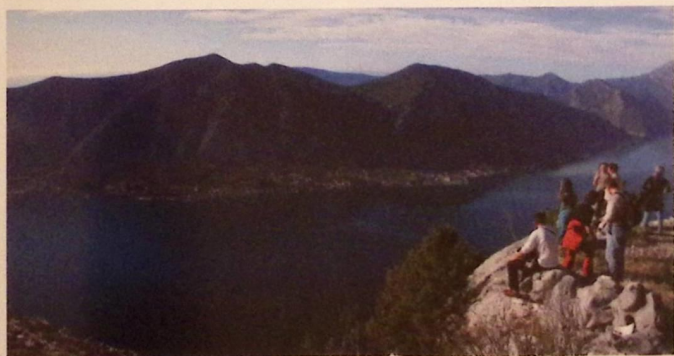
„Стварање историје“, Локални програми историје заједнице у организацији музеја у Мид-Анџирису

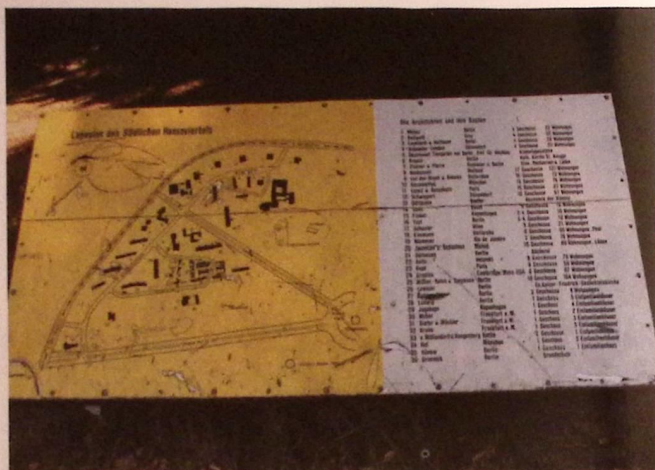
„Ми којамо; а што је Ваша историја“ – француски INRAP усваја нов, инклузиван језик наслеђа током ових археолошких ископавања која претходе пројекту изградње у Сиразбуру, у Француској, 2009. године

Месечина – Бока Коњорска, Црна Гора.

Планинарска стига која повезује обалу и унутрашњост – Бока Коњорска, Црна Гора.

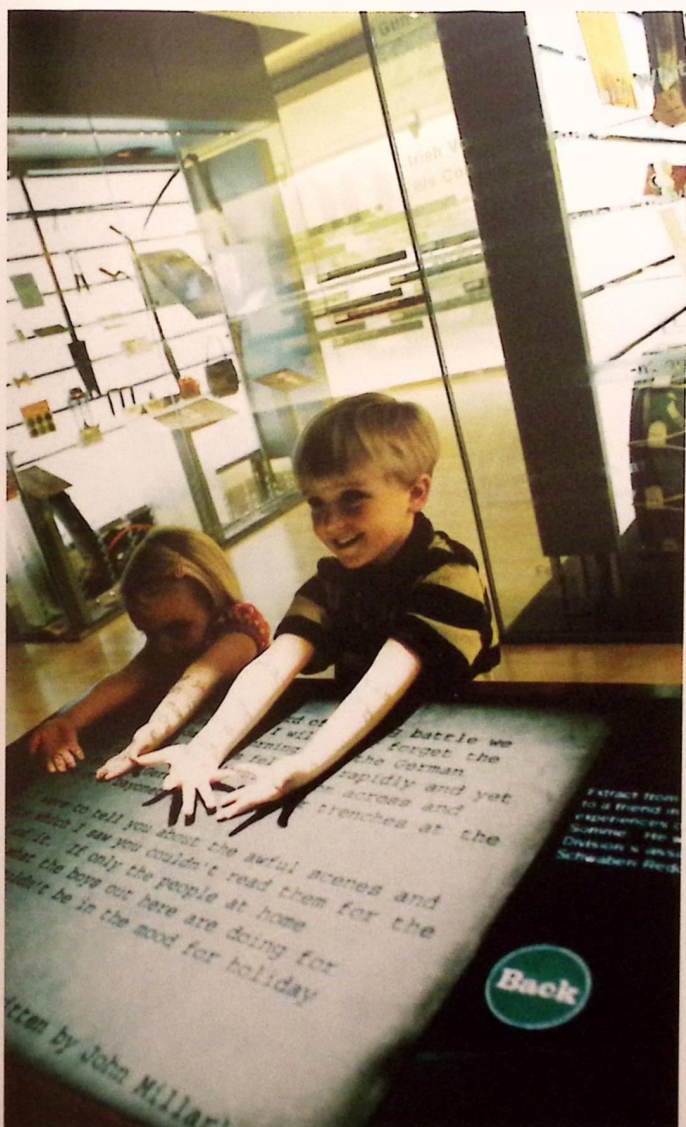
Табла са објашњењима Међународне изложбе архитектуруе 1957. године („Interbau“). Маја одражава потпуно нову идеју о „ијежажном граду“, а списак учесника показује међународни ниво изложбе – Берлин, четврти Ханза, Немачка.

Инијербау зграда: Вилхелм Гропијус (Walter Gropius), (ТАС, држава Масачусетс) и Вилс Еберт (Wils Ebert) (Берлин).

Алвар Алтио (Финска) централни део зграде на ситубовима. Декоративно сликарство на илафону аутора Алтиа, недавно је обновљено.

Интерактивни пано о Првом светском рату, Мид-Анџирим музеј – Балимена, Северна Ирска.

Час обуке у Нерв центру – Дери, Северна Ирска.

Сйаклени свод у Гран йалеу у Паризу
йоком изложбе савремене уметнoсти –
Француска.

Фреске, црква Сен Савен-Сир-Гартан
(Sen Saven-sir-Gartan) – Француска.

Сћаре историјске зграде често су идеално место за мале радње – Баку, Азербејџан.

Културно-историјски туризам – више од 5% европској БДП-а – Куенка, Шпанија.

Стратегија економског развоја заснована на наслеђу може бити географски распрострањена – Кремница, Словачка.

Рехабилитација историјских зграда изузетно добро утиче на локалну привреду у смислу јуружања радних места и повећања прихода у домаћинствима – Напуљ, Италија.

Старе, историјске зграде често се могу наћи у подручјима која су већ одређена за јавне интервенције – рурална Румунија.

Рехабилитација архитектонског наслеђа још увек заузима централно место у најорима ревитализације градских центара – Санкт Петербург, Русија.

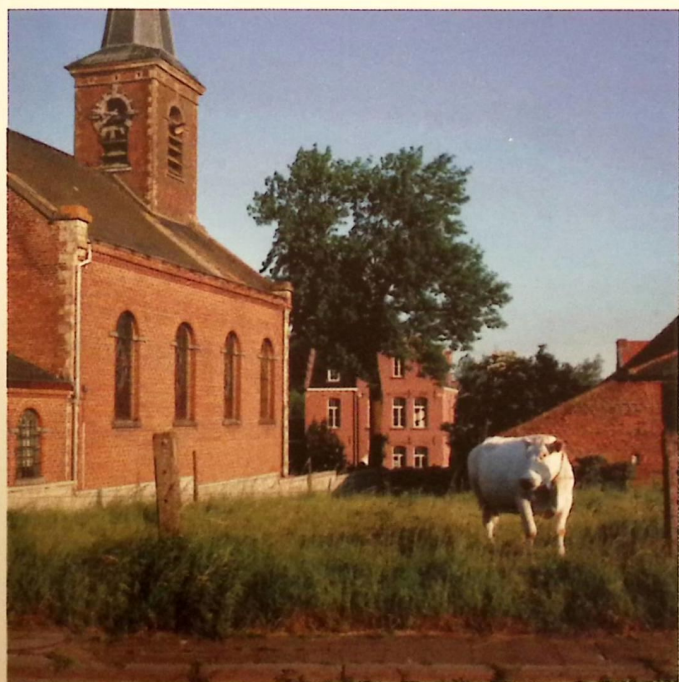
„Негујмо наше корене“, Пројекат корена младих у Сент Хелен, УК, финансирао Лујџијски фонд наслеђа.

Шетња кроз наслеђе, индустријско острво Ла Ђудека, Молино Сџуки – Венеција – Дани европске баштине 2008. године.

Поїлед на Коніобері, „Областї сїокојсїва Дендер-Марк” – Белїїја.

Свакодневни живойї у Варбекеу, у срцу Областї сїокојсїва – Белїїја.

Културни центар – Будимпешта, Мађарска.

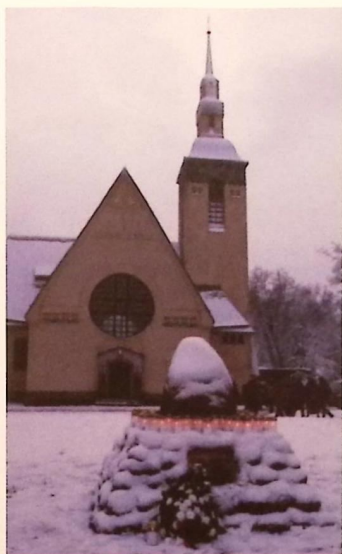
Чланови Конзорцијума ТПТИ у посети културном
центру смешеном у некадашњој електрани –
Будимпешта, Мађарска.

Традиционалне куће у Арнавуткоју – Турска.

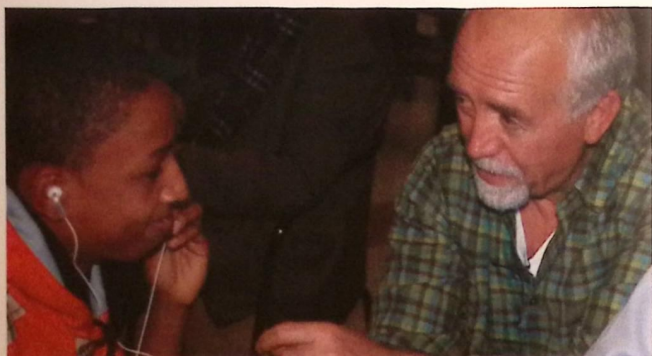
Рушење Судукула – Турска.

Црква и гробље у Теријокију – Финска.

Евројска марирута – Санкт Петербург, Русија.

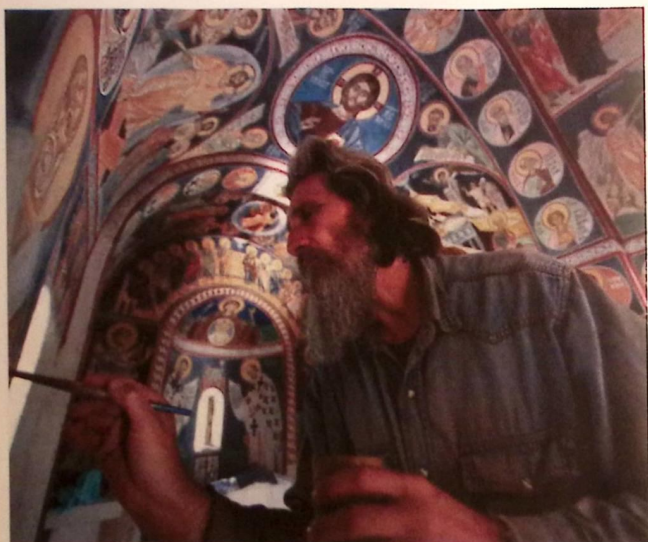
С једне генерације на другу.

Испред Ромског музеја у Каменци – Словенија.

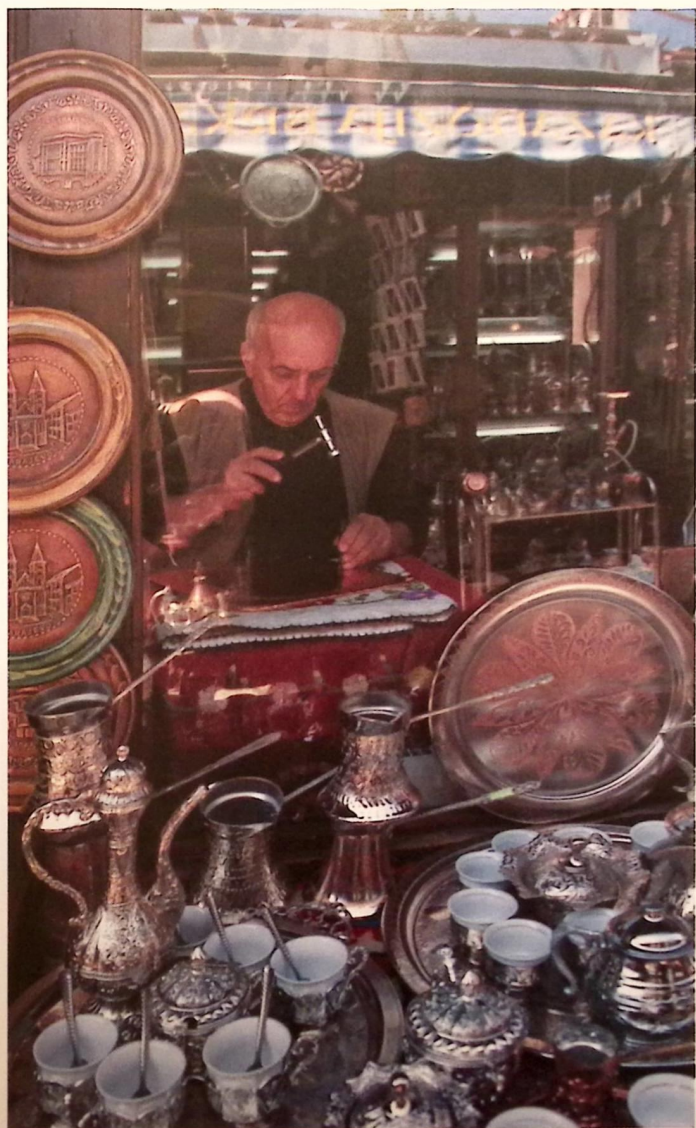
Водено наслеђе у Баџу – Велика Британија.

Ресћаураційор на делу.

Хорови – живо наслеђе у балійичком реіону.

Традиционални занайти југоисточне Еуроје.

Тренућак заједнички.

Занатли и стваралаштво као локални ресурс.

Кошорски пејзаж – Црна Гора.

Стари мост у Мосџару, мултикултурална урбана средина – Босна и Херцеговина.

Ризница башићине: Нови Акропољски музеј – Ајина, Грчка.

Замак Барбенјан – лепо очуван комплекс у италијанском стилу у Прованси – Француска.

Тренутиак елеганције: историјски парк на острвима Боромео – Италија.

Сусрећ нематеријалној и материјалној наслеђа: надгробни споменик једне сјисајтељице.

Мали поглед у будућност

Даг Миклебуст (Dag Myklebust)

Говор господина Порторожа Фара, министра културног наслеђа Републике Трансборданије, поводом пете годишњице ратификације Фаро конвенције, приликом обраћања влади Републике Трансборданије 27. октобра 2014. године, одржаног у Палати људских и културних права у државној престоници Плуралији.

Господине Премијеру, поштоване колеге,

Почашћен сам Вашим присуством поводом овог важног догађаја за нашу земљу.

Данас се обележава Пета годишњица како је наша земља ратификовала Фаро конвенцију, која је, као што то добро знате, Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво.

Када смо је ратификовали 27. октобра 2009. године – тачно четири године након што је поднета на потписивање у Фару, у Португалији – сматрали смо да доприносимо једном великом европском тренутку. Наша ратификација значила је да је Конвенција ступила на снагу, пошто је Трансборданија била десета земља по реду која је то учинила.

Сврха ове прославе данас јесте да направи један ретроспективан поглед на то како је Фаро конвенција утицала на управљање културним наслеђем и на друштвени и економски развој заснован на вредностима наслеђа у нашој лепој земљи. Одмах ћу Вам дати коначан закључак: остварени резултати су изузетни и у потпуности оправдавају ову свечаност.

Међутим, морамо се за тренутак вратити у далеку прошлост која је претходила овој Конвенцији да бисмо у потпуности разумели њену природу, њену велику вредност и значај.

Савет Европе је добио нов значај после геополитичких промена у Европи након 1991. године. У суштини, био је то испит демократије за нове земље којима је дозвољен приступ нашој организацији. То је такође представљало и ојачање за различите специјализоване комисије у оквиру Савета Европе, пошто су они од тада упознали нове колеге из све већег броја земаља које су желеле да преузму искуство од земаља, старих чланица.

За мене, који сам тада пословао као чиновник културног наслеђа представљајући своју земљу у Комисији за културно наслеђе, то је било велико искуство да присуствујем живости те професионалне размене и да посматрам стварање све шире мреже висококвалификованих колега који размењују своја искуства и идеје. Али убрзо се испоставило да се наш рад одвијао у сенци грађанских ратова на европском тлу, који су појачавали етничке и верске разлике и у којима су објекти културног наслеђа представљали војне циљеве.

И то је, наравно, био основ за нове планове рада Савета Европе на културном наслеђу. Појавиле су се теме као што су културно наслеђе и територија. Затим су постала јако важна питања као, ко сноси одговорност за наслеђе других на територији која је под вашом контролом. А потреба да се поштују права мањина да би се заштитило њихово наслеђе постала је очигледна.

Још једна важна ствар била је и улога наслеђа у разумевању великог изазова да се развој учини одрживим.

И све то је довело до одлуке Министарске комисије Савета Европе да наложи Управној комисији за културно наслеђе да припреми нацрт оквирне конвенције која би се бавила новим питањима заштите културног наслеђа у оквиру перспективе европске политике.

Сада, када служим као дипломата трансборданијске делегације у Стразбуру, пружила ми се прилика да пратим рад који ће довести до коначне верзије текста конвенције. Не треба скривати чињеницу да је то било донекле проблематично. Постојала је бојазан неких земаља, не искључујући ни велике западноевропске земље, да ће их ова конвенција принудити да се суоче са неким изазовима, а за које нису биле спремне да се са њима носе.

У овој дебати значајни су били гласови многих земаља из централне и источне Европе, који су говорили: „Конвенција нам је потребна јер се бави нашим проблемима.“

За неке европске земље потписивање и ратификовање ове конвенције умногоме је био чин солидарности.

А сад ми на крају допустите да се вратим у своју улогу политичара и члана владе, и да се окренем нашој главној теми. Које користи наша лепа земља, Трансборданија, има од ратификације и озбиљног схватања поруке Фаро конвенције?

Као прво, морам рећи да смо имали изузетне и вероватно изненађујуће користи од велике економске рецесије која је почела у другој половини 2008. године. То је за многе људе био велики губитак, понајвише за све оне који су изгубили посао, али је такође то била и одлична прилика да се о свему поразмисли. Ту су се отвориле могућности за усмеравање на трајне вредности, посебно кад се схвати да би се могла остварити комбинација различитих типова вредности при коришћењу капиталних вредности наслеђа у економском и друштвеном развоју. Уверен сам да кроз циљане напоре наше владе у одржавању радних места у пољу рестаурације и рехабилитације нашег наслеђа у овом критичном периоду, ми постављамо чврсту платформу за наш сектор изградње који поново цвета. Данас смо оријентисани на одржавање и сређивање старих грађевина за нове начине коришћења једнако као и на изградњу нових. Сада је број запослених у сектору изградње за 50% већи него у августу 2008, а сва нова радна места усмерена су на очување наших вредности, и културних и економских.

Од каквог је, онда, значаја Фаро конвенција за нас?

Да бисмо то разумели, морамо погледати сами себе.

Као и код других европских земаља, и наша историја је била бурна и променљива. Без обзира на све, срећни смо што данас више немамо никаквих спорова око граница. Наше становништво је мултикултурално. Међутим, то не мора да значи да смо данас поносни на нашу историју понашања према мањинама. Ипак, бавили смо се и тим питањем, а понајвише уз помоћ Фаро конвенције.

Зато ми, молим Вас, поштоване колеге министри, допустите да Вам одузем још мало времена да Вам изложим које су посебне активности предузете, а које су директне последице ратификације Фаро конвенције. Знам да ћете ми то допустити, пошто сте управо Ви и Ваши министри то све имплементирали.

Да погледамо сам текст конвенције.

Први члан нас подсећа да је право на културно наслеђе неодвојиво од права на учешће у културном животу, и да постоји како појединачна тако и колективна одговорност према наслеђу.

Инспирисани шведским законом о културном наслеђу, унели смо га у наше законе о културном наслеђу. Цитирам први параграф:

Заштита и одржавање нашег културног окружења јесте национална одговорност. Ту одговорност деле сви. Појединци, као и власти морају поштовати и бринути о културном наслеђу. При сваком подухвату и свакој иницијативи мора се старати да се културном наслеђу не нанесе штета.

Ратификовањем конвенције, ми смо нашу земљу, Трансборданију, обавезали да буде свесна улоге културног наслеђа у изградњи мирољубивог и демократског друштва, а ових пет година искуства показало нам је колико је то значајно. Морамо изразити поштовање свим оним различитим заједницама повезаним наслеђем које постоје у нашој земљи, и морамо им обезбедити право на корист коју могу имати од културног наслеђа, као и право да допринесе његовом обогаћивању.

Зато смо ово право и уврстили у наш устав.

А онда смо узели у обзир и члан 17 финског устава, који каже „Сами су домаћи народ као што су то и Роми и све друге групације које имају право да чувају и развијају свој језик и своју културу“.

Два практична примера где се види примена овога јесте наш циљани напор да осигурамо право наше британске мањине да задрже своје пабове и да по нашим парковима сачувамо површине за боћање да би чланови француске заједнице одржали овај део својих обичаја. Трећи пример јесте стављање на листу и заштита неких од традиционалних ромских чергарских места.

У свему овоме, од великог значаја био је дијалог који смо успоставили са овим заједницама, а у складу са принципима описаним у члану 7 Фаро конвенције.

А када говоримо о вези између животне средине, наслеђа и квалитета живота, како стоји у члану 8, инспирација нам је била интегративни приступ норвешке владе. То значи да сви министри морају да преузму одговорност (у оквиру својих надлежности), као и сви сектори друштва, а у циљу заштите и одржавања оног дела културног наслеђа који је у вези са њиховим пољем деловања.

Поштоване колеге министри, захваљујем Вам што сте од свег срца прихватили овај изазов и што сте ове принципе примењивали у свом раду протеклих пет година. Сада имамо утврђене планове конзервације по секторима за споменике и делове наслеђа који се односе на скоро све домене одговорности. Од посебне важности је план који је донео министар одбране, свакако у сарадњи са мојим министарством, у ком смо поставили план заштите за већи број утврђења и постројења која су постала сувишна услед спроведених промена у нашем војном систему. Нека су уврштена у листу споменика под заштитом; друга су продата приватном сектору, премда уз уговорне клаузуле којима се ограничавају могућности уношења измена којима би се смањила њихова вредност као културног наслеђа.

Сектор комуникација претпоставља значајне мере реструктурирања, што је условило израду сличних планова за железнички систем као и за поштански. Велики успех је остварило министарство вера које је саставило интегративни план конзервације цркава, џамија и других сакралних објеката. То је један од најбољих примера интеркултуралног дијалога какав је Европа икад имала.

Удружени напори министарстава грађевине и образовања били су изузетни у примени знања традиционалног градитељства на усмеравању грађевинског сектора према техникама изградње које боље погодују животној средини, а и у обезбеђивању довољног броја радника, занатлија, квалификованих за традиционалне методе изградње. То се све односи на члан 9 који се бави одрживим коришћењем културног наслеђа, а где параграф д наводи да треба промовисати употребу материјала, техника и вештина проистеклих из традиције и испитати њихов потенцијал за савремене примене.

И на крају, мада једнако важно, морам да подвучем велики изазов који нас чека у реструктурирању наше пољопривреде и последицама које оно носи у променама нашег историјског пејзажа. Не могу рећи да су ове потешкоће већ превазиђене, али знам да је министар пољопривреде потпуно свестан ових проблема.

Што се тиче члана 10, само ћу поменути наш програм „Стварање нових вредности у сфери културног наслеђа“. Он се заснива на политичкој жељи да се културно наслеђе и изграђено окружење користе много више као ресурс у развоју напредних локалних заједница, а и као основ за нове привредне активности.

Имамо један добар број пилот пројеката за које се надамо да ће пружити добре моделе и примере добре праксе коју би и други могли да следе. Овај програм се заснива на сарадњи између државних агенција, регионалних и локалних власти и приватних предузећа. Досадашњи резултати обећавају успех. Изазов у свему томе јесте како убедити друге да уче из већ стеченог искуства и да заиста искористе потенцијал синергије између приватних и јавних извора финансирања.

Члан 11 бави се организацијом јавне одговорности за културно наслеђе.

С тим у вези, назначићу само две ствари.

Пружили смо подршку једној оквирној организацији која покрива све већи број мањих, а које се оснивају око посебних области наслеђа и посебних споменика.

Учешће људи у невладиним организацијама које функционишу на демократски начин влада Трансборданије види као веома значајно за учвршћивање демократије као владајућег принципа у земљи.

Могу рећи да су за мене и моју администрацију веома значајне информације које добијамо из невладиних организација и да су стимулативне у нашем раду на обликовању политике наслеђа.

И да закључим:

Рецесија која је почела крајем 2008. године, пружила нам је прилику да о многим стварима поразмислимо. Веома сам Вам

захвалан, премијеру, што се успели да сагледате шири контекст улоге културног наслеђа у нашем друштву. Оно носи потенцијал да може да допринесе економском развоју, а понајвише здравом привредном развоју који се заснива на реалним а не вештачким вредностима. Могли бисмо их назвати основним вредностима, и у материјалном и у духовном смислу.

И управо, као што је значајна економска перспектива, тако је једнако значајна и улога културног наслеђа у стварању смисла у нашем животу у Трансборданији, нас као држављана ове земље, ма како се иначе разликовали. Поштовање културе других, још више нас учвршћује у нашим различитим идентитетима. Трансборданија јесте и остаће домовина свима који у потпуности поштују и друге заједнице повезане културом и који ту живе.

Колеге министри, хвала Вам на вашем оданом доприносу циљевима Фаро конвенције, а и што сте били активни у својим доменима одговорности и примењивали идеје и циљеве Фаро конвенције. Ви сте од Трансборданије створили узорну земљу у Европи, на коју се сада угледају и друге земље, тражећи инспирацију и подстицај.

Желео бих да предложимо Савету Европе да 27. октобар буде проглашен за Дан Фаро конвенције.

Фотографије приложили:

- Страна I – Доминик Бушар (Dominique Bouchard)
- Страна II – Ноел Фојут (Noel Fojut)
- Страна III – EXPEDITIO
- Страна IV – Габи Долф-Бонекемпер (Gabi Dolf-Bonekämper)
- Страна V – Доминик Бушар (Dominique Bouchard)
- Страна VI – Доминик Бушар и Гзавије Греф (Dominique Bouchard and Xavier Greffe)
- Страна VII – Донован Рипкема (Donovan Rypkema)
- Страна VIII – Донован Рипкема (Donovan Rypkema)
- Страна IX – Донован Рипкема (Donovan Rypkema)
- Страна X – Лутријски фонд наслеђа и Проспер Ванер
- Страна XI – Патрик Де Спигелере и Катрин Ван Гил (Patrick De Spiegelaere i Katrijn Van Giel)
- Страна XII – Кетрин Ледиг (Catherine Ledig)
- Страна XIII – Дефне Гурсој (Defne Gürsoy)
- Страна XIV – Дефне Гурсој (Defne Gürsoy)
- Страна XV – Алексис Ипатовцев (Alexis Ipatovtsev)
- Страна XVI – Имаџини Мондинсјеме и Леја Ченер (Immagini Mondinsieme and Leja Cener)
- Страна XVII – Рикардо Есплана Бабор, Шатерсток (Shutterstock)
- Страна XVIII – Франтишек Звардон и Интс Викманис (Frantisek Zvardon and Ints Vikmanis), Šaterstok (Shutterstock)
- Страна XIX – Франтишек Звардон (Frantisek Zvardon)
- Страна XX – Франтишек Звардон (Frantisek Zvardon)
- Страна XXI – Франтишек Звардон (Frantisek Zvardon)
- Страна XXII – Данијел Теронд (Danijel Therond)
- Страна XXIII – Данијел Теронд (Danijel Therond)
- Страна XXIV – Данијел Теронд (Danijel Therond)

Економија и градитељско културно наслеђе

Донован Рукета (Dovovan Ruketa)

Градитељско наслеђе Европе има многобројне вредности – културну, естетску, образовну, историјску, друштвену, вредност у области очувања животне средине и друге. Ипак, у разговорима о значају градитељског наслеђа често се занемарује веома важна економска вредност коју ови историјски извори представљају. Та економска вредност испољава се на много начина.

Као што Ноел Фојт истиче у овој књизи, Фаро конвенција је најавила тридесетогодишњи процес ширења онога што се назива градитељским наслеђем, тј. проширењем самог споменика на контекст у којем се он налази, па чак и на предео улице или града, из којих сам „споменик“ може да буде чак потпуно искључен.

Тек дубљим поимањем „културног наслеђа“ уочавају се многе економске добробити. То је можда најлакше утврдити на основу анализе вршене у Европи и Северној Америци, из које проистиче да посетиоци споменичког наслеђа на сам споменик утроше само 8% до 12% материјалних средстава, док 88% до 92% потроше у хотелима, ресторанима, бутицима или на другим местима у оквиру локалне заједнице. Споменик служи као магнет који привлачи посетиоце, али се веома мали део укупне економске добити остварује од самог споменика.

Наведени пример употребљен је зато што јасно показује да искључиво усредсређивање на „трошкове и добит“ од појединог споменика (на пример: „Колико кошта улазница? Колико износе оперативни трошкови на годишњем нивоу?“) у знатној мери потцењује стварни допринос споменика културе локалној привреди. Али овај пример сам нерадо употребио јер када се „културно наслеђе“ и „економски утицај“ употребљавају у истом контексту, исувише често наилазимо на погрешну примедбу: „Ох, ви сте сигурно мислили на културни туризам“. Културни туризам је свакако од великог значаја за градске и руралне средине широм Европе и о њему ће бити речи касније. Али искључивим усредсређивањем на споменик умањује се економски значај културног туризма у локалној заједници, док искључиво усредсређивање на културни туризам умањује значај заштите културног наслеђа.

Економски допринос ресурса културног наслеђа

Показатељи економске добити од градитељског наслеђа су бројни и укључују следеће:

Радна места

Готово независно од политичке идеологије или од економског система, када је реч о економском развоју, постоје два приоритета – радна места и приход за домаћинства. У економском смислу, вредност тих фактора посматра се у односу на производњу. Поставља се питање: „Колико се отвара радних места и колики је приход домаћинстава од остварене производње од милион евра у датој индустрији?“

Ова два фактора – радна места и приход за домаћинства – нису увек директно повезани. У неким индустријама, као што су на пример ресторани, отвара се велики број радних места у односу на обим производње, али будући да су то мало плаћени послови, остварује се нижи приход за домаћинства. С друге стране, нуклеарне електране омогућавају да се оствари висок приход за домаћинства по запосленом (послови су углавном добро плаћени), али је број радних места мали.

Економски ефекат обнове градитељског наслеђа спада у најпозитивније у погледу комбинације броја отворених радних места и висине прихода за домаћинства и то из два разлога: (1) обнова спада у индустрије са интензивним коришћењем радне снаге и (2) послови су релативно добро плаћени, посебно за раднике без класичног вишег образовања.

У Европи и Северној Америци број отворених радних места и приходи за домаћинства остварени обновом историјских грађевина знатно су виши него у индустријама попут аутомобилске, компјутерске, челичне или у сектору изградње путева.⁵⁶

Обнова историјских грађевина има већи економски учинак од изградње нових објеката. По правилу, при изградњи нових објеката трошкови радне снаге и материјала су изједначени, док при обнови трошкови радне снаге износе од 60% до 70%, а остатак одлази на материјал. У случају захтевније рестаурације споменика, трошкови радне снаге су виши. Питање интензитета коришћења радне снаге утиче на локалну привреду на више начина. На првом месту, отвара се више радних места у оквиру локалне заједнице за исти ниво трошкова. А као друго, док се материјали често купују у другим земљама или чак на другим континентима, радна снага потиче из локалне заједнице и ангажују се столари, молери и електричари „ту, из краја“.

⁵⁶ Погледати: Dr Terje Nypan, „Cultural heritage monuments and historic buildings as value generators in a post-industrial economy“, Directorate for Cultural Heritage, Norway, 2003, www.riksantikvaren.no/Norsk/Publikasjoner/Andre_utgivelseer/filestore/ICH.PDF, accessed 8 February 2009.

У Француској постоји преко 85.000 запослених у области културног наслеђа, укључујући и запослене који се баве рестаурацијом и одржавањем. У овај број није урачунато на хиљаде радних места везаних за туризам.⁵⁷

Треће, када се материјали уграде у грађевину, средства се више не троше на њих. Док с друге стране, водоинсталатер купује намирнице, одлази код фризера и плаћа порез на имовину, те тако његов приход кружи у оквиру локалне привреде.

И најзад, премда постоји читав низ добро плаћених послова, у Европи ипак влада недостатак квалификованих и обучених занатлија за извођење рестаураторских радова. У Енглеској, на пример, иако 109.000 људи ради на историјским грађевинама, мање од трећине је оспособљено да ради са традиционалним грађевинским материјалима.⁵⁸ Недостатак квалификација не односи се само на занатлије као што су клесари или гипсари. Према најновијим студијама у Великој Британији постоји озбиљан недостатак архитектата и инжењера стручних за конзервацију.⁵⁹

Када дође до међусобног слагања фактора економског развоја – велики број радних места, добро плаћени послови и недостатак радне снаге да попуни та радна места – економска шанса коју пружа грађитељско наслеђе завређује висок степен приоритета у јавној политици. То би било тачно чак и уколико би се занемарили остали доприноси културног наслеђа. И за разлику од политике која подржава краткорочна „бескорисна радна места“, ови послови представљају продуктивно-корисно ангажовање људских ресурса са дугорочним ефектима.

Свакако би се могло дискутовати на следећи начин: „Да, али када се заврши рехабилитација зграде, престаје потреба за радним местима“. Постоје два одговора. Први је да некретнина представља капиталну вредност – попут бушилице или теретног вагона. Током њене изградње ствара се одређени економски ефекат, али он постоји и касније, током њене употребе. Поред тога, будући да је век трајања већине грађевинских компонената између 25 и 40 година, град би могао да обнови од 2% до 3% грађевинског фонда годишње и да оствари сталну запосленост у грађевинском сектору.

Да ли би неко ко креира политику могао да пожели нешто више од сталне запослености, добро плаћених послова, исплативих послова, продуктивних радних места и интензивног коришћења радне снаге за процес економског развоја?

⁵⁷ Xavier Greffe, „The future of heritage restoration businesses in Europe“, white paper prepared for the Association of European Restoration Companies, presented on 4 October 2005.

⁵⁸ „Traditional building craft skills: skills needs analysis of the built heritage sector, England, 2008“, National Heritage Training Group, www.cskills.org/supportbusiness/businessinformation/researchfromssc/england_2008.aspx, accessed 8 February 2009.

⁵⁹ „Built heritage sector professionals: skills needs analysis of the UK built heritage sector, 2008, National Heritage Training Group, www.constructionskills.net/research/researchactivity/nationalandregionalreports/professionals_2008.asp, accessed 8 February 2009.

Мали бизнис

Да се концепт културног наслеђа није проширио изван граница „споменика“ било би тешко пронаћи аргументе за однос између политике конзервације културног наслеђа и малог бизниса. Најзад, веома мали број споменика се налази у власништву или под управом малих предузетника. Чак и музејске продавнице, књижаре или штандове са сувенирима обично воде институције у чијем се власништву споменици налазе. Међутим, када се концепт градитељског наслеђа прошири да би укључио шири контекст споменика, као и вернакуларне, али на локалном нивоу веома значајне групе историјских грађевина, економски чиниоци се мењају и расте значај малог бизниса.

Ако бисмо се ослањали на вести објављене у *Фајнениал Тајмсу* или европском издању *Волстџиј Журнала*, могли бисмо да дођемо до закључка да европску привреду скоро искључиво чине огромне мултинационалне корпорације. Заправо, истина је скоро сасвим другачија. У Европи, у малим предузећима налази се готово 70% укупног броја радних места и она остварују око 70% бруто домаћег производа. Мали бизнис представља главни ослонац европске привреде иако веза између њега и конзервације културне баштине није довољно добро схваћена.

Пре свега, већина грађевина у приватном власништву које не спадају у споменичко наслеђе и употребљавају се у комерцијалне сврхе налазе се у служби малог бизниса. Потом, у великом броју историјских грађевина ван споменичког наслеђа које су издате закупцима смештен је мали бизнис. Закупнине које они плаћају омогућавају власнику да плаћа хипотеку, порез на имовину и да врши поправке тих здања. Локација и тип зграде, као и престиж који она пружа чине главне елементе не само маркетинга већ и укупне исплативости малог бизниса.

Такође постоји заједнички интерес власника зграде и закупца простора. Поред статуса оваквих зграда, закупце често привлачи њихова релативно повољна цена. У европским градовима постоје и примери где је цена закупа простора у таквим зградама највиша на тржишту. Ипак, има много више примера приступачних цена најма у зградама од историјског значаја, за које се закупци одлучују управо због тога. Цена најма – закупнина – представља један од променљивих елемената пословања које власник малог предузећа може да контролише. Није случајност што мали, креативни, тек основани бизнис нема седиште у пословној вишеспратници, тржном центру или индустријском комплексу – такви предузетници једноставно нису у стању да плате закупнине у овим објектима. Постоји реално стање ствари у области некретнина – немогуће је изградити нову зграду и јефтино је изнајмљивати, изузев уз велике јавне дотације или ако је изградња некавалитетна. У зградама од историјског значаја пословни простор се обично изнајмљује по ценама које омогућавају опстанак малог бизниса и то често без новчане помоћи и било каквих финансијских олакшица, при чему је предузетницима омогућено да пружају своје услуге у просторијама врхунског квалитета.

Али веза између конзервације културног наслеђа и малих предузећа не престаје овде. Приватни сектор у оквиру индустрије културног наслеђа углавном чине мали предузетници – предузимачи, архитекте, конзерватори, историчари и консултанци. За разлику од сектора изградње путева или солитера, где су извођачи радова увек велике мултинационалне компаније, у пројектима обнове културног наслеђа обично учествују мале фирме које запошљавају раднике на локалном нивоу и своју зараду троше код куће.

Културно-историјски туризам

Претходно је речено да се културно-историјски туризам обично наводи као одговор на питање: „У чему је суштина односа између градителског наслеђа и економије?“ Премда постоји много других начина на које зграде од историјског значаја позитивно утичу на локалну привреду, културно-историјски туризам је свакако био и остао битан чинилац локалне привредне делатности у многим деловима Европе. Захваљујући широкој распрострањености ресурса историјског наслеђа, корист од културно-историјског туризма убирају велики и мали градови, села и руралне области у свим земљама чланицама Савета Европе.

Удео туризма у европском бруто домаћем производу износи преко 5%. Културни туризам највише доприноси туризму уопште и спада у сектор туризма који се најбрже развија.

За економске аналитичаре је веома тешко одредити укупан економски удео туризма, делимично и зато што је тешко уско и прецизно дефинисати који је издатак за „туризам“. Надаље, туристи који обилазе културно историјске споменике не троше сав новац на музеје, као што „туристи – играчи гофа“ не троше сав новац на закупнину игралишта. Универзитетски економисти истичу да се у студијама из области туризма често наводе само економске предности у виду прихода, отварања радних места и др., док се занемарују трошкови и пропуштена могућност да се друштвени новац уложи у неку другу делатност. (Свакако треба напоменути да се овај недостатак редовно наводи у „аргументима“ интересних група приликом предлагања да се јавна средства уложе у индустрију, било да је у питању пољопривреда, производња аутомобила или угља.)

Међутим, јасно је показано да посетиоци културно историјских споменика много више утичу на локалну привреду од обичних туриста. Студије урађене у Европи, Азији и Северној Америци показују да први тип туриста дуже борави и дневно троши више новца, па према томе остварују и већи економски ефекат по путовању од обичних туриста. Одатле проистичу две могућности за оне који локално доносе одлуке: (1) подједнак број туриста различитих типова може потрошити већу количину новца, или (2) могуће је зарадити исту количину новца са мањим бројем туриста у поређењу са заједницама које су упућене на неки други вид туризма.

Културно-историјски туризам повлачи и одређене трошкове. Ресурси наслеђа су посебно подложни последицама претераног коришћења, а стратегије у овој области нису прилагођене свим заједницама. Треба имати

на уму да уколико се културно-историјски туризам добро организује, највећу корист од тога немају туристи, хотели или бензинске пумпе које их опслужују, већ локални становници код којих се поново буди интересовање за јединствену историју и карактер њихових градова.

Ревитализација градског центра

У многим европским градовима мудро је избегнут шаблон распрострањен у Северној Америци после Другог светског рата, који је подразумевао запустање градског центра на рачун развоја периферије. Неки су ипак то учинили и дозволили да зграде од историјског значаја остану празне, недовољно искоришћене и да пропадају због запустености.

Многи европски градови су променили такав курс деловања и препознали да је економски јак центар града значајан за виталност целокупне привреде града и његове околине.⁶⁰ Практично у сваком примеру постизања одрживог успеха ревитализације током последње деценије на тлу Европе и Северне Америке, кључни моменат стратегије представљала је обнова старих зграда. Са друге стране, у Америци се показало да су се у оквиру свих веома скупих, а неуспешних ревитализација уништавале зграде од културно-историјског значаја.

Ревитализација градског центра може да служи као најбољи пример одрживог економског развоја, на међународном нивоу – уз коришћење постојећих ресурса за подршку локалне привреде. Успешни примери у овој делатности нису они у којима је градски центар претворен у музеј, одвојен од времена и простора, већ они у оквиру којих је градски центар поново утврђен као живо, пулсирајуће, незаустављиво и мултифункционално срце града. Конзервација зграда у градском центру није сама себи циљ, њена сврха је да предузећа, становање, културне активности, образовне институције и јавне службе добију своје место у центру. Тако се остварује економски развој за који није потребно проширење инфраструктуре или претварање пољопривредног земљишта у пословни простор.

Прилагођено поновно коришћење

Важно је напоменути да концепт прилагођеног поновног коришћења мора да заузима централно место у оквиру стратегије за претварање зграда од историјског значаја у економска добра погодна за мали бизнис и оживљавање градског центра. Зграде које су празне или недовољно искоришћене зато што су изгубиле своју сврху, у области некретнина дефинишу се као „функционално неупотребљиве“. Исувише често се као решење стања „функционалне неупотребљивости“ нуди рушење. Али еколошки и економски одговорно решење функционалне неупотребљивости било би прилагођено поновно коришћење. У основи, прилагођено поновно коришћење подразумева стварање услова за нову

⁶⁰ Као пример прочитајте „Heritage works: the use of historic buildings in regeneration“ www.english-heritage.org.uk/upload/pdf/Heritage_Works.pdf, accessed 8 February 2009.

употребу зграде када њена првобитна намена, системи или конфигурација више не задовољавају захтеве тржишта. Добра конзерваторска пракса подразумева идентификовање карактеристика које дефинишу историјску зграду, које се потом задржавају и чувају код прилагођене поновне употребе. Ипак, у протеклим деценијама у Европи архитекте, грађевински инжењери и конзерватори остварили су велики напредак у постизању компромисних решења између очувања обележја наслеђа и коришћења зграде. На тај начин се испуњава одговорност коју налаже Фаро конвенција, а која се огледа у „осигурању да ове политике, без икаквих уступака, поштују целовитост културног наслеђа и његове наслеђене вредности“.

Глобализација

Изузетно мали број питања у Европи проузрокује тако много жучних расправа, као што је то случај са глобализацијом. Оно што подједнако не схватају ни њени заговорници, а ни противници јесте чињеница да не постоји само једна глобализација, већ две – економска и културна. За оне малобројне који праве разлику, постоји неспорна претпоставка да је друга врста глобализације нужна последица прве. У суштини, то су два различита феномена који када се нађу у међусобном односу не морају бити повезани. Потом, док економска глобализација има много позитивних страна, културна глобализација их има мало уколико се уопште може говорити о предностима, а има изразито штетне краткорочне друштвене и политичке последице и дугорочне негативне политичке последице.

Уколико градови успеју да одоле изазовима економске глобализације, моћи ће да се такмиче не само са другим градовима у својој држави или регији, већ и са градовима широм света. Ипак, њихова успешност неће се мерити само способношћу да прихвате економску глобализацију, већ умешношћу да смање дејство културне глобализације. У оба случаја, главну улогу ће имати градско историјско градитељско окружење.

Један од најизразитијих заговорника глобализације је Томас Фридман (Thomas Friedman), колумниста *Њујорк Тајмса*. Па, ипак, ево шта он каже: „Постоје два начина да од људи направите бескућнике. Један је да им одузмете дом, а други је да учините да му дом постане исти као свих других људи“. Конзервација историјског градитељског окружења од кључног је значаја за спречавање другог типа бескућништва.

Диференцијација и квалитет живота

У Фридмановим речима наговештен је значај разликовања. Различитост производа диктира зараду у економији. Градитељско окружење је кључни елемент разликовања заједница.

Значај квалитета диференцијације је у порасту. Данас, код напредне економије, за 20% свих послова и чак за трећину укупног броја радника није битно место рада – они свој посао могу обављати с било ког места. Ово правило посебно важи за информатичке стручњаке који заузимају

централно место у области индустријских сектора са највишим растом. Они могу да бирају где ће да живе и раде. Али главни фактор који одређује њихов избор јесте квалитет живота који им заједница пружа.

Фактор „квалитета живота“ је различит за сваку особу. За неке људе су то временске прилике, за друге излаз на море, квалитет образовног система или јавна безбедност. Али увек када физичке одлике градитељског окружења чине део живота, ресурси културног наслеђа постају значајан фактор.

Радници који могу да живе било где неће изабрати да живе ма где, већ негде, на месту које има своја обележја и које се по нечем разликује. Очување ресурса културног наслеђа налази се у средишту стратегије која обезбеђује да „негде“ не постане „било где“.

Остали економски доприноси градитељског наслеђа

Питања разматрана на почетку, тј. она која се односе на радна места, мали бизнис и ревитализацију градског центра, у оквиру градитељског наслеђа дају локалној привреди допринос који је најлакше сагледати. Такође је вероватно да ће у већем делу Европе некретнине које су под заштитом бити процењене на већу вредност од сличних објеката који нису заштићени као културна добра, као и од свих осталих некретнина на тржишту. То ће бити још уочљивије када се такви објекти нађу у области под заштитом, наиме, разлика ће бити већа него док су само појединачно означени.

Док је овај образац у Северној Америци био често анализиран, у Европи је спроведено мало значајних истраживања на ову тему. Изузетак је Велика Британија, у којој се дошло до сличних резултата као у Америци и Канади. У току претходних рецесија у области некретнина у Северној Америци, некретнине у заштићеним деловима градова биле су мање погођене падом вредности од сличних некретнина које нису биле под заштитом. Проучавање како стављање објеката под заштиту утиче на њихову вредност јесте област која је постала зрела да се њоме позабаве европски аналитичари.

Друга два питања која су овде анализирана, тј. она која се односе на ублажавање последица глобализације и квалитет живота мање су мерљива, али не и мање важна. Попут питања о вредности некретнина и ова два начина на који градитељско наслеђе утиче на локалну привреду завређују озбиљнију стручну анализу.

Нетржишни показатељи

Обим економског удела културне баштине може се великим делом мерити тржишним активностима попут продајних цена, пореза на имовину, плата, броја радних места, обима послова и др. У последњим годинама значајна пажња универзитетских економиста била је усмерена на културне ресурсе, укључујући и градитељско наслеђе. Иако циљ овог чланка није разматрање таквих приступа, из њих можемо извући две поуке. Прва је да постоји позитиван, опипљив допринос градитељског наслеђа привреди,

који се не може непосредно измерити активностима на тржишту. Он се мери посредно, истраживачким средствима као што су спремност за финансирање израде студија, анализе евентуалних процена вредности, анализе путних трошкова и сл. Битно је разумевање чињенице да допринос израчунао овим индиректним анализама представља додатак вредностима које се мере традиционалним проценама тржишта.

Друго, постоји и важан привредни допринос грађитељског наслеђа који је немогуће квантитативно изразити (чињеница која је позната служби заштите културног наслеђа а да економисти то не морају и да им кажу), али који није ништа мање реалан.

Док је економски допринос грађитељског наслеђа мерљив и обично позитиван, чак и сами економисти упозоравају да не треба превише наглашавати економски аспект очувања културног наслеђа. Они упозоравају да приступ који се искључиво бави израчунавањем „зарађених и потрошених евра“ може да баца сенку на друштвену, образовну и просветну улогу коју грађевине наслеђа имају.

Јавна политика, економски развој и конзервација културног наслеђа

У члану 10.6 Фаро Конвенције стране потписнице се обавезују да ће „узети у обзир специфичан карактер и интересе културног наслеђа приликом креирања економских политика“. Када је грађитељско наслеђе потпуности интегрисано у стратегију економског развоја, аутоматски се намеће неколико приоритета јавне политике.

Замена за увоз

Главна стратегија при креирању одрживе локалне привреде јесте проналажење замене за увоз – односно стварање онога што би морало да се купи негде другде. По својој дефиницији конзервација културног наслеђа је у потпуности локалног карактера и ангажује стручњаке, радну снагу и материјал са локалног тржишта. Подизање нових објеката често, на супрот конзервацији, подразумева ангажовање стручњака, куповину материјала, а понекад чак и радну снагу с неког другог места. Али замена за увоз често подразумева и улагање напора у стручно оспособљавање локалних радника.

Усаглашеност са модернизацијом

Многа културно-историјска здања не задовољавају данашње стандарде у погледу удобности, сврсисходности и безбедности. У свету је учињен велики помак у развоју метода за прилагођавање оваквих зграда потребама данашњице, а да при том није нарушена њихова физичка структура или архитектонски карактер. Многи елементи модернизације тих објеката – водоводне и канализационе цеви, телефонске и електричне инсталације, па чак и каблови за брзи пренос компјутерских података могу се поставити

тако да се не примећују и да не нарушавају историјску вредност зграде, значај њеног контекста и односа са окружењем.

Најпогодније место за културна добра и услуге

Гзавије Греф је у овом издању одлично описао утицај европског нематеријалног културног наслеђа, попут визуелних уметности, књижевности, извођачких уметности и др. За градове који располажу културним ресурсима и производима значајним за привреду, зграде од културно-историјског значаја обично представљају најпогоднија места за производњу, продају, излагање и презентацију производа. Физичко окружење ових здања доприноси аутентичности, оригиналности и етничкој специфичности уметничког извора.

Циљна места

Зграде од културно-историјског значаја обично се налазе на просторима који су већ означени као прикладна места деловања друштва ради побољшања економског окружења, као што су градска језгра, старија насеља и аутентичне руралне области.

Игре са ненултом сумом⁶¹

Многи начини разматрања економског развоја у суштини одговарају играма са нултом сумом, што ће рећи да ако град А побеђује, град Б губи. Али будући да скоро сваки европски град располаже сопственим историјским ресурсима у које могу да се сместе разне активности, чињеница да један град убира корист од адаптације старих грађевина ради њиховог поновног коришћења, ни на који начин не онемогућава други град да учини то исто.

Географска удаљеност

Државни функционери не морају да ограниче стратегију конзервације само на једну географску област. Градови су географски удаљени у оквиру једне државе, па стога стратегије економског развоја засноване на коришћењу историјских ресурса могу да постану широко распрострањене у географском смислу.

Распон величине пројеката

Читав низ фактора утиче на способност јавног сектора да изврши имплементацију планова у великом обиму. Финансијска ограничења, политички сукоби и еколошки проблеми разлози су због којих велики пројекти често касне или се одлажу. Конзервација културног наслеђа се може извршити на готово свим нивоима, од најмање продавнице до

⁶¹ Нулта сума - У *теорији игра* и *економској теорији*, нулта сума представља ситуацију у којој добитак или губитак једног учесника тачно одговара губицима или добицима другог (или других) учесника, ако се укупни добитак свих учесника саберу, а затим одузму сви губици, збир ће износити нула. Прим. Прев. (извор: Википедија).

масивне ревитализације читавих делова великих градских области. Мањи се пројекти могу спровести, док се већи још увек налазе на папиру.

У супротном смеру од економских циклуса

Као очигледан резултат економске глобализације указује се чињеница да градови више нису имуни на успоне и падове у оквиру светских економских циклуса. Због обима, цене и ангажоване радне снаге, пројекти су често могући и у доба највеће економске рецесије, будући да локалној привреди обезбеђују запошљавање радне снаге и стабилност прихода.

Подстицајна промена

Промена сама по себи не мора обавезно да врши неповољан утицај на привреду и културу. Губици потичу отуда што су промене исувише брзе, обимне и изван контроле друштва. Очување културног наслеђа је по својој дефиницији подстицајна стратегија у оквиру датог града. Та стратегија не подразумева нагле и корените промене које често воде ка осећању немоћи и опадању заједништва.

Повољни услови за оснивање НВО

Невладине организације су се показале као изузетно делотворне у решавању важних питања на најосновнијем нивоу у свим крајевима света. Оне су се ухватиле у коштац са проблемима и решавају их тамо где ни јавни ни приватни сектор нису били у стању да их реше на добар начин. Посебно у области заштите наслеђа, цивилно друштво се показало као успешно у погледу подршке, образовања и креативних пројеката за поновно коришћење објеката. Уколико творци политике желе да ојачају грађанско друштво, активности у оквиру заштите културног наслеђа могу бити делотворно средство за остварење тог циља.

Модернизација без хомогенизације

Заштита наслеђа као активна јавна политика представља делотворан начин да модернизација задовољи захтеве јавне безбедности, пружи удобност и комфор грађанима, без хомогенизације грађитељског окружења и губитка локалног карактера.

Диференцијација производа

У економији је диференцијација производа та која диктира новчану зараду. Уколико је дугорочни план града да привуче капитал и инвестиције, он мора да буде другачији од других градова. Архитектонско окружење можда боље од било које друге области изражава разноврсности, идентитет и индивидуалност једног града – једном речју, његову различитост.

Заштита наслеђа и одрживи развој

Одрживи развој се на међународном плану тумачи у оквиру три типа одговорности – одговорност према животној средини, економска и друштвена/културна одговорност. Надаље у оквиру те тријаде постоје три важне везе: за одрживост друштва неопходна је повезаност између одговорности према животној средини и оне економске; да би заједница била подесна за живот потребна је повезаност између одговорности према животној средини и друштвене одговорности; најзад, да би друштво било праведно морају се повезати економска и друштвена одговорност.

Заштита културног наслеђа представља стратегију и то вероватно једину стратегију која истовремено обједињује одговорност према животној средини, економску и друштвену/културну одговорност. Стратегија заштите културног наслеђа чини град одрживим, подесним за живот и праведним у друштвеном смислу.

Закључак

У првом пасусу овог поглавља наведене су неке од многобројних вредности градитељског наслеђа: културна, образовна, друштвена, естетска и вредност у области очувања животне средине. На дугорочном плану, све набројане вредности су важније од економске вредности. Али ипак сетимо се да је велики енглески економиста Џон Мејнард Кејнс (John Maynard Keynes) рекао: „На дугорочном плану, сви ћемо умрети.“ На краћорочном плану, међутим, економски аргументи су најубедљивији за доносиоце одлука – банке, чланове парламента, власнике некретнина, чланове градских скупштина и градоначелнике. И они често, на основу економских резултата, постају заговорници културног наслеђа на ширим, значајнијим основама.

Држава може да заштити мочварна подручја и да покаже своју одговорност према животној средини. Држава преко изучавања националне књижевности у државним школама показује своју културну одговорност. Држава може да уведе праведан порески систем и да покаже да је економски одговорна. Ипак, једино кроз стратегију очувања културног наслеђа нација истовремено показује културну и економску одговорност и одговорност према животној средини.

Заштита културног наслеђа представља суштину „одрживог економског развоја“, тј. управо оно на шта Фаро конвенција позива.

Културни контекст одрживости – наслеђе и живот

Грејем Ферклаф (Graham Fairclough)

Фаро конвенција почива на многим чврстим темељима, при чему су процес демократизације и потенцијална свеобухватност културне баштине и препознавање доприноса тог наслеђа идентитету и друштвеној обједињености само неки од њих.

Одрживост је несумњиво нешто друго. Фаро конвенција не дефинише појам одрживости само као процес заштите животне средине или као еколошки проблем, већ као културни феномен који директно говори о вези људи са светом. Она се посебно тиче начина на који људи живе, питања везаних за човека као што је квалитет живота, питања везаних за место као што је *cadre de vie* или пејзаж, као и друштва и друштвених права и одговорности и питања на који се начин можемо прилагодити променама.

Одрживост лежи у темељу идеја из којих је проистекла Фаро конвенција. Једно од првих истраживања о томе шта одрживост значи за културно наслеђе налази се у кратком летку који је настао средином деведесетих година XX века (објављеном 1997. године у издању Института енглеског наслеђа) под називом *Одржање историјског окружења (Sustaining the historic environment)* (сада у издању Ферклафа ет ал. под називом *Чувања наслеђа*) (Fairclough et al., *The heritage reader*). Ова публикација одредила је правац пута до нових идеја о наслеђу и друштву које промовише Фаро конвенција. Она је наговестила чињеницу да се прошлост не чува због ње саме, већ због улоге коју она игра у садашњости и будућности и нагласила потребу да се наслеђе не посматра као средство, већ као ресурс и не само као нешто крхко што треба очувати, већ као нешто што је довољно чврсто да се може конструктивно искористити. Публикација је нагласила улогу и допринос друштва, а не само стручњака и предвидела усмерење на пејзаж и место уместо на грађевине и материјал који леже у основи Фаро конвенције и конвенције из Фиренци. Све ово је постигнуто посматрањем кроз призму одрживог развоја.

Одрживост историјског окружења није преко ноћи довело до промена у пракси у Енглеској; изазови су вероватно били превелики, али суштина о одрживости представља њену вредност на дуге стазе. До промена у ставовима и идејама по правилу долази веома споро. Упркос томе, теорија и пракса су се у последњој деценији знатно промениле, између осталог услед дугогодишње детаљне анализе која је радикално преиспитала сврху и особине културног наслеђа у Енглеској, из чега је проистекао документ *Моћ места (Power of place)*. Ове идеје довеле су до многих промена у свести и сагледавању ствари, пре свега у томе да експерти треба да имају улогу помагача, а не ауторитета, да наслеђе треба посматрати у ширем

контексту него што је то био случај раније, као и да је оно нешто динамично што се непрестано мења. Можда понајвише, ствара се идеја да заштита аутентичности ткива малог броја значајних споменика и грађевина заправо представља само делић искоришћености друштвеног потенцијала наслеђа и да би одрживији циљ био управљање променама – али што не мора уједно да значи и потпуну заштиту и очување – на свим местима.

Идеје из *Одрживости историјској окружења* у почетку су биле прихваћене са скептицизмом. Поједини стручњаци из области културног наслеђа схватили су их као претњу устаљеним приступима. Поставили су питање како можемо да водимо бригу о свему, погрешно закључивши да идеја о ширењу појма „наслеђа“ обавезно укључује ширење традиционалних форми његове заштите, уместо чињенице да се наше историјско наслеђе на више начина разматра, употребљава и користи. Неки стручњаци су сматрали да ове идеје прете да уздрмају положај и значај експерата, а други су стрепели због њихове спремности да се упусте у промене у оквиру стратегија просторног планирања у ширем смислу, а не да подижу ограде око значајних места. Фаро конвенција на неки начин изазива исте реакције.

Пример новог приступа у Енглеској подразумева укључивање културног наслеђа у процес стратешког планирања већих територија дефинисаних као „Развојне области“, смештених на рубовима градова, било да је реч о значајним градовима попут Норича или оним модерним попут Милтон Кејнса, или о чворним местима попут подручја Темз гејтвеј (Thames Gateway), или на коридорима који повезују долину Темзе и „коридор Mil“ између Лондона, аеродрома Станстед и Кембриџа. Стари приступ био је утемељен на званичним листама (дефинисаним на државном нивоу) значајних места како би се стручњацима за развој дало до знања шта да заобиђу и према чему да се односе са посебном пажњом, што је у суштини ограничавајуће и негативно за опсежно планирање. Нови приступ нуди нов поглед на развој целокупне области (и њеног окружења) и идентификује оно што се културно вреднује из једног или другог разлога, старог или новог, а што би могло повољно да утиче на уобичавање и изглед будућег развоја, а такође што би се могло искористити да се побољшају нова места – пружајући им већи степен одрживости, препознатљиву и занимљивију историју, а и са новим развојним путем који боље одражава наслеђени образац и који се не бори против тока историје. Ми живимо у прошлости зато што је наша култура стара; не морамо све да сачувамо, али све што смо наследили могло би на користан и јасно одређен начин обликовати оно што радимо.

Друштвена одрживост делом подразумева и стварање места на којима се људи осећају пријатно (или најчешће, једноставно стварање предуслова и простора да би таква места могла да се развијају). Људи желе нове зграде, квалитетну модерну архитектуру и приступ савременом начину живота уз употребу аутомобила и компјутера. Међутим, у већини земаља данас влада претпоставка да људи подједнако желе да се у оквиру датог предела повежу са прошлошћу на конкретан а и на фигуративан начин. Стварање веза представља изазов модерног развоја и друштвени и културни аспект одрживости. Веза се може створити скупом рестаурацијом неке кључне

историјске грађевине која се налази у центру изградње нове области, али се често може успоставити и путем пројектовања, понекад само на нивоу зграда, а понекад само на нивоу форме и посебног обележавања.

Велики део онога што обликује места и пределе јесте од обичног или свакодневног значаја и никада неће доспети на националне или регионалне листе или у регистре заштићених и класификованих зграда, па се за такве локације не употребљава традиционални приступ који подразумева финансирање од стране државе. А може се рећи да за тим и нема потребе. Најважније особине места су често локалне, ситне, обичне. Ово можемо назвати и наслеђем „из краја“, пре него националним, јер су то ствари које добијају на вредности због тога што су нам блиске и познате, а не зато што испуњавају одређене критеријуме на основу својих архитектонских квалитета или такзованих „суштинских“ вредности. Ове „обичне“ ствари нису само зграде већ могу да буду и мањи објекти – зидови, плочници или оградe и капије, на пример.

У овом контексту, наилазимо на нову дефиницију наслеђа која укључује два нивоа. Наслеђе је некада подразумевало најбоље објекте, према томе како је одредила нека актуелна елита, и било је ограничено на финансијска средства која је држава била у стању да издвоји мимо других издатака. Постепено, дефиниција наслеђа поистоветила се са оним што је нека држава финансијски могла да одржава. Ипак, оно што чувамо јесте ствар избора и приоритета, а „наслеђе“ је више од одговорности једне државе. Оно представља све што смо наследили, али се ми према том наслеђу можемо односити на различите начине. Одрживо наслеђе је оно наслеђе које чини део друштвене и економске промене, а не нешто што је заштићено, ван тог главног тока. Не морамо га у потпуности чувати непромењено, не морамо га чувати у складу са највишим стандардима које примењујемо за „најбоље“ објекте, али можемо сачувати бар неке његове делове или само одлике, или га можемо сачувати у сећању, у виду назива места или само облика у новом градском пределу.

Стога се управљање наслеђем не огледа само у пажљивом, усредсређеном очувању и одржавању најзначајнијих локација. Наслеђе и само треба да буде важна ставка у одрживом развоју. Наслеђе је друштвена и културна активност; културно наслеђе је културно не зато (или не само зато) што га је створио човек, већ и зато што представља говор културе, одраз културне делатности и њених резултата. Оно свакодневно доприноси животима људи кроз њихово локално окружење, преко пејзажа који свакодневно опајају (а и преко оних некадашњих, далеких, изван поља сећања) и кроз подсећања на прошлост која их окружује и не само да их повезује са прецима, већ им даје и осећај непрестаног тока промена. Прошлост је била другачија и о томе сведоче њени остаци који нам такође поручују да ће и будућност бити другачија.

Стварање нових вредности у сфери културног наслеђа

Даг Мајклбаст (Dag Myklebust)

Директорат за културно наслеђе Норвешке и Министарство животне средине, у чијој надлежности се налази културно наслеђе Норвешке, покренули су 2006. године програм под називом „Стварање нових вредности у сфери културног наслеђа“. Политичка позадина овог програма темељи се на жељи да се културно наслеђе и градитељско окружење у већој мери користе као ресурс у развоју успешних локалних заједница, као и основа за нове економске активности.

На националном и међународном нивоу све више пажње се придаје томе како културно наслеђе и култура могу дати допринос друштвеном, културном и економском развоју. Ова међусобна сарадња представља велики потенцијал за отварање нових радних места и настањивање у многим градовима и селима.

Циљеви програма

Програм стварања нових добара доприноси коришћењу културног наслеђа као ресурса друштвеног развоја на следеће начине:

- коришћење културног наслеђа у максималну корист становништва, пословања и индустрије, локалне заједнице и региона;
- боља брига о културном наслеђу;
- развој и ширење знања о културном наслеђу као ресурсу.

Пилот пројекти

Директорат за културно наслеђе је од 70 пријављених пројеката одабрао 10 пилот пројеката. Пре тога, 2005. године, директорат и Окружни савет Нордланда покренули су пробни пројекат у Нордланду, једном од три округа смештена на крајњем северу Норвешке. Пројекат под називом „Вредност обалске културе“ има исте циљеве као и пројекат о новим вредностима, па је добио исти статус као и других 10 пројеката. Овим пројектима културно наслеђе ће бити интегрисано у различитим контекстима, укључујући утврђивање добрих модела, метода и процедура за сарадњу.

Пројекти треба да подстакну ресурсе и ангажовање становништва, предузећа и индустрије, уз учешће власти на свим нивоима и у различитим секторима у циљу постизања одрживе употребе културног наслеђа и културног окружења. Пројекти ће, између осталог и кроз развојно-

истраживачки рад и уз помоћ различитих мрежа даље ширити и развијати знања о културном наслеђу као ресурсу.

Буџет владе за програм 2007. године износио је око 2 милиона евра, да би 2009. године достигао износ од око 3,2 милиона евра. Учесници на конкурс могу да добију и до 50% укупног буџета пројекта.

Примери пројеката

Хамнингберг у Финмарку – поступати са пажњом

Хамнингберг је бивше рибарско село на најудаљенијем делу полуострва Варангер, које представља крајњу североисточну тачку Норвешке и назива се „крајем Европе“. Овај пројекат предвиђа да се рибарско село развије у дестинацију културног туризма у оквиру одрживог економског развоја заснованог на ресурсима самог села и његовој историјској подлози. У селу се налазе остаци насеобина из каменог доба. Грађевине одражавају развој рибарске индустрије у XIX и XX веку. Ту су такође и остаци војних објеката из Другог светског рата. Заједно са природом која попут врхунског вајарског дела делује готово нестварно, ови елементи чине ову дестинацију изванредном за туристе који би се упутили ка ободу Европе.

У битне елементе спада и обнављање заната неопходних за професионалну рестаурацију и одржавање старих зграда. Будући да су неке зграде градили руски мајстори, у току је успостављање сарадње са Русијом на овом пољу.

До развоја може доћи само уколико пројекат успе да придобије све интересне групе и да одржи јасну свест о томе колико је ово место осетљиво.

Хамердален у Ларвику

Хамердален је комплекс напуштене челичане и фабрике за прераду дрвета. Хамердален је био затворен за јавност, али је сада у плану да се развије у „нову“ област, и тако усади у историју, карактер и културне споменике места. Вредност културних споменика на овом месту представљаће ресурсе за започињање нових послова и тако надокнадити радна места која су нестала. Овај пројекат је превасходно усмерен на развој способности за повезивање културног наслеђа и стварања нових вредности, а водећу улогу у пројекту има Универзитетски колеџ у Вестфолду. Предуслови су добра комуникација између главних власника, стручњака за пословни развој, власти и универзитета.

Парк Нерџфјорд са Листе светске баштине

Зачетак развоја модерног туризма у Норвешкој везан је за фјордове, а пејзажи украшени фјордовима су и даље најзначајније обележје у промоцији ове земље као туристичке дестинације. Два фјорда су 2005. године уписана у УНЕСКО-ову Листу светске баштине. Циљ овог пројекта је стварање нових ресурса у селима западнонорвешког фјорда ради пружања помоћи локалној заједници и њеном оспособљавању да постане један од локалитета светске културне баштине и то на позитиван и одржив начин. Културно наслеђе овде подржава коришћење природних вредности у економске сврхе.

Традиционални норвешки риболов

Пројекат традиционалног норвешког риболова усмерен је ка очувању споменика културе који су смештени дуж обале, дајући им активну улогу. Пројекат је започела мрежа „Традиционални норвешки риболов“ заједно са неким компанијама чланицама које теже да очувају риболов и неке рибарске занате у нестајању, као и да то знање активно користе у ширем контексту стварања бренда и развоја предузетништва.

Најбољи начин да се сачувају старе зграде које су биле повезане са традиционалним риболовом, као и стари чамци, јесте да им се задржи првобитна намена. Према томе, за очување културног наслеђа кључни значај има развој одрживог бизниса заснованог на традиционалној производњи. У исто време, то подразумева отварање радних места у областима где се шансе за посао смањују.

Нордланд

Пројекат стварања нових вредности у Нордланду обухвата општину Вега и друге општине Лофотена. Активности су посебно концентрисане у неколико одабраних локалних заједница, у којима се формирају групације способне да остваре добит захваљујући синергији која у њима постоји.

Овај пројекат прати и читав низ помоћних пројеката различитих врста. На пример, на листи се налази организовање Фестивала сушеног бакалара (сушени бакалар се традиционално извозио у многе делове јужне Европе), претварање старог светионика у туристички објекат, утврђивање културно-историјских рута, обнова старе бакалнице претварањем у месну заједницу, али и пружање информација о специјалној производњи перја која је архипелагу Вега и обезбедила статус светске културне баштине због тамошње невероватне симбиозе људи и птица.

Досадашњи општи утисци о програму

Кључ успеха налази се у придобијању свих интересних група за сарадњу уз поштовање различитих интереса, али и уз кретање у истом правцу. Идеја делимичног финансирања пројеката подразумева увођење других финансијских извора. Стварање мрежа за размену искустава је од великог значаја, јер се тако учи на туђим грешкама, али и на успесима.

До сада, програм је представљао конкретан допринос примени члана 10 Фаро конвенције, као и подршку принципима из чланова 11 и 12 о заједничкој одговорности за културно наслеђе и учешће јавности.

Може ли сарадња трајно стабилизovati економију наслеђа?

Проспер Ванер (Prosper Wanner)

Одлике наслеђа „које треба заштити“ стално се шире да обухвате све природне, индустријске и нематеријалне видове. Инвестиције јавног сектора у конзервацију културног наслеђа већ дуго времена опадају. Суочене са овом ситуацијом, неке јавне институције су се одлучиле за проналажење нових, приватних извора финансирања. Спонзорисање и „културни туризам“, као главни модели новог начина финансирања, тренутно показују колико на њих утиче нестабилна економска ситуација. Музеји у Америци и Италији се суочавају са великим смањењем сопствених извора финансирања. Потражња у сектору културе је драматично опала, а понуде за спонзорисање још више.

Дугорочно финансијско обавезивање, као што су радови на рестаурацији или припремање изложби, не би смело да зависи од худи тржишта, као што је цена нафте или шпекулације на финансијском тржишту, осим уколико смо спремни да угрозимо неутуђиво наслеђе. Критике на рачун коришћења приватних извора финансирања до сада су биле усмерене на ризике експлоатације наслеђа: губитак смисла, прекомерна експлоатација и комерцијализација. Нафтна криза и рецесија из 2008-09. године доводе у питање његово одржање.

Ситуација са смањењем средстава из јавног сектора, као и несигурност која прати приватне изворе намењене ублажавању тог смањења, чини да учешће грађанства у креирању политике наслеђа посебно добије на значају у економском смислу. Оно представља олакшање за крхку економију наслеђа. Учешће грађана, што је раније било потцењено, допринело је да све стране заједно сносе ризик. То се заснива на начинима финансирања који се разликују по својој природи (волонтерски рад, јавно финансирање, партиципација, трговина итд.), као и по каналима кроз које се финансирање обавља (трговина, пољопривреда, образовање итд.).

Подела улога и циљева између интересних група приватног и јавног сектора се мења.

Јавна предузећа постају део културе која је оријентисана на резултате: мерење учинка, правдање трошкова и унапређење ресурса. Стручњаци из области наслеђа све више морају да се понашају као менаџери. Када је приватни сектор у питању, сва предузећа, било да су профитна или непрофитна, сада бране интересе који су до сада били у домену државних власти: друштвена одговорност, одрживи развој и економија заснована на солидарности.

Појединци сада бране угрожено наслеђе. Традиционална подела на економски и културни сектор уступа место њиховом садејству.

Ова ситуација подједнако изазива и наду и страх. Са једне стране налази се страх од пораста експлоатације културног наслеђа, тј. губитка смисла, прекомерне експлоатације и комерцијализација. Са друге стране гајимо наду да ће наслеђе све више промовисати друштво у коме преовлађују мир и демократија.

Уместо да се сукобљавају, сектори културног наслеђа и предузетништва развијају нове облике привређивања у области наслеђа, засноване на међусобној сарадњи.

Наша сопствена сарадња заснована је на појави јавних и приватних облика економске сарадње која се може применити и на област одрживог развоја. Тако смо 2007. године, на захтев француског Удружења кустоса уметничких збирки (сектора за Провансу-Алпе-Азурну обалу (AGCCPF)), извршили три економске анализе процеса сарадње које укључују запослене из области културног наслеђа и из предузећа окренутим ка одрживом развоју. Метод анализе који смо применили био је исти као онај који је коришћен у процесу модернизације Француске државе: мерење учинка у односу на пореске обвезнике (ефикасност), кориснике (квалитет услуге) и грађане (друштвено-економски утицај); додали смо и учинак у односу на друштво (одрживи развој).

Један од три процеса сарадње одвијао се у Марсељу између Удружења Бодмер и историјског музеја МСЕМ, који се бави цивилизацијом Европе и Медитерана. Удружење Бодмер тежи да усклади очување животне средине мора и слободан приступ мору. Удружење броји око 300 чланова који са десетак традиционалних чамаца раде на повећању свести грађана о поморском наслеђу, тако што организују тематске екскурзије, изложбе и сличне догађаје. Од 2006. године, музеј МСЕМ је овој организацији поверио послове одржавања, конзервације и унапређења брода *L'Espadon*. Ова сарадња је веома корисна за обе стране. Брод је боље очуван на мору и може се користити током целе године, а трошкови су подељени. На тај начин доприноси се унапређењу и заштити локалног поморског наслеђа.

Сви поменути процеси сарадње показали су се као успешни. Они на ефикасан начин доприносе раду запослених из области културног наслеђа, чинећи наслеђе доступнијим и делујући у осетљивим руралним или урбаним срединама. Сарадња обезбеђује запосленима додатна средства. Примењују се различите финансијске методе да би се поделили трошкови, укључујући и добротворне прилоге, финансирање из јавног сектора, партиципирање и комерцијалне активности.

Процеси међусобне сарадње су подједнако корисни за предузећа, у погледу њихових могућности за одрживи развој. Таква предузећа, која остварују ниже краткорочне профите, тешко осигуравају учешће у пословима и почетни капитал за улагање. Приступ наслеђу пружа им културни капитал, име или препознатљиву робну марку, што нису одлике краткорочне

исплативости.

Према томе, постоји заједнички интерес. Међусобна сарадња не подразумева способност различитих страна да профитирају од наслеђа, већ њихову могућност да допринесу стратегијама културног наслеђа, посебно очувању, заштити и унапређењу.

Анализе, које удружење AGCCPF шири у јавности путем своје Интернет странице www.ateliermuseal.net, повећавају потенцијал културног наслеђа као фактора одрживог економског развоја (Члан 10 Фаро конвенције).

Анализе су такође показале да три експеримента имају и заједничку слабост у погледу структуре: они представљају иницијативе одрживог развоја, а сами по себи нису одрживи. Сарадња је заснована на поверењу, а не на јавном или приватном споразуму. Парадоксално је да би њихов евентуални успех био лако урушен, управо због недостатка јасног регулаторног оквира.

Постоји неколико правних и научних референтних вредности које омогућавају потребну транспарентност (показатељи и други критеријуми) и демократску (регулаторни оквир) примену те сарадње. Међусобна сарадња између запослених у јавном и приватном сектору у области културног наслеђа вапи за бољим уређењем. Актери покушавају да прилагоде претходне оквире, закључују двостране уговоре и издају различита овлашћења и одобрења, да би се „некако изборили“.

Недостатак референци кочи напредак у успостављању међусобне сарадње између јавног и приватног сектора културног наслеђа. Прелазак из специфичних референтних оквира, односно из стратегија јавног наслеђа, у процесе међусобне сарадње са приватним сектором посебно је ризичан. Само мали број запослених у области наслеђа тренутно види међусобну сарадњу као могуће средство за проширење свог обима деловања.

Према томе, Фаро конвенција је посебно важна. Она упућује стране потписнице ка развоју правних, финансијских и професионалних оквира за заједничко деловање јавних власти, експерата, власника, инвеститора, невладиних организација и грађанског друштва (Члан 11) разменом, развијањем, кодификовањем и обезбеђивањем ширења добрих пракси (Члан 17).

Савет консултаната префектуре Буш ди Рон (ушће Роне), који обухвата око сто представника заједнице груписаних у четири „комисије“, у фебруару 2009. године, а на основу претходно поменуте три анализе, једногласно је прихватио Члан 17 Фаро конвенције као формалну препоруку члановима Савета.

Наслеђе, власти, друштва

Жан-Мишел Ленио (Jean-Michel Leniaud)

Члан 2 Фаро конвенције, под називом „Дефиниције“ отвара дискусију која се у мањој мери бави дефиницијама коришћених термина, а у већој питањима политичке филозофије, тачније, улогом коју јавне власти треба да имају унутар друштва. Термин „јавно деловање“ који се користи у члану 2.б заправо се односи на јавну власт. „Јавно деловање“ (термин који би на француском језику, а можда и на енглеском, могао да изазове забуну) не односи се само на администрацију неке државе или на централну власт, већ на све врсте јавне власти. Он не подразумева само централну власт, већ и сложену и разноврсну област локалних власти, од општинског до регионалног нивоа, као и различите европске организације. Та чињеница покреће нека питања. У неким политичким друштвима централна власт има сву моћ и одговорности у области наслеђа, док су у другима оне предате другим посредничким органима, или су им у скорије време поверене као део нове политике поделе одговорности. Веома ретко постоје и системи који су усвојили крајње либерални став и који га примењују, али тако да наслеђе не изађе изван оквира грађанског друштва. Још важније питање тиче се улоге коју јавне власти треба да имају у погледу структуре једног друштва. Неки политички чиниоци ово предају сасвим или готово сасвим у руке надлежним властима, посебно држави. За разлику од њих, други сматрају да јавна сфера треба да буде ограничена на минимум, а између ове две крајности налази се мноштво других ставова. Члан 2.б Фаро конвенције стога треба тумачити као одговор на ова два питања.

У члану 2.б такође се користи термин - „заједница повезана наслеђем“ – чије је увођење у међународне конвенције више него добродошло. Шта он подразумева? Фаро оквирна конвенција посредно нуди дефиницију у параграфима (а) и (б) члана 2. Према параграфу (а) наслеђе је резултат процеса симболизације материјалних и нематеријалних добара „које људи идентификују... као одраз и израз својих... вредности“, а према параграфу (б) заједница повезана наслеђем „састоји се од људи који вреднују одређене аспекте културног наслеђа“. Овде неће бити речи о - мудрој – одлуци да се користи реч „људи“ уместо „појединци“ или „грађани“, нити о томе у којој је мери наслеђе колективни и заједнички феномен („независно од власништва“). Уместо тога, усредсредимо се на везу коју заједнице повезане културним наслеђем одржавају или не одржавају са надлежним јавним властима.

Постоји јасна разлика између унутарнационалних и транснационалних заједница. Унутарнационалне заједнице укључују идентитете свих врста који се могу поистоветити са географском облашћу, заједничким сећањем, навикама или деловањима, мишљењима, друштвеним особинама или различитим степенима етничке, културне или верске припадности. Неки су дубоко укорениjeni у својој националној заједници и понекад су се чак налазили ту и пре њеног настанка. Други су недавно постали њен део и понекад воде порекло од последњег таласа досељеника. Неки појединци добровољно прихватају постојећу политичку структуру, са којом су временом научили да живе. Други пак задржавају дозу сумњичавости према њој и радије се држе даље од разних односа који се крећу од надгледања до заштите и који су по њима претерано наметљиви. У транснационалним заједницама, с друге стране, влада мишљење да њихов идентитет и идентитет њихових чланова нису ограничени на дефиницију којом себе описује национална заједница. Неке од њих, као на пример европска заједница повезана наслеђем, изражавају свој идентитет кроз политичке институције. Друге уређују своју структуру на разне начине, као у случају неких конфесија, посебно католичке цркве, која је на глобалном нивоу организована у више институција. Неке друге заједнице немају потребу за таквом врстом формалне организације.

Како такве заједнице повезане наслеђем одлучују да буду активне „у оквирима јавног деловања“ или унутар ограничења која постављају јавне власти? У случају унутарнационалних заједница увек постоји могућност њиховог доласка у сукоб са властима. Истовремено, било би илузорно да државе мисле да активности наднационалних заједница могу да ограниче на ниво институција. Као илустрација овога могу да послуже чести сукоби са религијама, које и саме представљају важне примере заједница повезаних наслеђем. Поставља се питање како би јавно деловање требало да изгледа под оваквим околностима? Пре свега, да ли је такво деловање неопходно? Одговор је свакако „да“: политичка друштва која су се у Европи током векова развила у националне државе и даље имају много да понуде. Посебно је пожељно да јавне власти, као институције са дугом традицијом настоје да потврде свој историјски идентитет. На који начин би оне то требало да ураде?

Постоје они који би, у имепеког идеалног консензуса у будућности, ујединили заједнице повезане наслеђем у складу са јединственим концептом који стандардизује и брише појединачне идентитете и њихове супротстављене елементе и даје легитимитет искључиво протагонистима националне историје која се тумачи на телеолошки начин. Други се недовољно мешају и признају да постоји више нивоа сукоба између различитих заједница повезаних наслеђем. Неки пак себе виде као законодавце, медијаторе или арбитре између различитих традиција наслеђа да би сачували и истакли поједине заједничке вредности или бар одржали јавни поредак који би супротни, па чак и сукобљени ставови могли да угрозе. Такође је важан и принцип „круне“. Он представља суштину која омогућава заједнички живот заједница које се разликују по својој историји и култури, користећи како своје сличности, тако и разлике. Па ипак, такав вид управљања,

карактеристичан за Аустроугарску, па донекле и Шпанију, има такође и своје критичаре и често га је тешко остварити у свакодневном животу. Најзад, без обзира на сваку појединачну типологију која је коришћена, члан 2.6 позива државе да експериментишу са различитим видовима деловања који на позитиван начин третирају разноврсност баштине наслеђе из прошлости, као и оне која произилази из садашњости. У сваком случају, управљање заједницама досељеника не оставља им други избор. Није загарантовано да ће се оне спонтано асимиловати или идентификовати са домаћом политичком заједницом и њеним наслеђеним вредностима.

Закључни коментар по питању везе између прошлости и будућности произилази из формулације из члана 2.6. Тиче се потребе да се културно наслеђе „одржи и пренесе на будуће генерације“. Па ипак, културно наслеђе није јединствена целина која се ствара и преноси и коју будуће генерације прихватају без поговора. Треба узети у обзир два важна питања. Као прво, за преношење наслеђа претходно мора да постоји духовна заједница која уједињује генерације које следе. У времену попут овог у којем живимо и које потресају снажни демографски притисци имиграната, није извесно да ће наслеђе које се преноси бити прихваћено од наших потомака у складу са намерама завештаоца. Историја је пуна примера одбацивања прошлости, као на пример историја раног хришћанства и политичких револуција. Као друго, важан је и начин на који се „залихе“ наслеђа повећавају, у смислу настављања процеса одабира онога што је било раније или стварања новог. Ово последње подразумева допринос не само савремених уметника, већ и нових чланова друштва, а посебно заједница страног порекла. Према делу *L'Utopie française, essai sur le patrimoine*⁶² из 1992. године, наслеђе се увећава само до границе до које нови „посредници“ успеју да додају нове категорије наслеђа на листу која је ограничена једностраним и ретко договореним критеријумима, рутински, уз предрасуде и сукобе моћи. Према Габи Долф-Бонекемпер, право на наслеђе састоји се не толико од убирања плодова постојећег наслеђа, колико од учествовања у доношењу одлука за одабир новог. Ово представља велики изазов за будућност европских друштава: на који начин бринути о разноликости, а не изложити се дугорочном ризику од тога више не будемо оно што смо.

Ко би требало да буде одговоран за овај процес одабира, за дефинисање критеријума и за коначан избор? Да ли експерти које постављају јавне власти поседују потребан легитимитет за извршење овог задатка? Да ли заиста поседују потребан академски, политички и друштвени ауторитет? Ако би се повукли пред самопрокламованим заговорницима заједница повезаних наслеђем, ко би имао право да тврди да су суштински схватили проблеме? Или ће они можда одлучити да са њима поделе моћ која им је дата? Другим речима, да ли треба да примене спољне критеријуме засноване на научној типологији, или да дају предност осећањима групе? Ово су тешка питања која захтевају отворен и конструктиван став.

⁶² Jean-Michel Leniaud, *L'Utopie française, essai sur le patrimoine*, Mengès, Paris, 1992.

Партнерство кроз наслеђе – промоција укључивања јавности и ширења разумевања

Шерон Годард (Sharon Goddard)

У члану 11 Оквирне конвенције о вредности културне баштине за друштво Савета Европе јасно је наведено да одговорност за културно наслеђе деле јавне власти (на локалном, регионалном и националном нивоу) и невладин сектор. На тај начин се ствара визија о културном наслеђу заснованом на партнерству. Конвенција наглашава улогу коју добровољни сектор игра у стварању ове визије, али и потврђује да државе и владине агенције задржавају управљачку улогу. Члан 4 Конвенције признаје право свима да буду укључени у наслеђе и уживају добробити из активности везаних за њега.

Ово поглавље испитује како ова два циља укључивања и учествовања јавности и партнерства могу да се повежу и омогуће пружање обједињених услуга и делатности које задиру у шире оквире грађанског друштва. Тачније, овде се разматрају индивидуалне и друштвене вредности бављења културном баштином; добробит од бављења културним наслеђем у ширем смислу, као и начин на који партнерство може да буде подршка бављењу културним наслеђем.

Индивидуална и друштвена вредност добијена бављењем културним наслеђем

Фаро конвенција пружа европски оквир за креирање политике наслеђа засновану на добробитима које се добијају из коришћења наслеђа као културног капитала. Као подршка конвенцији, јављају се бројни докази који потврђују и промовишу индивидуалну и друштвену вредност бављења културним наслеђем. У Великој Британији, о овој теми се расправља на конференцијама на националном нивоу, а водеће агенције за културно наслеђе проширују своја овлашћења изван оквира заштите наслеђа, промовишући наслеђе као средство за укључивање и деловање јавности. Велики део ових делатности покренула је државна политика Велике Британије, подстицајући организације које се баве културним наслеђем да прошире своје активности учења и приступања ради постизања већег јединства унутар заједница кроз рад са угроженим групацијама и

појединцима којима прети искључивање из друштва, као и ради подстицања рада у стручним областима друштвене и градске обнове.⁶³ Организације попут Фондације националне лутрије културног наслеђа, која као главни финансијер сектора културног наслеђа додељује средства Националне лутрије Велике Британије, тежи да у област наслеђа укључи ширу публику тако што олакшава приступ наслеђу у физичком и интелектуалном смислу и обезбеђује програме обуке за све узрасте. У позадини ове промене налази се убеђење да бављење наслеђем ствара јединствени контекст за постицање индивидуалног и друштвеног развоја и промена.

Овај модел промовише и Фаро конвенција. Културно наслеђе је у овом контексту дефинисано у најширем смислу и укључује: локалитете и збирке културно-историјског наслеђа као што су музеји, библиотеке и архиви; зграде од историјског значаја, археолошке локалитете и историјске споменике; цркве и храмове; старе индустријске области; паркове и вртове; станишта биљног и животињског света; као и оно што називамо нематеријалним наслеђем, тј. богату историју културне делатности изражену у песмама, традицијама и дијалектима. На нематеријално наслеђе често наилазимо и у музејима чије су збирке пропраћене звучним записом, али оно наставља да живи и у народним песама, локалним фестивалима и карневалима. Локалитети културног наслеђа су посебна места; она сведоче о прошлости, али представљају и вредна састајалишта за ангажовање и учење људи који потичу из средина различитих по образовању, искуствима и интересовањима. Та места поседују још једну велику вредност; стручно особље које својим знањем и ентузијазмом може да помогне у ангажовању шире јавности. Често се ради о волонтерима који се баве наслеђем из љубави и дају свој допринос драгоцену ризницу знања, искустава и умећа.

Бављење наслеђем одвија се на много начина. У пракси постоји велики број активности и начина ангажовања различитих друштвених група, које остварује мноштво различитих резултата и утицаја. Тешко је заобићи наслеђе када живите у Европи, али да би се активно учествовало и отишло даље од уобичајеног и површног односа према наслеђу, неопходна је извесна подршка. Арнштајн⁶⁴ (Arnstein) наводи осам степеника на лествици грађанског ангажовања, од руковања, преко консултација до контроле. Ову тезу даље развија Вилкокс⁶⁵ (Wilcox) за Фондацију Џозеф Раунтри (Joseph Rowntree Foundation), наводећи пет хијерархијских нивоа ангажовања заједнице; тј. ниво информисања, саветовања, заједничког одлучивања, заједничког деловања и пружања подршке иницијативама независних заједница. Преведено у контекст наслеђа, најпасивнији облик учешћа представља читање информација на таблама или из брошура. Следећи ниво био би присуствовање манифестацијама у којима се реконструишу догађаји из прошлости, потом учествовање у раду у радионицама и волонтирање, да би се коначно дошло до управљања организацијама које се баве наслеђем, тј. доношење одлука о локалитетима наслеђа или о артефактима и одређивање усмерења стратегија везаних за наслеђе неког места.

⁶³ Clore Duffield Foundation and others, *Culture and learning: a new agenda for advocacy and action*, 2008, www.cultureandlearning.org.uk.

⁶⁴ Sherry R. Arnstein, "A ladder of citizen participation", *JAIP*, Vol. 35, No. 4, July 1969, pp. 216-224.

⁶⁵ D. Wilcox, *Guide to effective participation*, 1994, www.partnerships.org.uk/guide/index.htm.

У корисној публикацији Групе за едукацију у музејима⁶⁶, удружење стручњака из области едукације о музејима и културном наслеђу у Великој Британији, наводи позитиван утицај који бављење културним наслеђем има на појединце. Објављене посебне студије садрже различите примере из праксе као што су покретање радионица у којима су се предшколска деца упознавала са архивима из Корнвола, часови историје за гастарбајтере из Фенланда, као и учествовање музејских радника у професионалном развоју наставника. Иако је свака од ових посебних студија јединствена, постоје два заједничка аспекта овог рада. Као прво, активности, место збивања и резултати сваког од пројеката утврђују се у складу са потребама циљне групе; као друго, сви пројекти су описали како су остваривани путем заједничке сарадње.

Партнерство између организација које се баве културним наслеђем и сектора формалног образовања има много предности и показало се као битан чинилац културе у Великој Британији. Недавно објављени извештај Офстеда⁶⁷ препоручује добро испланирано и примењено учење изван учионице које: „...је у знатној мери допринело подизању стандарда и унапређењу личног, друштвеног и емоционалног развоја ученика“.⁶⁸

Нове полазне основе сектора културног наслеђа налазе се у партнерском раду са „новом публиком“, односно онима који су застављени у сектору културног наслеђа, на пример са младима, црнцима и другим мањинским групама, старијим особама, као и лицима са оштећеним чулима или особама са посебним потребама. Такође треба промовисати јединство унутар заједнице и социјалну правду. У неким случајевима се за унапређење социјалне правде користе локалитети и збирке културно-историјског наслеђа као средства за борбу против друштвено штетног понашања и унапређење активне и позитивне улоге грађана. Може се сматрати да је овај рад усмерен против онога што Фондација Џозефа Раунтрија дефинише као зла модерног друштва, односно „изгубљени животи, пропадање заједнице и страх од „другачијег““.⁶⁹

Међутим, етикета „публике“ указује на пасивност која није примењена у великом делу активности образовања и приступа овој области, где су пројекти имали за циљ да оспособе појединце да заједно са стручњацима из области наслеђа реконструишу приче о местима и догађајима. По томе, они су пример за оно што Холден (Holden) назива општим заокретом културе у XXI веку, од појединача као конзумента културе до њених стваралаца:

Култура је све мање професионално одређена област коју дефинишу стручњаци, у којој је јавност само пасивна публика, а све више постаје област чија је главна одлика сарадња експерата и јавности.⁷⁰

⁶⁶ GEM (Group for Education in Museums), *Case studies*, том 1, 2008, GEM, 131 Trafalgar St, Gillingham, Kent, UK ME7 4RP.

⁶⁷ Office for Standards in Education – Канцеларија за стандарде у образовању. Прим.прев.

⁶⁸ Ofsted, "Learning outside the classroom", published October 2008, ref: 070219.

⁶⁹ J. Unwin, "Heritage learning: addressing contemporary social evils", *Journal of Education in Museums*, No. 29, GEM, 2008, pp. 4-9.

⁷⁰ J. Holden, "Learning at the heart of culture: implications for the heritage sector", *Journal of Education in Museums*, No. 29, GEM, 2008, p. 14.

Стратегије за промоцију социјалне демократије захтевају да се групе које су искључене из друштва активно баве наслеђем. Да би ово постало могуће, потребно је увођење нових начина рада у организације које се баве културним наслеђем. Примери из теорије и праксе показују да је главни подстицај овом послу стварање разноврсније и друштвено репрезентативне интересне заједнице у области културног наслеђа, као и усклађивање циљева институција културе и финансијера. Поред тога што је већи део посла који се обавља под етикетом укључења „нове публике“ иновативан по својој концепцији и начину спровођења, он је такође веома привлачан за оне који помажу ову област. За успешан рад са групама којима прети искључење из друштва (нпр. млади под старатељством, млади преступници, лица са психичким проблемима, групације чергара и сезонских радника) потребни су обучени и искусни стручњаци, чијим ангажовањем се постижу позитивни резултати у овој области. Потребне различитих група такође представљају изазов за традиционалне вредности културног наслеђа и неопходно је пажљиво управљање да би се избегли непотребна конкуренција и тензије између ове две врсте публике.

Добробити од ширег друштвеног ангажовања у области културног наслеђа

На основу истраживања и процена које приказују последице и резултате инвестирања у културно наслеђе и утврђују шта је то што чини добру и ефикасну праксу⁷¹ формира се база података коју сектор културног наслеђа користи за усмеравање својих активности и одређивање приоритета.

У закључном делу истраживања набројане су следеће добробити бављења културним наслеђем:

Корист за учеснике

- повећање самопоуздања, самоуважавања и општег осећаја благостања;
- прилика за забаву и стицања осећања ужитка и задовољства због учествовања;
- развој вештина, поготово вештина у коришћењу креативних медија и преносивих вештина као што су писменост, математичка писменост, посматрање, размишљање, комуникација и сарадња;
- развој личног идентитета, поноса и осећања припадности месту;

⁷¹ На пример, Универзитет у Лестеру, *Inspiration, identity, learning: the value of museums. An evaluation of the DCMS/DCSF national/regional museum partnership programme 2006-2007*, University of Leicester, 2008, www.le.ac.uk/museumstudies/research/rcmg.html. Извештаји истраживања о утицају HLF финансирања доступни на адреси: www.hlf.org.uk/English/PublicationsAndInfo/AccessingPublications/Research+and+Evaluation.html.

- промене на боље у понашању и ставовима;
- приступ професионалним знањима и стручности из области наслеђа;
- увећање знања и разумевање ресурса културног наслеђа, посебно локалног наслеђа;
- повећање самопоуздања и оспособљености за коришћење извора културног наслеђа у опште и посебне сврхе.

Корист за друштво

- унапређење интеграције групација које су искључене из друштва, кроз подршку друштвеног јединства и развоја;
- успешно коришћење извора;
- развој разумевања и поштовања између различитих генерација и култура.

Корист за организације које се баве културним наслеђем

- ширење мисије организација као део процеса модернизације;
- развој нових производа укључујући нове програме учења и активности, изворе са Интернета, дидактичке материјале, као и програме за наставнике;
- стварање нове, друштвено репрезентативније публике;
- увођење нових приступа подучавања, учења и видова ангажовања који проширују активности стручњака из области културног наслеђа;
- успостављање нових и успешних партнерских односа;
- приступ новим изворима финансирања.

Изазови и препреке

Истраживањем је такође утврђено постојање изазова и препрека у сектору културног наслеђа који би могли да утичу на успешну промоцију укључивања и учествовања јавности, укључујући:

- усаглашавање постојећег културног наслеђа са главним наставним плановима и програмима, школа, колеџа и других институција друштва;
- идентификовање и приступ одговарајућим циљним групама друштва;
- креирање програма који удовољавају потребама;
- проналажење правог начина учествовања;

- ангажовање особља оспособљеног за рад са проблематичним и разноврсним групама;
- започињање унутрашњих културних промена у оквиру друштва, укључујући промену основне улоге како би се омогућило успешније ангажовање заједнице.

Многе од ових препрека могу се превазићи партнерским радом са другим организацијама сродним по знању и ресурсима. Истраживање је открило да је степен значаја партнерства кључ за успешно укључивање шире јавности и њено активно учествовање у културном наслеђу.

Како партнерство омогућава учествовање у културном наслеђу

Успешна партнерства омогућавају организаторима пројеката и агенцијама да препознају циљне групе и да са њима раде, да имају приступ додатним и одговарајућим ресурсима, да им је доступан стручни кадар, као и да постижу веома добре резултате. На пример, партнерство између Националног музеја медија, Организације за бригу о старијим особама, библиотеке у Бредфорду и један омладински телевизијски пројект омогућили су да се програм посвећен реafirмацији некадашњих искустава старијих особа развије и удружи са другим који се бави незадовољним младим особама. На тај начин су срушене баријере и створено је узајамно поштовање између ове две групације.⁷²

На стратешком нивоу, партнерства могу да омогуће приступање додатним изворима финансија, као и да удруже снаге стручњака у циљу омогућавања трајних промена на нивоу организације и њених сектора. На пример, стратешко партнерство између Фонда државне лутрије културног наслеђа (HLF) и Националне агенције за младе подржало је веома успешан програм „Млади корени“ (Young Roots) који је доделио средства за 850 пројеката у укупном износу од 3,2 милиона фунти, и укључио младе људе у област културног наслеђа.⁷³ Фонд је у своје регионалне тимове примио способне младе људе који су покренули активности развоја у оквиру омладинских организација. Програм је поред развоја нове области у раду са омладином такође проширио разумевање Фонда за потребе младих људи и њихов допринос наслеђу. Као резултат, развио се и посебан критеријум за доделу финансија који подразумева партнерство између сектора наслеђа и омладинских организација.⁷⁴

Партнерство такође може да има користи од примене економије обима, што води остваривању бољих резултата уз смањење трошкова, као и

⁷² S. Mumford and M. Tennant, "Beyond reminiscence", in GEM, *Case studies*, Vol. 1 2008.

⁷³ Heritage Lottery Fund (HLF), "Annual report", 2008, www.hlf.org.uk/NR/rdonlyres/8ECC5360-D7D4-4203-A98D-C68C8CF34268/0/HLF2008AnnualReportA_Web.pdf.

⁷⁴ Heritage Lottery Fund (HLF), Learning from young roots: evaluation of the YoungRoots Grant Programme 2004-2005, HLF, www.hlf.org.uk.

испуњавању читавог низа постављених циљева. На пример, пројекат у музеју Ејскофи Хол (Ayscoughfee Hall Museum) у Линколнширу, који се бави радницима досељеним из других земаља, кроз партнерство са локалним властима и организацијама унутар заједнице, побољшао је међукултурално разумевање и знање енглеског језика у оквиру ове групације. Овај пројекат се истовремено повезао са оним што су локалне власти постигле у оквиру свог Локалног споразума (LAA), који представља уговор између владе Велике Британије и локалних власти и садржи план акције израђен на основу показатеља на државном нивоу.⁷⁵ Потписници овог споразума се снажно залажу за заједничко пружање услуга, а 2008. године министар културе је најавио планове за поједностављење начина на који агенције за културу треба да сарађују на примени споразума.⁷⁶

У Великој Британији, на националном нивоу, партнерство са сектором културног наслеђа помаже у превазилажењу препрека у процесу учења изван учионице. „Манифест учења изван учионице“ покренут 2006. године⁷⁷ испуњава захтеве система квалитета Кајтмарк (Kitemark) којим организације могу да покажу да испуњавају услове за пријем група на едукацију, уз решен проблем безбедности деце.

Партнерства поспешују размену искуства и знања међу професијама, на пример између школских наставника и едукатора из области културног наслеђа, што омогућава да програми организација које се баве културним наслеђем одговарају захтевима наставних програма, а да истовремено задрже елементе занимљивости учења изван учионице.

Рад са проблематичним групама обично је новина за организације које се баве културним наслеђем и постоји велики ризик од покретања бројних активности које на крају не успеју да задовоље потребе и које могу бити лошег квалитета. Организације које се баве културним наслеђем у стању су да, кроз партнерски рад са заједницама и групама трећег сектора, развију разумевање за потребе различитих група, као и да искуства која се стичу у раду са заједницом, уврсте у своју делатност, истовремено пружајући квалитетне услуге уз повећање сопствених капацитета. Снажна локална партнерства имају већу шансу да доведу до одрживих пројеката – а то је кључна област интересовања за учеснике који, будући да су се ангажовали на успостављању везе са организацијама које се баве културним наслеђем, желе да се та сарадња настави и после окончања неког одређеног пројекта.

Такође не треба минимализовати потешкоће заједничког рада. Партнерства могу и успоравати процес доношења одлука, могу бити скупа, тешка за одржавање или да исувише зависе од кључних појединаца који понекад пређу на друге пројекте. Међутим, када у партнерства ступају појединци и агенције са јасним стратегијама за решавање ових проблема, постоје велики позитивни ефекти.

⁷⁵ H. Gold, C. Adler i R. Dejvis, „Just like my mother used to make“, GEM, Case studies, Tom 1, 2008.

⁷⁶ Хоцов извештај: www.culture.gov.uk/reference_library/media_releases/5236.aspx

⁷⁷ Учење изван учионице: www.lotc.org.uk

Укупни позитивни ефекти партнерског рада

- квалитетнији резултати и за појединце и организације;
- приступ ширем избору финансирања, кроз програме различитих стратегија;
- економија обима, синергије унутар пројеката и њихова подударност;
- могућност да запослени из подударних сектора размењују стручна искуства;
- стицање знања кроз међупрофесионалну сарадњу;
- могућност обраћања широј и разноврсној публици;
- повећавање капацитета;
- могућност да се дође до одрживог деловања;
- заједничко деловање са подударним стратешким областима.

Грађење успешног партнерства

Успешна партнерства на свим нивоима не постижу се једноставно; она захтевају јасан циљ, делотворно планирање и удружено деловање. Тачније, грађење успешног партнерства захтева:

- препознавање стратегија које су заједничке за државе, финансијере и трећи сектор широм Европе, што за циљ има остваривање добробити за јавност и других прецизно одређених вредности. Такво деловање ће довести до издвајања оних области у којима организације могу међусобно да се допуњавају. На пример, организације из волонтерског сектора које се баве очувањем природе често могу у великој мери да допринесу подизању нивоа свести грађана о очувању животне средине, нестајању природних станишта и одрживом развоју. Стручност њихових запослених и практични примери са локација на којима се налази биљни и животињски свет могу да допринесу да се ове теме уврсте у образовне програме;
- проналажење и усмеравање на подударности у пројектима. Утврђивање кључних области у којима партнерске организације заједничким снагама могу да се боре за остваривање високо квалитетних резултата;
- развијање заједничких акција кроз удружене програме. Партнерства која постоје дуже времена могу да оду даље од обичног сакупљања средстава за финансирање пројекта који подржава суштинске стратешке програме и усаглашен је са њима;
- уговоре о финансирању, праћењу и извештавању. Уговори о расподели финансија и резултатима праћења и извештавања треба да буду

потписани одмах по склапању партнерства. Најбоље је да се они саставе у оквиру протокола о партнерству или у формалнијем облику, у оквиру меморандума о међусобној сарадњи;

- утврђивање непристрасне евалуације. Као и евалуација појединачних пројеката, успостављање спољашње евалуације партнерства представља важан део процеса обуке и развоја и може да води ка јачем и одрживом партнерству;
- учење кроз праксу. Омогућавање експертима са сличним претходним искуствима и образовањем да заједнички уче јесте моћан вид усавршавања организације и појединаца. Овај начин учења најбоље се омогућава и спроводи у склопу партнерства и може да постане део стратегија професионалног развоја.

Карактеристике доброг партнерства:

- заједничка стратешка визија и усаглашавање са донетом политиком;
- квалитетно лидерство;
- делотворни механизми заједничког планирања;
- јасни циљеви, задаци и кључне тачке;
- заједничко праћење и евалуација;
- осећај заједничког власништва;
- уважавање индивидуалних вредности;
- отвореност и поверење.

„40xВенеција“, пример заједнице повезане наслеђем која примењује принципе Фаро конвенције

Шол Баси (Shaul Bassi), Флавио Грејори (Flavio Gregori), Кристијина Грејорин (Cristina Gregorin) и Просјер Ванер (Покрејт „40xВенеција“)

Према најновијим проценама, 60.000 становника „древне“ Венеције угости 20 милиона туриста годишње.

У таквом контексту је крајем 2007. године настао покрет „40xВенеција“ („40xVenezia“) (Четрдесетогодишњаци за Венецију). Реч је о грађанском покрету који настоји да овом граду стави на располагање вишегодишња искуства својих припадника.

Покрет је прерастао у званично удружење, делује независно и окупља жене и мушкарце рођене између 1960. и 1970. (иако прихвата чланове свих животних доба), а сматра се идејним творцем сложене визије развоја Венеције оријентисане ка будућности.

Чланови покрета „40xВенеција“ верују у огроман потенцијал града и међународни углед који он ужива. Они желе да истакну вредност уметничког и историјског наслеђа без премца, да промовишу одрживи туризам, одбране стамбени квалитет града и прихвате изазов који доноси прерастање у метрополу. Чланови покрета настоје да своја знања и професионалност ставе у службу града и допринесу да се најозбиљнији проблеми решавају на нови, индиректни начин који се састоји од идејних решења и конкретних пројеката. Покрет се не идентификује ни са једном од специфичних економских категорија нити са политичким правцима, већ једноставно подржава иновације и вредности у циљу превазилажења свих облика тромости система, корпоративног утицаја и привилегованих позиција.

Покрет „40xВенеција“ установио је сопствену друштвену мрежу (NING) као моћно средство сопственог ширења, тј. огроман Интернет форум који до сада броји око 1.500 корисника (www.40xVenezia.it). То виртуелно средство омогућило је покрету да постави темеље контакта међу члановима и симпатизерима.

Форум је покренуо многе дебате и иницијативе, почев од културних и радних, па све до оних забавног и хуманитарног карактера, преко којих се изградила структура самог удружења. Ова платформа је једна од највећих на свету у погледу регистрованог броја корисника (21.12.2008. регистрован је 1.541 корисник) и она непрекидно одржава висок ниво посета и контаката.

Покрет „40xВенеција“ промовише знање о Оквирној конвенцији о вредности културног наслеђа за друштво, која је у октобру 2005. потписана у Фару (ратификација текста је у току). Овај документ је преведен на италијански језик да би се грађанима Италије омогућило разумевање стварног значаја

културног наслеђа. Оформљена је и радна група за спровођење у дело начела Конвенције.

Посебно се тежило истицању једног од кључних делова текста Конвенције како би се омогућило да културни значај историјских грађевина и споменика који дефинишу ово место где житељи развијају своје међусобне односе, обичаје и начин живота, превазиђе строго историјско-уметнички аспект и да у себе укључи низ других вредности, убеђења и идеја, једном речју, целокупан идентитет дате друштвене заједнице.

Остваривање овог пројекта помогло би да Венеција, као град који се тренутно налази у опасности да постане нека врста музеја и који се доживљава искључиво кроз историјски аспект, или још горе, као „тематски парк“, постане модел примене Конвенције за остале градове Европе.

Према томе, у оквиру покрета извршена је анализа „конзумације културе“ у Венецији и дошло се до закључка да се култура може подједнако посматрати као објекат и као субјекат. Примећено је да се овакав културни концепт може другачије формулисати новим концептуалним приступом који ће се разликовати од тренутног „status quo“ принципа.

Став покрета „40xВенеција“ јесте да „културна“ димензија сложеност и плуралистичког друштвено-економског и друштвено-ентропијског ентитета као што је Венеција, не може да се ограничи само на историјске споменике и туризам. Културна димензија је присутна и у великим делима уметничко-архитектонског наслеђа Венеције, у образовном систему, у огромном домену културне производње, као и у поморским активностима усмереним на очување лагуне као природне средине, њеним занатским делатностима и историји индустрије.

Строго заштитарска и туристички оријентисана концепција културе (Венеција као „излог“) није у стању да извуче суштинску вредност венецијанске културе у смислу произвођача културе и корисника читавог ланца активности које их повезују.

Зато припадници покрета „40xВенеција“ сматрају да Фаро конвенција, својим наглашавањем значаја „права на културно наслеђе“, може да произведе веома корисно средство за побољшање начина тумачења, коришћења и очувања културних вредности Венеције, како за локално становништво – „заједницу повезану наслеђем“ – тако и на далеко ширем плану са људима који ступају у контакт са овом заједницом.⁷⁸

Покрет је установио читав низ активности за грађане и институције у циљу афирмисања права на изражавање о сопственом културном наслеђу.

Туре су осмишљене као начин за упознавање територије и праћене су јавним дискусијама, видео-пројекцијама, интервјуима и скупљањем документарног материјала ради стварања базе података намењене будућим генерацијама.

⁷⁸ www.unfaropervenezia.it.

Ове шетње кроз наслеђе имају за циљ да подигну ниво свести грађана као културних субјеката о сопственом садејству са наслеђем у чијим оквирима живе и раде и о предностима које им оно пружа својом дугом историјом или новим активностима. Учесници и организатори шетњи понашају се као становници и сведоци савременог начина коришћења историје и будућности постојећег културног наслеђа.

Фаро Конвенција поспешује знање о културном наслеђу на свим нивоима образовних и културних процеса, јачањем везе између културног образовања, историјске свести, професионалног усавршавања, осећајем идентитета и културне етике, која је сложена, али неодвојив део базе друштва. Истовремено, она избегава замке расцепканих активности које доводе до осиромашења и оштећења друштвеног ткива града и његовог истинског наслеђа (које није искључиво економског карактера).

Угледајући се на шетње кроз наслеђе настале у Марсељу, једном од првих европских градова који се прихватио посла објављивања начела Оквирне конвенције својим грађанима, ми смо у Венецији увели две шетње кроз наслеђе:

Прва је усмерена на друштвено-економско наслеђе острва Ђудека и укључује сведочанства људи запослених у тамошњим фабрикама које су биле активне до пре неколико деценија, као и приче људи који тренутно раде у тим објектима који сада имају другачију намену.

Друга је усмерена на Републику Венецију и становништво које говори немачки језик. Траса ове шетње започиње историјским описом многобројних видова економске и културне размене између двеју заједница. Централно место шетње је „Немачка трговачка кућа“ (Fondaco dei Tedeschi) у којој су трговци са севера Европе водили своје трговине, а која је у XIX веку претворена у Главну пошту, чиме се, игром случаја, наставило коришћење здања у јавне сврхе.

После шетње уследила је расправа на Венецијанском Универзитету.

Програм од пет нових шетњи кроз наслеђе припрема се за Дане европске баштине за 2009. годину.

Стварање и обликовање места

Грејем Ферклаф (*Graham Fairclough*)

Места су културни производ. Можда представљају и крајњи културни производ зато што их стварају људи, али и зато што чине оквир у којем људи живе. Место је наслеђе за његове житеље (некадашње или садашње, стварне или виртуелне), а не само (туристичка намена) за посетиоце.

Места се такође сама дефинишу. Она се опажају и као конкретан физички производ људи и заједница, а не стручњака. Свакако, питање је да ли места могу „стварати“ урбанисти, политичари или они из грађевинске индустрије, будући да место расте само по себи, независно од њих. Највише што урбанисти могу да учине јесте да успоставе контекст у којем ће места настати. Свакако, то јесте важан и изазован задатак. Они из грађевинске индустрије, архитекте, урбанисти и остали стално доносе одлуке о томе какав ће облик имати места, било да су стара или нова. Оно што се дешава након што ови заврше свој део посла, остаје на заједницама да одлуче, и управо је та сложена мрежа великих и малих одлука и свега онога што се ради током времена оно што чини неко место.

Да би учествовали у обликовању места, стручњаци који се баве културним наслеђем и људи који доносе одлуке морају да мисле на далеко више ствари него што је традиционално наслеђе. Већина места не располаже великим културно-историјским ресурсима, често су то само једна или две грађевине под заштитом које чак могу бити од периферног значаја за само место. Велике „значајне“ (националне) локације културног наслеђа нису увек важне за само место. При обликовању неког места, вреднују се друге ствари: локални, обични, контекстуални, типични, свакодневни, мали, лични, нематеријални елементи који за велику већину становништва стварају свакодневни осећај места. Карактер неког места у конвенционалном смислу често зависи од малих, општих, личних и маргиналних ствари, и од оног нематеријалног. Контекст је далеко важнији од основног значења. У суштини, такозване „маргиналне ствари“ могу постати централне: место једноставно не може да одражава националне перспективе, место је у својој суштини локално, исто као што је „ново наслеђе“ повезано са контекстом и усмерено на место.

Места нису статична. И наравно, мало је тога у културном наслеђу што јесте статично, али попут предела, место је чудновато динамично, флуидно и подложно сталним променама. Стога приступ месту са становишта културног наслеђа мора у потпуности да прихвати неминовност промене, посматрајући је као обележје, а не само као деловање. У контексту обликовања неког места треба разматрати промене и прихватати их као начин на који место одржава своју живост. Истовремено, изван материјалног, место се (попут пејзажа) стално мења у погледу на то како га људи доживљавају и шта оно за њих значи. Неопходни су сарадња и конструктиван приступ

променама при стварању места. Нова здања се могу пројектовати тако да постану израз места и наслеђа, поседујући једнаку снагу као и конзервација изузетног споменика, а и зато што су уткана у структуру живота људи, постају друштвено значајнија.

Стога процеси у области културног наслеђа (што је очигледно и тема Фаро конвенције) треба да ускладе сопствене циљеве са стварањем и обликовањем места. А са становишта просторног планирања и креирања места, конвенционална заштита места наслеђа *per se* представљаће изузетак. Оно што је за обликовање места потребно јесте да културно наслеђе пружи свој допринос пројектовању нових места и очувању старих објеката. А што процесима планирања и пројектовања наслеђе са своје стране може да понуди јесте разумевање историјских процеса и начине на које се неко место развило у свој данашњи облик, чиме се пружају упутства и основни материјал за будуће промене. На тај начин се визија заснована на наслеђу може припремити за оно што би могло да уследи, а што би лако могла да буде и одлука о кореним променама да би се подржао континуитет.

Као што је већ у овој књизи истакнуто, то све значи да би културно наслеђе требало више потенцирати у расправама које се не односе на наслеђе и у компромисима који се доносе, на пример, у оквиру планирања и пројектовања, водећи рачуна при том о јавним потребама и приоритетима. У том смислу, заштита културног наслеђа не може увек да рачуна на првенство. И заиста, Фаро конвенција нам у суштини поручује да наслеђе не треба увек имати предност уколико хоћемо да се озбиљно схвате идеје о живом културном наслеђу, заједничком наслеђу и односу наслеђа према идентитету. Место (и предео) јесте поприште на којем културно наслеђе мора да буде део економских и друштвених процеса и где је незаменљиво. Наслеђе не сме да буде посебна активност која са маргине процеса дебате гунђа против промена (што се дешавало тамо где су га посебни закони о заштити остављали у изолацији). Такође оно не би смело да представља „резерву“ или само предмет јавног финансирања. Наша баштина из прошлости мора да буде живи део свих места на којима људи живе; на тај начин она бива суштински део ткива друштва.

Интересне заједнице окупљене око спокојства, мира и отвореног простора у Фландрији

Пиџ Јасперџ (Piet Jaspaert)

Вербеке центар у Герардсбергену у Фландрији (Белгија)⁷⁹

Начин на који су локална заједница и многе њене организације деловале у свим областима културног наслеђа – од материјалног до нематеријалног, од природног до градитељског – преко непрофитне организације Вербеке центар у „Области спокојства Дендер-Марк“, а посебно у вези са тишином, миром и отвореним простором, може се сматрати практичном применом принципа Фаро конвенције.

Идентитет ове вишеслојне „заједнице повезане културним наслеђем“ почива на различитим међусобно повезаним доменима, са посебним циљевима, методама и акцијама.

Област спокојства Дендер-Марк

Још 1991. године, представници удружења за заштиту животне средине и политичких партија из Галмардена, Герардсбергена и Нинове (на граници између провинција Фламмански Брабант и Источна Фландрија) потписали су Повељу о заштити предела, признајући ову област опасану долинама река Дендер и Марк као „хомогену и вредну природну просторну целину“. Они су желели да установе заједничку стратегију очувања животне средине „усмерену на одржавање, обнављање и формирање предела и природних ресурса која ће превазилазити границе утврђене од стране локалних власти“. Сва научна истраживања спроведена од 1997. године утврдила су да овај простор, који обухвата око 28 km², поседује изузетне акустичке карактеристике. Тишина која влада у овом аграрном, потпуно очуваном пределу чини се неповољивом.

Међутим, та област спокојства није првенствено област за рекреацију. Мир, тишина и отворен простор обухватају много више од чисто чулног аспекта материјалног света. Тишина нам пружа простор да дишемо. Она повећава нашу пажњу, боље примамо спољне импULSE и код нас буди изненађење. И чим то схватимо и културно наслеђе може добити значајнију улогу. Предео спокојства симболише све веће интересовање друштва за квалитет живота.

⁷⁹ Уз велику захвалност Дирку Штуртевагену (Dirk Sturtewagen), координатору Вербеке центра и Јорису Капенбергсу (Joris Capenberghs), гостујућем професору Међународног центра за конзервацију Рејмонд Лемар на Католичком универзитету у Левену (Raymond Lemaire International Centre for Conservation, KU Leuven).

Све више људи тишину и мир доживљава као ретку робу од животног значаја. Чипњеница да се овај пројекат поклапа са политиком коју власти Фландрије воде против загађења животне средине типична је за наше време. Стално активна радна група, заједно са представницима општина, провинција и покрајине Фландрије, предузела је иницијативе за јачање свести локалног становништва и посетилаца о овој вредности и о потреби за очувањем квалитета ове јединствене области. То укључује и поделу каталога, установљење и одржавање „стаза тишине“ и израду билтена.

Консултантска група Вектрис и Експертска група за Информационе технологије Универзитета у Генту за потребе владе обавиле су истраживање о међусобној повезаности између акустике, покретљивости и локалног планирања у Области тишине Дендер-Марк. Наоружана резултатима тих истраживања, фламанска влада је 2006. године за локалне власти развила ново средство за рад. Брошура под насловом „Области спокојства у Фландрији. Смернице за стварање оаза мира у руралним областима“ садржи стручне информације и све могуће примере и препоруке за стварање стратегије и облике управљања у другим областима ове врсте у Фландрији.

Центар Вербеке и његови љубитељи тишине

Центар Вербеке основала је 2002. године мала група житеља и симпатизера Области спокојства Дендер-Марк. Већ следеће године удружење је било у стању да откупи напуштену парохову кућу у селу Вербеке (Герардсберген). Центар Вербеке је заједно са локалним властима посвећен подржавању пилот пројекта – Област спокојства Дендер-Марк и промовисању друштвеног интереса за утврђивање сличних области у Фландрији и изван ње. Да би у томе успела, ова организација настоји да развије, организује и подржава конкретне пројекте заједно са свим партнерима и учесницима из различитих области, укључујући и оне из сектора за заштиту животне средине, предела и културног наслеђа. Центар Вербеке се посебно залаже за друштвено интегрисани концепт рада и прекогранични приступ. Доживљај мира и његово очување у природи изискује другачије ставове, менталитет и животне навике од оних које постоје код припадника доминантне потрошачке културе. Центар Вербеке се може посматрати као полазна тачка за локално становништво, али и као место за инспирацију, учење и размишљање за ширу публику.

На терену, пажња је сада усмерена на стварање упоришта за пилот пројекат. У октобру 2002, сви људи који живе у овој области или око ње, тј. око 9.000 домаћинстава добили су уводни програм. У пропратном писму, које су потписали председници свих општина учесница, становници се позивају да активно учествују у пројекту. Неки од становника били су одушевљени и желели су да разговарају и сарађују. Крајем 2003. покренута је локална иницијатива под називом „Пријатељи тишине Дендер-Марк“, а житељи те области позвани су поново да искажу подршку тој специфичној кампањи за даљи развој области спокојства. За многе од њих овај почетни корак био је и остао недовољно јасан. У међувремену је преко 400 породица потписало петицију, изражавајући свој став о томе колико моћ тишине значајно утиче на квалитет живота. Центар Вербеке редовно обавештава „пријатеље тишине“ о свим активностима везаним за

доживљај spokoјства на овом подручју и о свим иницијативама и достигнућима везаним за spokoјство, мир и отворен простор у ширем друштвеном смислу. Постепено расту поверење и потреба за саветовањем са локалном влашћима, њиховом стратегијом, управним органима и службеницима, као и са органима који управљају културном политиком и са културним, омладинским, здравственим и општинским саветима Галмардена, Герардсбергена и Ниновеа. Свакако, не може се рећи да је од почетка све текло без проблема. Иницијатива је у почетној фази наишла на извесан отпор и позитивну сумњичавост локалног становништва. Због тога је центар Вербеке увео неке облике „посредовање“ као алтернативу за спречавање сукоба.

Посредовање подразумева слушање. А шта је слушање него обраћање пажње док се постиже унутрашњи мир? Његово исходиште је у отворености и способности сагледавања себе и других и међусобног разумевања.

Остваривање заједнице повезане наслеђем

Центар Вербеке тежи да постане нека врста „пограничног простора“, експерименталне и иновативне иницијативе у оквиру непрекидног отварања културног наслеђа.

На који начин се „тишина“ може дефинисати као културно наслеђе? У шта спада „тишина као наслеђе“? Да ли она припада фламанском друштву – одговорном за културу – или фламанској регији – одговорној за споменике и знаменита места – пошто не може бити и једно и друго? За фламанско законодавство, ова расправа и даље ствара неизбежне недоумице. Нова уредба о фламанском културном наслеђу, која је ступила на снагу 2008. године, ипак нуди занимљива решења за даље ширење и развој центра Вербеке. Кључну улогу овде имају концепти „нематеријалног културног наслеђа“ и „заједнице повезане наслеђем“, који се поклапају са оним што је донето на међународном нивоу.

Полази се од питања на који начин културно наслеђе може да допринесе квалитету живота у погледу свести и искуства становника, корисника, посетилаца и уопште љубитеља мирних места. До које мере „споменици времена и простора“ које пружа предео могу остати урезани у дијалектику сећања и заборав друштва, а да не дође до (пре)оптерећења одрживости датог места. Или како прошлост може бити или поново постати значајна данас, и које се вредности користе да се тај значај измери да би могао да пружи, и стварно и фигуративно, простор за оно што ће одмах да уследи?

Културни предео је сложени просторни и друштвени феномен, унутар којег се садашњост и прошлост непрекидно спајају и проналазе своје место. Само ако се постојеће или могуће везе и структуре препознају и одреде, пејзаж може (поново) добити смисао, бити разумљив и подесан за живот. Квалитет предела одређен је односом који влада међу свим елементима ове органске целине са вишеструким значењем. Уколико желимо то да схватимо, морамо обратити једнаку пажњу како на „нематеријалне“ тако и на конкретне, материјалне аспекте „наслеђеног пејзажа“. У spokoјству, миру и отвореном простору – и у њиховом очувању – пејзаж и нематеријално наслеђе се зближавају.

Центар Вербеке тежи да допринесе развоју одговарајуће методологије за управљање наслеђем и спокојством у Фландрији. У данашње време се управљање и отварање амбијената наслеђа указују као основни задаци „посредовања“, са посебним освртом на формирање свести и могућности за учешће шире јавности. Истовремено, Центар Вербеке активно трага за сличним инспиративним пројектима који могу да послуже као пример у Фландрији, Бриселу, Валонији и оближњим земљама попут Холандије, Немачке, Француске и Велике Британије.

Савремено управљање наслеђем најбоље функционише када се обавља на „интегративан“ начин, а посебан нагласак на повољним уговорима, консултацијама, подели одговорности и сарадњи са локалним становништвом и свим партнерима и организацијама било да се налазе унутар или изван области наслеђа. Центар Вербеке није толико усмерен на теоријски и аналитички приступ или стратегију. Уместо тога, траже се одговарајуће, организационе методе и технологије усмерене на праксу како би се конструктивни динамизам свега што постоји и што може да заживи у пракси учинио видљивим, јединственим и доступним.

Сајт на порталу „тишине“

Сви аспекти наслеђа нераскидиво су повезани са различитим областима друштвеног деловања у које спадају здравствена и социјална политика, заштита животне средине, градско и сеоско планирање, пољопривредна и културна политика, програми рекреације и покретљивости. Повезивање са другим потенцијалним областима спокојства може да пружи полазну основу за друге врсте сарадње међу општинама.

Центар Вербеке је у јануару 2007. поставио дигиталну платформу на којој су за ширу публику постављени различити појавни облици тишине и спокојства, укључујући и стручњаке и творце политике. Интернет сајт на адреси www.portaalvandestille.be замишљен је као инспиративна „дигитална област спокојства“, отворено мести и демократско састајалиште које пружа информације и стручност у вези са областима тишине, мира и спокојства у Фландрији и иностранству, као и информације о еколошким и културним вредностима тишине, мира и отвореног простора, о наслеђу, образовању, бризи о пределу, могућности приступа.... Најављују се све врсте активности и иницијатива. Такође се планира да сајт постане место за изражавање креативности и ширу комуникацију, са простором резервисаним за књижевност, визуелне уметности, лична сведочанства и др.

Фаро конвенција и информационо друштво

Кетрин Ледиг (Catherine Ledig)

1. Глобални приступ културном наслеђу, информационом друштву и друштву знања

Појава информационог друштва и друштва знања, као и спајање Интернета, телекомуникација, емитовања и објављивања садржаја довели су до далекосежних промена у приступима културном наслеђу и његовој употреби.

Информациона технологија постала је неизоставни елемент у свакодневном животу Европљана. Статистике говоре у прилог томе.

Више од половине становника Европе били су редовни корисници Интернета 2007. године, иако је и даље било значајних разлика између, на пример, Бугарске, Италије и Румуније са једне и Данске, Холандије и Норвешке са друге стране.

Следеће, 2008. године степен заступљености широкопојасног приступа Интернету варирао је између 7,7% и 35%, а просек у Европи био је око 20%. Брзе Интернетске везе ће у будућности омогућити унапређен приступ све разноврснијим и квалитетнијим мултимедијалним садржајима.

Европљани се на Интернету најчешће баве претраживањем информација, игрицама, музиком и онлајн издањима штампаних медија. Такође је примећено да се коришћење дигиталних медија преклапа са другим видовима коришћења културних производа.

За неке људе, дигитални медији културе представљају замену за одређене начине коришћења правих културних медија. Међутим, нова пракса употребе која је заснована на потребама корисника настаје као последица интензивног коришћења информација и комуникационих технологија међу младима у комбинацији са све већом доступношћу Интернета који је све заступљенији међу свим генерацијама, на глобалном нивоу.

Члан 14 Фаро конвенције бави се културним наслеђем и информационом друштвом, посебно „употребом дигиталних технологија ради побољшања приступа културном наслеђу“.

Стога је неопходно да се одреди у које би културне сврхе могле потенцијално да се користе ове технологије које се непрестано развијају, као и да се узму у обзир ограничења везана за њихову примену.

Неки од циљева дигитализације културе су:

- конзервација/очување и заштита;
- ширење према што већем броју људи, како би култура била свеprisутна;
- размењивање и прикупљање преко мрежа, форума и платформи за сарадњу;
- образовање, обука и развој професија везаних за културно наслеђе;
- забава и слободно време;
- стварање дигиталних садржаја;
- коришћење културе у сврху промоције економског развоја кроз културни туризам, објављивање дигиталних садржаја, електронско пословање и трговина.

Фаро конвенција представља широк оквир за узајамну сарадњу и позива да се основни проблеми узимају у обзир, као што је наведено у члану 14.

Ова питања захтевају истовремени развој колективне одговорности, способности да се савлада информациона технологија и да се она користи у рационалне и хуманитарне сврхе, као и одговарајући правни оквир који пружа мере заштите, а да се при том што веће ширење знања одвија без ограничења и спутавања.

Фаро конвенција даје допуну и детаљније објашњење оквира сарадње предложеног у члану 14, параграфи (б) и (в) УНЕСКО-ове Конвенције о заштити и промоцији разноврсности културног израза из октобра 2005. године, али се не дотиче области везане за културне индустрије.

Одговорност за колективно памћење прошлости: дигитализација историјског и културног материјала уз промовисање вишејезичности и културне разноликости

Ово подразумева:

- дигитализацију свих могућих докумената који су штампани годинама уназад (књиге, новине, архивски подаци итд.), као и филмова и звучних записа, како би постали доступни што већем броју људи;
- чување постојећих садржаја, узимајући у обзир проблем њихове доступности након одређеног периода због застаревања технологије, а посебно због брзог развоја нових технолошких достигнућа.
- препознавање и заштита нових „актера“ у области културе, који стварају нова дела сврстана у модерну „дигиталну културу“.

Нови посредници, који су понекад и прави представници културе, као на пример „суштински актери“ дигиталне економије – Гугле, ЈуТјуб, Фликр, иБеј (Google, You Tube, Flickr, eBay) – осликавају нови концепт културног наслеђа: они не нуде само претраживаче, већ једноставније и знатно делотворније начине приступања култури.

Међутим, они доносе и нове потешкоће, посебно у вези са масовном употребом друштвених сајтова, па се поставља питање њихове улоге и легитимитета, као и питање ризика од експлоатације уметности и културе у комерцијалне сврхе и појаве потрошачког менталитета у култури, што чак може да оде тако далеко да изазове њено заглупљивање.

Савладавање информационе технологије и њеног развоја је још један велики изазов. Јавља се потреба да се њен развој анализира и да се позитивни примери широм Европе посматрају и прате (постављање мерила), при чему се узима у обзир:

- очување;
- међусобна компатибилност информационих система;
- безбедност извора и трансакција (пре свега у погледу илегалног искоришћавања наслеђа у комерцијалне сврхе путем недозвољене употребу електронске трговине);
- производња софтверских производа са приватном лиценцом или бесплатно коришћење софтвера;
- непрестано истраживање нових могућности које ова технологија ствара.

Постојеће напредне технологије, као и оне које су у настанку, имају и имаће утицај на управљање културним наслеђем, његово стварање и ширење и морају допринети унапређењу дигиталног начина коришћења културне баштине.

Истовремено, стапање информационих технологија са облашћу одрживог развоја изискује систематску примену технологије система контроле.

Технологије се могу разврстати по областима:

- технологије повезане са телекомуникацијама, укључујући геолоцирање и коришћење система Галилео, масовно ширење бежичних мрежа, и праћење путем идентификације радио фреквенцијама (RFID) ;
- компјутерске технологије, укључујући развој веб платформи, софтверских производа повезаних са употребом и успостављањем 3Д технологије, технологије проширене стварности (AR), употребе дигиталних анимација, светове виртуелних стварности као што је Други Живот (Second Life), који корисницима омогућавају да ступе у контакт преко аватара и да стварају виртуелну имовину, као и све већу употребу Web 2.0 са врло брзим развојем друштвених мрежа, причаоница, блогова, форума и „wiki сајтова“.

Системи који омогућавају корисницима да креирају садржај (садржај који креира корисник или UCC) отварају нове креативне просторе који ће повећати улогу корисника у процесу очувања културне баштине и увођења стратегија за ширење знања, дајући им средство помоћу којег могу да се изразе и повећају своју присутност.

Електронски интерфејс или подршка омогућавају далеко флексибилнију употребу свуда и у сваком тренутку, чиме се обезбеђује приступ културној баштини, без било каквих стварних, временских или просторних ограничења.

Најзад, проблеми који се јављају у заштити интелектуалне својине због веома интензивног ширења знања, посебно у образовне сврхе, као и услед промена занимања у оквиру културне баштине такође имају велики значај, што је посебно наглашено у Фаро Конвенцији.

Члан 14. Конвенције се поклапа са чланом 7.1, који се тиче образовања и обуке током целог живота, као и са чланом 13. о „културном наслеђу и знању“. Ове теме биће разматране у следећим поглављима.⁸⁰

2. Културна баштина и информационо друштво и друштво знања – изазови

Национална и европска јавна стратегија бави се неким основним областима како би пружила подршку овим начинима коришћења, а то су пре свега креирање и дигитализација, онлајн приступ, дигитално очување и закони којима су регулисане све новине из области наслеђа.

Од њиховог настанка 1986. године, оквирни истраживачки програми Европске комисије представљали су заједничку јавну стратегију која државе чланице подржава у очувању и унапређењу европске сарадње у области информационих и комуникационих технологија. Заједничким разматрањем, стварањем стратегија и деловања, европске државе су спремније да се супротставе изазовима, између осталог и увођењем дигиталних библиотека, да решавају питања везана за садржај у области дигиталног очувања и управљања интелигентним информацијама у контексту семантичке мреже.

До сада је око 120 пројеката везаних за културно наслеђе добило подршку Европске комисије, што је омогућило сарадњу преко 500 људи из државних и приватних организација за истраживање из целе Европе, а у неким случајевима, укључујући и партнере из Медитеранског басена.

Од доношења Европског плана за културу у мају 2007. године, Европска комисија се поново посветила очувању и ширењу културног наслеђа, стварајући од ове области програм од великог значаја, са буџетом за пројекте у износу од 380 милиона евра за период од 2007. до 2010. године. Главни

⁸⁰ Погледати поглавља: „Укључивање информационе технологије у свакодневну праксу стручњака из области културног наслеђа – Чланови 13, 14 и 17 Фаро Конвенције“ и „Основни елементи правног оквира за заштиту културног наслеђа у информационом друштву и друштву знања“.

циљ је био усклађивање са обновљеном Лисабонском стратегијом, као и разматрање проблема из области животне средине и климатских промена.

Културно наслеђе је читав низ година било у жижи интересовања развојне области о чему сведоче бројни пројекти: опсежне културне датотеке за употребу креативног фото-моделирања, употреба проширене стварности, друштвене мреже у оквиру Web 2.0 – све те иновације и технологије користе се на локалном, државном и европском нивоу да би промовисале и унапредиле културно наслеђе.

Поменимо неколико примера који илуструју главне предмете пројеката:

- дигиталне библиотеке;
- онлајн приступ музејским збиркама;
- креирање портала и садржаја;
- мреже за културну сарадњу;
- технолошко унапређење туристичких сајтова;
- развој нових креативних области.

Дигиталне библиотеке

Иницијатива Европске Комисије „и2010: Дигиталне библиотеке“ од 2005. године, посебно путем eContent и eContent plus програма, ставља у први план оно што је већ урађено на националном нивоу, омогућавајући да се изврше поређења и да се унапреди размена најбољих европских искустава. Стратегија Европске уније је у потпуности у складу са принципима члана 17. Фаро конвенције под називом „Сарадња у предстојећим активностима“.

Примери овог приступа су Галика (*Gallica*) из Француске и покретање Европске дигиталне библиотеке.

Галика

Национална библиотека Француске је од 1998. године спроводила националну политику оснивања дигиталне енциклопедијске библиотеке наслеђа, доступне на www.gallica.bnf.fr. То је једна од највећих бесплатних дигиталних библиотека које су до сада настале у Европи, са преко 90.000 дигитализованих дела, 80.000 слика и 500 звучних записа. Показала се као изузетно успешан пројекат, будући да се месечно користи преко милион докумената.

Еуропеана: Европска дигитална библиотека (www.europeana.eu)

Европска дигитална библиотека почела је са радом 20. новембра 2008. године. Она за циљ има стварање транснационалног европског културног наслеђа у дигиталном облику, коме се бесплатно приступа преко Интернета и то садржајима који нису заштићени ауторским правима. Назив „Еуропеана“

изведен је од постојећих пројеката дигиталних библиотека у Француској, Португалији и Мађарској. У материјалном смислу, Еуропеана се састоји од дигиталних ресурса националних библиотека земаља чланица. Уз све партнерске библиотеке, архиве, музеје и збирке аудиовизуелне грађе, 125 мрежа и националних портала из Европе дају свој допринос овом пројекту, који води фондација Europeana.net.

Циљ је да преко Еуропеане до 2010. године буде омогућен приступ десетина милиона докумената из области културе, на повећаном броју језика и простором за интеракцију. „Европа библиотека“ не обухвата само 27 земаља чланица Европске уније, већ 47 чланица Савета Европе које су се састале на Европској конференцији националних библиотека.

Европска Унија је у циљу омогућавања приступа културном наслеђу од 2006. године почела са радом на мултијезичном претраживачу под називом МултиМеч (MultiMatch): вишејезични/мултимедијални приступ културном наслеђу, који садржи унапређене функције за мултимедијалне садржаје и користи одговарајуће семантичке технике, као и технике везане за контекст. Његова намена је олакшавање приступа дигиталним садржајима из области културне баштине (музика, слике, видео записи и текстови). Овај претраживач се развија и функционише на шест језика.

Нови приступ музејима и уметничким збиркама: појава и ширење нових начина рада: Галерија Тејт, Музеј на кеју Бренли, Британски музеј и Музеј Прадо отварају се ка новим начинима рада у области културе

Тејџ онлајн (www.tate.org.uk)

Галерија Тејт позвала је све посетиоце да се придруже пројекту фотографије, тако што ће један или два портрета снимљена на улици или у студију послати њеној уличној или студио групи мреже Фликр. Жири сачињен од професионалаца (кустоса, фотографа, уметника) 25. јула 2008. године одабрао је 100 фотографија које су биле изложене на сајту галерије Тејт.

Дигитални каталог Музеја на кеју Бренли (www.quaibranly.fr)

Управа музеја је одлучила да искористи друштвене мреже – Мајспејс (MySpace), Ју тјуб (YouTube), Дејлимоушен (Dailymotion) и Фликр (Flickr) – како би јавности био омогућен онлајн приступ дигиталном каталогу који представља наставак традиционалне документације, музејских архива и каталога.

Онлајн колекција Британског музеја (www.britishmuseum.org)

Британски музеј поседује једну од највећих уметничких збирки на свету, која броји између четири и пет милиона експоната. Сајт музеја Колекшон онлајн (Collection OnLine, COL или Onlajn kolekcija) даје приступ бази од преко 1.730.000 дигитализованих предмета из Африке, Централне Америке, Азије, Египта и многих других делова света.

Поред ових појединачних пројеката неких националних музеја, и други сајтови активно доприносе ширем, директном приступу култури, без географских и временских ограничења: помоћу оваквих сајтова сурфери Интернетом престају да буду само обични корисници и онлајн потрошачи и постају прави виртуелни посетиоци. У прилог томе говори и пројекат који су недавно покренули Гугл Земља (Google Earth) из Шпаније и музеј Прадо.

Четрнаест ремек дела из музеја Прадо у Мадриду, одабраних према дидактичком критеријуму, тако да буду заступљене све школе сликарства и њихови мајстори, доступно је у високој резолуцији на сајту Гугл Земља, домену који пружа сателитске слике Земље. Ова технолошка могућност дозвољава свима да са било ког места приступе сликама.

Међутим, овај пример, који показује како се отвара свет технологије, има и неке мање позитивне стране повезане са другим начинима на које се та иста технологија може користити. Постало је могуће креирање модерних профила корисника и праћење сваког њиховог одласка на Интернет, што отвара пут за врло софистициране и персонализоване врсте маркетинга и рекламирања, а то је опасан терен који може да доведе и до злоупотреба.

Портали који нуде приступ текстуалним изворима и културним ресурсима показују разноврсност, мноштво искустава и могућности које дигитализована дела пружају корисницима Интернета

Пројекат Вики изворник (Wikisource)

Пројекат представља бесплатну библиотеку која обухвата преко 50.000 страница текстова који су ослобођени заштите ауторских права или објављени са дозволом за бесплатно коришћење садржаја.

Вики изворник је пројекат у оквиру Задужбине Викимедија (Wikimedia foundation) који су покренули добровољни донатори и пример је другачијег приступа ширењу знања, који не укључује јавне институције или званичну издавачку индустрију.

Платформе за садржаје које ствара корисник (UCC⁸¹)

Учествовање у мрежи: садржаји које ствара корисник. Концепт учествовања у мрежи заснован је на чињеници да је Интернет под све јачим утицајем интелигентних услуга које омогућавају корисницима да дају свој допринос развоју, гласању, сарадњи на креирању и расподели садржаја на Интернету, као и прилагођавању апликација њиховим потребама. Будући да Интернет све више постаје део живота људи, корисници употребљавају нове Интернет апликације како би се изразили кроз „садржаје које ствара корисник“ (UCC).

Обједињени портали

Портал са савременом музиком (www.musiquecontemporaine.fr) јесте француски претраживач специјализован за уметничку савремену музику у периоду после 1945. године.

⁸¹ * UCC – User Created Content

Европска филмска капија (www.europeanfilmgateway.eu) јесте портал који омогућава јавни приступ европској кинематографији, са више од 790.000 дигиталних дела.

Мреже културне сарадње и мноштво пројеката

Minerva, Michael (Мајкл) и Европска мрежа за наслеђе (Herein) јесу пројекти засновани на размени најбољих искустава у Европи, што омогућава убрзано увођења иновација стварањем оквира за сарадњу у Европи у области заштите, очувања, ширења знања и савладавања нових технологија. Наведени пројекти су у свему усклађени са препорукама Фаро конвенције које се тичу размене и одабира најбољих искустава.

Европске мреже за сарадњу Минерва и Мајкл детаљније су објашњене у тексту који следи; Европска мрежа о културном наслеђу Хереин јесте портал намењен институцијама културе и представницима министарстава држава и одличан је пример сарадње будући да је реализован заједничким напорима Савета Европе и Европске комисије (www.european-heritage.net).

Minerva: Министарска мрежа за валоризацију на пољу дигитализације (www.minervaeurope.org) јесте европска мрежа за дигитализацију и ширење културне баштине.

Michael: Вишејезички инвентар европске културне баштине⁸² (www.michaelculture.org). Пројекат Мајкл, који су 2004. године покренуле Француска, Италија и Велика Британија, има за циљ стварање вишејезичног онлајн каталога, који омогућава да се брзо и лако приступи дигиталним збиркама музеја, библиотека, архива и споменика на европском континенту.

Постоје и други пројекти који показују како технологија може да допринесе иницијативама комбиновањем ширења културне баштине и промоције туризма. Три најбоља примера за то су Агамемнон, Страбон и Епоцх.

Агамемнон (<http://services.txt.it/Agamemnon>)

Агамемнон јесте систем који пружа интерактивне мултимедијалне информације, пружајући корисницима могућност да приступе текстовима, аудио и видео записима и 3Д реконструкцијама културних знаменитости преко свог мобилног телефона. Тако се добија оригинални, персонализовани, мултимедијални водич који пружа „виртуелне“ посете стварним музејима и археолошким налазиштима.

Страбон (www.strabon.org)

Страбон је вишејезични, мултимедијални информациони сервис који се бави културном баштином и туризмом на подручју Европе и Медитерана. Он има за циљ стварање заједничког дигиталног културног простора, у коме се уважавају културне различитости и у коме је могуће стварање нове врсте високо квалитетног, одрживог туризма, уз подршку истраживачке делатности и уметничког стваралаштва.

⁸² * Michael - Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe

*Erosch: Одлична обрада културне баштине на отвореном*⁸³ (www.erosch.eu)

Еросч оживљава археолошка открића кроз истраживања на територији Европе користећи проширену стварност, видео игре и 3Д слике у циљу враћања у прошлост. Пројекат је омогућио успостављање широке мреже која обухвата 85 институција културе, универзитета и музеја са заједничким циљем оживљавања културно-историјских локалитета.

Споменици у 3Д технологији и видео игре

Програми са споменицима у 3Д технологији представљају тродимензионалну дигитализацију француских споменика за коришћење у разне сврхе (образовање, менаџмент, туризам), при чему се моделирање и реконструкција користе за унапређење знања о градитељском наслеђу.

Озбиљне игре

Озбиљна игра је компјутерска апликација чија сврха није забава, већ образовање, информације, комуникација, маркетинг, идеолошки циљеви или обука. Ови садржаји се преносе путем видео игре и технологијом симулације. Циљ је да се озбиљно учење доживљава као пријатно преко концепта игре, интеракције и применом различитих правила и принципа.

Европско тржиште видео игара бележи брз раст (7,3 милијарди евра 2008. године). Оно је веома важан део европске индустрије креативних садржаја. Са економске тачке гледишта, ово тржиште има веће приходе од биоскопа и већ достиже половину укупног прихода музичког тржишта.

Поред тога што представљају важан извор прихода, видео игрице су иновативно и неизоставно средство за унапређење приступа културној баштини.

Оне су такође и стратешки медији захваљујући дигиталном интерфејсу и могу се користити за подизање свести омладине о културном наслеђу Европе и проблемима везаним за њега.

Дигитални креативни простори: технолошке иновације и нови уметнички приступи

ЗКМ (Zentrum für Kunst und Medientechnologie), Центар за уметност и медије, Карлсруе (<http://on1.zkm.de>)

Центар за уметност и медије од 1999. године даје свој прилог брзом развоју информационе технологије и структуре друштва. Пројекти који су рађени под покровитељством Центра представљају комбинацију уметности, технологије и истраживачког рада. Они су интердисциплинарни и засновани на међународним партнерствима. У рад Центра укључени су Музеј савремене уметности, Музеј медија, Институт за визуелне медије, Институт за музику и акустику и Институт за медије, образовање, економију и филм.

⁸³ * Epoch - Excellence in Processing Open Cultural Heritage

Интерактивни дизајн

Употреба технологије у уметничке сврхе и дигитални графички дизајн омогућили су да се компјутерско програмирање и естетска креативност споје у стварању све популарнијих визуелних уметности. Употреба софтвера, интерактивне инсталације и веб уметност концепти су који отварају нове уметничке и креативне просторе. Европски уметници прате пример Џона Маеде (John Maeda), који је први користио типографију, дизајн и интерактивност у области пластичних уметности.

Проблем очувања дигиталне грађе

Решење овог проблема нуди најбољи пројекат ове врсте, под називом DPE (Дигитално очување у Европи), који је заснован како на европским, тако и на појединачним националним стандардима који уређују заштиту дигиталног наслеђа. Пројекат има задатак да се брине о дигиталној грађи и обезбеди поуздан дугорочни приступ том материјалу, без обзира на проблеме изазване грешком медија или услед промена у технологији (www.digitalpreservationeurope.eu).

DPE представља допуну другим важним пројектима који раде на техничкој, семантичкој и оперативној интероперативности, у њеном општем оквиру. Пројекат CASPAR (www.casparpreserves.eu) такође тежи успостављању модела за очување дигиталне грађе и података, а заснива се на трајним стандардима који уређују приступ, очување и репродуковање културних ресурса, уметничких дела и научних података.

Имајући у виду све наведене примере, може се закључити да је у Европи покренут велики број пројеката који су веома разноврсни, не само у погледу културних и образовних области којима се баве, већ и по питању тема, технологије којом се користе и партнера са којима сарађују. Они представљају практичну примену принципа Фаро конвенције који се тичу информационог друштва и друштва знања, као и покушај да се нађе најбоља могућа равнотежа између питања која се односе на ширење, заштиту, одржавање и очување европског културног наслеђа.

Фаро конвенција је усклађена са динамиком и стално променљивом природом информационог друштва и друштва знања, отварајући нове хоризонте, како би културно наслеђе могло бити од што веће користи што већем броју људи, док истовремено ради на решавању проблема злоупотреба и најављује промене у будућности.

Ипак, технологија и њена примена непрестано се развијају, па стога праћење технолошких иновација мора да представља приоритет уколико желимо да контролишемо њен утицај на културно наслеђе.

Овај приоритет мора да буде праћен утврђивањем и применом одговарајућег правног оквира, посебно у погледу закона о интелектуалној својини који се примењују у 27 земаља чланица Европске уније и других 20 земаља чланица Савета Европе.

Детаљније информације на адресама:

www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/default_en.asp

<http://cordis.europa.eu/ist/ka3/digicult>

http://ec.europa.eu/information_societiz/tl/soccul/cult/project/index_en.htm

http://ec.europa.eu/culture/index_en.htm

<http://portal.unesco.org> и www.unesco.org/wsisdirectory

Интеграција информационе технологије у свакодневну праксу професија из области културног наслеђа – Чланови 13, 14 и 17 Фаро конвенције

Кајирин Легиј

Улога коју информационе и комуникационе технологије (ICT) имају у променама које се одвијају у делатностима из области наслеђа могу се сагледати из два угла:

- наслеђе нема кључни значај само за просторно планирање и развој културе и туризма – што захтева да се оно познаје, чува и (где је потребно) обнавља;
- наслеђе такође представља значајно средство за демократизацију културе и изградњу друштвених веза, под условом да се оно размењује, преноси и тумачи.

Гледано из тог угла, информационе и комуникационе технологије веома су важне за област наслеђа, јер омогућавају удруживање знања и искуства, као и сарадњу између различитих чинилаца и размену њихових позитивних искустава.

Информационо-комуникационе технологије све више постају саставни део области наслеђа, а то свакако подразумева промене у бављењу наслеђем и увођење основних курсева обуке. Та занимања могу се сврстати у три главне категорије.

Професионалци из области наслеђа, који се сматрају преносиоцима уметничког стваралаштва и ширења знања у времену и простору морају да користе модерне технологије на далеко вишем нивоу и ширем пољу од обичне примене појединих софтвера. То су: археолози, историчари, архитекте, географи, урбанисти, пописивачи добара или стручњаци за заштиту, очување и обнову наслеђа; инжењери, архивисти, библиотекари, вође пројеката рестаурације, конзерватори историјских споменика и покретних добара.

Најзад, информационо-комуникационе технологије постају важне и у трећој категорији занимања из области наслеђа која се баве разменом, преношењем и тумачењем културног наслеђа, као што су кустоси музеја, мултимедијални музеографи, уметници који се баве графичком или пластичном уметношћу, водичи или предавачи, посредници или водитељи на догађајима везаним за културно наслеђе и уредници културних портала.

Стицање нових знања у оквиру иницијалних курсева обуке, или курсева за запослене мора се организовати у складу са општим начинима предавања информационо-комуникационих технологија.

Поред тога, да би се употреба ових технологија раширила и постала уобичајена за стручњаке из области наслеђа потребно је и нешто више од основне обуке, а то је стицање нових знања, усавршавање и специјализација у области наслеђа, посебно за време стажирања које као признат вид европске праксе мобилности подразумева потпуно интегрисање дигиталних технологија.

У складу са овим, професије из области културног наслеђа морају се сагледати из новог угла, будући да ти стручњаци морају бити у стању да савладају функције управљања пројектима, укључујући употребу Web 2.0 алатки, програме учења на даљину и платформе за праћење употребе технологија, држећи се циља размене, ширења и унапређења знања.

Постепено укључивање информационо-комуникационих технологија у занимања из области културног наслеђа омогућава појаву нових делатности за које је неопходна одговарајућа обука. Увођење тих технологија посебно спаја следеће области:

- географски информациони систем са напредним управљањем документима;
- дематеријализација свих материјалних ресурса са дигиталним архивирањем и чувањем;
- ретуширање фотографија са компјутерском графиком и дигиталном фотографијом;
- компјутерски дизајн са 3Д представљањем и виртуелном или проширеном стварношћу; виртуелном анимацијом или „озбиљним играма“, мултимедијалним дизајном и управљањем Интернет порталима и оптимизацијом претраживача.

То значи да постоји хитна потреба за јасним одређивањем неопходних знања, како би могао да се предложи одговарајући, обновљени програм обуке за будуће запослене у области културног наслеђа, имајући у виду значај ових технологија и ограничења која њихова употреба подразумева.

Како би се осигурало да се овај тренд везан за професије из области наслеђа доследно спроводи, потребно је да се усвоји план предлога за курсеве и обуке, као и да се у опису посла јасније наводи и признаје вредност ових технологија и њихове употребе, како на националном, тако и на европском нивоу.

Удруживање искустава и ресурса на нивоу Европе може само да унапреди и убрза постојећа знања која су у порасту и да на тај начин подстакне стручњаке на тлу Европе да покрећу више заједничких пројеката из ове области.

Неки примери европских и националних пројеката који уважавају све веће учешће информационо-комуникационих технологија у уметничким занимањима

1. Европски пројекти из поља образовања пружају одговарајуће могућности обуке: ТПТИ Мастер диплома (www.tpti.eu)

Курсеви којима се добија ТПТИ Мастер диплома (технике, наслеђе, индустријски предели) постоје на три европска универзитета – Париз 1 Пантеон – Сорбона (Француска), Евора (Португалија) и Падова (Италија) – који су повезани са мастер програмом Ерасмус Мундус.

Циљ је унапређење знања и вештина кроз узајамно упоређивање искустава и приступа, ширење образовне и истраживачке области, развој способности студената и истраживача да анализирају различите контексте развоја културног наслеђа и музеологије, као и разне околности у којима су историја, сећање и наслеђе повезани. Такође је неопходно да остваре сарадњу између ТПТИ конзорцијума и партнерских универзитета у развоју научних и административних пракси, посебно помоћу информационо-комуникационих технологија.

2. Националне иницијативе које помоћу информационо-комуникационих технологија омогућавају унапређење квалитета заштите и употребе културног наслеђа (www.monumentos.pt/Monumentos/forms/000_A.aspx)

SIPA (на португалском *Sistema de Informação para o Inventário do Património Arquitectónico*: „информациони систем наслеђа“) јесте систем који је 1990. године пројектовао и спровео DGEMN (Португалски Генерални директорат за националне грађевине и споменике). Овај оригинални систем представља датотеку у којој је могуће складиштење и управљање текстуалном грађом и иконографским подацима техничке, научне и административне врсте о споменицима који се налазе на тлу Португалије или потичу из ње. Он пружа прегледне информације о документованој или симболичној архитектонској вредности споменика и предела које је створио човек. Европски програм размене пружа обуку о коришћењу овог система.

3. Европски пројекти који се баве промоцијом мобилности у уметничким професијама на тлу Европе: пројекти SMART и RARE (www.moveart.org/en/home.html)

Пројекти SMART и RARE уз финансијску подршку Европске комисије били су укључени у програм Leonardo da Vinci Moveart.org.

Муварт (Moveart) датотека пружа глобалну вишејезичку информациону услугу (на енглеском, француском, италијанском и португалском језику) и омогућава лакшу претрагу могућности за мобилност у циљу стицања знања и професионално укључење у област уметничке делатности широм Европе.

Мреже MINERVA и MICHAEL

Џулијана Де Франческо (*Giuliana De Francesco*)

Иницијатива за покретање мреже МИНЕРВА (Мрежа министарстава за валоризацију на пољу дигитализације) настала је 4. априла 2001. године на седници представника и експерата из земаља ЕУ, одржаној у Лунду (у Шведској) у организацији Европске комисије у периоду када је Шведска председавала Европском унијом, са циљем проналажења начина за развој и координацију процеса дигитализације и програма држава чланица. Ове активности биле су предвиђене акционим планом под називом „3d eЕуропа 2002“, који су земље чланице ЕУ подржале на састанку Европског савета у Санта Марија де Феири одржаном у јуну 2000. године да би подстакле стварање глобалних мрежа на тлу Европе и да би се у потпуности искористиле предности дигиталних технологија за европске грађане.⁸⁴

На седници у Лунду, дискутовало се о питањима везаним за процес и стратегију дигитализације. Дате су препоруке за акције које подржавају координацију и доприносе да дигитализација временом постане одржива као процес. На седници је основана Група националних представника за дигитализацију (NRG), као неформално тело сачињено од представника које су изабрали министарски савети држава чланица ЕУ да би омогућили стварање форума који ће се бавити координацијом у оквиру процеса дигитализације широм Европе.

МИНЕРВА је пројектована да управља европским радним групама (из разних области) за имплементацију Акционог плана из Лунда и да подржи делатност НРГ. Програм Европске комисије IST, у склопу Петог оквирног програма, три године је финансирао први пројекат мреже МИНЕРВА, почев од 2002. године. Оформљена је мрежа министарстава земаља чланица (и националних агенција задужених за културну политику), чијим је радом координирало италијанско министарство културе, у циљу разматрања, повезивања и хармонизације активности спроведених у области дигитализације и дигиталног приступа културној и научној баштини. Мрежа је такође имала задатак да утврди и повеже најбоља искуства у паневропским оквирима, као и да створи низ заједничких препорука и смерница у области дигитализације културне и научне баштине, међусобне функционалности, дугорочног приступа и заштите дигиталних садржаја.

Циљеви пројекта били су двојаки. С једне стране били су усмерени на координацију националних политика и програма земаља чланица и њихово усклађивање са препорукама ЕУ, док је други циљ био да се пружи читав низ упутстава и смерница у знак прихватања дигитализације на европском нивоу и стварања могућности да творци културне политике и менаџери из те области унапреде сопствена практична знања и

⁸⁴ Информације о иницијативи eEurope налазе се на адреси:
http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/index_en.htm.

овладају стандардима ради пружања бољих и квалитетнијих услуга у области дигиталне културе.

Умрежавање министарстава није замишљено само да би се промовисала успешна сарадња између Европске комисије и држава чланица ЕУ и створила свест о европској политици на националном нивоу или да би се усвојила практична искуства и ускладиле националне државне стратегије и програми за дигитализацију у сектору културног наслеђа, већ и да би се суштински поправила координација у области дигитализације у тим државама и да би се омогућили развој и имплементација дигитализације помоћу техничких средстава добијених путем мреже.

Као угледне организације на највишем нивоу, министарства су успела да обједине на стотине интердисциплинарних институција из области науке, културног наслеђа и информатике и сврстају их у тематске радне групе у којима се расправљало о суштинским и техничким питањима процеса дигитализације.

Резултати и достигнућа пројекта МИНЕРВА објављени су у низу публикација⁸⁵ које су своју вредност доказале пружајући подршку различитим културним установама из области дигитализације. Поред годишњег извештаја о праћењу националних стратегија и програма дигитализације, који излази од 2003. године и у којем сарађују све државе чланице – последње издање из 2008, у сарадњи са Европском комисијом и мрежом МИНЕРВА, објављен је и велики број тематских и техничких публикација. Треба поменути следећа издања: *Приручник добрих пракси* и *Приручник о смањењу трошкова код дигитализације*; *Принципи и Приручник за квалитет Интернет сајтова у области културе*; *Водич о праву на интелектуалну својину и другим правним питањима*. Поред њих издати су и многобројни извештаји о пописима добара, вишејезичности и речници, док општа *Техничка упутства за програмирање дигиталних културних садржаја* представљају главни технички ослонац за институције које желе да се прикључе мрежи Европеана, водећој иницијативи Европске комисије, покренутој на седници иницијативе и2010 са циљем обезбеђивања заједничког приступа целокупној европској дигитализованој културној баштини на нивоу објеката.⁸⁶

Захваљујући великим напорима надлежних да се МИНЕРВА озваничи и прошири, њена достигнућа су постала позната и веома коришћена, створивши услове за развој нових значајних иницијатива за заједнички приступ информацијама из области културног наслеђа, међу којима се налазе националне организације и Европеана.

Још од самог почетка мрежа МИНЕРВА је отворена за пријем нових држава и нових сектора грађанског друштва. Уложени су велики напори да се првобитни пројекат прошири. Оснивачи су били представници седам министарстава земаља ЕУ, са Италијом као координатором, а убрзо су

⁸⁵ Издања организације МИНЕРВА доступна су на интернет сајту: www.minervaeurope.org/publications.htm.

⁸⁶ Европеана је доступна на интернет сајту: www.europeana.eu.

се и остале земље придружиле мрежи МИНЕРВА потписивањем уговора о чланству. У току 2004. године организација МИНЕРВА позива нове државе у чланство, док 2005, кроз пројекат FP6 МИНЕРВА Плус, мрежи приступају и нове државе. После октобра 2006, активности мреже се одвијају у оквиру пројекта МИНЕРВА еС који финансира организација eContentplus. То је била тематска мрежа у области дигитализације и дигиталног приступа културном и научном наслеђу, информацијама из области културе и образовања. Конзорцијум МИНЕРВА еС окупио је интересне групе и експерте из целе Европе (представници 21 државе) који су подржали нову иницијативу Европске комисије „и2010 – Дигиталне библиотеке“.

Поред поменутих проширења, МИНЕРВА сарађује са осталим пројектима које финансира ЕУ у оквиру програма IST и културног наслеђа (за време док је Италија председавала организацијом, МИНЕРВА је покренула идеју о „групацији за дигитализацију“ како би поспешила напредовање платформе дигитализације за ЕУ и повезивање са осталим мрежама и иницијативама изван данашњих граница Европске уније, тј. са иницијативама балканских и медитеранских земаља.

МИНЕРВА је активно учествовала на конференцијама EVA у Русији и Израелу и остварила добру сарадњу са организацијом SEEDI (Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи), којој је ставила на располагање сопствена искуства и сугестије још од 2004. године, тј. од оснивања. Ове две мреже су повезане и њихови припадници позивају једни друге да присуствују међународним конференцијама које организују. У наредном периоду планира се још интензивнија сарадња.

Развој сличних пројеката у југоисточној Европи започет је учешћем канцеларије УНЕСКО-а у Венецији у пројекту за развој Регионалног центра за дигитализацију са седиштем у Скопљу („БЈРМ“). Том приликом организоване су радионице са превасходним циљем да се установи јака мрежа експерата у овој регији.

Такође треба поменути заједничку иницијативу мреже МИНЕРВА, коју је представило италијанско министарство културе заједно са СТРАБОН-ом⁸⁷ (Евро-медитерански пројекат за сарадњу у области културног наслеђа и туризма). Пројекат је био покренут у сарадњи са Египтом, Јорданом и Мароком и назван је MedCult, а финансирала га је канцеларија УНЕСКО IFAP из Париза. MedCult је покренуо евро-медитеранску сарадњу на пољу дигиталног приступа информацијама из културе, укључења и постизања квалитета Интернет сајтова културног садржаја, као и размену позитивних пракси локалних експерата, на основу ширења знања стечених

⁸⁷ Интернет сајт: www.strabon.org/portal/; СТРАБОН је водио истраживачки центар „Maison des Sciences de l'Homme de Paris“

у оквиру пројекта МИНЕРВА, као и њиховог заједничког утврђивања и превођења на арапски језик.⁸⁸

На институционалном нивоу постоји залагање за континуитет мреже МИНЕРВА са стратешком и оперативном одрживошћу и након пројекта МИНЕРВА еС, који је окончан крајем октобра 2008. Чланови конзорцијума већ су започели неколико нових заједничких иницијатива које су се обично завршавале успешним понудама за реализацију, као што су Еуридика⁸⁹ (Euridice), MICHAEL и ANTHENA.

Тренутно је у оснивању и међународно удружење експерата и институција под називом MINERVAnet.

MICHAEL (Вишејезички попис културне баштине Европе) главни је самостални пројекат мреже МИНЕРВА, покренут 2004. године удруженим напорима чланова Групе националних представника за дигитализацију (NRG) из Италије, Француске и Велике Британије, под вођством италијанског министарства културе. Финансирање је обезбедио Програм Европске комисије под називом eTEN. Пројектом MICHAEL Плус, започетим 1. јуна 2006, омогућено је најпре укључење 11 нових земаља у мрежу MICHAEL, па потом још пет земаља које су улагањем сопствених националних ресурса омогућиле да конзорцијум MICHAEL окупи укупно 18 земаља Европске уније и Израел.

MICHAEL пружа онлајн услуге на више језика и омогућава брз и једноставан приступ дигиталним збиркама музеја, библиотечким и архивским фондовима и другим културним и научним установама широм Европе. Пројекат је заснован на мрежи МИНЕРВА, достигнућима на пољу методологије и стандардима међусобне функционалности, попису дигиталних садржаја, према принципима добре праксе у оквиру инвентара националних дигиталних садржаја.

Услуге на међународном нивоу врше се помоћу мреже националних каталога дигитализованих културних збирки, укључујући податке о одговорним институцијама, могућности приступа, пројектима финансирања и дигиталне збирке. Све државе партнери су утврдиле и имплементирале заједнички стандардни модел података у једну отворену платформу, организовале и спровеле обимну националну кампању каталогизације како би попуниле базу података опсежним и детаљним подацима о националним дигиталним културним садржајима. У деветнаест националних база података приступа се преко националних интерфејсова уз аутоматско пребацивање податка на европски портал

⁸⁸ Интернет сајт пројекта MedCult: www.medcult.org. Партнери из области јужног Медитерана су били: CultNat – Центар за документовање културног и природног наслеђа библиотеке у Александрији у Египту (www.culnat.org); Мултимедијални центар за попис и документацију о културном наслеђу Рабата, у Мароку (www.minculture.gov.ma/fr/centre_inventaire.htm); Одељење за антиквитете при Министарству за културу и антиквитете у Аману, Јордан (www.tourism.jo/inside/MotaEc.asp).

⁸⁹ Интернет сајт: www.euridice-edu.org.

који их обједињује и чини доступним великом броју посетилаца из целог света на више језика.

Европска мрежа MICHAEL пружа корисницима могућност да претражују и прегледају податке на језику који сами одаберу и да улазе у националне базе података са једног приступног места доприносећи европској културној и језичкој различитости. Мрежа MICHAEL има могућност ширења, тако да је у европски каталог могуће укључити националне каталоге других земаља

Пружање услуга се заснива на мрежи формираној на националном и регионалном нивоу и подељеној по областима. Она користи уску повезаност са националним стратегијама дигитализације и дигитални приступ културним садржајима који су усвојиле многе земље чланице. На тај начин омогућено је све веће активно учешће на хиљаде културних и научних организација различите величине и надлежности из свих домена културног наслеђа. Организација MICHAEL сарађује са културним групама земаља чланица или са другим значајнијим државним иницијативама које се баве приступом културним садржајима и пружа им полазну основу за даљи рад.

Као опсежан каталог дигиталних збирки које су оформиле културне и научне организације широм Европе, мрежа MICHAEL пружа вредан допринос дигиталној библиотеци која се назива Европеана и чија је израда у току.

У циљу постизања одрживости и што дужег трајања, конзорцијум MICHAEL је према законима Белгије основао међународно удружење AISBL (Међународно непрофитно удружење) под називом Култура MICHAEL (MICHAEL Culture), међународну мрежу која окупља организације из целе Европе активне у више области (министарства, јавне агенције, културне и истраживачке институције, приватне компаније) и отворена је за нове учеснике.

MICHAEL Culture AISBL је партнер у европским пројектима, присуствује европским седницама и као водећи партнер учествује у пројекту ATHENA⁹⁰ чији је основни циљ да олакша учешће музеја у програму Европеана.

Изрази захвалности

Посебну захвалност изражавам вођи пројеката МИНЕРВА и MICHAEL, Др Росели Кафо (Rossella Caffo), директорки Централног института за јединствени каталог италијанских библиотека при министарству културе, као и свим партнерима пројеката МИНЕРВА, МИНЕРВА Плус, МИНЕРВА еС, MICHAEL и MICHAEL Plus, који су својом стручношћу и прегалаштвом допринели њиховом успеху.

⁹⁰ Интернет сајт ATHENA: www.athenaeurope.org.

Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи – SEEDI

*Зоран Оићановић, Милена Добрева, Никола Икономов и
Тамара Бујићан-Вучај*

Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи (SEEDI) представља међународну иницијативу за развијање свести о дигитализацији културне и научне баштине у земљама југоисточне Европе (SEE) чији је циљ да окупи:

- архивисте, библиотекарске и музеолошке задужене за очување и стални приступ културној и научној баштини;
- истраживаче из области информатичких технологија задужене за развој пројеката дигитализације културне и научне баштине;
- научнике из области уметности, друштвено-хуманистичких наука, историје и рачунарских наука, студенте и све заинтересоване за приступ културној и научној баштини.

SEEDI тежи да ојача професионалну компетентност у региону и да подстакне комуникацију са европским и другим међународним центрима са сличним научним и практичним интересовањем за дигитализацију научне и културне баштине.

Дигитално очување и приступ ресурсима културне и научне баштине подразумева знање и владање техникама из низа специјализованих области – укључујући, али не и искључиво се ослањајући на различите гране рачунарских наука, библиотекарство и информатичке науке, музеологију и архивистику. Практичан рад у овој области захтева константно праћење нових достигнућа у области технологије и истраживачке делатности, али и испуњавање специфичних потреба локалних институција. Све то заједно захтева пажљиву координацију активности интегрисања изолованих истраживачких група да би се постигао споразум о низу заједничких препорука и остварила реална сарадња. Кроз разне програме (МИНЕРВА, МИНЕРВА Плус, МИНЕРВА еЦ)⁹¹ земље Европске уније су истакле значај систематских активности и потребу да се активности спроведене у области дигитализације културних и научних садржаја разматрају, повезују и хармонизују, као и да се промовишу препоруке и смернице везане за дигитализацију, дугорочни приступ и заштиту. Нажалост, у пракси земаља југоисточне Европе још увек се не примењују приоритети одређени на највишем нивоу Европске уније, тј. у оквиру Иницијативе за дигиталне библиотеке, једне од најважнијих иницијатива програма и2010. У овој регији постоји богат културни садржај, али је он још увек недовољно заступљен у електронском простору због недостатка стратегија и систематског деловања

⁹¹ www.minervaeurope.org

које би подржале владине институције из региона. Друга заједничка брига институција које се баве културном баштином у региону јесте усвајање најсавременијих информатичких и комуникацијских технологија у овој области, што подразумева и другачије приоритете финансирања културних институција.

У циљу подршке развоја заједничких активности међународних тимова из региона и повећања локалних капацитета, група стручњака је 2004. године одлучила да покрене Иницијативу за дигитализацију у југоисточној Европи (SEEDI). Ову организацију основали су учесници међународне конференције под називом Нове технологије и стандарди - дигитализација националне баштине 2004, одржане у Београду после округлог стола на којем је одлучено да се будућа сарадња поједностави у складу са одлукама Декларације из Боровеца⁹² о развоју дигитализације научне и културне баштине у земаља југоисточне Европе (којом је и формално установљена сарадња представника Босне и Херцеговине, Бугарске, Хрватске, Црне Горе, Румуније, Србије, „БЈР Македоније“ и Турске). Поред њих, од самог почетка иницијатива окупља и велики број колега из земаља изван региона, почев од Чешке Републике, Данске, Ирске, Италије, Пољске, Русије, Шпаније, Украјине и др.

Најважнији циљеви Иницијативе за дигитализацију у југоисточној Европи су:

- стварање свести о потреби за дигитализацијом културне и научне баштине у региону земаља југоисточне Европе;
- мобилисање расположивих људских и материјалних ресурса из региона;
- мобилисање земаља југоисточне Европе да учествују у раду SEEDI.
- израда смерница националне стратегије у области дигитализације културне и научне баштине као препоруке за земље југоисточне Европе;
- побољшање комуникације између центара и људи заинтересованих за дигитализацију културне и научне баштине, као и ширење научних и практичних информација из те области;
- формирање малих група врхунских стручњака који ће бити у стању да дају савете, помажу, прате и развијају савремене технологије и пројекте дигитализације уз сарадњу са локалним установама које се баве културним и научним наслеђем;
- омогућавање лакшег креирања пројеката из области дигитализације културне и научне баштине у које ће се укључити партнери из земаља југоисточне Европе;
- подстицање сарадње између Европске уније и земаља југоисточне Европе;

⁹² Декларација из Боровеца, <http://elib.mi.sanu.ac.rs/files/journals/ncd/4/d015download.pdf>.

Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи (SEEDI) делује преко неколико инструмената:

- годишње конференције, радионице и други видови окупљања;
- часопис *Review of the National Centre for Digitisation (Преглед Националног центри за дигитализацију)*,⁹³ који се издаје у штампаној и електронској форми;
- вебсајта,⁹⁴ и-мејла, итд.

Иницијатива за дигитализацију у југоисточној Европи (SEEDI) током пет година постојања организовала је пет конференција (2004. у Београду, Србија; 2005. у Охриду, БЈР Македонија; 2006. у Софији, Бугарска; 2007. на Цетињу, Црна Гора; 2008. у Београду, Србија). Конференција 2009. одржаће се у Бања Луци (Босна и Херцеговина). На свакој конференцији присуствовало је око 70 до 100 учесника који су представљали сопствене пројекте, искуства и проблеме на које наилазе. Конференције су такође привукле светски признате експерте из Европске уније, САД-а, Јапана и Египта, као гостујуће известиоце.

Преглед Националног центри за дигитализацију јесте часопис који од 2002. године издаје Математички факултет из Београда. Посебан део часописа „Саопштења Иницијативе за дигитализацију у југоисточној Европи” служи као форум за објављивање саопштења, извештаја о истраживањима и одабраних материјала представљених на конференцијама, као и других докумената који се односе на ову организацију и у складу са општим научним принципима часописа. На тај начин, улога овог гласила је да промовише процес дигитализације и да потпомогне формирање заједнице стручњака у регији. То је један од малобројних професионалних часописа из ове области. Представници организације SEEDI учествовали су на бројним састанцима мреже МИНЕРВА.

Ова организација је 2006. године спровела истраживање⁹⁵ о искуствима и резултатима у области дигитализације на регионалном нивоу. Истраживање је вршено у правцима које је одредила мрежа МИНЕРВА у својим ранијим националним истраживањима. На овај начин прикупљени су подаци о организацијама које формирају националну стратегију дигитализације и „онлајн” приступа електронским медијима, као и о институцијама које су већ деловале у овој области. Истраживање је јасно показало да ситуација у земљама региона варира и да државна регулатива није повољна, изузев оне у Хрватској. У будућности се треба озбиљно позабавити питањима квалитета и међусобне функционалности. Покретачи дигитализације су најчешће истраживачке групе, док у Европској унији културне институције имају главну улогу у овом процесу. Истраживање је подржала Иницијатива

⁹³ *Review of the National Centre for Digitisation*, доступан на адреси: www.ncd.matf.bg.ac.rs/?page=publications&lang=en.

⁹⁴ SEEDI: www.ncd.matf.bg.ac.rs/seedi.

⁹⁵ "Пописивање и дигитализација културне и научне баштине у југоисточној Европи" (објавили Н. Икономов и М. Добрева), 2006. www.ncd.matf.bg.ac.rs/seedi/documents.html.

за централну Европу (CEI)⁹⁶

Од самог почетка, SEEDI се развијала као неформална мрежа стручњака. Њен рад није ометала чињеница што функционише без редовне подршке са стране. Тренутни циљ иницијативе јесте да у сарадњи са водећим експертима Европске уније успостави стабилну инфраструктуру, помоћу које ће моћи да прати нова достигнућа и трендове, да обједини и унапреди тренутно непотпуно локално знање, олакша примену постојећих стандарда и да промовише дефинисање најбоље праксе, припреми институције земаља југоисточне Европе да учествују у будућим иницијативама Европске уније на пољу дигитализације. Једна од области будућег развоја јесте побољшање професионалног образовања усмереног на стручњаке из региона. Постојање Иницијативе за дигитализацију у југоисточној Европи помаже да се остваре контакти, али неопходни су стручни и професионални програмери који би дали велики допринос целом региону.

Чланови мреже SEEDI сматрају да је стратешки утицај ове иницијативе утврђивање локалних искустава ради њиховог изједначавања са стандардима Европске уније и повећање свести на локалном нивоу. То би било веома корисно за развој дигитализације у југоисточној Европи и за заинтересоване стране из Европске уније, као и за грађане који би могли да дођу до квалитетнијих културних и научних ресурса из области наслеђа ове регије. То би се могло остварити већом доступношћу различитих материјала у електронској форми, који би били представљени на доследнији начин, а поред тога и међусобно повезани. SEEDI покушава да потпомогне да се из пројеката малог обима закорачи ка обимним и интегрисаним ресурсима. Ако се позовемо на чувену изреку да путовање од хиљаду миља започиње првим кораком, SEEDI би могла да представља тај први корак ка јединственом регионалном присуству у области дигиталних ресурса културног наслеђа у региону југоисточне Европе.

⁹⁶ www.ceinet.org/home.php.

Паневропска сарадња: HEREIN, Информациони систем Савета Европе за културно наслеђе

european heritage network
европска мрежа културног наслеђа

Европска мрежа културног наслеђа (HEREIN), основана 1999. године захваљујући сарадњи између Савета Европе и Европске комисије, има за циљ да обједини европске државне институције задужене за област културног наслеђа.

Више од 40 земаља укључено је у ову мрежу која је доступна путем Интернета (<http://european-heritage.coe.int>). HEREIN је јединствен информациони систем ове врсте и пружа:

- базу података о европској политици, насталој на основу закључака са различитих скупова Савета Европе на којима су разматрана питања из области културног наслеђа;
- онлајн приступ омогућен институцијама, стручњацима и широј публици подразумева:
 - вишејезични речник (на 12 језика у 2009.) поједностављује сарадњу и правилно разумевање области покривене мрежом: <http://thesaurus.european-heritage.net>;
 - избор линкова са специјализованим базама података и Интернет сајтовима земаља чланица;
 - кратке вести;
 - простор под насловом „Откривање баштине“ са виртуелним изложбама као илустрацијом европске културне разноликости која се открива у заједничком културном наслеђу;
 - могућност организовања форумских расправа на теме од заједничког интереса.

Од 2010. године, мрежа ће располагати средствима за онлајн ажурирање података и новим алатима за међународну сарадњу. Осим података о политици у оквиру културног наслеђа, на основу којих се утврђују даљи кораци који ће се предузимати после седница Савета Европе, систем HEREIN пружа могућност онлајн израде и вођења студија путем објављивања студије случаја са темама које се односе на актуелна дешавања и приоритете.

Неки од основних елемената правног оквира који уређује заштиту културног наслеђа у информатичком друштву и друштву знања

Кајрин Леги и Аурелија Клајн (Aurélie Klein)

Фаро конвенција има за циљ да, између осталог, понуди оквир за постојећа техничка документа која поред права на културно наслеђе, успостављају закон који уређује културно наслеђе и његову заштиту.

Према члану 14 Фаро конвенције, елементи правне заштите културног наслеђа од суштинског су значаја и о њима би се могло нашироко расправљати, имајући у виду жустре дебате које се баве овим питањима, као и разноликост система који су на снази у европским земљама. У тексту који следи нећу покушати да обухватим ову проблематику у целости, већ да изнесем питања која треба поставити и да размотрим одабране правце у којима иде културна политика у одређеном културном окружењу, а који су поремећени појавом нових технологија и доступности широким масама.

1. Проблем ауторских и сродних права

У члану 14 ц наводи се главни циљ конвенције у погледу правне заштите објеката културног наслеђа. Он скреће пажњу на кључни значај заштите права на интелектуалну својину у ширем смислу, посебно у светлу појаве нових медија у области промовисања преношења знања, које се, поред осталих врши и у образовне сврхе.

Према француском закону о заштити интелектуалне својине, признање ауторског статуса представља основни аспект спровођења ауторских права будући да „аутор интелектуалног дела, већ самом чињеницом да је он његов творац, има искључиво интелектуално право својине које је универзално важеће“. То право обухвата интелектуални и морални аспект права власништва. Према томе, усвојени принцип је потврда искључивог права, а не само пуко право на накнаду, које аутори могу пренети на трећа лица, али искључиво својом слободном вољом.

Ауторска и сродна права не свде се искључиво на новчану накнаду. Оно подразумева друге аспекте, у првом реду право на ауторизовање података и давање радова на увид публици (право извођења), као и одређивање услова за њихово умножавање (право репродуковања). Велики број људи из дигиталне сфере често занемарује те елементе.

Будући да се актуелни француски закони из ове области заснивају на закону из 1957. године, може се рећи да су мањкави и неприлагођени информатичком добу.

Треба напоменути да се закон о интелектуалној својини у ЕУ великим делом ослања на француски закон и обратно. Ширење примене директива на све земље чланице ЕУ, омогућило је висок степен униформности и загарантовану „мирољубиву“ когезицију националних регулатива које су међусобно скоро изједначене уз неколико изузетака (на пример у Великој Британији на снази је принцип „коректне употребе“).

1.1 Дигитализација културних производа и услуга и појава интернетских заједница

Технолошки прогрес је омогућио да се развију нови начини читања или прегледања радова и предмета заштићених ауторским правима. Дигитализација је повећала могућност приступа културним производима, што представља позитиван потез. Са друге стране, тај тренд је ишао руку под руку са развојем Интернет мрежа и сајтова путем којих су радови и предмети из области културе постајали доступни бесплатно, а често и без сагласности власника. Потрошачи више не увиђају да су креативност и поштовање права аутора, уметника, писаца и извођача повезани.

Истовремено са развојем информатичког друштва, пиратерија се за многе кориснике Интернета на подмукao начин успоставила као нормална, редовна пракса и поред тога што је законски и морално погрдна.

У ове примере спадају: незаконито преузимање филмова, музике и видео игрица, било да се оно врши директно или индиректно, незаконито резервисање домена на туђе име које се врши ради касније продаје, онлајн продаја фалсификованих предмета, коришћење аукцијских сајтова за продају украдених предмета (на пример религиозних предмета или нумизматичких колекција), пиратски видео снимци, незаконита употребе фотографија које спадају у културно наслеђе и/или представљају објекте културног наслеђа. Ове појаве су постале свакодневна пракса неких корисника интернетске мреже и непрекидно се шире у недостатку законско-правног оквира који би пратио технолошки напредак.

Развој интернетских заједница и ширење великих мрежа са равноправних корисника у потпуности су променили сектор културе. Засноване на култури заједничког коришћења, напредне Интернет технологије (Web 2.0) поједностављују и појачавају размену пиратских радова на мрежи. Умрежавање је кључни фактор брзог развоја дигиталне пиратерије. „Пионири“ слободног приступа делима – првенствено музичким и филмским – били су централизовани сајтови попут Напстера. После провале надлежних органа на ове сајтове, настали су нови облици ширења пиратерије путем бројних децентрализованих мрежа које су самим тим и теже уочљиве.

1.2 Подизање свести корисника о потреби за унапређеном заштитом културе на Интернету

Корисници Интернета који у данашње време нелегално преузимају музику и филмове готово да немају осећај кривице што то чине. Они на ту појаву гледају као на последицу недостатка одговорности Интернет оператера (провајдера, дистрибутера садржаја), а не као на лични лош поступак, сматрајући да је задатак културног сектора да креира нове моделе гарантовања ауторских права. Стога је апсолутно неопходно подићи свест корисника производа о негативним последицама њиховог понашања, као и зауставити тенденције нелегалног ширења и репродуковања дела.

Да би решио ово питање у Француској, законодавац је покушао да прошири законску заштиту ауторских права на књижевна и уметничка дела објављена на Интернету путем закона (HADOPI од 12. јуна 2009.⁹⁷) који подржава „ширење и заштиту дела на Интернету“. Један од циљева је био да се заустави нелегално копирање и немарност претплатника (између осталог, закон предвиђа казну за преступ претплатника који дозвољавају трећим лицима да користе њихов приступ Интернету за нелегално преузимање садржаја), и то (1) постепеном борбом против пиратерије са циљем да се подигне свест и установе превентивне мере и (2) доступнијом понудом законом дозвољених садржаја на Интернету. У ширем смислу, намера је била да се заустави масовна пиратерија у области културе и да се пронађе алтернативно решење за законски поступак у случају повреде ауторских права – као што је установљено законом о регулисању ауторских и сродних права у информатичком друштву, бр. 2006-961 од 1. августа 2006.

1.3 Очување правног оквира и потреба увођења извесних изузетака везаних за културу

Неконтролисано ширење дела путем Интернета, често без дозволе аутора, сада захтева озбиљније мере, а пре свега на пољу осавремењавања антипиратских система да би се омогућила боља заштита ауторских права у време када се појављују нови, савременији и све бројнији начини за њихово угрожавање.

Противно неким размишљањима, информатичко друштво није умањило значај већ постојећих правних оквира. Приступ делима путем Интернета не може се сматрати потпуно бесплатним само зато што нам нове технологије то дозвољавају. И поред тога, ниједан закон о националној интелектуалној својини или још боље, ниједна препорука европских организација нема за циљ да заступа концепт непроменљивости тих права. Свакако, морају постојати одредбе којима ће бити регулисани

⁹⁷ Закон бр. 2009-669, или "HADOPI 1" објављен је 12. јуна 2009. Закон је цензурисан од стране Уставног савета Француске 10. јуна, после чега није садржао никакве санкције у случају повреде ауторских права на интернету.

Други текст закона о „правној заштити ауторских права за књижевна и уметничка дела на интернету“ (HADOPI 2) се још увек разматра и требало би да садржи казнене законске мере.

изузети. Поред права на цитирање и пародирање, у изузетке спадају и право на репродуковање у строго приватне сврхе, прегледање штампе, копирање ликовних радова и скулптура ради увршћивања у каталоге јавних аукција, репродуковање у образовне сврхе или за потребе неких културних институција или ради информисања о радовима из области графичких или пластичних уметности и архитектуре.

1.3.1 У вези са чланом 14 конвенције, може се дати примедба о изузетку коришћења у образовне сврхе наведеном у члану 5.3а Директиве Европског Савета 2001/29/ЕЦ. Циљ овог изузетка јесте да се дозволи коришћење или репродуковање делова неког дела искључиво за потребе образовања и под условима строго одређеним државним законом, будући да директива препушта парламенту сваке државе да дефинише до које мере ће то да уреди.

Дело се мора користити искључиво за потребе давања примера у подучавању или научном истраживању, искључујући све активности рекреативне природе:

- публика за коју се дело користи или репродукује подразумева искључиво ученике, студенте, наставнике или научнике чији је рад директно повезан са делом;
- коришћење или репродуковање дела неће бити вршено у било какве комерцијалне сврхе;
- носилац права треба да прими фиксну надокнаду, што се неће односити на пренос права на репродуковање дела фотокопирањем, фотографисањем и сл.;
- у Француској је овај изузетак ступио на снагу 1. јануара 2009.

1.3.2 Други изузетак од монопола на ауторска и сродна права, такође регулисан европском директивом, примењује се на извесне културне институције, као што су библиотеке, музеји и архиви (члан 5.2ц Директиве 2001/29/ЕЦ).

Овај изузетак се односи на репродуковање дела у сврху њиховог очувања или стварања услова за консултације „на лицу места“, које врше библиотеке отворене за публику, музеји или архиви, под условом да на основу тога не остварују никакву материјалну или комерцијалну корист.

Важно је напоменути да се европске земље посебно старају да одрже равнотежу између основних принципа поштовања права на интелектуалну својину и права на културу и немо очување.

2. Поузданост извора: концепти оригинала, пародије, карикатуре, итд.

Иако дела уживају заштиту већ на основу чињенице њиховог стварања, без обзира на медијум који их преноси, постоји извесан број прецизно наведених изузетака у којима се дела могу користити без претходне сагласности аутора. То посебно важи за право на хумор, или да се прецизније изразим, изузетке представљају пародија (идентификација дела) и карикатура (исмевање особа на положају), али под строго одређеним законским условима:

- такво дело се мора разликовати од оригинала;
- дело се не сме користити у комерцијалне сврхе;
- дело има за циљ да насмеје људе – то је услов који судови тумаче доста слободно.

Премда су изузеци попут пародије, пастиша и карикатуре неопходни да би се очувала равнотежа између слободе информисања и изражавања и права на интелектуалну својину, веома разграната употреба ових хумористичких форми на Интернету ипак отвара питање поузданости извора и аутентичности радова који се преносе путем Интернета. Како направити разлику између оригиналног дела и пародије или карикатуре? Неопходно је дефинисати ограничења за ове изузетке и регулисати их државним законима, како пародија (као ново дело) не би могла да се побрка са оригиналним делом и како би олакшице служиле за ширење и повећање културног наслеђа, а не за његово гушење.

3. Потреба да се личне слободе ускладе и изједначе

Коришћење нових технологија за лакши приступ културном наслеђу и његовом несметаном ширењу може да доведе до кршења неких основних личних слобода установљених на европском и националном нивоу.

Према томе, дошло је време да се поврати изгубљена равнотежа између основних права корисника Интернета (право на информисање, образовање, културу и др.) и подједнако легитимних права стваралаца на власништво над сопственим делом и на накнаду, а која се у данашње време често нарушавају. Европске земље треба да ускладе та права и слободе, а не да стварају приоритете:

- права на својину (материјалну и нематеријалну);
- слобода изражавања;
- право на информисање (а посебно на образовање и културу);

- слобода трговине и индустрије;
- слобода комуникације.

4. Нова врста креативног рада проистеклог из информационих и комуникационих технологија и културе: СС јавне креативне лиценце (*Creative Commons*)⁹⁸, од аналогних ка бесплатним софтверима

Иако су радови често дело једног аутора који има монопол над њиховом заштитом, у изради радова може да учествује и више аутора. Таква дела закон дефинише као колаборативне, колективне и композитне радове.

Поред ових традиционалних категорија, појавила се и једна нова, настала комбинацијом информационих и комуникационих технологија и културе, а то је категорија јавних креативних лиценци.

СС јавне креативне лиценце уведене су као одговор на констатацију да актуелни закони за заштиту ауторских права спречавају ширење културе. Овим дозволама се у услове ауторских права укључује и непрекидно право на ширење дела, па самим тим и културе.

Покрет креативних лиценци повезан је са трендом ширења креативних радова и предлаже модел дозвола за објављивање дела на Интернету и ван њега. Оне су замишљене да поједноставе коришћење поменутих дела.

Њихова сврха јесте да:

- пруже законски инструмент који гарантује заштиту права аутора уметничког дела и слободно циркулисање културног садржаја тог дела;
- омогуће ауторима да дају допринос културном наслеђу тако што ће њихова дела бити доступна „у јавном домену“ (у ширем смислу).

Аутори одлучују како ће се ово решење примењивати на њихово дело тако што бирају једну од постојећих дозвола (бирањем услова који највише одговарају делу које желе да објаве, уз могућност да задрже, у оном делу у ком то желе, неке од традиционалних облика ауторских права).

Различитим облицима лиценцираног коришћења дела одговара шест могућности комбиновања четири групе услова:

⁹⁸ Непрофитна организација Creative Commons установила је СС јавне креативне лиценце, са циљем да омогући лакшу размену знања у областима образовања, научних истраживања и за друге претежно некомерцијалне потребе. СС лиценце омогућују ауторима оригиналних дела да одређена права по основу ауторства задрже, а нека друга уступе другима на коришћење. Извор: <http://racunartsvoinformatika.wordpress.com/2011/11/19kako-da-koristite-materijale-sa-interneta/>. Прим. преу.

- право: мора се навести заслуга аутор за стварање основног дела (што је обавезно према француском закону);
- некомерцијални карактер: дело се не сме користити у комерцијалне сврхе или за остварење профита без дозволе аутора;
- забрана прераде дела: дело мора остати непромењено; није могуће користити дело у целини нити неке његове делове за стварање новог, композитног дела (коришћење одломака или узорака, на пример, није могуће);
- употреба уз дозволу: изведена дела су дозвољена, али морају носити исту дозволу.

У зависности од врсте дозволе, одабрани део јавности имаће мању или већу слободу приступа и коришћења дела.

Издавањем јавних креативних лиценци, уместо да свим корисницима одобри право коришћења, као што је то случај са класичним ауторским правима, аутор дела сада унапред одлучује о условима коришћења дела и о томе обавештава кориснике.

Ипак, поставља се питање законитости ових дозвола. Да ли су оне валидне или се налазе у супротности са традиционалним законима о интелектуалној својини (посебно у делу који се односи на морално право аутора)? Француски судови до сада још нису дали одговор на то питање, али су два европска суда – шпански и холандски, ове дозволе признали као обавезујуће.

Закључак

Добробити заштите културног наслеђа и нових технологија не смеју се узајамно искључивати, већ треба да буду комплементарне и у најбољем интересу и корисника и аутора, будући да првима омогућавају приступ великом броју културних садржаја, а другима дају могућност да своја дела шире путем моћних мрежа. Како наводи последњи параграф члана 14 конвенције, циљ је да се успостави успешна равнотежа између стварања нових дигиталних садржаја који се односе на културну баштину и очување постојеће, установљавањем одговарајућих регулаторних и законских оквира усклађених на европском нивоу.

И управо је ово циљ за који европске земље морају предузети сложну и заједничку акцију у борби против повреде права на интелектуалну својину на дигиталним мрежама, а уз загарантоване личне слободе, приступ информацијама и задовољење образовних потреба корисника тих технологија у циљу „унапређења приступа културном наслеђу и користи које одатле проистичу“.

Коришћени документи

European Commission Green Paper of 27 July 1995 on Copyright and Related Rights in the Information Society (COM (95) 382 final)

Зелена књига Европске комисије од 27. јула 1995. о ауторским и сродним правима у информационом друштву (COM (95) 382 завршни део – није објављен у Службеном листу)

Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May

2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society (Official Journal L 167 of 22 June 2001).

Директиве Европског парламента бр. 2001/29/ЕЦ и Савета Европе од 22. маја 2001. о хармонизацији извесних аспеката ауторских и сродних права у информационом друштву.

Commission Recommendation 2006/585/EC of 24 August 2006 on the digitization and online accessibility of cultural material and digital preservation (Official Journal L 236 of 31 August 2006).

Препоруке Комисије 2006/585/ЕС од 24. августа 2006. о дигитализацији и онлајн приступу материјалима из области културе и дигитално очување (Службени лист Л236 од 31. августа 2006.)

Арнавуткој и Сулукуле: интервју и посебна студија

Дефне Гурсој (Defne Gürsoy)

Истанбул ће 2010. године бити европска престоница културе. Још од давнина, овај мегалополис обухвата мноштво места, сироменике и насеља која се данас смајрају делом свейске културне баштине. На обалама Босфора, мореуза који дели град на два дела, налазе се историјска насеља са знаменитостима од изузетног значаја. Током последњих деценија сироведен је низ стварања за планирање и „урбану рејенерацију“, а неке од њих су и сироведене у дело захваљујући политичарима и представницима локалних власти.

Овај чланак се бави искуствима два случаја у којима су грађани бранили своје право на наслеђе, у два насеља у Истанбулу. Први случај је Арнавуткој, чији је успех послужио као пример за покретање других кампања. Други случај, Сулукуле, није имао „срећан крај“, упркос до сада незапамћеном међународном ангажовању (посебно држава Европе).

Арнавуткој: борба локалног становништва против „трећег моста“ преко Босфора

Интервју са Махмутом Челебијом, Председником Удружења становника Арнавуткоја

Све интензивнији друмски саобраћај са једне на другу страну мореуза тренутно се одвија преко два висећа моста. Радови на железничком тунелу Мармарај који ће 2012. године спојити две обале Босфора почели су 2004. године. Међутим, непрестано траје и расправа о томе да ли је потребно градити нове мостове, а један од првих пројеката требало је да прелази кроз Арнавуткој, на европској обали. Генерални директорат за аутопутеве и министарство за јавне радове 1998. године одлучили су да у селу поставе носеће стубове моста и прилазне саобраћајнице. Становници су се одлучно успротивили и изборили да сачувају интегритет својих насеља. Удружење становника Арнавуткоја на Босфору сада је преузела Локална група за иницијативу у Арнавуткоју, која је водила почетну кампању. Разговарали смо са Махмутом Челебијем, садашњим председником удружења.

Можете ли нам објаснити по чему је Арнавуткој тако посебан?

Село је током векова претрпело неколико пожара, посебно у другој половини XIX века. То је драстично променило урбанистички план места, чији тренутни изглед – са улицама које се секу под правим углом – датира

из тог периода. Због брдовитог терена, неке улице су у облику степеница, а све куће, са највише два или три спрата и малим балконима на последњем спрату, гледају на Босфор. Већина од 300 сеоских зграда које су под заштитом старе су преко сто година.

Власништво над кућама се поново променило осамдесетих година прошлог века. Старе дрвене куће у којима су живели припадници грчке заједнице и које су представљале богатство овог места, откупиле су скромне турске породице, пошто је велики број Грка напустио ове крајеве педесетих, шездесетих и седамдесетих година XX века. Непосредно после тога, због немогућности да покрију трошкове реновирања и одржавања, те исте турске породице сале се у скромнија предграђа Истанбула, а своје поседе продају младим паровима, интелектуалцима из средње и више класе. Шпекулације на тржишту некретнина су тако омогућиле новој буржоазији да купи чувене куће у Арнавуткоју, што је довело до друштвене и етничке трансформације места: 1912. године 93% становништва није било муслиманске вероисповести, а данас је тај проценат само 3%.

Шта је покренуло кампању?

Јилмаз Гувен, локални апотекар и председник села још 1997. године окупио је становнике у удружење. Следеће године, у штампи се појавила вест да ће изнад наших кровова бити изграђен мост висок 40 метара. То би значило рушење неколико значајних зграда како би се направио простор за носеће стубове моста и прилазне саобраћајнице. Било је очигледно да изградња трећег моста преко Босфора ни у ком случају неће решити проблем саобраћаја у Истанбулу. Тиме би се једино уништило историјско наслеђе старо преко 1.500 година. Наше удружење становника заправо се активирало у тренутку када је било суочено са опасношћу изградње моста.

Која сте прелиминарна истраживања спровели?

Консултовали смо све постојеће књиге и чланке о историји нашег места. Уз помоћ тог материјала, били смо у могућности да скупимо сву потребну документацију, коју смо потом предали медијима. Успели смо да информишемо свих 5.000 становника преко семинара које смо држали у њиховим домовима. То им је омогућило да стекну знања о месту у којем живе. Људи преузимају одговорност за своје наслеђе и прикупљају информације које су им потребне у заједничкој борби против нечега што им прети тек онда када о томе довољно знају. Становници Арнавуткоја увидели су да је најбољи начин преузимања одговорности за своје место тај да се упознају са његовом историјом. Истраживање које смо спровели показало је да је до тада написано врло мало књига о друштвеној историји села. Упркос томе, рад у оквиру кампање учинио је да мештани постану свесни друштвене и етничке разноликости својих суседа, занатлија и бакалина са којима живе раме уз раме од када су се овде доселили. Постали смо свесни вредности која нам је све време била пред носом. Променили

смо своје ставове. Водили смо се изреком Марсела Пруста, која гласи: „Прави пут до открића није у тражењу нових простора, него у гледању новим очима”. Снагу за нашу иницијативу давао нам је заједнички циљ.

Кампања нам је такође пружила прилику да обновимо усмену историју Арнавуткоја, почев од интервјуисања најстаријих становника. Сакупљали смо породичне фотографије и документа мештана. Неки некадашњи становници дошли су 1999. године из Грчке на обележавање стогодишњице православне цркве Аја Стаки Таксиархис и били су довољно љубазни да са нама поделе своју верзију историје села. Процес архивирања овог усменог наслеђа је у току.

Одржавали смо састанке сваке среде. Из тога је проистекао висок степен укључивања мештана у иницијативу. Први корак је био да све информације и знање које смо прикупили поделимо са мештанима села. Сваке недеље смо се окупљали у сеоској кафани, у који смо позивали многе истраживаче и експерте из области архитектуре, урбанизације и просторног планирања, заштите баштине и права. Такође смо позивали представнике седме силе. Постепено смо састављали акциони план. Саопштења у медијима помагала су нам да искажемо своју одлучност. Наглашавали смо чињеницу да је ово проблем који се тиче свих становника града, па чак и државе.

Да ли сте добили довољну подршку сектора цивилног друштва Истанбула?

Прва НВО која нам је помогла јесте Удружење за људска насеља, које од оснивања 1996. године води Корхан Гумуш. Након тога се око 30 невладиних организација придружило нашој иницијативи, под паролом „НЕ трећем мосту!”. Ова велика групација није била хијерархијски организована, већ је функционисала на принципима једнакости и међусобне помоћи. Сви мештани су се укључили: месар, пекар, учитељи, државни службеници у пензији, млади ученици, домаћице, банкар и остали. Ту су били и представници етничких мањина, укључујући преостале грчке и јерменске породице, као и Курде који су се населили у брдима Арнавуткоја пошто су побегли од насиља на југоистоку земље. Сви смо удружили снаге како бисмо спасли своје место. То је било демократско организовање, а не побуна. Ипак, медији су ти који су нам највише помогли, чак толико да нас је на крају министар за саобраћај питао у чему лежи тајна нашег успеха у медијима!

Водећи научници и познате личности такође су се окупили око ваше иницијативе?

Огроман број људи је пружио подршку овој грађанској иницијативи без преседана. Свесрдну помоћ у борби против изградње моста прво нам је пружио Удружење архитеката Истанбула. Њихов тадашњи председник је у једном од својих говора на нашем главном тргу рекао да ће „Арнавуткој писати нову историју”. Градоначелник Истанбула, Али Муфит Гуртуна, присуствовао је свим нашим сајмовима који се одржавају сваке године

почетком јуна. И медији су били присутни. Да не бисмо изгубили независност и аутономију колективног покрета, сами смо финансирали све наше активности од средстава зарађених на сајмовима и концертима.

Припремили смо мноштво брошура, а петиција коју је покренула мала група људи попримила је националне размере. Цело село било је украшено постерима који су пратили кампању. Инсценирали смо лажно рушење места помоћу правих булдожера. Блокирали смо путеве који воде до села. Поп звезде су држале бесплатне концерте. Савремени уметници су постављали изложбе. Посетиоци су наилазили на огромни билборд на коме је писало „Место је под заштитом становника Арнавуткоја!“.

Свесни да помоћу медија најпре можемо да испунимо свој циљ, а да и сами то не постанемо, послали смо прикупљену документацију надлежнима у свим медијима и главним колумнистима. Навели смо решења која су предложили стручњаци за просторно планирање и релевантна удружења стручњака. Наша петиција је прво достигла национални, па интернационални ниво, а онда смо је послали министру за саобраћај.

Дебата око моста код Арнавуткоја убрзо је постала једна од главних јавних расправа у Турској. То је пре свега била последица наше упорне намере да учествујемо у процесу доношења одлуке о важној ствари, која се тичала свих нас, уз подршку свих који су учествовали у процесу (медији, научници, политичари итд.) Признајући да су скромни становници једног села имали пресудну улогу у процесу доношења одлуке, сви учесници су показали дотада невиђени пример демократије на делу.

Ви подржавате друга решења за проблем преласка преко Босфора, као што је железнички тунел?

Да, у потпуности. Знамо да је неколико грађевинских конзорцијума било позвано да гради железнички тунел испод Босфора. Ми смо сакупили информације о томе и пренели их нашим суграђанима. За посао изградње тунела изабран је јапанско-америчко-турски конзорцијум. Радови су почели 2003. године и тунел треба да буде завршен 2012. године.

Да ли ће тунел решити проблем саобраћаја у Истанбулу? Да ли ће тако престати потреба за мостовима преко Босфора?

Не. Тунел ће само делимично решити проблем и олакшати проток саобраћаја преко Босфора. Влада је већ најавила своју жељу да види и трећи мост преко Босфора. Поменуће су следеће руте:

- Румели Каваги – Јуша Тепеси
- Киречбурну – Бејкоз
- Гарипче – Појразкој
- Арнавуткој – Ваникој

Да ли то значи да Дамоклов мач и даље виси изнад Арнавуткоја?

Да, виси. Опасност није у потпуности отклоњена, иако се чини да надлежни за доношење ове одлуке подржавају трећи мост који би био северно од града, што би значило да би прелаз био код Саријера. Чим смо чули ове гласине, контактирали смо становнике Саријера, помогли им да оснују групу грађана и показали им како да воде кампању по узору на нашу. Активно учествујемо у свим њиховим догађајима.

Желео бих да нагласим да је наш труд у спречавању изградње висећег моста у нашем месту довео до повећања свести о другим вредностима. На пример, наша иницијатива учинила је да се проблеми животне средине врате у локални програм политичког и друштвеног деловања. Чувене јагоде из Арнавуткоја поново се гаје у стакленим баштама на нашим обронцима. Такође су учињени напори да људи науче основне појмове о животној средини. Сада се све старе куће у селу обнављају и сади се дрвеће, што представља други начин помоћи у спречавању недозвољене градње.

Један од најкориснијих резултата наше иницијативе јесте и отварање ватрогасне станице у селу. Сада више не морамо да чекамо да ватрогасци стигну из Бешикташа, што у хитним ситуацијама увек предуго траје. У Турској постоји „грађевинска мафија“ која подмеће пожаре у зградама од историјског значаја, како би на њиховом месту могло да се изгради нешто модерније. Ми смо тражили сопствену ватрогасну станицу пре шест година, и иако је потрајало, сада ватрогасци коначно могу хитно да реагују и спасу наше старе дрвене куће.

Охрабрени нашим искуством, становници још неких места започели су иницијативе на обе обале Босфора. Већина њих нису „у опасности“, али се ипак боре за побољшање и очување своје културне баштине.

Арнавуткој („Арнаутско село“ на турском) јесте село на европској обали Босфора. Историја овог истанбулског насеља почиње у IV веку нове ере, када је било познато под именом „Хестиа“. У доба Византије називало се „Промоту“ и „Анаплус“. После тога, променило је име у „Мега Ревма“ („јака струја“ на грчком), зато што близу села протиче најјача струја Босфора. За време Византијског царства, верници су одлазили у многобројне цркве. После пада Цариграда 1453. године, османски Султан Мехмед II (звани Освајач), у оквиру своје политике расељавања, тамо је населио албанске јањичаре. До XX века, село је и даље било насељено већинским грчким, јерменским и јеврејским породицама, иако се велика већина Јевреја одселила после разорног пожара с краја XIX века. Нарочито у тим годинама после пожара у село долази први већи талас муслиманских породица.

Након проглашења Републике Турске 1923. године, анексом мировног уговора потписаног у Лозани раније те године, регулисана је „размена становништва“ између Грчке и Турске. Грци из Арнавуткоја нису били поштеђени. Затим је 1942. године уведен Закон о порезу на богатство, који је у суштини важио за немуслиманске мањине, затим је 6. и 7. септембра 1955. године извршен погром Грка у Истанбулу, а касније је наступио сукоб између Грчке и Турске око Кипра, који траје од 1964. Ови догађаји довели су до масовног исељења Грка.

Данас је остало само 80 Грка и шачица Јермена, као и две цркве, Таксиархис и Профити. Грчка основна школа још увек опстаје, са десетак ђака. Нову разноликост места чине досељеници из руралних подручја, затим из црноморског приобалног подручја, Курди из источне Анадолије и житељи из других делова Турске. На Ускрс се у Арнавуткоју баца крст у море, чиме се по православном обичају подстиче обиље рибе и добро здравље рибара.

Људи из целог света воде кампању за Сулукуле, најстарије ромско насеље у Турској...

У Истанбулу се ради на многим пројектима урбане обнове и регенерације. Закон о обнови, заштити и коришћењу оштећених културно-историјских добара из 2005. године сврстао је неколико историјских делова града у категорију зона урбане обнове. Сулукуле, или, како званично име гласи, Неслишах и султанија Хатице, прво је насеље на листи зона урбане обнове. Оно лежи на полуострву од историјског значаја, у непосредној близини зидина Истанбула, које се налазе на UNESCO-овој листи светске баштине. У овом градићу је готово хиљаду година живела највећа заједница Рома у Турској, која је 2008. године бројала 3.500 становника.

Крајем 2006. године Савет министара наредио је „хитну експропријацију“ у појединим деловима општине Фатих, укључујући Сулукуле. Циљ је био поновна изградња насеља у којима су многе куће биле неподобне за становање, а тиме би се онда њихови услови живота поправили. То је подразумевало пресељење становника Сулукулеа у удаљено предграђе Ташолук. Општина је изнела план дугорочног зајма који би покрио трошкове пресељења Рома из Сулукулеа, али већина њих није могла да плаћа предложену месечну рату. Почела је правна и грађанска борба против одлуке о „хитној експропријацији“. Удружење за заштиту и развој ромске културе из Сулукулеа водило је кампању, а помоћ је пружио Удружење за људска насеља, као и Удружење за приступачан живот.

Грађани Турске осудили су политику „гентрификације“⁹⁹ коју су водили представници власти на нивоу државе и општине. Постављена је платформа „40 дана и 40 ноћи у Сулукулеу“, намењена свим интердисциплинарним иницијативама у вези са рушењем ромске четврти. Волонтери из целог света подржали су локалну кампању. Студенти и научни истраживачи из европских и америчких школа за урбанизацију, просторно планирање и архитектуру спровели су научна истраживања на ову тему. Филмски режисер Тони Гатлиф (Tony Gatlif), члан жирија за доделу награде Савета Европе FASE, на Међународном филмском фестивалу у Истанбулу 2008. године подржао је иницијативу и остао после фестивала да искаже своју подршку становницима Сулукулеа. Певач Ману Чао (Manu Chao) је на свом вебсајту затражио помоћ за потписивање петиције за заштиту Сулукулеа (www.manuchao.net/news/sukule-istanbul2/index.php). Ромска удружења и организације из целог света предузеле су мере у својим земљама. Поруке подршке стизале су из удаљених делова света као што су Латинска Америка и Јапан и охрабривале су становнике.

Крајем августа 2008. године већи део ове области био је срушен. Роми из Сулукулеа ће морати да пронађу друго место за живот, али њихово насеље ипак представља добар пример међународне подршке великих размера. Сви активисти су прихватили Сулукуле као део заједничког европског наслеђа.

⁹⁹ Термин гентрификација овде означава принудно исељавање сиромашног становништва из неусловних насеља ради изградње пословног простора и др., често без понуђеног алтернативног смештаја. Gentry, енгл. – господски staleж, staleж образованих и имућних. Прим. прев.

Четири интервјуа

Алексис Ипатовцев (Alexis Ipatovtsev)

Санкт Петербург: идеалан европски град?

Интервју са Жоржом Ниваом (Georges Nivat), професором Универзитета у Женеви

Да ли је истина да идентитет Санкт Петербурга вуче корене из Холандије?

Да, тако је. Та чињеница је можда најјасније приказана у филму Александра Сокурова, *Елеџија о путовању*, у којем Сокуров путује од Русије до Зандама у Холандији. Филм није реконструкција историје, али су историјски подаци тачни. По доласку у Зандам, он одлази у музеј, где, попут слепог човека, додирује мали пејзаж не тако познатог уметника. Слика приказује омању луку, са бродићем који испловљава. Псић лаје, а двоје или троје људи нешто довикују. Ту се зачује глас Сокурова који се пита куда брод плови. Ова мала холандска лука у метафоричном смислу представља Санкт Петербург и Петра Великог, оснивача града, који се у XVII веку запутио у Холандију.

Сигурно постоји неки разлог за ову опчињеност Холандијом?

Она је, упркос малој површини, у XVII веку била велика европска сила која је поразила војску Луја XIV. Холанђани су имали одличне производе, као и своје колонијално царство. Петар Велики је од њих преузео идеју о развоју трговине у Русији и модернизацији руске занатске делатности. Заговарао је капитализам и оснивао трговачке еснафе. Позивао је Холанђане да се доселе у Русију. Међутим, најбројнији досељеници били су из Немачке, посебно из области Швабије. Петар Велики би на својим путовањима по западној Европи позивао људе који су му се свидели, поготово архитекте и уметнике, да пођу са њим. Били су му потребни због академије наука и малог универзитета који је основао. Парадоксална чињеница је да је Петар Велики био циновске грађе, висок преко два метра, али су му се допали ниски плафони холандских крчми, па је чак наредио да се неке од његових палата саграде у том стилу, са веома ниским плафонима.

Да ли је тачно да су у граду постојале иностране четврти ?

Постојале су швајцарска, немачка, финска и шведска четврт. Али све су биле израђене у истом стилу као и Санкт Петербург, који је космополитски град. У њему се чак налази огромна, прелепа цамија. У граду данас постоје европски путокази које треба следити, са идејом да се истакне који су све велики Европљани радили у овом граду, како би се сваки Европљанин у њему осећао као код куће. Заправо, Европљани се свакако осећају као код куће у Санкт Петербургу. Они су „код куће“, али у једној другој, већој димензији. Немогуће је посматрати Санкт Петербург изван контекста Русије.

Да ли Санкт Петербург представља оно најбоље што Европа има?

Већина Европљана и осталих посетилаца данас сматра овај град изузетним. Град поседује уједначеност стила којим се поноси. По томе се разликује од Лондона или Париза, градова у којима су само поједина насеља уједначеног стила, док је у Санкт Петербургу цео историјски град уједначен. Међутим, треба се сетити да он није одувек сматран лепим градом. У XVIII и XIX веку житељима су досадили грађевинске скеле, будући да је само изградња Катедрале Светог Исака трајала 50 година. Током изградње променило се неколико архитектата, а цркву је довршио француски архитекта, Огист Монферан, који се овог задатка прихватио још као веома млад. Иако није био православне вере, била му је поверена изградња велелепне православне катедрале, што показује да је Николај И био човек широких схватања. Црква Св. Исака је заправо прилично необична катедрала, будући да није пројектована према уобичајеном плану изградње православних цркава, иако има велику куполу и четири мања звоника, па издалека – из приличне удаљености – подсећа на руске цркве са пет купола. Купола је готово диспропорционална, али је необично лепа и делује као да лебди. Црква је у својој основи квадратног облика. Она не личи на православну цркву, а ни на римску базилику, премда се може упоредити са црквом Светог Петра у Риму. Она је симбол града, као и бронзана статуа коњаника која је дело другог француског уметника, Фалконеа, који је, као и Монферан, био потпуно непознат у Француској. Овог младог скулптора је одабрала Катарина II, чиме је отпочела његова дугогодишња каријера у овом граду. Ова статуа, која представља Петра Великог, налази се на гранитном блоку који је набављен из Финске и чији је транспорт у Русију трајао две године.

Према томе, може се закључити да је постојала жеља да се у град укључи цела Европа?

Идеја је била да се сагради европски град, који ће бити артифицијелно и геометријски обликован. Са три авеније које крећу од Адмиралитета, подсећа нас на Версај, премда је то стил који потиче још од античког доба. Ипак, нису сви били одушевљени њиме. Маркиз де Кистин на пример, описао га је као град саграђен у прилично јефтиним „америчком стилу“.

Под „америчким“ подразумевао је вештачки. Сматрао је да Америка копира древну Италију, следећи општеприхваћен европски концепт још од ренесансног доба. Ренесанса представља поновно рођење Августове Италије и Римског царства. У том смислу, и Санкт Петербург је још једна Италија или Грчка, али у руском стилу. Размере и димензије у којима су Санкт Петербург изградиле разне европске архитекте дају граду руски карактер. Он је различит од Версаја. А ту је и северњачки утицај, са упадљивим звоничима у холандском стилу.

Да ли Вас локална архитектура града из XIX века подсећа на Беч и Берлин?

Таква архитектура била је у моди у том периоду. Сви они који су овде градили своје куће, ангажовали су архитекте из Француске или Беча. Постоје и неке барокне зграде у Санкт Петербургу. Барокни стил се раширио од Француске све до Москве и карактеристичан је како за Русију, тако и за Пољску и Чешку. Без обзира на све ове различите утицаје, град као целину одликује невероватна хармонија, по мом мишљењу, захваљујући начину на који је искоришћен простор. Санкт Петербург не представља збирку стилова, већ је јединствена креација. Зграда Адмиралитета сама по себи није посебно лепа, али поглед на из даљине са градским окружењем јесте прелеп.

Да ли у Европи постоји још неки град који је био под толико различитих утицаја током тако кратког временског периода (укупно два века)?

Не постоји. Санкт Петербург је био богат град, док други градови Европе нису имали довољно средстава да доведу толико талентованих уметника. Град је имао много користи од богаћења владајуће династије. Музеј Ермитаж је изузетан. Иако можда не поседује најбољу збирку, садржи неке изванредне експонате који су права ремек дела.

Да ли град можемо посматрати као место европског сећања?

Када је писац који је писао под псеудонимом Блез Сандрар путовао по Русији, у свој план путовања није укључио Санкт Петербург. Није га занимао европски стил, па је отишао у Њижни Новгород, у потрази за нечим другачијим, односно материјалом за своју дугу поему *Транссибирска проза*. Град се данас посматра као један део „идеалне Европе“, која се простире од Фиренце до Кембриџа и од Прага до Санкт Петербурга, преко Партенона и Егејских острва. Свако ко жели да упозна Европу треба да посети Санкт Петербург. Русија је надокнадила много тога на пољу културе, доносећи одлуке самостално.

Руско друштво је почело изузетно да се занима за наслеђе? Шта је по Вама разлог за то?

Ово се дешава широм Русије. Бројни стручњаци су се активирали у својим местима. Често им недостаје одговарајућа обука, али су пуни елана и вредно раде на оживљавању народних успомена. Значајна је чињеница да су целу Русију, све до Владивостока, саградили Европљани. У културном смислу, Европа се простире до Владивостока. Свуда постоји жеља за упознавањем са наслеђем, што се чак користи у промотивне сврхе, јер продавнице и ресторани враћају своја некадашња имена. Санкт Петербург има многе финске називе места, који се сада поновно појављују. Међутим, још већи значај има реконструкција уништених споменика, што показује жељу да се они поново прихвате као културна добра.

Да ли је Санкт Петербург прототип европске престонице?

Оснивачи Санкт Петербурга показали су да су били прави Европљани јер су Европу сматрали колевком културе издељеном донекле вештачким границама које су раздвајале краљевства, кнежевине и епархије. То нису биле културне границе. Ниједан град не може да се прогласи „престоницом Европе“, јер ниједан од њих за Европу не представља главни центар моћи. Европа ће увек остати уједињена у својој разноликости.

Разноликост наслеђа на границама: Теријоки/ Зеленогорск и Карелија

Интервју са Јуком Мартиненом (Jukka Marttinen), потпредседником клуба Теријоки

Теријоки се још у XVI веку у званичним документима помиње као рибарско село, али његов модерни период почиње после отварања пруге Рихимеки-Санкт Петербург 1870. године. Због свог положаја на обали, град је током лета привлачио мноштво богатих посетилаца из целог света и крајем XIX века почиње кратко, али славно „доба вила“. Изграђено је око 3.500 зграда. Према томе, наслеђе Теријокија је врло мешовито?

Тако је. Од свих градова у Финској пре руске револуције, јасно је да је Теријоки у највећој мери имао интернационални карактер. Говорило се преко 20 језика, а постојало је и око 20 вероисповести. Био је то веома мешовит, европски град. Руска револуција је 1917. године ставила тачку на овај период. После проглашења независности Финске, Теријоки је поново постао популарно одмаралиште познато као „Ривијера Севера“. Овога пута су Финци били најчешћи гости на плажама. После Другог светског рата, град је постао део Совјетског Савеза, а становници су се углавном преселили на југ Финске. Тада град добија совјетско име, „Зеленогорск“ и насељавају га становници из других делова Совјетског Савеза.

Када је основан Ваш клуб љубитеља наслеђа?

Клуб Теријоки основан је 1977. године, не одмах после рата као што је то био случај са многим финским друштвима за очување културног наслеђа Карелије. Нас има преко 300, али је број активних чланова око 20. Проблем је у томе што је просечна старост чланова прилично велика. Такође смо и део Лиге за Карелију, веће организације која окупља различита друштва која се баве наслеђем у Карелији. Главни циљ нашег клуба јесте да зближимо оне који су у Карелији живели пре рата са млађом генерацијом. Моји родитељи воде порекло одатле, али ја никада нисам тамо живео. Сви који су заинтересовани за наслеђе Теријокија добродошли су. Клуб чува сећање на Теријоки и покушава да промовише како Теријоки, тако и његово наслеђе и вредности које га прате. Лига за Карелију сваке године организује састанак током једног викенда, сваки пут у другом месту у Финској, и тада се сви ови клубови за заштиту наслеђа Карелије окупљају и међусобно размењују све облике наслеђа: песме, књижевност, традиционална знања и вештине, итд. Наслеђе Карелије у Финској тренутно је у добрим рукама.

Какав однос имате са онима који данас живе у Теријокију?

Имамо прилично добар однос са Русима који данас живе тамо. Нисмо много радили са младим, али имамо одличну комуникацију и сарадњу са локалним властима. Добро познајемо градоначелника Зеленогорска. Једном годишње, последњег викенда у јулу, чланови нашег клуба одлазе у Теријоки. Локално становништво у то време одржава Фестивал у Зеленогорску и последњих десет година су позивали Финце да им се придруже у свечаној поворци кроз улице града. Зеленогорск је пре четири године потписао званични уговор о братимљењу са парохијом Јарвенпа, удаљеном 40 km од Хелсинкија, у којој су многи бивши становници Теријокија пронашли свој дом после рата. Уметници из Финске долазе у Русију да излажу своје радове, а руски уметници одлазе у Јарвенпу. Представници градских власти често одржавају састанке. Оно што недостаје јесте заједничко штампано издање о наслеђу или заједнички рад на наслеђу уопште. Проблем представља и језичка баријера.

Како Ви можете да учествујете у очувању наслеђа Карелије у Русији?

Обезбедили смо 100% финансијских средстава за обнову лутеранске цркве у граду. Акцију је покренула парохија Јарвенпе, али је читава Финска учествовала у донирању финансијских средстава. Рад на реконструкцији обављало је локално, руско становништво, а пројекат су заједнички урадили Руси и Финци. Наша идеја је била да црква буде иста као пре рата. Камен темељац постављен је 1908. године, а прошле године смо заједно славили стоту годишњицу, будући да су радови на реконструкцији били окончани уочи годишњице. Непосредно после рата зграда је била напола уништена и претворена у биоскоп. Данас је велика већина становника Зеленогорска православне вероисповести и имају своју прелепу православну цркву, која је такође била уништена током рата и недавно је обновљена. Наравно, било је лакше пронаћи средства за њену рестаурацију. Лутеранска парохија Зеленогорска далеко је мања и потребна јој је помоћ Финске за обнову својих грађевина. То наслеђе не припада само бившим житељима Теријокија, већ и целој Финској као и читавој Европи.

Наслеђе на Карелијској превлаци

Интервју са Евџенијем Балашовим (Evgeni Balashov), из удружења Карелија

Често Вас описују као првог Руса који је побудио интересовање за мешовито наслеђе Карелије. Шта Вас је подстакло на то?

Све је почело када је у шуми пронађен метак. Метак је потицао из Финске, из 1917. године. Прво сам се запитао одакле фински метак из 1917. у данашњој Русији. Који се рат водио у селу мог детињства? Зашто тамо више нема Финаца? Своје истраживање сам започео на основу мапа из тог периода. На њима су учртани путеви од којих данас скоро нема ни трага, као и називи неких села који су потпуно различити од садашњих назива. Постепено сам учио о догађајима из Другог светског рата, информисао се о пресељењу становништва, изгубљеним домовинама и промењеним називима места. Према томе, све је почело историјом прошлог рата.

Ваш задатак је да препознате, проучите, заштитите и презентујете наслеђе?

Наш први корак био је оживљавање оригиналних имена свих села на превлаци. То се догодило крајем осамдесетих, у време када су се становници Лењинграда борили за враћање историјског имена града – Санкт Петербург. Одлазили смо у свако село и на камену уписивали његово оригинално карелијско име. Затим смо штампали двојезичну мапу која је обухватала сва три наслеђа, шведско, финско и руско. Приказали смо све културно-историјске локалитете и споменике, чак и оне који су у међувремену нестали. Захваљујући овој мапи, хиљаде људи постало је свесно наслеђа Карелијске превлаке и на тај начин је покренуто интересовање за наслеђе. Наш следећи корак био је подизање камених споменика на местима од историјског значаја, попут прве званичне границе између Републике Новгород и Шведске, успостављење још у XIV веку, као и на местима свих села којих сада више нема. До сада смо подигли пет споменика, уз сагласност општина у којима се налазе, а изградњу нових планирамо на бојним поприштима битака из Другог светског рата.

Па ипак, најпознатији сте по црвеним брошурама о наслеђу сваког села на Карелијској превлаци?

Ово је свакако најзначајнији део нашег посла. Без ичије помоћи, сопственим средствима финансирали смо штампање свих девет публикација у укупно 20.000 примерака. Прво смо морали да научимо фински језик, а онда смо прионули на посао по архивима у Финској и Русији. Користили смо веома широк спектар извора за наше публикације, а ретко смо наилазили на информације које смо могли да повежемо, будући да је историјско наслеђе посебно бележено у Финској и Русији, без обзира што је заједничко. Овај пројекат јединствен је по својим размерама и представља покушај да се сваком селу врати његово мешовито наслеђе. Рад на њему је започела

групица ентузијаста, али он данас служи као основа свакој публикацији о превлаци Карелија. Општинске новинске агенције стално користе наше изворе. Сада имамо дописнике из готово сваког села.

Колико различитих наслеђа поседује Карелијска превлака?

То је слојевито наслеђе, шведско, финско, карелијско, руско и немачко, али је доминантна култура кроз историју била финско-карелијска. Постојало је и неколико различитих цркава, међу којима је главна била лутеранска, а утицајна је била и православна. Постоји огромна разлика између традиционалног карелијског села и руског села. Овдашња села су била више налик на засеоке, који су у некој мери изоловани, док се села у Русији обично граде поред пута. Промене становништва донеле су и промене у начину живота и обради земљишта. Према томе, овде постоје две сасвим различите традиције.

Наслеђе и Интернет у Зеленогорску (некадашњи Теријоки)

Интервју са Александром Бравом (Alexander Bravo), аутором вебсајта terijoki.spb.ru

Одакле потиче Ваша страст за локалним културним наслеђем?

Радим у сектору информационих технологија и раније се нисам занимао за наслеђе. Заинтересовао сам се када сам одлучио да направим сајт о граду у којем живим. Било је то крајем деведесетих, у доба када Интернет овде није био много у употреби, тако да смо мој брат и ја били међу првима у тој области. За почетак смо желели да информишемо људе о свакодневним дешавањима, да водимо неку врсту културног дневника, али убрзо смо схватили да не можемо да прескочимо једно цело поглавље историје. Чим почнете да се бавите културом неког места, осетите потребу да уђете у дубљу анализу и тако откривате многе податке о свом културном наслеђу, чак и оне који нису очигледни. Тако смо почели да проучавамо старе материјале, да разговарамо са старијим житељима града, да проналазимо људе који су заинтересовани за историју. Наш сајт је помогао да се оде даље: велики број љубитеља наслеђа почео је да посећује сајт и форум. То нису били само људи који овде живе, већ и они који су посећивали наш град, професори и стручњаци за скандинавске и угро-финске језике. Интернет омогућава људима из Канаде да се повежу са житељима Аустралије са заједничким циљем да се упознају са културним наслеђем својих предака са Карелијске превлаке и да га сачувају. Они су нам слали старе фотографије, цртеже кућа које су давно постојале а више их нема или које су поново изграђене. Сајт нам омогућава да све то скупимо на једном месту – објавили смо већ 13.000 фотографија. У Зеленогорску данас живи 12.000 људи, а забележено је преко милион посета сајту.

Будући да је Интернет информациона мрежа, да ли очекујете да се повећа број сајтова о културном наслеђу?

То је као кад пустите грудву снега са врха брда. Интернет заједница није само виртуелног карактера. Ту се успостављају стварне везе међу људима. На пример, једна Финкиња из Калифорније, чији суродитељи некада овде живели, одлучила је да нас посети пошто је прегледала наш сајт. Организовали смо сусрет и заједно се ангажовали да пронађемо место на којем је њена породица некада живела. Пронашли смо све што смо тражили, а места која су била „без прошлости“ добила су свој историјски садржај. Када смо пронашли место на којем су живели чланови њене породице, сви они који сада ту живе сазнали су много о прошлости својих кућа, вртова и земљишта. Слично се догодило са једном женом француско-финског порекла из Париза, чија је мајка до рата живела у Келомакију. После рата, Келомаки је променио име у Комарово и постао је чувено састајалиште совјетских писаца и интелектуалаца који су ту долазили да ту проводе одмор. Та два раздобља била су потпуно неповезана, а жена је желела да сазна шта се догодило са кућом и бакалницом њене мајке. Нажалост, оне више нису постојале: бакалница је изгорела у пожару

неколико месеци пре него што је она дошла да нас посети. Али захваљујући њеној посети сазнали смо нешто о прошлости зграде. Финска бакалница је постала совјетска продавница у којој је куповао Јосиф Бродски, добитник Нобелове награде за књижевност. Данас, иако празно, то место као да је испуњено сећањем на дане када је зграда ту стајала.

Да ли бисте рекли да представљате неку врсту заједнице повезане наслеђем?

Ми нисмо професионални историчари нити се специјализујемо за област наслеђа. Ипак, повезује нас страст. Колекционари разгледница из Русије и Финске шаљу нам своје колекције како би открили која су места на њима приказана. То подразумева одлазак у архиве, најчешће у Финској. Затим се резултати нашег истраживања објављују на вебсајту – све са циљем да се оживи локално наслеђе. Упознавање са наслеђем других помаже нам да препознамо и поштујемо сопствено наслеђе. Оно што је некада сматрано страним, данас доживљавамо као своје. Група која се бави наслеђем постоји у Зеленогорску од 2008. године.

Да ли је у Вашем граду остало нешто од архитектонског наслеђа?

Већина грађевина северне Европе, посебно у селима, изграђена је од дрвета: материјала који је највише склон пропадању у доба рата. После њега од дрвета остаје само pepeo. Није преостало много споменика за очување, али има оних које треба обновити – као што је случај са обе цркве (једна је православна, а друга лутеранска), две виле од камена и гробљима. Све остало су само сећања.

Да ли бисмо били у праву када бисмо рекли да је наслеђе збирка ствари наслеђених из прошлости?

Ми смо фасцинирани откривањем некадашњих начина живота. Прикупљамо сећања оних који живе у Зеленогорску/Териокију и од њих састављамо слику живота какав је некад био. Две верзије приче нису сачуване на исти начин: Финци су непрекидно све бележили, док су Руси почели да чувају материјале у време пада Совјетске империје, пре само 20 година. Необична је чињеница да баш о совјетском периоду знамо најмање. Према томе, када су Руси у питању постоји празнина у историји. Други проблем представљају језичке баријере, што значи да имамо много материјала за превођење. Могао бих да поменем и музеј у месту Јепила. Он је до 1992. године био посвећен Лењину, али смо сада на том месту изградили типично карелијско сеоско домаћинство, са циљем да прикажемо земљорадничко наслеђе места. Славимо празнике који су славили наши преци; на пример, они који су белоруског порекла славе светог Јована као прави житељи Карелије. Или бар мисле да их славе на традиционални начин; све је то данас у рукама младих људи који су пуни ентузијазма, али нису много упознати са традицијом. Да бисте сазнали шта се дешавало, неопходно је да преведете историјске списе, а они су на

финском. Недавно су организоване посете основним школама у граду како би се деци причале приче о завршетку летње сезоне каква је била у доба Финаца. Веома је важно да деца науче да њихове баке и деке не потичу из пустиње, већ из краја богатог традицијом. Позоришно наслеђе Теријокија је одличан пример за то. Управо је ту велики редитељ Мејерхолд (Meyerhold) режирао представе. Али ко има право да присвоји Мејерхолда? Јеврејска заједница? Руси? Позоришни свет? Некадашње Велико војводство Финске које је чинило део царске Русије? Ово измешано културно наслеђе припада читавој Европи и наша је дужност да га чувамо и преносимо другима. У Зеленогорску се сада разматра могућност да се једна улица назове по Мејерхолду, или по Теријокију. Такође помажемо локалним трговцима да врате старе називе радњи. Изгледа да се све то лепо прихвата.

То значи да знање о наслеђу помаже у стимулисању привредних активности?

Тако је. Недавно смо обављали неке радове у Виборгу. Био је поплављен тунел испод моста и грађевински инжењери су морали да оду у Финску како би пронашли решење за овај проблем. Прегледали су архиве да би открили начин на који су Финци решавали веома компликовану хидрогеолошку структуру у тој области, а и да би поново научили како се по старом систему гради одводни систем.

Аутори

Shaul Bassi, Professor of English and Post-colonial Literature, Ca'Foscari University, Venice, Italy; founding member of "40xVenezia", Italy – bassi@unive.it

Шол Баси, професор енглеске и постколонијалне књижевности на Универзитету Ка'Фоскари, Венеција, Италија; оснивач покрета "40xВенеција", Италија

Dominique Bouchard, Dr., Mid-Antrim Museums Service, Northern Ireland – dsb31@columbia.edu

др Доминик Бушар, „Музејска служба Мид-Антрим“, Северна Ирска

Тамара Бутиган-Вучај, начелник одељења за дигитализацију Народне библиотеке Србије – tamara@nb.rs

Giuliana De Francesco, Head of Unit, International Projects for the Access to Cultural Heritage, Central Institute for the Union Catalogue of the Italian Libraries (ICCU), Ministero per i beni e le attività culturali, Rome, Italy – defrancesco@beniculturali.it

Џулијана Де Франческо (Giuliana De Francesco), начелник одељења, Међународних пројеката за приступ културном наслеђу, Централни институционални каталог италијанских библиотека (ICCU), Министарство културе, Рим, Италија

Milena Dobрева, Dr., Senior Researcher, Centre for Digital Library Research(CDLR), University of Strathclyde, Glasgow, United Kingdom – milena.dobрева@strath.ac.uk

др Милена Добрева, виши истраживач, Центар за истраживања у области дигиталних библиотека (CDLR), Универзитет Страјкленд, Глазгов, Велика Британија

Gabi Dolf-Bonekämper, Prof. Dr., Technische Universität, Berlin, Germany – g.dolf@isr.tu-berlin.de

Проф. др Габи Долф-Бонекемпер, Технички универзитет, Берлин, Немачка

Graham Fairclough, English Heritage, London, United Kingdom – graham.fairclough@english-heritage.org.uk

Грејем Ферклаф, Енглеско наслеђе, Лондон, Велика Британија

Милена Филиповић, консултант, Црна Гора – milena.f@t-com.me

Noel Fojut, Dr., Head of Archaeology Programmes and Grants Advice, Historic Scotland, United Kingdom – noel.fojut@scotland.gsi.gov.uk

др Ноел Фојут, начелник институције Историјска Шкотска - Савети за археолошке програме и финансирање, Велика Британија

Sharon Goddard, Dr., Heritage Consultant and Trustee of GEM (Group for Education in Museums), United Kingdom – sharon@sharongoddard.co.uk

гр Шарон Годард (Sharon Goddard), консултант и заступник за област наслеђа групе GEM (Група за образовање у музејима), Велика Британија

Xavier Greffe, Professor, Director „Master Produits Culturels”, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne, Paris, France – xgreffe@univ-paris1.fr

Гзавије Греф, професор, директор катедре „Master Produits Culturels”, Универзитет Париз 1 Пантеон – Сорбона, Париз, Француска

Flavio Gregori, Professor of English Literature and Cinema, Ca' Foscari University, Venice, member of the association „40xVenezia”, Italy – flagre@unive.it

Флавио Грејори, професор енглеске књижевности и кинематографије Университет Ка' Фоскари, Венеција, члан удружења „40xВенеција”, Италија

Cristina Gregorin, Tourist Guide, Venice, Italy; specialist in sustainable tourism; member of the Group „Right to Cultural Heritage” – „40xVenezia”, Italy – crgregorin@gmail.com

Кристина Грејорин, туристички водич, Венеција, Италија; стручњак за одрживи туризам; члан групе „Право на културно наслеђе” – „40xВенеција”, Италија

Defne Gürsoy, Journalist, France/Turkey – defne@noos.fr

Дефне Гурсој, новинар, Француска/Турска

Nikola Ikonov, Dr., vanredni profesor, Humanities Informatics, Institute for Mathematics and Informatics, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaria – nikonov@ibl.bas.bg

гр Никола Иконов, ванредни професор, Информатика за хуманистичке науке, Институт за математичку и информатичку, Бугарска академија наука, Софија, Бугарска

Alexis Ipatovtsev, Radio France Culture Journalist, France/Russian Federation – aipa@free.fr

Алексис Ипатовцев (Алексис Ипатовцев), новинар културној програма, Радио Француска, Француска/Руска Федерација

Piet Jaspaert, Chairman of OMD (European Heritage Days in Flanders – Belgium), Board Member, Europa Nostra – piet.jaspaert@skynet.be

Пит Јаспер, председник ОМД-а (Европски дани културне баштине у Фландрији – Белгија), члан Управног одбора организације „Европа Ностра”

Aurélien Klein, Member of the Paris Bar practising in the field of intellectual property, new technologies and the media, Paris, France – aurelienk@orange.fr

Орели Клајн, члан Адвокајске коморе Париза за област интелектуалне својине, нових технологија и медија, Париз, Француска

Catherine Ledig, Director ADEC, Associate Professor, University of Strasbourg, France – cl@adec.fr; www.adec.fr

Кејрин Леги, директор АДЕЦ-а, ванредни професор, Универзитет у Стразбуру, Француска

J.-M. Leniaud, Director of Studies, Ecole pratique des hautes études, Sorbonne; professeur, Ecole nationale des chartes, Paris, France – jm.leniaud@orange.fr

Жан-Мишел Ленио, директор наставе, Школа високих студија, Сорбона; професор, државна архивска школа, Париз, Француска

Pascal Liévaux, Conservateur en Chef du Patrimoine, Ministry of Culture, Paris, France – pascal.liveaux@culture.gouv.fr

Паскал Лјево, кустос и начелник одељења за културно наслеђе, Министарство културе, Париз, Француска

Patrice Meyer-Bisch, Co-ordinator, Institut interdisciplinaire d'éthique et des droits de l'homme, Fribourg University, Switzerland – patrice.meyer-bisch@unifr.ch

Пајрис Мајер-Биш, координатор, Интердисциплинарни институт за етику и људска права, Универзитет у Фрибуру, Швајцарска

Ugo Mifsud Bonnici, Dr., President Emeritus, Malta – ugo.mifsud-bonnici@gov.mt

др Уго Мифсуд Боничи, почасни председник, Малта

Dag Myklebust, Senior Adviser, Directorate for Cultural Heritage, Oslo, Norway – dm@ra.no

Даг Миклебуст, виши саветник, Директорат за културно наслеђе, Осло, Норвешка

Др Зоран Огњановић, научни саветник, Математички институт, Српска академија наука и уметности, Београд, Србија – zorano@turing.mi.sanu.ac.rs

Guilherme d'Oliveira Martins, former minister, President of the Centro Nacional de Cultura, Lisbon, Portugal – gom@cnc.pt

Гиљерме д'Оливеира Марјини, претходни министар, председник Националног центара за културу, Лисабон, Португалија

Robert Palmer, Director of Culture and Cultural and Natural Heritage, Council of Europe – robert.palmer@coe.int; www.coe.int – www.coe.int/culture

Роберт Палмер, директор Директората Савета Европе за културно и природно наслеђе Европе

Carsten Paludan-Müller, General Director, Norwegian Institute for Cultural Heritage Research, Oslo, Norway – cpm@niku.no; www.niku.no

Карстен Палудан-Милер, генерални директор, Норвешки институт за истраживања у области културног наслеђа, Осло, Норвешка

др Јелка Пиркович, генерални директор, Институт за заштиту културног наслеђа Словеније, Словенија – jelka.pirkovic@zvkd.si

Donovan Rypkema, President, Heritage Strategies International, Washington DC, USA – DRypkema@hs-intl.com; www.hs-intl.com

Донован Рипкема, председник, Стратегије у области наслеђа Интл., Вашингтон ДЦ, САД

Daniel Thérond, Head of Department, Council of Europe – daniel.therond@coe.int; www.coe.int – www.coe.int/heritage

Данијел Терон, начелник одељења, Савет Европе

Vladimir Tolstoy, Director of the Leo Tolstoy Museum-Estate Yasnaya Polyana, President of Russian Museums Association (AMR), Russian Federation – vtolstoy@gmail.com

Владимир Толстој, директор Завичајног музеја Лава Толстоја у Јасној Полици, председник Руске музејске асоцијације (АМР), Руска Федерација

Prosper Wanner, Manager, PLACE Co-operative, Marseille, France, and Venice, Italy; Co-ordinator „Right to Cultural Heritage” – „40xVenezia”, Italy – pwanner@place.coop; www.place.coop – www.alterita.eu

Проспер Ванер, директор, „Плејс Ко-оперативе”, Марсељ, Француска и Венеција, Италија; координатор пројекта „Право на културно наслеђе” – „40xВенеција”, Италија

Уредници

Данијел Теронд – daniel.therond@coe.int

Ана Тригона (Anna Trigona) – anna.trigona@coe.int

Истраживачи

Fabrice Thuriot, Ph.D., Research Centre on Territorial Decentralisation, University of Reims Champagne-Ardenne, France – fabrice.thuriot@univ-reims.fr; <http://crdt.univ-reims.fr/CRDT>

Др Фабрис Турио, Центар за истраживање територијалне децентрализације, Универзитет у Ремсу Шампањ-Арден, Француска

Sarah Wolferstan, MA, Centre for Applied Archaeology, University College London, United Kingdom – sarah.wolferstan@ucl.ac.uk; www.ucl.ac.uk/caa

Сара Волферстен, Мр, Центар за примењену археологију, Универзитетски колеџ у Лондону, Велика Британија

Додатак

Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво

Преамбула

Државе чланице Савета Европе, потписнице ове конвенције,

Сматрајући да је једно од начела Савета Европе да постигне веће јединство међу својим чланицама, са циљем да чувају и унапређују идеале и принципе засноване на поштовању људских права, демократији и владавини права, који чине њихово заједничко наслеђе;

Препознајући потребу да се људи и људске вредности нађу у средишту проширеног и трансверзалног концепта културног наслеђа;

Наглашавајући вредност и потенцијал културног наслеђа, промишљено употребљеног, као ресурс одрживог развоја и квалитета живота у друштву које се непрекидно развија;

Свесне права сваког појединца да се, поштујући права и слободе других, ангажује у погледу културног наслеђа према сопственом избору, као вид права да се слободно укључи у културни живот утврђеног Универзалном декларацијом о људским правима Уједињених нација (1948) и загарантованог Међународним споразумом о економским, друштвеним и културним правима (1966);

Свесне потребе да се сваки појединац укључи у стални процес дефинисања и управљања културним наслеђем;

Свесне исправности принципа политике културног наслеђа и иницијатива у образовању које сматрају да је сво културно наслеђе једнако, унапређујући тако дијалог међу културама и религијама;

Позивајући се на различите инструменте Савета Европе, нарочито на Европску културну конвенцију (1954), Конвенцију о заштити архитектонског наслеђа Европе (1985), Европску конвенцију о заштити археолошког наслеђа (1992, ревидирана) и Европску конвенцију о пределу (2000);

Уверени у важност стварања паневропског оквира за сарадњу у динамичном процесу стварне примене ових принципа;

Сагласиле су се о следећем:

ОДЕЉАК 1. - ЦИЉЕВИ, ДЕФИНИЦИЈЕ И ПРИНЦИПИ

Члан 1. Циљеви Конвенције

Стране потписнице ове конвенције сагласне су да:

- a. признају да је право на културно наслеђе неодојиво од права на учеће у културном животу, као што је утврђено у Универзалној декларацији о људским правима;
- b. признају појединачну и колективну одговорност према културном наслеђу;
- v. нагласе да је крајњи циљ очување културног наслеђа и његова одржива намена за људски развој и квалитет живота;
- г. предузму неопходне кораке за примену одредаба ове конвенције у погледу:
 - улоге културног наслеђа у изградњи мирољубивог и демократског друштва, као и процеса одрживог развоја и унапређења културне разноликости;
 - веће синергије надлежности између свих заинтересованих јавних, институционалних и приватних актера.

Члан 2. Дефиниције

За сврхе ове конвенције,

- a. културно наслеђе је скуп ресурса наслеђених из прошлости, које људи идентификују, независно од власништва над њима, као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција. Оно обухвата све видове животне средине настале интеракцијом човека и простора током времена;
- b. заједница повезана наслеђем састоји се од појединаца који вреднују одређене аспекте културног наслеђа које желе да, у оквиру јавног деловања, одрже и пренесу на будуће генерације.

Члан 3. Заједничко наслеђе Европе

Стране потписнице се слажу да ће унапређивати заједничко наслеђе Европе које се састоји од:

- a. свих облика културног наслеђа у Европи који чине заједнички извор памћења, разумевања, идентитета, кохезије, стваралаштва;

- б. идеале, принципе и вредности, проистекле из искустава стечених кроз напредак и сукобе из прошлости, који негују развој мирољубивог и стабилног друштва, заснованог на поштовању људских права, демократије и владавини права.

Члан 4. Права и обавезе које се односе на културно наслеђе

Стране потписнице признају да:

- а. сви, појединачно или колективно, имају право да уживају добробит културног наслеђа и доприносе његовом богаћењу;
- б. сви, појединачно или колективно, имају обавезу да поштују културно наслеђе других на исти начин као и сопствено наслеђе, а самим тим и заједничко наслеђе Европе;
- в. остваривање права на културно наслеђе може да подлеже само оним ограничењима која су нужна у демократском друштву ради заштите јавног интереса, права и слобода других.

Члан 5. Закони и политике који се односе на културно наслеђе

Стране потписнице се обавезују да ће:

- а. признати јавни интерес везан за елементе културног наслеђа сразмерно њиховом значају за друштво;
- б. унапређивати вредност културног наслеђа њеном идентификацијом, проучавањем, тумачењем, заштитом, очувањем и представљањем;
- в. обезбедити, у специфичном контексту сваке стране потписнице, постојање законских одредаба које се односе на процедуре остваривања права на културно наслеђе, како је дефинисано у члану 4;
- г. неговати привредну и друштвену климу која подстиче учешће у активностима везаним за културно наслеђе;
- д. унапређивати заштиту културног наслеђа као централног фактора у међусобно повезаним циљевима одрживог развоја, културне разноликости и савременог стваралаштва који се међусобно надопуњују;
- ђ. препознати вредност културног наслеђа које се налази на територији под њиховом надлежношћу, без обзира на његово порекло;
- е. формулисати интегрисане стратегије ради олакшања примене одредаба ове конвенције.

Члан 6. Дејства Конвенције

Ниједна одредба ове конвенције неће бити протумачена тако да:

- а. ограничити или буде у супротности са људским правима и основним слободама заштићеним међународним инструментима, нарочито Универзалном декларацијом о људским правима и Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода;
- б. утиче на повољније одредбе које се односе на културно наслеђе и окружење, а који су обухваћени другим националним или међународним правним инструментима;
- в. ствара извршна права.

ОДЕЉАК 2. ДОПРИНОС КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ДРУШТВУ И РАЗВОЈУ ЧОВЕЧАНСТВА

Члан 7. Културно наслеђе и дијалог

Стране потписнице се обавезују да ће, преко надлежних јавних власти и других надлежних органа:

- а. подстицати размишљања о етици и методама представљања културног наслеђа, као и поштовање разноликости тумачења;
- б. установити поступке измирења који ће се правично бавити ситуацијама у којима различите заједнице придају противречне вредности истом културном наслеђу;
- в. развијати свест о културном наслеђу као средству које олакшава мирољубиву коегзистенцију, подстичући међусобно разумевање и, као резултат тога, решавање и спречавање сукоба;
- г. интегрисати ове приступе у све видове доживотног учења и обуке.

Члан 8. Окружење, наслеђе и квалитет живота

Стране потписнице се обавезују да ће искористити све видове наслеђа културног окружења да:

- а. обогате процесе просторног, културног, економског, политичког и друштвеног развоја, прибегавајући, када је потребно, проценама о утицају на културу и усвајајући стратегије за ублажавање штете;
- б. промовишу интегрисани приступ политикама везаним за културну, биолошку, геолошку и предеону разноликост како би се постигла равнотежа између ових елемената;

- в. појачају друштвену кохезију неговањем осећаја заједничке одговорности према местима у којима људи живе;
- г. промовишу квалитет као циљ приликом вршења савремених интервенција на средину, не угрожавајући, при томе, њене постојеће културне вредности.

Члан 9. Одрживо коришћење културног наслеђа

Ради одржања културног наслеђа, Стране потписнице се обавезују да ће:

- а. поштовати целовитост културног наслеђа тако што ће осигурати да одлуке о изменама буду утемељене на разумевању њима својствених културних вредности;
- б. дефинисати и промовисати принципе одрживог менаџмента и подстицати очување;
- в. осигурати да сви општи технички стандарди узимају у обзир специфичне захтеве очувања наслеђа;
- г. промовисати употребу материјала, техника и вештина проистеклих из традиције и испитати њихов потенцијал за савремене примене;
- д. промовисати висококвалитетан рад кроз систем стручних квалификација и издавања дозвола појединцима, предузећима и институцијама.

Члан 10. Културно наслеђе и привредна активност

У намери да се у потпуности искористи потенцијал културног наслеђа као фактора одрживог привредног развоја, стране потписнице се обавезују да ће:

- а. подизати свест и користити привредни потенцијал културног наслеђа;
- б. узети у обзир специфичан карактер и интересе културног наслеђа приликом креирања економских политика; и
- в. осигурати да ове политике, без икаквих уступака, поштују целовитост културног наслеђа и његове наслеђене вредности.

ОДЕЉАК 3. ЗАЈЕДНИЧКА ОДГОВОРНОСТ ЗА КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ И ЈАВНО УЧЕШЋЕ

Члан 11. Организација јавне одговорности за културно наслеђе

У менаџменту културног наслеђа, стране потписнице се обавезују да ће:

- а. развијати интегрисан и на доброј обавештености заснован приступ надлежних јавних власти у свим секторима и на свим нивоима;

- б. установити и развити законске, финансијске и стручне оквири потребне за усаглашено деловање надлежних јавних власти, стручњака, власника, инвеститора, предузећа, невладиних организација и цивилног друштва;
- в. развијати иновативне начине за сарадњу јавних власти са другим актерима;
- г. поштовати и охрабривати добровољне иницијативе које допуњују дужности јавних власти;
- д. охрабривати невладине организације заинтересоване за заштиту културног наслеђа да делују у јавном интересу.

Члан 12. Доступност културног наслеђа и демократско учешће

Стране потписнице се обавезују да ће:

- а. подстицати свакога да учествује у
 - процесу идентификације, проучавања, тумачења, заштите, очувања и представљања културног наслеђа;
 - размишљању и дебати у јавности о могућностима и изазовима које културно наслеђе представља;
- б. узети у обзир вредност коју свака заједница повезана наслеђем придаје културном наслеђу са којим се поистовећује;
- в. препознати улогу волонтерских организација, како као партнера у овим активностима, тако и као конструктивних критичара политика које се односе на културно наслеђе;
- г. предузети кораке да побољшају доступност наслеђа, нарочито младима и онима који су друштвено угрожени, у циљу подизања свести о његовој вредности, потреби да се оно одржава и очува, али и добробити која из њега може проистећи.

Члан 13. Културно наслеђе и знање

Стране потписнице се обавезују да ће :

олакшати укључивање елемената културног наслеђа у наставне програме на свим нивоима образовања, не нужно као засебан наставни предмет, већ као плодан извор проучавања у оквиру других предмета;

- а. учврстити везу између општег образовања о наслеђу и стручног оспособљавања;
- б. подстицати интердисциплинарно истраживање културног наслеђа заједница повезаних наслеђем, окружења и њихове међусобне повезаности;

- в. подстицати трајну професионалну обуку и размену знања и вештина, како у оквиру образовног система, тако и изван њега.

Члан 14. Културно наслеђе и информацијско друштво

Стране потписнице се обавезују да ће развијати употребу дигиталних технологија ради побољшања приступа културном наслеђу и предности које из њих проистичу:

- а. охрабрујући иницијативе које поспешују квалитет садржаја и настоје да осигурају разноликост језика и култура у информацијском друштву;
- б. подржавајући међународне компатибилне стандарде који се тичу изучавања, очувања, вредновања и безбедности културног наслеђа, а борећи се против недопуштене трговине културним добрима;
- в. настојећи да уклоне препреке у приступу информацијама о културном наслеђу, нарочито у образовне сврхе, истовремено штитећи права интелектуалне својине;
- г. препознајући да стварање дигиталних садржаја везаних за наслеђе не треба да штети очувању постојећег наслеђа.

ОДЕЉАК 4. ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА И САРАДЊА

Члан 15. Обавезе страна потписница

Стране потписнице се обавезују да ће:

- а. установити, преко Савета Европе, функцију праћења спровођења, која би обухватала законе, политике и праксе који се односе на културно наслеђе, у складу са принципима утврђеним овом конвенцијом;
- б. одржавати, развијати и достављати податке заједничком информационом систему, доступном јавности, који олакшава процену примене обавеза сваке стране потписнице које проистичу из ове конвенције.

Члан 16. Механизам праћења спровођења

- а. Комитет министара ће, у складу са чланом 17. Статута Савета Европе, образовати одговарајући комитет или именовати већ постојећи Комитет да прати примену Конвенције, који ће бити овлашћен да донесе правила о свом раду;

6. Именовани Комитет ће:

- донети, уколико је потребно, Правилник о раду;
- управљати заједничким информационим системом, поменути у члану 15, остварујући увид у начине на које се испуњава свака обавеза ове конвенције;
- на захтев једне или више страна потписница, давати мишљење о сваком питању које се односи на тумачење Конвенције, узимајући у обзир све правне инструменте Савета Европе;
- на иницијативу једне или више страна потписница, вршити процену било којег аспекта њиховог спровођења Конвенције;
- подстицати међусекторску примену ове конвенције сарадњом са другим комитетима и учешћем у другим иницијативама Савета Европе;
- извештавати Комитет министара о својим активностима.

Комитет у свој рад може укључити стручњаке и посматраче.

Члан 17. Сарадња у предстојећим активностима

Стране потписнице се обавезују да ће сарађивати међусобно и преко Савета Европе у остваривању циљева и принципа ове конвенције, а нарочито у унапређивању свести о значају културног наслеђа Европе, и то:

- а. утврђивањем стратегија сарадње како би се одговорило на приоритете утврђене процесом праћења спровођења;
- б. подстицањем мултилатералних и прекограничних активности и развијањем мрежа за регионалну сарадњу у циљу спровођења ових стратегија;
- в. разменом, развијањем, кодификовањем и обезбеђивањем ширења добрих пракси;
- г. информисањем јавности о циљевима и спровођењу ове конвенције.

Све стране потписнице могу, на основу споразума, направити финансијске споразуме ради олакшања међународне сарадње.

ОДЕЉАК 5. ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ

Члан 18. Потписивање и ступање на снагу

- а. Ова конвенција је отворена за потписивање државама чланицама Савета Европе.

- б. Она подлеже потврђивању, прихватању или одобрењу. Инструменти потврђивања, прихватања или одобрења се депонују код генералног секретара Савета Европе.
- в. Ова конвенција ће ступити на снагу првог дана месеца који следи по истеку периода од три месеца од датума када десет држава чланица Савета Европе изрази свој пристанак да буде обавезано Конвенцијом у складу са одредбама претходног става.
- г. За сваку страну чланицу која накнадно изрази свој пристанак да њоме буде обавезана, ова конвенција ће ступити на снагу првог дана месеца који следи по истеку периода од три месеца од датума депоновања инструмента о потврђивању, прихватању или одобрењу.

Члан 19. Приступање Конвенцији

- а. Након ступања на снагу ове конвенције, Комитет министара Савета Европе може позвати било коју земљу која није чланица Савета Европе, као и Европску унију, да приступи Конвенцији, већинском одлуком, како је предвиђено у члану 20.д. Статута Савета Европе и једногласним гласањем представника држава уговорница које имају право на члана у Комитету.
- б. У односу на сваку државу која приступа Конвенцији, или Европску унију у случају њеног приступања, ова конвенција ће ступити на снагу првог дана месеца који следи по истеку периода од три месеца од датума депоновања инструмента о приступању код генералног секретара Савета Европе.

Члан 20. Територијална примена

Свака држава може, у време потписивања или приликом депоновања свог инструмента потврђивања, прихватања, одобрења или приступања, одредити територију или територије на којима ће се ова конвенција примењивати.

- а. Свака држава може, накнадно у било које време, изјавом упућеном генералном секретару Савета Европе, проширити примену ове конвенције на било коју другу територију назначену у изјави. У погледу такве територије, Конвенција ће ступити на снагу првог дана месеца по истеку периода од три месеца од датума пријема такве изјаве од стране генералног секретара.
- б. Било која изјава дата у складу са претходна два става може, у односу на сваку територију која је у њој наведена, да буде повучена обавештењем упућеном генералном секретару. Повлачење производи дејство првог дана месеца који следи по истеку периода од шест месеци од датума пријема таквог обавештења од стране генералног секретара.

Члан 21. Отказивање

- а. Свака страна потписница може, у свако доба, да откаже ову конвенцију путем писаног обавештења упућеног генералном секретару Савета Европе.
- б. Такво отказивање ступа на снагу првог дана месеца који следи по истеку периода од шест месеци од датума пријема писменог обавештења од стране генералног секретара.

Члан 22. Измене и допуне

- а. Свака страна потписница или Комитет, поменут у члану 16, може предложити измене и допуне ове конвенције.
- б. Сваки предлог измена и допуна упућује се генералном секретару Савета Европе, који их прослеђује државама чланицама Савета Европе, осталим странама потписницама, свакој земљи која није члан Савета Европе и Европској заједници, а које су позване да приступе овој конвенцији у складу са одредбама из члана 19.
- в. Комитет ће испитати сваку предложену измену и допуну и, текст усвојен трочетвртином већином представника страна потписница, доставити Комитету министара на усвајање. Након усвајања од стране Комитета министара већином гласова, како је предвиђено у члану 20. став д. Статута Савета Европе и једногласним гласањем држава потписница које имају право чланства у Комитету министара, текст ће бити прослеђен странама потписницама на прихватање.
- г. Свака измена и допуна ступа на снагу, за стране потписнице које су је прихватиле, првог дана месеца који следи по истеку периода од три месеца од датума када десет држава чланица Савета Европе обавесте генералног секретара о прихватању. У односу на било коју страну потписницу која их накнадно прихвати, такве измене и допуне ступају на снагу првог дана месеца који следи по истеку периода од три месеца од датума када поменута страна потписница обавести генералног секретара о прихватању.

Члан 23. Обавештавање

Генерални секретар Савета Европе ће писмено обавестити државе чланице Савета Европе, сваку државу која је приступила или је позвана да приступи овој конвенцији, и Европску заједницу, уколико је приступила или је позвана да приступи, о:

- а. сваком потписивању;
- б. полагању сваког инструмента потврђивања, прихватања, одобрења или приступања;

- в. сваком датуму ступања на снагу ове конвенције у складу са одредбама чл. 18, 19. и 20;
- г. свакој предложеној измени и допуни ове конвенције у складу са одредбама члана 22, као и о датуму ступања на снагу те измене и допуне;
- д. сваком другом акту, изјави, обавештењу или саопштењу у вези са овом конвенцијом.

У Фару, 27. октобра 2005. године, на француском и енглеском језику, где су оба текста једнако веродостојна, у једном примерку који ће бити депонован у архив Савета Европе. Генерални секретар Савета Европе ће доставити оверене копије свим државама чланицама Савета Европе и свакој држави или Европској заједници, позваној на приступање Конвенцији.

Prodajna mesta izdava Saveta Evrope

BELGIUM/BELGIJA

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: order@libeurop.be
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: Jean.DeLannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIA AND HERZEGOVINA/

BOSNA I HERZEGOVINA

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel: +387 33 640 818
Fax: +387 33 640 818
E-mail: roberts.plus@bih.net.ba

CANADA/KANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
1-5369 Canotek Road
CA-OTTAWA, Ontario K1J 9J3
Tel: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/HRVATSKA

Robert's Plus d.o.o.
Marasovićeva 67
HR-21000, SPLIT
Tel: +385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: +385 21 315 804
E-mail: roberts.plus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/

ČESKÁ REPUBLIKA

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANSKA

GAD
Vimmelskaftej 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINNSKA

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4422
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE/FRANCUSKA

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tél: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
http://www.ladocumentationfrancaise.fr
Librairie Kléber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-klieber@coe.int
http://www.librairie-klieber.com

GERMANY/NEMAČKA

AUSTRIA/AUSTRIJA

UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6
DE-53175 BONN
Tel: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
http://www.uno-verlag.de

GREECE/GRČKA

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

HUNGARY/MADARSKA

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALY/ITALIJA

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

MEXICO/MEKSIKO

Mundi-Prensa México, S.A. De C.V.
Rio Pánuco, 141 Delegación
Cuauhtémoc
MX-06500 MÉXICO, D.F.
Tel: +52 (0)155 55 33 56 58
Fax: +52 (0)155 55 14 67 99
E-mail: mundiprensa@mundiprensa.com.mx
http://www.mundiprensa.com.mx

NETHERLANDS/HOLANDIJA

Roodveldt Import BV
Nieuwe Hemweg 50
NE-1013 CX AMSTERDAM
Tel: +31 20 622 8035
Fax: +31 20 625 5493
Website: www.publidis.org
Email: orders@publidis.org

NORWAY/NORVEŠKA

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLJSKA

Ars Polona JSC
25 Obornow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL/PORTUGALIJA

Livraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
PT-1200-094 LISBOA
Tel: +351 21 347 42 82 / 85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
http://www.livrariaportugal.pt

RUSSIAN FEDERATION/

RUSSIA FEDERACIJA

Ves Mir
17b, Butlerova ul.
RU-101000 MOSCOW
Tel: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SPAIN/ŠPANIJA

Mundi-Prensa Libros, s.a.
Castelló, 37
ES-28001 MADRID
Tel: +34 914 36 37 00
Fax: +34 915 75 39 98
E-mail: libreria@mundiprensa.es
http://www.mundiprensa.com

SWITZERLAND/ŠVAJCARSKA

Planetis Sàrl
16 chemin des pins
CH-1273 ARZIER
Tel: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

UNITED KINGDOM/VELIKA

BRITANIJA

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES AND CANADA/

SAD I KANADA

Manhattan Publishing Company
468 Albany Post Road
US-CROTON-ON-HUDSON, NY 10520
Tel: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 271 5856
E-mail: info@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpubl

Council of Europe Publishing/Izdavanja Saveta Evrope

FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel: +33 (0)3 88 41 25 81 - Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 - E-mail: publishing@coe.int - Website: http://book.coe.int

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(4)(082)

341.22:008(4)(082)

351.853(4)(082)

ВИШЕ од наслеђа / [превод са енглеског
Марија Ђорђевић, Софија Жмирић]. - Смедерево
: Регионални завод за заштиту споменика културе,
2012 (Смедерево : SD Press). - 238 стр.,
XXXII стр. с таблама : илустр. ; 25 cm

Превод дела: Heritage and Beyond. - Тираж
500. - Стр. 7-8: Предговор / Роберт Палмер. -
Аутори: стр. 221-224. - Напомене и
библиографске референце уз текст. - из
садржаја: Оквирна конвенција Савета Европе о
вредности културног наслеђа за друштво.

ISBN 978-86-84241-04-9

а) Оквирна конвенција Савета Европе о
вредности културног наслеђа за друштво -
Зборници б) Културна добра - Међународна
заштита - Европа - Зборници
COBISS.SR-ID 191063820

Појам културног наслеђа може се разматрати са неколико становишта. Ово издање је у мањој мери посвећено науци и техникама очувања културног наслеђа, а далеко више значењу наслеђа и доприносу који оно може да пружи развоју европског друштва. Публикација се темељи на принципима Савета Европе – политичке организације посвећене људским правима, демократији и културној разноврсности – и садржи читав низ чланака који наслеђе разматрају у светлу изазова с којима се сви суочавамо. Посебна пажња посвећена је начину на који Оквирна конвенција Савета Европе може да унесе свежину и унапреди приступ значају културног наслеђа за наше друштво. На тај начин ово издање државама пружа још више разлога да ратификују ову конвенцију која је отворена за потписивање у Фару, у Португалији, 2005. године, и да истовремено усвоје њене динамичне и напредне ставове.

Како је и зашто на почетку овог миленијума било потребно одредити нове путоказе на путу нашег наслеђа? Како се сам концепт наслеђа променио и шта то подразумева? Како би порука коју шаље Фаро конвенција могла да подстакне потребу за појавом нове културе развоја и бољим територијалним јединством које би водило ка коришћењу одрживих ресурса и учешћу свих грађана у ширењу наслеђа, од чега би целокупно друштво имало користи?

Ова публикација покушава да одговори на та питања, али такође и дубински сагледава различите теме које је увела Фаро конвенција, као што су "холистичка дефиниција" наслеђа, концепти „заједнице повезаних наслеђем“ и „заједничког европског наслеђа“, њене различите економске и друштвене димензије и принципи заједничке одговорности. Ова књига такође пружа вредан увид у односе између наслеђа, друштва знања и процеса дигитализације културних добара.

www.coe.int

Савет Европе броји 47 држава чланица са територије готово читавог европског континента. Савет тежи да развије заједничке демократске и правне принципе засноване на Европској конвенцији о људским правима и другим текстовима који се односе на заштиту појединаца. Од свог оснивања, непосредно после Другог светског рата (1949.), Савет Европе симболизује помирење.

ISBN: 978-86-84241-04-9

<http://book.coe.int>
Council of Europe Publishing